

Vážené čitateľky, vážení čitatelia,

v tomto dvojčíisle nášho časopisu nájdete okrem stálych rubriík *Štúdie a články* a *Recenzie a anotácie* v rámci prvej z nich osobitnú sekciu *Aktuálne otázky prešovskej lingvistickej slovakistiky*. Dňa 24. júna 2019 sa na pôde Inštitútu slovakistiky a mediálnych štúdií Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove a pod záštitou Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied konal vedecký seminár s rovnomenným názvom venovaný jednak príspevkom mapujúcim komplexne niektoré oblasti výskumu, ktorým sa členovia Katedry slovenského jazyka spolu s kolegami z iných katedier, fakúlt a univerzít venujú, a rovnako aj čiastkovým výskumným problémom, vrátane vyučovaniu slovenčiny ako cudzieho jazyka. Je to po prvýkrát, čo redakcia pristúpila k takejto forme publikovania štúdií, no časopis *Jazyk a kultúra* je otvorený podobným sekciám alebo osobitným číslam aj v budúcnosti.

Milé čitateľky, milí čitatelia,

dovoľte mi na sklonku odchádzajúceho roka poďakovať sa všetkým autorom, ktorí prejavili voči nášmu časopisu dôveru, všetkým recenzentom a predovšetkým Vám, našim čitateľom. Vážime si Vašu priazeň.

Želáme všetkým príjemné prežitie vianočných sviatkov a šťastné vykročenie do nového roka 2020.

V mene redakcie
Daniela Slančová
hlavná redaktorka

On structural complexity of written English: Relating more through relative clauses

Eduard Drančák

Institute of British and American Studies, Faculty of Arts, University of Prešov, Slovakia
eduard.drancak@smail.unipo.sk

Key words: subordination, subordinate clauses, relative clauses, structural complexity, written language, spoken language

Introduction

Linguistic characteristics of a language product may vary depending on a variety of factors, e.g. purpose, context, recipients of the language product, etc. These factors, determining the way language product is composed, may cause variation in terms of lexis, syntax, structural complexity, or overall organization and style. The present study is focused on syntactic variation in language products produced in different media of production, namely that of spoken and written. It investigates spoken and written discourse of similar formality level for the incidence of relative clauses. The incidence of a particular type of relative clause, namely non-restrictive relative clause, is then interpreted as one of the indices of structural complexity of the discourse.

The aim of the paper is to demonstrate that the incidence of a particular type of subordinate clause might also indicate the level of structural complexity of the text. Studies focused on structural complexity of language commonly consider indices of complexity such as sentence length, complexity of sentences or T-Units, etc. Considering the characteristics of relative clauses, the present paper points out that structural complexity of a language product might be indicated also by the frequency of employment of a particular type of subordinate clause.

The study was carried out on a small-size corpus, i.e. a collection of authentic samples of spoken and written language, represented by *conversation-interviews* and *fiction* respectively. The samples were analyzed for the incidence of relative clauses and the data are presented in the form of tables and figures to better demonstrate the differences in the employment of relative clauses between the registers representing spoken and written language. The paper proceeds from delimiting the key terms through describing the characteristics of the corpus to the presentation and analysis of the obtained data.

1 Relative clauses in spoken and written English

Language products have been investigated for their linguistic characteristics for decades. Linguists attempt to determine how people use language in different contexts and for various purposes. Linguistic studies thus investigate the impact of various variables on linguistic properties of language products. The impact of medium of production on structural complexity of the language product has been one of the central issues investigated by linguists since 20th century. The circumstances that accompany spoken and written language production differ, and this may affect the characteristics of the language products, including their complexity. Multiple studies have led some linguists to conclude that language produced in writing is more complex, while others to conclude the opposite (see Beaman, 1984; Chafe – Tannen, 1987; Biber, 1988; Halliday, 1989; Biber et al., 1999).

Studies of structural complexity generally focus on traditional measures of complexity such as sentence length, complexity of sentences, the ratio of independent and dependent

clauses, etc. It might, however, be useful to consider the incidence of a particular type of dependent clause as an indicator of structural complexity of the language product as well. The results of the study point out that the characteristics of relative clauses in particular allow to draw conclusions regarding the structural complexity of the language product, based on their incidence. The present paper demonstrates how the incidence of a particular type of relative clause might reflect differences in structural complexity between language produced in speech and in writing.

Biber et al. (1999, p. 195) aptly define relative clause as well as the difference between restrictive and non-restrictive type by stating:

“A relative clause is a post-modifier in a noun phrase, introduced by a *wh*-word [or *that*], which has a grammatical role in the relative clause in addition to its linking function. Relative clauses may be either restrictive or non-restrictive based on whether the provided information is required for identification of the noun phrase or not.”

Thus, while restrictive relative clause (1) provides information that is essential for the meaning of the sentence, non-restrictive relative clause (2) carries additional information about the post-modified element and is inserted into the sentence as an extra part.

See examples:

- (1) The man *who is standing in front of the store* is my uncle.
- (2) Peter, *who is good at sports*, is my best friend.

Restrictive and non-restrictive relative clauses were, in the present study, distinguished in accordance with the study reported in *LGSWE*, which used punctuation-separation as a working definition of non-restrictive postmodifiers (Biber et al., 1999, p. 602). In addition to punctuation, semantic criterion was considered as well, i.e. whether the relative clause is necessary for the identification of the post-modified noun phrase in terms of the meaning of the sentence.

2 Characteristics of the corpus

The employment of relative clauses in spoken and written English was determined through the investigation of two registers, namely *conversation* (examined via interviews-IW) and *fiction* (FC). Both registers contain language of similar level of formality and might be considered less formal registers. The two registers were selected to represent spoken and written language because of their similar formality level. Potential differences in the incidence of relative clauses should reflect the impact of the medium of production rather than the impact of different level of formality. Such selection of registers thus eliminated the potential influence of unaccounted variables on the results. The characteristics of the corpus, therefore, increase the objectivity of the results of the study.

Biber et al. (1999, p. 4) define conversation and fiction as different varieties of English and state that “each of these varieties is termed a register, and each extended sample of language from a register constitutes a text.” According to Rafajlovičová (2013, p. 38), “any set of sentences which appear in a sequence and cohere in this way is called a text.” The present paper hereby adopts the term “text” to refer to language samples even in the case of spoken language. The results of the present study were obtained through the analysis of empirical data. The study was based on the analysis of “a collection of authentic spoken and written texts, organized by register, which is called a corpus” (Biber et al., 1999, p. 4). Performing the analysis on samples of the actual use of language should ensure valuable results that objectively reveal how language users incorporate relative clauses in spoken and written language production.

The analyzed texts contained language performances of a variety of people of different gender, age, race, social background, nationality, occupation, etc. Each text included in the corpus was of different length, but all the texts in each register combined were of approximately the same length (30,000 words). The whole corpus thus consisted of approximately 60,000 words, equally divided between the register representing the spoken language (conversation) and the written language (fiction). For the summary of the characteristics of the corpus including the selected registers, the number of texts within each register as well as the number of words, see Table 1 below.

Register	Number of texts	Number of words
Conversation	12	30 660
Fiction	3	30 665
Total	15	61 325

Table 1 Characteristics of the corpus

The spoken language was analyzed for the incidence of relative clauses via the analysis of conversation-interviews. The character of interviews, which are conducted in speech, poses limitations for such an analysis. In order to analyze language samples for the incidence of clauses, the language samples need to be divided into sentences. The absence of sentence signaling marks, when the language is produced in speech, complicates the analysis of relative clauses. The present study overcame this limitation by performing the analysis on written transcripts of the orally conducted interviews. The transcripts of the interviews were obtained from available websites such as www.time.com of *the Time magazine*, *Oprah Winfrey interviews* (www.oprah.com), *Larry King interviews* (www.cnn.com) and from several others (www.foxnews.com, www.asapsports.com, etc.).

Regarding the written language, it was analyzed through samples of contemporary fiction. This sub-corpus consisted of several chapters taken from three books of various genres, written by native English-speaking writers. The books used for the analysis include Mary Stewart's mystery novel *Rose Cottage* (1997), Stephen King's suspense novel *Under the Dome* (2009) and Diane Chamberlain's romance *Reflection* (1997). The books selected for the analysis were written by both British and American writers of both genders. The choice of various gender and nationality writers should secure more objective results by eliminating the potential impact of gender or language variety idiosyncrasies.

3 The distribution of relative clauses in the corpus

Relative clauses were analyzed with regard to their function, i.e. the type of modification. Based on this criterion, they can be divided into *restrictive* and *non-restrictive* relative clauses. Relative clauses can be distributed into these “two groups based on whether they ‘identify’ the head noun phrase (restrictive) or just give ‘additional information’ about the head (non-restrictive)” (Rafajlovičová, 2013, p. 125). The investigation of the registers regarding the incidence of restrictive and non-restrictive relative clauses might reveal the complexity of the registers and, hence, the complexity of language produced in speech and writing. Table 2 and Figure 1 below display the incidence of restrictive and non-restrictive relative clauses in the whole corpus as well as within individual registers and express these figures in percentage, too.

Register	Restrictive	Non-restrictive	Total	%
Conversation	291	48	339	51.4%
Fiction	234	86	320	48.6%
Total	525	134	659	100%
%	79.7%	20.3%	100%	

Table 2 The distribution of restrictive vs. non-restrictive relative clauses

There were 659 instances of relative clauses in the whole corpus. Table 2 shows that the distribution of relative clauses among the registers is balanced with only a slight difference between the two registers in the total number of relative clauses. The analyzed conversation-interviews contain 339 relative clauses, which is 51.4% of all relative clauses in the corpus. The fiction texts contain 320 relative clauses, which accounts for 48.6% of all relative clauses. The figures show that the incidence of relative clauses is almost identical in both registers. There is only slight prevalence of relative clauses in interviews, with 19 more instances. The balanced distribution of relative clauses among the registers shows that this type of subordinate clause is not restricted in use in certain medium of language production. Language users employ relative clauses in speaking and writing with similar frequency.

Table 2, however, reveals considerable differences between the incidence of restrictive and non-restrictive relative clauses on corpus as well as register level. On the corpus level, the data show a vast prevalence of restrictive as opposed to non-restrictive relative clauses. The former were identified 525 times, which accounts for 79.7% of all relative clauses in the corpus, while the latter occurred only 134 times and form 20.3% of the identified relative clauses in the corpus. The data thus reveal that there are almost four times as many restrictive relative clauses as there are non-restrictive relative clauses (see Figure 1 below for better illustration).

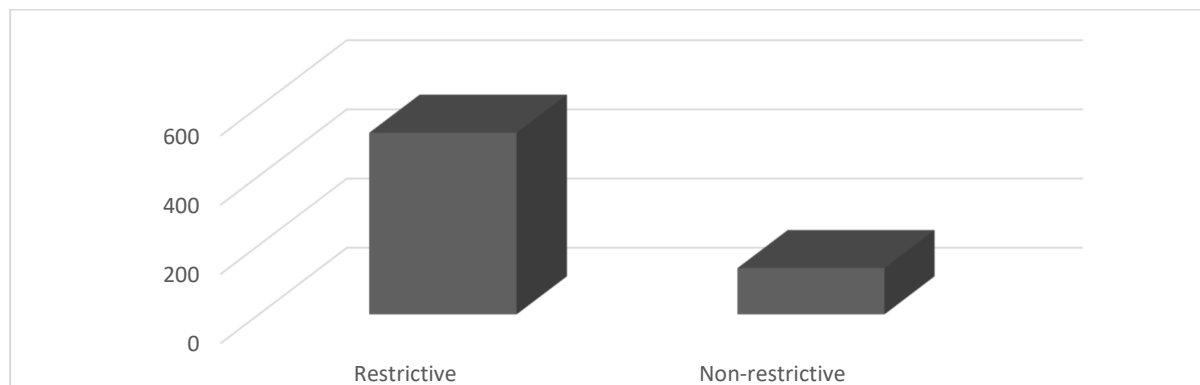

Figure 1 The distribution of restrictive vs. non-restrictive relative clauses

The considerable prevalence of restrictive relative clauses appears to be a logical consequence of their function. As the aforementioned definition states, they are used for the identification of the head of the noun phrase, which means they are necessary for the meaning of the sentence. Non-restrictive relative clauses, on the other hand, provide information that is only additional, i.e. unnecessary. The data reveal that it is more common to specify that which requires specification as opposed to that which need not be specified. The data thus support the logical option that the type of relative clause which is essential is employed more frequently than the type which is non-essential.

As for the distribution across the registers, a number of contrasts can be drawn. First, both registers contain more restrictive than non-restrictive relative clauses. However, the

differences vary between the registers. The analyzed conversation-interviews contain 291 restrictive [3.1] and only 48 non-restrictive [3.2] relative clauses. These figures reveal a considerable difference in the use of individual types of relative clauses in the conversation register. In this register, there are almost six times as many restrictive relative clauses as non-restrictive relative clauses. On the other hand, the fiction register does not exhibit such a vast difference between the frequency of employment of restrictive and non-restrictive relative clauses. This is mostly due to considerably more common incidence of non-restrictive relative clauses in the fiction texts. The analyzed samples of fiction contain 234 restrictive [3.3] and 86 non-restrictive [3.4] relative clauses. In this register, there are approximately only three times as many restrictive relative clauses as non-restrictive relative clauses. If we compare the obtained data, the conversation-interviews contain more restrictive clauses than fiction, while it is vice versa with non-restrictive clauses. However, the difference in the incidence of non-restrictive relative clauses is much more considerable. There are almost twice as many non-restrictive relative clauses in fiction as in the conversation-interviews.

[3.1] The hit is a song *that most people feel familiar with*. [R-IW]

[3.2] I love to do my "real" work, *which is developing new games and content for Funbrain*. [R-IW]

[3.3] Jack dropped the bowl *he'd been holding*. [R-FC]

[3.4] ... and after a few more songs, finally the CD, *which was called 'Sound of Silver'*, ended. [R-FC]

As for the individual types of relative clauses, non-restrictive relative clauses also include a specific type of post-modifying clause "in which the antecedent is not a noun, but a whole clause" (Rafajlovičová, 2013, p. 126). These clauses are referred to as *sentential relative clauses*. In the investigated corpus, there were 14 non-restrictive relative clauses that were classified as sentential relative clauses [3.5], [3.6]. The interviews contain 11 instances, while the fiction texts only 3 instances of sentential clauses. These figures demonstrate the rareness of the occasions when language users specify the content of the whole preceding clause.

[3.5] I love to play volleyball, *which I do twice a week*. [R-IW]

[3.6] She had tracked mud onto the floor, *which was very unlike her*. [R-FC]

The incidence of non-restrictive relative clauses might also be interpreted as an indicator of the effect the medium of production has on the complexity of the language product. If we consider the character of non-restrictive relative clauses, the frequency of their use might reveal the complexity of the discourse. As mentioned above, restrictive clauses provide information that is necessary for identifying the head of the noun phrase while non-restrictive clauses provide only additional information that need not be mentioned. In the present study, the register representing written language is characteristic for considerably more frequent incidence of non-restrictive relative clauses. This might be explained by the characteristics of written medium of language production. The detachment between the production and delivery of written language product offers time and space for planning as well as revising. These characteristics present better opportunity to include more information within a single sentence by means of additional subclauses. This is reflected in more frequent employment of non-restrictive relative clauses, which carry additional information, in the written register. Frequent employment of non-restrictive relative clauses means frequent inclusion of additional information, which makes the sentences longer, the information more densely packed and it is realized via subordinate clauses. All these three factors increase the

structural complexity of the language product. More frequent incidence of non-restrictive relative clauses in fiction might thus be considered as the evidence of greater structural complexity of written language.

Conclusion

The present paper describes the use of a particular type of subordinate clause, namely relative clause, in spoken and written English. The quantitative data presented in the paper were obtained through the analysis of authentic samples of spoken and written English. The samples were analyzed for the incidence of relative clauses to determine whether the medium of production affects the use of this type of subordinate clause. Furthermore, the identified relative clauses were classified as restrictive or non-restrictive, according to their function. Besides describing the use of relative clauses, the aim of the paper is to draw conclusions regarding the structural complexity of the investigated discourses, building on the characteristics of a particular functional type of relative clause, namely non-restrictive relative clause.

The analysis has revealed 659 instances of relative clauses in the corpus. There is only insignificant difference in their incidence between spoken and written register, with 19 more instances in the spoken register. The analysis has thus showed that the medium of production does not have considerable impact on the use of relative clauses in general. The data, however, reveal considerable differences between the incidence of restrictive and non-restrictive relative clauses on corpus as well as register level. On the corpus level, the data show a strong dominance of restrictive as opposed to non-restrictive relative clauses with the former representing almost 80% and the latter only 20% of all relative clauses. This result, however, might be considered logical considering the character of restrictive clauses, which are necessary for the meaning, as opposed to non-restrictive clauses, which are merely additional.

Perhaps the most intriguing finding of the analysis stems from the comparison of the two registers in terms of the incidence of non-restrictive relative clauses. While the incidence of restrictive clauses is relatively balanced between the registers, the difference in the incidence of non-restrictive relative clauses is much more considerable. According to the data, there are almost twice as many non-restrictive relative clauses in fiction as in the conversation register. This result, however, does not only describe the use of individual types of relative clauses in spoken and written English. If we consider the character of non-restrictive clauses, we can interpret their incidence as an index of the structural complexity of the analyzed discourses. With non-restrictive clauses being additional parts of the sentence, their use increases sentence length, the density of information packaging as well as the amount of subordination in the language product. Frequent use of this type of relative clause, therefore, increases the structural complexity of the whole language product. Hence, considerably more frequent use of non-restrictive relative clauses in fiction points to greater structural complexity of the investigated written discourse. Producing language in the mentioned written medium might, therefore, increase the complexity of the final product as evidenced by more frequent inclusion of additional subclauses in this register of written English. The present paper thus indicates that the incidence of a particular type of subordinate clause might also indicate the level of structural complexity of the discourse.

Bibliography:

AXELROD, D.: Full Transcript: David Axelrod Interviews President Barack Obama for the Axe Files. [Quot. 2019-08-18.] Available at: <<http://edition.cnn.com/2016/12/26/politics/axe-files-obama-transcript/>>

- BEAMAN, K. (1984): Coordination and subordination revisited: Syntactic complexity in spoken and written narrative discourse. In: D. Tannen (ed.): *Coherence in spoken and written discourse*. New Jersey: ALEX, p. 45–80.
- BIBER, D. (1988): *Variation across speech and writing*. Cambridge: Cambridge University Press.
1. BIBER, D. – JOHANSSON, S. – LEECH, G. – CONRAD, S. – FINEGAN, E. (1999): *Longman Grammar of Spoken and Written English*. Harlow: Pearson Education Limited.
 2. CHAFE, W. – TANNEN, D. (1987): The Relation Between Written and Spoken Language. In: *Annual Review of Anthropology*, 16/1, p. 383–407.
 3. CHAMBERLAIN, D. (1996): *Reflection*. London: Pan Macmillan.
 4. COHEN, R.: Sidney Crosby on Slapshots, Fights, and the Best Hockey Movies. [Quot. 2019-08-25.] Available at: <<http://www.vanityfair.com/news/2010/12/sidney-crosby-on-slapshots-fights-and-the-best-hockey-movies>>
 5. HALLIDAY, M. A. K. (1989): *Spoken and Written language*. Oxford: Oxford University Press.
 6. KING, L.: Interview with Jon Bon Jovi. [Quot. 2019-08-23.] Available at: <<http://transcripts.cnn.com/TRANSCRIPTS/1012/09/lkl.01.html>>
 7. KING, S. (2009): *Under the Dome*. London: Hodder and Stoughton.
 8. LUSCOMBE, B.: Kelly Clarkson: “Not a Feminist”. [Quot. 2019-8-22.] Available at: <<http://entertainment.time.com/2013/10/30/kelly-clarkson-not-a-feminist/?iid=ent-main-lead>>
 9. MARY, W. – DARINA, S.: Singer Alicia Keys. [Quot. 2019-08-22.] Available at: <http://www.teenink.com/nonfiction/celebrity_interviews/article/5341/Singer-Alicia-Keys/?page=5>
 10. O’LEARY, D.: Hugh Jackman. [Quot. 2019-08-21.] Available at: <<https://www.bafta.org/sites/default/files/uploads/transcripts/red-carpet-hugh-jackman-1693.pdf>>
 11. RAFAJLOVIČOVÁ, R. (2013): *Subordination in Different Text Types*. Prešov: Filozofická Fakulta Prešovskej Univerzity v Prešove.
 12. STEWART, M. (1997): *Rose Cottage*. London: Hodder and Stoughton.
 13. UNKNOWN: 10 Questions for Emma Watson. [Quot. 2019-08-25.] Available at: <<http://content.time.com/time/magazine/article/0,9171,2032143,00.html>>
 14. UNKNOWN: An Interview with Jeff Kinney. [Quot. 2019-08-22.] Available at: <<https://www.teachervision.com/authors/interview-jeff-kinney>>
 15. UNKNOWN: 10 Questions for Jim Parsons. [Quot. 2019-08-30.] Available at: <<http://content.time.com/time/magazine/article/0,9171,2048322,00.html>>
 16. WINFREY, O.: Oprah Talks to Bono. [Quot. 2019-08-19.] Available at: <<http://www.oprah.com/omagazine/Oprahs-Interview-with-Bono-U2-and-AIDS-Activism>>
 17. WINFREY, O.: Oprah Talks to Janet Fitch. [Quot. 2019-08-20.] Available at: <<http://www.oprah.com/omagazine/Oprah-Interviews-White-Oleander-Author-Janet-Fitch>>
 18. WINFREY, O.: Oprah talks to Denzel Washington. [Quot. 2019-08-21.] Available at: <<http://www.oprah.com/omagazine/Oprahs-Interview-with-Denzel-Washington>>

Summary

On structural complexity of written English: Relating more through relative clauses

The present research paper describes the use of relative clauses in spoken and written English. The focus is placed on the frequency of incidence of relative clauses and their particular functional types. Quantitative analysis was performed to determine the frequency of incidence of relative clauses in the selected registers of spoken and written English. Comparative analysis was applied to determine differences between spoken and written English in the use of relative clauses. The present study also applied the principles of corpus linguistics by performing the analysis on a small-size corpus of authentic samples of language. The aim of the paper is to demonstrate the correlation between the incidence of relative clauses and the structural complexity of the discourse. The results of the study point to greater structural complexity of the written discourse by considering the characteristics of non-restrictive relative clauses. The paper provides an alternative view upon the structural complexity of discourse by determining the complexity using a non-conventional index, namely the incidence of a particular type of subordinate clause.

Некоторые лексические и синтаксические реализации речевых стратегий и тактик в медиа-дискурсе (на материале русской и словацкой прессы)

Ян Галло

Кафедра русистики, Философский факультет, Университет им. Константина Философа в Нитре
jgallo@ukf.sk

Ключевые слова: дискурс, коммуникативная стратегия, речевая стратегия, речевая тактика, субъективная модальность, синтаксис.

Key words: communication strategy, communication tactic, discourse, media, modality, speech strategy, speech tactic, syntax.

Введение

Изучение коммуникативных стратегий и тактик является весьма актуальным направлением современной лингвистики.

Объектом исследования являются лексические и синтаксические средства реализации речевых стратегий и тактик в современной русской и словацкой публицистике. Цель статьи – показать взаимообусловленность коммуникативных и лингвопрагматических задач, поставленных автором публицистического текста, а также лексических и синтаксических средств их репрезентации. Безусловно, реализации авторского замысла подчинены все используемые в тексте языковые средства, однако лексические и синтаксические единицы выполняют особую функцию в реализации стратегий и тактик публициста.

Акцентируя публицистические тексты, в статье рассматривается реализация следующих лексических и синтаксических средств выражения стратегий и тактик современного русского и словацкого медиа-дискурса:

1. Синтаксические средства реализации ведущей стратегии современного публицистического текста – это в первую очередь средства выражения субъективной модальности.
2. Для медиа-дискурса одинаково актуальны как тактика солидарности, так тактика противостояния.
3. Средства выражения тактики детализации в оппозиции с тактикой экономии языковых средств (приём семантического свёртывания).
4. Средства выражения тактики речевого упрощения в оппозиции с тактикой намеренного усложнения высказывания.
5. Тактики актуализации главной информации в оппозиции с тактикой завуалированного высказывания.
6. Риторическая тактика.

1 Коммуникативная стратегия и тактика; речевая стратегия и тактика

В настоящее время учёными отчётливо определены границы понятий *коммуникативная стратегия и тактика*. В лингвистике существует большое количество трактовок понятия *коммуникативная стратегия*. Так, например, Е. В. Клюев говорит о коммуникативной стратегии как о «совокупности запланированных говорящим заранее и реализуемых в ходе коммуникативного акта теоретических ходов, направленных на достижение коммуникативной цели» (Клюев, 1999). В. Б. Кашкин

определяет коммуникативную стратегию как «часть коммуникативного поведения или коммуникативного взаимодействия, в которой серия различных вербальных и невербальных средств используется для достижения определённой коммуникативной цели» (Кашкин, 2000).

Целесообразно привести и другие цитаты из работ современных специалистов по прагмалингвистике: При трактовке термина *коммуникативная стратегия* многие исследователи отмечают его близость к понятию замысла, плана построения речи, а также направленность стратегии на реализацию прогнозируемого эффекта речевого воздействия. Коммуникативная стратегия «есть способ реализации замысла, она предполагает отбор фактов и их подачу в определённом освещении с целью воздействия на интеллектуальную, волевою и эмоциональную сферу адресата» (Борисова, 1999); «это творческая реализация коммуникативного плана построения своего речевого поведения с целью достижения общей (глобальной) языковой (неязыковой) задачи общения в речевом событии» (Зернецкий, 1988); это «совокупность, единство коммуникативных и практических целей» (Городецкий, 1990); это «план комплексного речевого воздействия, который осуществляет говорящий для “обработки” партнёра... своего рода “насилие” над адресатом, направленное на изменение его модели мира, на трансформацию его концептуального сознания» (Иссерс, 1999).

В свою очередь, *коммуникативная тактика (тактики)* рассматривается в современном речеведении и текстоведении как «одно или несколько действий, которые способствуют реализации стратегии» (Иссерс, 1999), как «способы осуществления стратегии речи» (Платонова – Виноградов, 1998), как «ближайшая задача, решаемая в рамках избранной стратегии» (Борисова, 1999). В. И. Курбатов понимает под речевой тактикой «определённую методику, схему действий, замысел, сюжет... метод или систему методов, позволяющих выражать общие стратегические цели» (Курбатов, 1995).

В русской лингвистике наибольший вклад в изучение и углубление данной проблемы внесла монография О. С. Иссерс «Коммуникативные стратегии и тактики русской речи» (Иссерс, 2002), в которой на современном материале описаны различные коммуникативные стратегии и тактики русской речи, рассмотрены процессы речевого планирования и контроля, предложены лингвометодические принципы обучения коммуникативным стратегиям и тактикам.

В словацкой лингвистике комплексной монографической работы по данной проблематике пока нет. Похожей темой в настоящее время занимается Я. Соколова с кафедры русистики Философского факультета им. Константина Философа в Нитре в рамках грантового проекта ВЕГА *Jazykové reflexie sociálnej egoprezentácie a adresácie*. Я. Соколова рассматривает основные проблемы, связанные с адресацией дискурса, то есть обращённостью речи к другому, воспринимающему её значение и коммуникативные установки. Адресация влияет на способ выражения содержания, на лексикон, на синтаксис текста, на использование фигур речи, интонацию и др. Я. Соколова в своих работах (Sokolová, 2018; 2019) анализирует эгоцентрики как выражения с семантико-прагматической ориентацией на говорящего, а также семантику и прагматику конструкций эгопрезентации.

В нашем исследовании под коммуникативной стратегией понимается общий план, посредством которого адресант воздействует на адресата, схема речевых действий с целью формирования (или трансформирования) его картины мира.

До сих пор не существует единой классификации коммуникативных стратегий, так как в основе исследований были разные критерии анализа речевого воздействия. Вслед за О. С. Иссерс и В. А. Даулетовой мы считаем, что все коммуникативные

стратегии с функциональной точки зрения можно разделить на основные и вспомогательные: основная стратегия – та, которая на данном этапе коммуникативного взаимодействия является наиболее значимой с точки зрения иерархии мотивов и целей, вспомогательные стратегии способствуют эффективной организации диалогового взаимодействия, оптимальному воздействию на адресата.

В широком смысле речевая стратегия содержит в себе планирование процесса речевой коммуникации в конкретных условиях, в прямой зависимости от типа личности коммуникантов, кроме того подразумевает практическую реализацию этого плана (ср. Балахонская, 2010, с. 158).

О. С. Иссерс определяет речевые стратегии совокупностью речевых действий, имеющих своим направлением решение общей коммуникативной цели говорящего (ср. Иссерс, 2002, с. 109).

Согласно Н. Ф. Алефиренко «Речевая стратегия связана с решением базовой коммуникативной задачи, следовательно, она представляет собой совокупность речевых действий. *Речевая тактика* – это одно из (или, реже, несколько) речевых действий, реализующих ту или иную коммуникативную стратегию. В отличие от речевого акта, речевая тактика – не обособленное речевое действие, а приём осуществления коммуникативной стратегии, выбор речевого акта на определённом этапе общения или развёртывания избранного речевого жанра» (Алефиренко, 2005, с. 240). Согласно А. А. Горячеву речевую тактику можно определить как «цепочку речевых ходов, используемых адресантом согласно набору собственных интенций и применяемых в процессе речевого общения для достижения конкретных целей в рамках стратегии общения (Горячев, 2009, с. 280).

Использование речевых тактик даёт возможность реализовать поставленную задачу посредством определённых речевых ходов.

2 Средства выражения субъективной модальности

Общеизвестно, что основная функция языка, реализуемая в СМИ, это функция воздействия. Главной стратегией автора публицистического текста, таким образом, является презентация собственной (в известных случаях – «заданной») точки зрения на описываемые явления, факты, события и персоналии, выражение собственной позиции в концептуально плюралистичном мире. Синтаксические и лексические средства реализации ведущей стратегии современного публицистического текста – это в первую очередь средства выражения субъективной модальности. В работе «Русская грамматика» (1980) отмечено следующее: «Термин *модальность* в языкознании многозначен: им называются разные явления, объединяемые тем признаком, что все они так или иначе – грамматически, лексически, интонационно – выражают отношение говорящего к сообщаемому или сообщаемого к действительности... К модальным значениям относятся также все те значения, в которых заключено отношение говорящего к тому, о чём он сообщает. Это – субъективно-модальные значения. Субъективная модальность, т. е. отношение говорящего к сообщаемому, ... выражается самыми разнообразными языковыми средствами: интонацией, специальными синтаксическими конструкциями, словопорядком, повторением слов, сочетаниями знаменательных слов с частицами, с междометиями, вводными словами и сочетаниями слов (иногда их называют модальными словами), а также разнообразными комбинациями этих средств». Ср. следующие средства выражения из русского еженедельника «Аргументы и факты»: *Может быть, сразу все сложные вопросы, возникшие между Россией и Украиной, урегулировать невозможно, но с артистами, как мне кажется, всё должно решиться в ближайшее время* (Аргументы и факты, 4 – 10 сентября 2019 г., с. 26); *А региональные заксобрания далеко, их можно посылать без*

зазрения совести: **мол**, документ плохо проработан и поэтому не годится (там же, с. 5); **Есть хаотическое столкновение общественных и личных интересов. Именно это, на мой взгляд, происходит сегодня в России** (там же, с. 7); Летом 1947 г. «Атомный проект СССР» переживал, **пожалуй**, один из самых серьезных своих кризисов (там же, с. 8); **Вероятно**, будет решена и загрузка тех пустующих апартаментов в Москва-Сити, которые, **может быть**, сейчас пользуются не слишком большой популярностью (там же, с. 32); **Мне кажется**, это не помогает, а, **наоборот**, вредит творчеству (там же, с. 26); **Со стороны кажется**, что жизнь актёрская прекрасна. Даже наша, не голливудская (там же, с. 25); **По-моему**, и американцы никаких сложностей со своей военной базой в Гренландии не имеют, у них там всё схвачено (там же, с. 10); **К сожалению или к счастью**, наша история может двигаться только так, рывками (там же, с. 3). Ср. следующие средства выражения субъективной модальности из словацких журналов Trend, Obchod и Profit: **Politicky Roberta Kaliňáka tento rozmer nikdy nemusel trápiť. Práve naopak, zákazky vedel odprezentovať ako supervýhodné a zvyšovať si nimi svoju popularitu** (Trend, 14. júna 2018, s. 3); **Napokon, objemovo najväčším programom subvencií smerujúcich do súkromného sektora sú poľnohospodárske dotácie** (ibid., s. 10); „Z pohľadu životného prostredia je to schizofrénia. Všetky takého schémy by mali prejsť testom hodnoty za peniaze, zatiaľ sa to však, **bohužiaľ**, nedeje” (ibid., s. 12); **O tomto, žiaľ, nemôžem hovoriť. Ide o citlivé údaje** (ibid., s. 16); **Inak povedané**, kým severania si vládli sami, južania boli väčšinou ovládaní (ibid., s. 35); **V knihe, samozrejme, nechýba význam jedla či rodiny v talianskej spoločnosti. A, prirodzene, neobchádza ani mafiu** (ibid., s. 35); **Zúčastnili sme sa aj v súťaži na plán celého územia Twin City – Juh, ktorú sme, bohužiaľ, nevyhrali** (ibid., s. 40); **Bohužiaľ**, projekt sa nepodarilo postaviť, pretože klient predal pozemok veľkému dánskemu penzijnému fondu a oni sa rozhodli angažovať dánsky tím (ibid., s. 41); **Našťastie**, kyvadlo sa posunulo na opačnú stranu a vytvorili sa pamiatkové oblasti (ibid., s. 41); **Navyše**, slovenský podpredseda vlády pre investície Richard Raši už vyhlásil, že snaha o zjednodušenie fondov je zo strany Bruselu stále nedostatočná (ibid., s. 44); **Navyše**, teraz mám v škole náročných posledných pár týždňov, keďže sa uzatvárajú známky a práve vtedy na našej škole prebiehajú záverečné testy (ibid., s. 53); „<...> **Inými slovami**, nedokážeme si z veľkého koláča odtrhnúť väčší podiel“ (ibid., s. 56); „**Naše sirupy momentálne nájdete v predajniach Billa na západnom Slovensku v projekte regionálni výrobcovia, v predajniach YEME, Starý otec, Framipek, Domáce potraviny, ale aj na čerpacích staniciach Slovnaft v projekte naše najlepšie a, samozrejme, v našej podnikovej predajni v Rovinke**“ (Obchod, apríl 2018, s. 19); **Samozrejme**, akékoľvek podnety zo strany zákazníkov sú vítané (ibid., s. 21); **Logicky**, obe skupiny zákazníkov ocenia dopravu až domov alebo do firmy a dôvodov je viacero (Obchod, apríl 2018, s. 29); **Mimochodom**, vrcholné predstavenie profesionality stojí v Cannes 20 miliónov eur (Profit, 6. júna 2018, s. 22); **V príbehu Slovenky, našťastie**, náklady uhradila poisťovňa v rámci poistenia zodpovednosti za škodu z cestovného poistenia (ibid., s. 30); **Bohužiaľ**, väčšina klientov sa o poistenie cestovných kancelárií proti úpadku nezaujíma, upozorňuje P. Világi (ibid., s. 32).

3 Средства выражения тактики солидарности или противостояния

Общая стратегия презентации субъективного отношения к чему-либо реализуется посредством конкретных тактик, которые можно рассматривать через оппозиции. Так, для медиа-дискурса одинаково актуальны **тактика солидарности** или **тактика противостояния**.

Тактика солидарности выражается такими синтаксическими средствами, как вводные конструкции с семантикой присоединения к общеизвестному мнению (односоставные неопределённо и определённо-личные предложения, например: *ako sa*

*hovorí / как говорится, ako sa hovorí / как говорят, ako hlásia v rádiu / как сообщает радио, ako tvrdia, ako vyhlasujú / как утверждают, ako viete / как вы знаете, ako si teraz spomínam / как сейчас помню, rokiál' viem / насколько мне известно. Ср. примеры из русского еженедельника «Аргументы и факты»: **Говорят**, после триумфальной сделки по зенитно-ракетным комплексам С-400 следующим хитом продаж может стать именно истребитель 5-го поколения (Аргументы и факты, 4 – 10 сентября 2019 г., с. 6); **Обычно говорят**: сначала нужно повысить производительность труда – по принципу «давайте сначала хорошо поработаем, а потом хорошо отдохнём» (там же, с. 11); **Говорят**, что и Макрон для Франции не совсем типичный президент, и в Италии на парламентских выборах победила партия, созданная клоуном (там же, с. 10). Ср. примеры из словацкого журнала Тéma и газеты Pravda: **Predpokladá sa**, že u niektorých druhov (mravcov, pozn. autora) sa časom vyvinulo špeciálne správanie, keď prvá vyliahnutá generácia neopustí hniezdo, ale prinesie ďalšiu potravu a pomáha s liahnutím ďalšej generácie (Тéma, 23. augusta 2019, s. 47); **Je zaujímavé**, že aj keď nemajú také maskovanie ako modráčiky, tak ich mravce nechajú (ibid., s. 50); **Hovorí sa**: „Kto chce kam ...“ (Pravda, 30. augusta 2019, s. 22); **Preto pamätajte**, že veľkosť národa sa meria najmä vzťahom k vlastnej histórii a tradíciám (Тéma, 23. augusta 2019, s. 56).*

Тактика солидарности выражается также двусоставными личными предложениями в роли вводных предложений, например: *А это, я считаю, может быть вся социальная сфера* (Аргументы и факты, 4 – 10 сентября 2019 г., с. 5); Телеканал РЕН ТВ обратился в Совет Федерации с жалобой на сенатора от Иркутской области Вячеслава Мархаева, который, **как утверждают журналисты**, 31 августа атаковал съемочную группу (Московский комсомолец, 5 сентября 2019 г., с. 5), и в словацком дискурсе: *Peniaze nie sú rozhodujúce, aj keď, ako hovorí klasik, dostatok peňazí uspokojuje* (по Интернету).

Тактика противостояния реализуется посредством синтаксических конструкций, содержащих элементы с противительной семантикой: в словацком дискурсе противительные союзы самостоятельно или вместе с наречием (*no, no zároveň, ale, naopak, alebo naopak, napokon, zato*; в русском дискурсе *но, да* в зн.: *но, однако* и т.п., *напротив, наоборот, но все же...*). Ср. примеры из русских газет «Аргументы и факты» и «Коммерсантъ»: *Сегодня мы боремся со свалками возле наших городов. Но надо разобраться и с мусором, который заполнил наше общественное сознание* (Аргументы и факты, 4 – 10 сентября 2019 г., с. 3); *Так, по наблюдениям ЦБ, вкладчики сохраняли интерес к валютным депозитам, однако в июле наметились первые признаки его ослабления* (Коммерсантъ, 10 сентября 2019 г., с. 4); *Заработать на облигациях в европейской валюте действительно сложно, зато вполне возможно на акциях некоторых компаний, правда, с большим риском, отмечает ведущий аналитик компании «Открытие-брокер» Андрей Кочетков* (там же, с. 4). Ср. примеры из словацких журналов Trend, Obchod и Profit: *Vláda dotuje výstavbu nájomných bytov – aj preto, lebo Slováci a Slovenky až v deviatich prípadoch z desiatich bývajú vo vlastnom, čo znižuje mobilitu pracovnej sily medzi regiónmi. No zároveň štát prispieva milióny eur na stavebné sporenie a bonifikuje hypotéky, ktoré zasa zväčša podporujú vlastníctvo nehnuteľností* (ibid., s. 10); *Neabsolvoval povinnú vojenskú službu, no dnes je ho firma Aliter Technologies jedným z najväčších dodávateľov IT služieb a technológií pre slovenskú armádu* (ibid., s. 14); *Už ako skúsený IT odborník mal za sebou dobre rozbehnutú kariéru v Kanade, kde navrhoval dátové centrá pre banky, telekomunikačné firmy či verejnú správu. No po narodení dcéry sa rozhodol vrátiť na Slovensko a začať podnikat'* (ibid., s. 14); *Podľa analýzy SFD sa podobné investície, ale väčšinou s nižšou kapacitou dojných kráv, uskutočnili počas uplynulých rokov najmä v Nemecku, ale i vo Francúzsku, Maďarsku, Poľsku, Česku či v Estónsku* (ibid., s. 29); *Západoeurópske krajiny majú historické skúsenosti s integráciou*

cudzincov, ale pre postkomunistické krajiny je to nová situácia, ktorej sa bránia (ibid., s. 31); Turecko bolo dlho hitom slovenských klientov cestovných kancelárií, ale v posledných dvoch rokoch výrazne poklesol záujem o túto krajinu (ibid., s. 31); Naopak, domáci návštevníci najviac preferovali ubytovanie v Žilinskom kraji, každý piaty Slovák, ktorý minulý rok strávil noc v hoteli či penzióne, si vybral práve tento región (ibid., s. 66); Napokon, aj celkový priemer 2,5 noci na pobyt napovedá, že Slovensko nie je krajinou, ktorú si zahraniční hostia vyberajú na dlhšie pobyty (ibid., s. 66); Záujem o kúpu kvetov na tieto sviatky určite neklesá, naopak, každý rok tento trend rastie (Obchod, apríl 2018, s. 11); Margarínom a zmesným tukom sa podarilo zvýšiť objem predajov o 5 percent, stále však nedokázali vykompenzovať straty masla. Naopak, najmenej rástla medziročne cena mliečnych nápojov (+3 percentá) (ibid., s. 17); Zákazníci odpovedali nielen na uzatvorené otázky, ale komentovali hlavne to, čo ich na návšteve našich čerpacích staníc príjemne prekvapilo, alebo naopak, čo by sme mali zmeniť (ibid., s. 20); „<...> Naopak, u žien je preferenčná ľahká hmotnosť, kráčajú ako lane, zapájajú centrum levitácie okolo hrudníka <...>” (Profit, 6. júna 2018, s. 6); „Kampane Tatra banky sú sofistikovanejšie. Nedosahujú vysokú penetráciu, zato však majú výrazný vplyv na formovanie značky,” (Trend, 28. júna 2018, s. 77).

4 Средства выражения тактики детализации в оппозиции с тактикой экономии языковых средств

Следующая оппозиция: **тактика детализации**, или развёрнутого описания – **тактика экономии языковых средств** (приём семантического свёртывания).

Тактика детализации встречается в развёрнутых описаниях (стремление передать максимально точно событие, факт, явление, демонстрация достоверности описания), реализуется в сложных или осложнённых синтаксических конструкциях (предложениях с обособленными определениями, обособленными обстоятельствами, обособленными приложениями, уточняющими элементами, однородными членами предложения и т. д.). Ср. примеры из русских журналов «Аргументы и факты» и «Коммерсантъ»: *В 2019 г. подняли цены на «деловую» древесину высоких категорий, а на сосну, кедр, лиственницу, ель, пихту и берёзу, которые и нужны для отопления, ставки снизились (Аргументы и факты, 4 – 10 сентября 2019 г., с. 4); Как правило, когда речь идёт о таких бумагах в Европе, то чаще всего говорят об акциях сектора коммунальных услуг – электроэнергетике, водоснабжении, управлению отходами и так далее. (Коммерсантъ, 10 сентября 2019 г., с. 4); Классическая чёрно-белая палитра смокингов перемежалась с клубными пиджаками ярких оттенков: аметиста, малинового, сапфирового синего и жёлтого. Максимально респектабельные ткани подчеркивают статус обладательницы: атлас, бархат, ламе, пайетки, кашемир, но мех искусственный, как и приличествует ситуации в 2019 году (там же, с. 9); Но мне хочется открыть ещё ещё один ресторан – русский (Аргументы и факты, 16 – 22 января 2019 г., с. 30).* Ср. примеры из словацкого журнала Trend и Profit: *Zrationalizovanie slovenského systému dotácií – aspoň v oblasti najšpinavšej výroby elektrickej energie – tak napriek rôznym návrhom pre rozvojovú stratégiu regiónu hornej Nitry po útlme ťažby nie je vôbec isté (Trend, 14. júna 2018, s. 13); Odborníci z konzultačných firiem na oblasť firemných podvodov – forenzní vyšetrovatelia – najčastejšie do firiem prichádzajú, už keď sa podvod stal alebo majú firmy podozrenie, že im takto unikajú peniaze (ibid. s. 19); Napriek tomuto všetkému však R. Kaliňák tvrdí, že Bell nie je jeho favoritom, že by bol najradšej, keby sa na súťaži zúčastnil aj tretí výrobca – Airbus Helicopter (ibid., s. 21); Aj keby nominoval jednu z dvoch najvyššie postavených žien v strane – Evu Smolíkovú alebo Evu Antošovú – ,ani jedna nemá šancu uspieť (ibid., s. 27); Firmy, ktoré sú jeho súčasťou, obstarávajú základné vstupy do výroby (osivá, hnojivá, chémia, mechanizáciu, služby a pod.) centrálnе (ibid., s. 28); Podmienkou totiž je, aby sa aj v tomto*

sektore ekonomiky – **podobne ako v iných odvetviach** – jednotlivé podniky dokázali vyrovnat' so zvyšujúcimi sa dopadmi globalizácie (ibid., s. 29); Ako hodnotí J. Hooper, fessi (**idioti, v zmysle tých, ktorí nezneužívajú svoje postavenie na získanie výhod**) sú v talianskej politike skôr v defenzíve, aj keď sa im občas podarí zastaviť vládu (ibid., s. 35); Na rozdiel od nich mňa ešte, bohužiaľ, čaká najťažší ročník – **maturitný** (ibid., s. 53); Chcela by som sa v nej (v španielčine, pozn. autora) zlepšiť a naozaj byť schopná ju použiť – **aspoň základy** – najlepšie už toto leto na dovolenke v Španielsku v Malage) (ibid., s. 53); Sekcia cestovného ruchu je však s výsledkami návštevnosti slovenska spokojná a najnovšie plánuje zahraničných turistov sem lákať aj zďaleka – z **Číny** (ibid., s. 56); <...>, založenie zastúpenia vytvorí príležitosť pre slovenské subjekty cestovného ruchu (**cestovné kancelárie, agentúry, hotelieri a pod.**), ktorým sa tak uľahčí prístup a možnosť propagácie Slovenska, ako aj služieb v cestovnom ruchu“ (ibid., s. 56); Ministerstvo (**a najmä Slovenská národná strana, ktorá sa začala venovať agende podpory cestovného ruchu**) ho však chce ešte viac podporiť zavedením dovolenkových poukážok, čo je evergreen posledných takmer 15 rokov (ibid., s. 58); Logicky Chorváti robia to, čo by na ich mieste pri vyťažovaných kapacitách robil každý – **zvyšujú ceny** (ibid., s. 60); Minulý rok sa objavila aj prvá lastovička v podobe hotela Adult friendly (**slovenská obdoba zahraničného Adult Only, teda hotelov bez detí, ktoré sa v zahraničí tešia čoraz väčšej obľube**) (ibid., s. 66); Na dvoch najväčších letiskách – v **Bratislave a v Košiciach** – pribudlo niekoľko nových pravidelných liniek a rast príjmov slovenských obyvateľov umožnil rekordný vyše tretinový rast charterovej dopravy (ibid., s. 70); Aj pobyty pri mori, ktoré sú najčastejšou formou dovolenky, zaznamenali rast – **o deväť percent** (ibid., s. 70); Pracujeme s dvomi typmi spätnej väzby. **Spontánna – cez aplikáciu Staffino, a vyžiadaná – cez direct mail** (Obchod, apríl 2018, s. 21); Cholerik sa však musí pamätať, že pre svoju impulzivnosť potrebuje hľadať kontexty, kde mu bude táto impulzivnosť užitočná – **box, vášnivé milovanie, spontánny divoký tanec** (Profit, 6. júna 2018, s. 8); “Nie sme najväčší, ale ako jedna z mála firiem na svete máme všetko – **od polí cez vývojové a výrobné stredisko až po baliareň** – na jednom mieste (ibid., s. 15); V Kováčovej je podiel samoplátiteľov minimálny – **tri až štyri percentá** (ibid., s. 35); Aj tieto objekty sú svedectvom turbulentných uplynulých sto rokov, keď sme zažili päť štátnych zriadení. **Rakúsko-Uhorsko, prvú československú republiku, fašizmus, komunizmus a dnešnú demokraciu** (ibid., s. 90); Aj keď sa k prostriedkom z eurofondov dá dostať aj bez aktívnej bankovej účasti (**potrebný je akurát bankový účet**), väčšinou sa banky aj tak stávajú súčasťou celého procesu (Trend, 28. júna 2018, s. 38); **Prokuratúra, polícia, súdnictvo, finančná správa** – to všetko sa dá použiť ako nástroj na utláčanie (ibid., s. 24); Realitný tím má na starosti zabezpečenie potrebnej infraštruktúry – **od vody a energií až po rýchle internetové pripojenie** (ibid., s. 19).

Тактика экономии языковых средств реализуется за счёт механизма семантического свёртывания. Экономия языковых средств – это один из основных, универсальных законов языковой динамики, действующий в языке. Он является одним из движущих механизмов эволюции лексиконов современных языков. Этот закон выражается в поиске более экономичной, краткой, компактной формы высказывания. Экономия языковых средств основывается на минимизации, синтаксической компрессии, сжатию многосоставных номинативных единиц в одно слово с целью придания краткости наименованию или высказыванию. Ср. примеры из русских газет «Аргументы и факты» и «Коммерсантъ»: Действительно, появилась информация, что в Москва-Сити вслед за **Минэкономразвития, Минпромторгом и Минкомсвязью собираются переехать ещё 14 министерств и ведомств** (Аргументы и факты, 4 – 10 сентября 2019 г., с. 32); **Минздрав предлагает дать Росздравнадзору полномочия штрафовать государственные медучреждения за некачественное лечение россиян** (Коммерсантъ, 11 сентября 2019 г., с. 2). Ср. примеры из словацкого журнала Trend: **Autosalón je nabitý hybridmi a elektromobilmi, nechýbajú ani veľké debuty zo Slovenska**

(Trend, 12. septembra 2019, s. 62); *Nekompromisné emisné normy automobilky tvrdo tlačia smerom ku ekológii* (ibid., s. 62); *Nie je eKasa ako eKasa* (elektronická registračná pokladnica, pozn. autora) (ibid., s. 62); *Okrem rozširovania priemyselného parku chce postaviť aj hi-tech park* (ibid., s. 16).

5 Средства выражения тактики речевого упрощения в оппозиции с тактикой намеренного усложнения высказывания.

Тактика речевого упрощения (стремление к разговорной речи) реализуется посредством разговорно-бытовой лексики с целью чем больше привлечь внимание читателя и быть «ближе» к его ежедневно употребляемой лексике разговорного стиля речи. Ср. примеры из русской газеты «Аргументы и факты»: *Местная власть, если захочет, может работать очень продуктивно, а не раздражать народ фразами про «макарошки»* (макаронные изделия, зам. автора) *и кто кого просил рожать* (Аргументы и факты, 4 – 10 сентября 2019 г., с. 4); *В мегаполисах ещё 2 – 3 часа в день съедает дорога от дома до офиса и назад* (там же, с. 6); *Завершилась гулянка морской вечеринкой, где пили разливное пиво с раками и воблой из Ростова. Погуляли на славу!* (там же, с. 26); *Александра, чтобы помочь сыну, отдала молодой семье свою маленькую «двушку», а сама сняла однокомнатную квартирку неподалёку в надежде, что сын оценит её внимание и наконец-то остепенится* (там же, с. 25); *То, что «белые воротнички» чаще уходят из жизни раньше срока, врачи заметили в конце XX – начале XXI века, когда число офисных работников возросло многократно* (там же, с. 23); *Если же правительство продолжит накапливать резервы ФНБ, значит, «излишки» надо тратить на наиболее значимые для страны проекты* (там же, с. 3). Ср. примеры из словацких журналов Trend и Téma, а также из газеты Pravda: *Vrtuľník nie je motorka, pán Kaliňák* (Trend, 14. júna 2018, s. 3); *Podpora štátu nemá ani hlavu ani päťu* (ibid., s. 10); *Armáda mala skutočného veliteľa so sídlom v Padove a produkovala množstvo papierov: fasovala náboje a proviant, povyšovala a prepúšťala* (ibid., s. 35); *Nehrabat' sa len vo vlastnom národnom piesočku* (ibid., s. 45); *Z vlastnej skúsenosti Lýdia vraví, že ľudia často používajú otrepanú výhovorku, že na jazyky nemajú talent* (ibid., s. 52); *Pár štamgastov sedí a popíja pivo, niektorí prídu k výčapu a kopnú do seba poldecák a „brzdu“* (ibid., s. 46); *Návštevu vietnamskej delegácie dodnes sprevádza viacero nejasností. Ak totiž naozaj slovenská strana o únose nevedela, kratučké rokovanie s Vietnamcami minimálne poriadne „odflákla“* (ibid., s. 16); *Matej Bošňák, vedúci partner poradenskej spoločnosti EY na Slovensku, sa vďaka sabatikalu „odstrihol“ na dva roky a zažil pracovný i osobný reštart* (ibid., s. 32); *Úvahy zamestnanca o tom, že zbehne ku konkurencii, sa stávajú spravidla reálnejšími, ak ho budúci zamestnávateľ osloví a motivuje vyššou mzdou* (ibid., s. 34); *Netreba sa však zbytočne vyľakať, pretože – ako sme spomínali v úvode – kým nové technológie „pochovajú“ veľa pracovných miest, zároveň vytvoria veľa nových* (ibid., s. 37); *Z uličiek vykúkajú farebné obchodíky a voňavé kaviarne „na stojáka“, no najväčším lákadlom ostáva návšteva bazára s orientálnym šarmom* (ibid., s. 62); *Čo môžete „chytiť“ v slovenskej prírode?* (Téma, 23. augusta 2019, s. 4); *Starším ľuďom „odchádza“ skôr hlava ako telo. Preto by sa mali neustále vzdelávať, aby trénovali mozog* (ibid., s. 11); *Centrom Banskej Bystrice „prehrmelo“ vyše 1500 vojakov, tanky, kanónové húfnice, bojové vozidlá či raketometry medzi treťou a po piatou popoludní* (Pravda, 30. augusta 2019, s. 3); *Nedávno oznámilo ministerstvo pôdohospodárstva, že nám klesá počet hospodárskych zvierat. Reku, treba s tým niečo robiť* (ibid., s. 22); *Na východe pes neskapaľ* (novinový titulok, pozn. autora), (ibid., s. 24); *Žiadni pupkáči. Musíme vyzerat' ako športovci* (novinový titulok, pozn. autora), (ibid., s. 28).

Тактика намеренного усложнения высказывания, например, стилизация под научную речь: нанизывание генитивов, использование сложных и производных

предлогов. Ср. примеры из русских газет «Аргументы и факты», «Коммерсантъ» и «Московский комсомолец»: *Германия может запросить и провести такую экспертизу, в результате чего требования Польши лишатся основы* (Коммерсантъ, 11 сентября 2019 г., с. 1); *И, несмотря на то что в Риме много всевозможных едальных и питейных заведений, настоящие ценители итальянской кухни приходят именно сюда* (Аргументы и факты, 16 – 22 января, с. 30); *После того как стих политический ураган, сопровождавший региональные выборы-2019, Центральная избирательная комиссия России готовится выступить с рядом предложений к законодателям* (Московский комсомолец, 11 сентября 2019 г., с. 6). *Документ, разработка которого ведётся уже почти два года, предлагает введение обязательной углеродной отчётности для крупных эмитентов, а также возможность введения прочих мер регулирования выбросов на выбор правительства* (Коммерсантъ, 11 сентября 2019 г., с. 2); *С этого года началась реализация комплексного плана развития магистральной инфраструктуры, предусматривающего в том числе значительное ускорение железнодорожного контейнерного транзита* (ibid., с. 10). Ср. примеры из словацких журналов Trend, Profit и Obchod, а также из газеты Pravda: *L. Kamenický povedal, že náhla zmena rastu ekonomiky bude znamenať zníženie daňových príjmov ...* (Trend, 28. august 2019, s. 7); *V barometri TRENDU sa až 80 percent podnikateľov vyjadrilo, že ďalšie zvyšovanie mzdových nákladov bez nárastu výnosov môže byť pre firmy likvidačné* (Trend, 12. septembra 2019, s. 3); *<...> To je problém akútneho nedostatku lekárov. Je to zlyhanie štátu a konkrétne ministrov zdravotníctva, ktorí dostatočne neriešia plánovanie potrebného počtu lekárov do budúcnosti* (ibid., s. 3); *Odkedy sa rozdelila federácia, spustil sa kolotoč porovnávania úspešnosti dvoch nástupníckych štátov: z pohľadu hospodárskeho vývoja, meny, životnej úrovne, zdravotníctva, školstva, verejnej správy, politickej a ostatnej kultúry* (Pravda, 30. august 2019, s. 23); *Záujem zákazníkov o kvety taktiež rastie v súvislosti s frekventovanými menami v kalendári, ako sú napríklad Anna, Jana alebo Alžbeta*. (Obchod, apríl 2018, s. 11 – 12); *“Alou jeme čerstvú buď v jogurtoch, alebo v koktejloch, no vzhľadom na jej blahodarné účinky ma prekvapuje, že sa nekonzumuje aj vo väčších množstvách* (Profit, 6. jún 2018, s. 15); *Dostať sa sem dá trajektom z Tenerife, cesta trvá v závislosti od veľkosti trajektu a spoločnosti 50 – 70 minút* (Trend, 28. jún 2018, s. 83);

6 Тактики актуализации главной информации в оппозиции с тактикой завуалированного высказывания.

Первая тактика реализуется в намеренной парцелляции высказывания (см. также работу З. Недомовой (2013) и Я. Галло (2015)) с целью фокусирования внимания на отдельных смысловых или оценочных компонентах (т. е. делается акцент на главной информации). Ср. русские примеры: *В Чечне уже сажают. Зерновые...* (по Интернету); *Только Волковы (мама – бухгалтер в госкорпорации, папа – плотник-бетонщик) так жить не хотели. Ни ждать, ни смиряться, ни терпеть* (Аргументы и факты, 16 – 22 января 2019 г., с. 12). Ср. словацкие примеры из журналов Téma и Trend: *Na Zemi žijú vyše sto miliónov rokov, sú agresívne, pracovité, nezdolné a úspešné. Mravce.* (Téma, 23. august 2019, s. 5); *Možno sa daný typ vrtuľníka či hasičského auta jednoducho exministrovi páčil. Ako tá motorka* (Trend, 14. júna 2018, s. 3); *Keďže však vycvičiť a držať v pohotovosti toľko mužov bolo namáhavé, tak si Taliani armádu jednoducho vymysleli. A to dokonale* (ibid., s. 35); *Napríklad fond erasmus pre zahraničné štúdiá mladých ide po roku 2020 až na dvojnásobok. Na 30 miliárd eur* (ibid., s. 43); *Huawei tento rok urobil vo svete smartfónov so svojím novým modelom P20 Pro riadny prievan. Hlavne pre zaujímavý dizajn, prémiovú výbavu a predovšetkým unikátny a dokonca aj praktický trojitý fotoaparát* (ibid., s. 76); *Minulý týždeň si na chorvátskom Jadrane každý účastník našiel to svoje. Jadranskú energiu, jachtársku atmosféru, duch súťaženia, ale aj zábavu a*

networking (ibid., s. 80); *Podľa Biblie ňou* (rastlinou Aloe Vera, pozn. autora) *pred pohrebom údajne potreli aj telo Ježiša Krista. Krv bohov, rastlina nesmrteľnosti* (Profit, 6. júna 2018, s. 12); *Bryndzové pirohy, hovädzí guláš, vyprázané rezne s roztláčanými zemiakmi, kapustové strapačky či tatarák na hrianke. Slovák má rád domáce chute* (ibid., s. 68); *V roku 2013 sa Martin vydal na svoju dvojmesačnú cestu po Mongolsku, prvú sólovú* (ibid., s. 72); *V rôznych krajinách, ako napríklad v Nemecku, nie je veľa ľudí, ktorí by podporovali záchranné finančné programy. Ani na Slovensku* (Trend, 28. júna 2018, s. 25); *Aj ak by ste si to hneď kúpili, tak s tou zvyšnou prácou sa vyšplháte aj na pol milióna. Bez testovania, cestovania a letenky na rakete* (ibid., s. 15).

Тактика завуалированного высказывания (замаскированная информация) нацелена на намеренное утаивание главной информации, говорящий рассчитывает на неясность, непонятность (тактика «ответа без ответа»). Эта тактика реализуется с помощью специальной лексики, непонятной массовой аудитории и т. п. В российском дискурсе, например, библейское *Имеющий уши, да услышит*. Или в современном выражении *сообразит* (по Интернету); *Вы, обычный человек, должны приобрести этот продукт, чтобы вокруг вас царил такая же атмосфера уюта, радости и счастья* (по Интернету); В словацком дискурсе мы нашли следующие примеры: *Extrapolácia trendov je však riziková stratégia* (Trend, 12. septembra 2019, s. 3); *Bál sa nekončí, mení sa len hudba* (ibid., s. 3); *Slovenská vláda sa zahráva s ohňom* (ibid., s. 3); *Len tak na okraj, labouristická vláda by bola pre Britániu tragédiou oveľa väčšou než akýkoľvek brexit* (Týždeň, 9. september 2019, s. 23).

7 Риторическая тактика

Она реализуется с помощью риторического вопроса в начале, в середине или в конце статьи. Ср. примеры в словацкой и русской прессе в начале авторской статьи, например: *Automatizácia – hrozba alebo príležitosť pre trh práce?* (Trend, 28. augusta 2019, s. 37); *Может ли банк «совсем простить» клиенту небольшой долг? <...>* (Аргументы и факты, 4 – 10 сентября 2019 г., с. 5); *Мы спалили Сибирь, спалили русский лес, который воспевал Леонид Леонов. Почему с ним так безжалостно обоились? <...>* (там же, с. 3), в конце авторской статьи, например: *V pondelok portál pluska.sk informoval, že ti* (R. Kaliňákov, pozn. autora) *jeden unikátny stroj za 190-tisíc poslal neznámu darca. Čo ak to bol niektorý z dodávateľov ministerstva vnútra?* (Trend, 14. júna 2018, s. 3); *Вы не должны молчать! Как власть узнает о ваших проблемах, если вы о них молчите?* (Аргументы и факты, 4 – 10 сентября 2019 г., с. 5); *Ни для кого не секрет, что большинство высокопоставленных партийцев – люди с истекающим сроком хранения. Смогут ли они высидеть из своих партийных яиц качественных птенцов и научить их чирикать по-новому за два года, оставшихся до выборов в Госдуму?* (там же, с. 5), в середине авторской статьи: *Logická obava: Ak vyvoláte dážď v jednej lokalite, neukrátite oň inú? <...>* (Trend, 28. júna 2018, s. 75); *Napríklad ľudia pracujúci v médiách či bankovníctve môžu prejsť iba ku konkurencii. Možno o nich povedať, že urobili neetické rozhodnutie? pýta sa E. Sulovcová* (Trend, 28. augusta 2019, s. 35); *<...> A ako teda vyberať?* (knihy na dovolenku, pozn. autora) *<...>* (Trend, 28. júna 2018, s. 87); *В результате им всё время не хватает денег, и федеральный центр вынужден давать дотации регионам, а те – районам. Зачем мы себя обманываем? Всё равно школы и больницы должны работать* (Аргументы и факты, 4 – 10 сентября 2019 г., с. 5).

Выводы

Речевая стратегия – это планирование и реализация основных задач речевого воздействия в нужном для говорящего направлении. Коммуникативная стратегия

рассматривается как использование речевой стратегии совместно с экстралингвистическими компонентами.

Речевая стратегия представляет собой комплекс речевых действий, направленных на достижение коммуникативных целей. Одно или несколько действий, которые способствуют реализации стратегии, называют речевой тактикой, которая имеет динамический характер и обеспечивает гибкость стратегии, оперативное реагирование на ситуацию. Соотношение понятий стратегия и тактика является близким, так как значение любого высказывания определяется двумя базовыми принципами: целевой установкой говорящего и коммуникативным контекстом, мотивирующим тактический выбор.

Использование каждой из указанных речевых тактик вносит свой вклад в достижение главной коммуникативной цели газетного текста – воздействию на адресата с целью формирования определённого общественного мнения, определённой позиции по какой-то определённой проблеме.

В ситуациях бытового общения действуют одни речевые тактики, в деловой сфере другие, в газетном тексте третьи. Причём речевые тактики разных уровней общения могут, с определённой коррекцией, взаимопроникать. При речевом воздействии на различные социальные группы населения следует также выбирать соответствующие речевые тактики, имея ввиду при этом, что ни одна из тех или иных тактик не является универсальной и эффективной на все случаи жизни.

В данном исследовании были рассмотрены некоторые лексические и синтаксические средства выражения речевых стратегий и тактик современного русского и словацкого медиа-дискурса с акцентом на русскую и словацкую прессу.

Литература:

- АЛЕФИРЕНКО, Н. Ф. (2005): *Спорные проблемы семантики*. Москва: «Гнозис».
- БАЛАХОНСКАЯ, Л. В. (2010): Игровая составляющая рекламного дискурса: социокультурный и лингвистический аспекты. In: Н. Х. Орлова (Отв. ред.): *Игровые практики культуры: Научные доклады и сообщения*. Санкт-Петербург: Философский факультет СПбГУ.
- БОРИСОВА, И. Н. (1999): Категория цели и аспекты текстового анализа. In: В. Е. Гольдин (Отв. ред.): *Жанры речи: Сборник научных статей*. Саратов: Изд-во Государственного учебно-научного центра «Колледж», Вып. 2, с. 81–96.
- GALLO, J. (2015): Niektoré tendencie v syntaxi súčasného ruského jazyka. In: Z. Kováčová (ed.): *Slovenčina v kontexte slovanských a neslovanských jazykov*. Nitra: UKF, s. 144–154.
- ГОРОДЕЦКИЙ, В. В. и др. (1990): *Методы решения задач по функциональному анализу*. Киев: Выща школа.
- ГОРЯЧЕВ А. А. (2009): Стратегии создания рекламного образа. In: И. А. Стернин (Науч. ред.): *Коммуникативные исследования 2009: Виды коммуникации. Обучение общению: Продолжающееся научное издание*. Воронеж: Истоки, с. 28–41.
- ДАУЛЕТОВА, В. А. (2004): *Вербальные средства создания автоимиджа в политическом дискурсе (на материале английской и русской биографической прозы)*: Автореф. дис... канд. филол. наук. Волгоград.
- ЗЕРНЕЦКИЙ, П. В. (1988): Лингвистические аспекты теории речевой деятельности. In: И. П. Сусов (Отв. ред.): *Языковое общение: процессы и единицы: Межвузовский сборник научных трудов*. Калинин: Изд-во Калининского государственного университета, с. 36–41.
- ИССЕРС, О. С. (1999): *Коммуникативные стратегии и тактики русской речи*. Омск: Омский государственный университет.
- ИССЕРС, О. С. (2002): *Коммуникативные стратегии и тактики русской речи*. Москва: Едиториал УРСС.
- КАШКИН, В. Б. (2000): *Введение в теорию коммуникации. Учебное пособие*. Воронеж: Воронежский государственный технический университет.

- KESSELOVÁ, J. a kol. (2013): *Spojky a spájacie prostriedky v slovenčine*. Bratislava: Veda.
- КЛЮЕВ, Е. В. (1999): *Риторика: Инвестиция. Диспозиция. Элокуция: Учеб. пособие для вузов*. Москва: Приор.
- KOVÁČOVÁ, Z. (2017): *Kultúrny text ako diskurz. K otázke ontológie percepcie textu pre deti*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre.
- КУРБАТОВ, В. И. (1995): *Стратегия делового успеха. Учебное пособие для студентов вузов*. Ростов-на-Дону: Изд-во «Феникс».
- NEDOMOVÁ, Z. (2013): *Tendence k analytizmu v súčasnej ruštine*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě.
- OLŠIAK, M. (2015): Zrozumiteľnosť, prirodzenosť a ovplyvniteľnosť jazykových prejavov v médiách. In: Z. Kováčová (ed.): *Slovenčina v kontexte slovanských a neslovanských jazykov*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, s. 328–336.
- ПЛАТОНОВА, О. В. – ВИНОГРАДОВ, С. И. (1998): Прагматика и риторика дискурса в периодической печати. Сфера субъекта и выражение оценки In: Л. К. Граудина, Е. Н. Ширяев (Отв. ред.): *Культура русской речи. Учебник для вузов. Институт русского языка им. В. В. Виноградова РАН*. Москва: Издательская группа «Норма-Инфра», с. 253–264.
- СОКОЛОВА, Я. – КОРИНА, Н. (2013): *Человек – Язык – Дискурс*. Saarbrücken: Palmarium Academic Publishing.
- SOKOLOVA, J. (2015): Spojka kým v sémantických a komunikačných súvislostiach. In: *Jazykovedný časopis*, 66/1, s. 17–40.
- SOKOLOVÁ, J. (2017): *Texty – Zobrazenia – Komunikáty*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre.
- SOKOLOVÁ, J. (2019): Egocentriká – výrazy so sémanticko-pragmatickou orientáciou na hovoriaceho. In: *Slovenská reč*, 84/1, s. 10–25.
- SOKOLOVÁ, J. (2018): Sémantika a pragmatika konštrukcií egoprezentácie. In: *Slovenská reč*, roč. 83, No 3, s. 261–276.
- ШВЕДОВА, Н. Ю., гл. ред. (1980): *Русская грамматика. Т. 2. Синтаксис*. Москва: Наука.

Источники:

- ОВСХОД, roč. XXIII, apríl 2018, č. 2, ISSN 1335-2008.
- PRAVDA, roč. XXIX, august 2019, č. 201, ISSN 1335-4051.
- PROFIT, roč. XXV, 6. júna 2018, č. 6, ISSN 1335-4620.
- ТЭМА, roč. III., 23. augusta 2019, č. 34, ISSN 2585-7843.
- TREND, roč. XXVII, 28. júna 2018, č. 26 – 27, ISSN 1335-0684.
- TREND, roč. XXVII, 14. júna 2018, č. 24, ISSN 1335-0684.
- TREND, roč. XXVIII, 28. augusta 2019, č. 34, ISSN 1335-0684.
- TREND, roč. XXVIII, 12. septembra 2019, č. 36, ISSN 1335-0684.
- ТÝЖДЕŇ, roč. XVI, 9. septembra 2019, č. 37, ISSN 1336-5932.
- АРГУМЕНТЫ И ФАКТЫ, 16 – 22 января 2019 г., 41, № 3, ISSN 0204-0476.
- АРГУМЕНТЫ И ФАКТЫ, 4 – 10 сентября 2019 г., 41, № 36, ISSN 0204-0476.
- КОММЕРСАНТЪ, 11 сентября 2019 г., 30, № 164, ISSN 1563-6380.
- МОСКОВСКИЙ КОМСОМОЛЕЦ, 5 сентября 2019 г., 100, № 7959 ISSN 1562-1987.
- МОСКОВСКИЙ КОМСОМОЛЕЦ, 11 сентября 2019 г., 100, № 7960 ISSN 1562-1987.

Summary

Some lexical and syntactic realization of speech strategies and tactics in media discourse (on material of the Russian and Slovak press)

The paper is devoted to an issue of lexical and syntactic realization of speech strategies and tactics in Slovak and Russian Media Discourse accenting journalistic texts. The study of communicative strategies and tactics is a very relevant area of modern linguistics. In this paper, a communicative

strategy is understood as a general plan for a comprehensive speech impact on an addressee with the goal of forming (or transforming) his picture of the world. Communicative tactics are interpreted as particular ways, methods and means of implementing the overall strategic plan. The article discusses the implementation of the following means of expressing the speech tactics of modern Russian and Slovak media discourse: 1. The syntactic means of expressing a subjective modality; 2. Solidarity tactics or opposition tactics; 3. The tactics of detailing, or a detailed description in opposition with tactics of saving speech effort (the method of semantic coagulation); 4. Means of expressing the tactics of speech simplification in opposition with the tactics of intentionally complicating the utterance; 5. Tactics of updating the main information in the opposition with the tactics of a veiled statement; 6. Rhetorical tactics. In the last part, some conclusions of presented problems are drawn.

Štúdia vznikla v rámci riešenia grantového projektu VEGA 1/0067/19 Jazykové reflexie sociálnej egoprezentácie a adresácie.

Syntetická fonologická teória a slabika v slovenčine a v angličtine¹

Renáta Gregová

Katedra anglistiky a amerikanistiky, Filozofická fakulta, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach
renata.gregova@upjs.sk

Kľúčové slová: syntetická fonologická teória, slabika, spoluhlásková skupina, intersonantická pozícia, slovenčina, angličtina

Key words: synthetic phonological theory, syllable, consonant cluster, intersonantic position, Slovak, English

1 Úvod

Základnou komplexnou jednotkou fonologickej stavby a jej analýzy v jazyku je slabika (pozri napr. Sabol, 1994; Blevins, 1995). Všeobecná teória slabiky je založená na dvoch princípoch: na princípe univerzálnosti, ktorý predpokladá identický slabičný model pre všetky jazyky, a na princípe úplnosti, podľa ktorého by všetky segmenty v slove mali byť súčasťou slabiky (Blevins, 1995). Niektoré teórie slabiky ponúkajú jednotný slabičný model (napr. CVX teória slabiky – Duanmu, 2009) alebo jednotný algoritmus určovania slabičnej hranice (napr. algoritmus slabičnej štruktúry v lexikálnej fonológii – Rubach, 1993). Ak v jazyku niektoré segmenty slova narúšajú daný slabičný model alebo nie sú pokryté určeným sledom a počtom pravidiel, zostávajú mimo slabiky a sú označované ako extraslabičné (pozri napr. Cairns – Raimy, 2011). Iné teórie slabiky spĺňajú podmienku univerzálnosti len do tej miery, že akceptujú existenciu tejto zvukovej jednotky vo všetkých jazykoch, avšak členenie slov na slabiky je vždy úplné, t. j., všetky segmenty daného slova patria do niektorej zo slabík v tomto slove. Medzi teórie vychádzajúce z princípu úplnosti patrí aj syntetická fonologická teória (ďalej len SFT) J. Sabola (1989).

Cieľom tohto príspevku je predstaviť teóriu slabiky podľa SFT, ukázať spôsob určenia slabičnej hranice v intersonantických konsonantických skupinách slovenských slov (a tvarov), teda v jazyku, na základe rozboru ktorého uvedená teória vznikla, a naznačiť možnosť uplatnenia tejto teórie pri hľadaní hraníc slabiky v angličtine, v jazyku, ktorý je typologicky odlišný od slovenčiny a má aj iný charakter konsonantických zoskupení.

2 Slabika v syntetickej fonologickej teórii

V rámci SFT je slabika vnímaná ako komplexná zvuková jednotka, ktorá prepája úroveň fóny, fonémy a morfofonémy s vyššími zvukovými jednotkami (takt, taktová skupina), ako aj so sémantickými prvkami (morféma, slovo). Komplexný charakter tejto fónickej jednotky potvrdzuje aj skutočnosť, že jej fungovanie sa dotýka všetkých troch častí komunikačného procesu: artikulačnej (slabika je odrazom fyziológie zvukov reči v poradí striktúra + apertúra, t. j. C + V, resp. striktúra + apertúra + restriktúra, t. j. C + V + C), akustickej (akusticky slabika predstavuje prechod od neznenia hlasu k zneniu) a percepčnej

¹ Tento príspevok dopĺňa porovnávaciu analýzu určovania slabičnej hranice slov a tvarov v slovenčine a v angličtine (Gregová, 2016) o nové kritériá (Sabol, 2010; Sabol in: Sabol – Zimmermann, 2014, s. 63–64), ktoré spresňujú kritériá pôvodné (Sabol, 1994).

(čím je počiatočná fáza slabiky foneticky presnejšie realizovaná, tým jednoznačnejšie slabiku vnímame) (Sabol, 1994, s. 217–218).

Na pozadí syntetickej fonologickej teórie je slabika definovaná ako „základná syntagmaticko-paradigmatická fonotaktická a fónicko-rytmická jednotka s jedným vrcholom sonority, v ktorej sa manifestujú kontrastovosť a dištingtívne príznaky fónických prvkov a ktorá je nositeľom všetkých suprasegmentálnych javov (prozodém) príslušného jazyka“ (Sabol, 1994, s. 217).

Tento „zhrňujúci“, syntetický prístup autor uplatňuje pri určovaní hraníc slabiky vo vnútri slova, ale aj v interverbálnej pozícii a slabičné rozhranie navrhuje vymedzovať na základe nasledujúcich kritérií (Sabol, 1994; Sabol, 2010, s. 19–21; Sabol in: Sabol – Zimmermann, 2014, s. 63–64):

- (1a) univerzálny štruktúrno-typologický model slabiky CV, teda poradie striktúra + apertúra;
- (1b) spresnenie uvedeného jazykovo-univerzálneho modelu CV na model „oko“ a model „rybka“, na základe ktorých je možné rozdeliť jazyky do dvoch skupín²;
- (2) vzťah formy a obsahu v jazyku, určenie hraníc slabiky podľa hraníc morfémy;
- (3a) tzv. Kuryłowiczovo pravidlo – „poznatky o kombináciách spoluhlások v danom jazyku na začiatku plnovýznamových slov bez predpony (teda na začiatkoch prvých slabík slov) a na koncoch slov (teda na koncoch posledných slabík slov) ako ukazovateľoch možných spojení spoluhlások, nesonánt v striktúre či restriktúre slabiky vnútri slova, v intersonantickom postavení“ (Kuryłowicz, 1948, cit. podľa Sabol, 2010, s. 19–20; Sabol in Sabol – Zimmermann, 2014, s. 63);
- (3b) doplnenie kritéria (3a) informáciami o frekvencii výskytu možných kombinácií konsonantov v iníciaľnej a finálnej pozícii slova;
- (4) stupeň striktúry;
- (5) transgresívna povaha konsonantov a inherentný charakter vokálov;
- (6) koartikulácia, ktorá predstavuje artikulačnú „verziu“ akustického „spolužitia“ segmentov v slabike (bod 5);
- (7) sila slabičných „zvarov“ určená na základe kontrastu medzi fonémami v slabike (porov. Pauliny, 1979);
- (8) členenie slov na slabiky od prvého „slabičného“ rezu po posledný „slabičný“ rez;
- (9) chápanie slabiky ako najtesnejšieho možného artikulačno-akustického spojenia zvukových zložiek;
- (10) súčinnosť segmentov a suprasegmentov pri hľadaní hraníc slabiky v interverbálnej pozícii.

Ako autor ďalej uvádza, tieto kritériá na určovanie hraníc slabiky sú navzájom prepojené a ich „úloha“ pri identifikovaní slabičnej hranice nie je rovnaká (Sabol, 2010, s. 20).

2.1 Kritériá na určenie slabičného rozhrania

Jazykovo-univerzálne kritérium o štruktúrno-typologickom modeli slabiky CV (1a) umožňuje deliť dvojčlenné intersonantické spoluhláskové skupiny (VCCV) na VC.CV alebo V.CCV. Pri trojčlenných spoluhláskových skupinách v mediálnej pozícii slova (VCCCV)

² Jednu skupinu tvoria jazyky, ako napríklad slovenčina, v ktorých sa realizuje slabičný model „oko“, to znamená, „že na začiatkoch prvých slabík slov (a teda aj v striktúre slabiky vôbec) sa neuplatňuje poradie sonóra + šumová spoluhláska + sonanta a na konci posledných slabík slov sa nevyskytuje „zrkadlové“ poradie sonanta + šumová spoluhláska + sonóra“ (Sabol in Sabol – Zimmermann, 2014, s. 65). Do druhej skupiny so slabičným modelom „rybka“ patrí napríklad čeština, v ktorej sú prípustné také kombinácie foném, pri ktorých vznikajú slabiky s vedľajším vrcholom zvučnosti, tzv. pobočné slabiky. Ide o spojenie sonórny konsonant + šumový konsonant v striktúre a zrkadlovo šumový konsonant + sonórny konsonant v slabičnej restriktúre, ako napríklad v slovách *lhát, padl* (ibid.).

môže byť hranica slabiky v troch postaveniach: VCC.CV, VC.CCV alebo V.CCCV (porov. aj Sabol – Ivančová, 2014, s. 117). V prípade štvorčlenných konsonantických skupín vo vnútri slova (VCCCCV) sú podľa uvedeného kritéria možné štyri miesta určenia slabičného rozhrania: VCCC.CV, VCC.CCV, VC.CCCV alebo V.CCCCV. To, ktorá z uvedených možností je pre správne vymedzenie slabiky najvhodnejšia, závisí od fonotaktických pravidiel v danom jazyku (kritériá **3a** a **3b**), z ktorých – okrem iného – vyplýva aj zaradenie daného jazyka k jednému z dvoch slabičných modelov, k modelu „oko“ alebo k modelu „rybka“ (pozri poznámku 2) – kritérium (**1b**). Ďalej „správne“ určenie slabičnej hranice závisí od artikulačno-akustických charakteristík jednotlivých konsonantov (kritériá **4**, **5**, **6** a **9**). Dôležité sú dištingtívne príznaky konsonantických foném v spoluhláskovej skupine (kritérium **7**), ako aj vzťah vymedzenej slabiky (slabík) a morfémy (morfém) v slove (kritérium **2**). V prípade, že analyzované slová sú súčasťou väčších jazykových jednotiek, musíme brať do úvahy aj kritériá **8** a **10**.

V oboch skúmaných jazykoch (v spisovnej slovenčine aj v angličtine) sa uplatňuje slabičný model „oko“ (podrobnejšie Sabol, 1994, s. 221; pozri aj poznámku 2). Z uvedeného vyplýva, že ak je prvý konsonant v dvojčlennej spoluhláskovej skupine v intersonantickej pozícii slova sonóra (VCsCšV³), ako napríklad v spoluhláskových skupinách *mp* a *jš*, slabičná hranica je medzi týmito konsonantmi.

V prípade trojčlenných spoluhláskových skupín so štruktúrou CsCšCš (napr. *nsk*) nie je možné slabičné delenie, pri ktorom by celá konsonantická skupina patrila do striktúry nasledujúcej slabiky. Ak je poradie konsonantov CšCsCs, je vylúčené členenie CšCs.Cs, ktoré by v restriktúre „prvej“ slabiky vytvorilo v spisovnej slovenčine (ale aj v angličtine) neprípustný model „rybka“ (pre slovenčinu porov. aj Sabol – Ivančová, 2014, s. 117–118).

V štvorčlenných konsonantických skupinách s poradím segmentov CsCšCšCs (napr. *nstv*, *mstv*, *lstv* či anglické *mstr*) nie je možné slabičné delenie V.CsCšCšCsV, a ak je štruktúra konsonantickej skupiny CsCsCšCš (napr. *rnsk*), uvedené kritérium nedovoľuje slabičné rozhranie v pozíciách VCs.CsCšCšV alebo V.CsCsCšCšV.

Podľa SFT vo vzťahu slabiky a morfémy, vo vzťahu slabičnej a morfematickej štruktúry má svoj „odraz“ aj symetria a asymetria jazykového znaku. V mnohých jazykoch sa slabika veľmi často zhoduje s morfémy (porov. napr. Duanmu, 2009). Pri určovaní slabičného rozhrania – najmä vo vnútri konsonantickej skupiny, ktorá sa nachádza v intersonantickej postavení – môžeme preto využiť poznanie o symbióze výrazovej (fónickej) a významovej zložky v jazyku. To znamená, že môžeme využiť „paralelu slabiky ako základnej zvukovej jednotky reči a morfémy ako najmenej vydeliteľnej časti slova alebo slovného tvaru, ktorá je nositeľom elementárneho alebo komplexného významu“ (Sabol, 1994, s. 220). Ide o kritérium súčinnosti sémantickej a fónickej zložky znaku (**2**). Keď niet závažných rozdielov medzi hranicou slabiky a hranicou morfémy, dávame prednosť určeniu slabičnej hranice na morfematickom švíku, čím potvrdzujeme symetriu vzťahu formy a obsahu jazykového znaku (ibid.).

Tzv. Kuryłowiczovo pravidlo (kritérium **3a**), ako už bolo spomenuté, je založené na možných kombináciách foném v iniciálnej a finálnej pozícii slov (slabík). Slabičnú hranicu v intersonantickej spoluhláskovej skupine určujeme na základe modelu, ktorý „poskytnú“ tieto iniciálne a finálne konsonantické zoskupenia (porov. aj Jones, 1976, s. 121).

Informácie o fonotaktických možnostiach a obmedzeniach v danom jazyku (kritérium **3a**) môžu niekedy „ponúknuť“ viac možností slabičného delenia. V takom prípade uplatníme kritérium (**3b**) (pozri nižšie).

³ Cs znamená sonórny konsonant, Cš označuje šumový konsonant.

Pri určovaní slabičného rozhrania možno využiť aj informácie o stupni striktúry (4): podľa B. Hálu (1956) čím je hláska striktúrnejšia, tým je vhodnejšia na vytvorenie počiatkovej fázy slabiky. Z uvedeného vyplýva, že hranice slabiky sú na mieste najužšej striktúry tak, aby striktúrny konsonant patril do onsetu nasledujúcej slabiky.

Ďalšie kritérium vychádza z transgresívnej povahy konsonantov (5) premietajúcich niektoré svoje črty na formantovú zónu nasledujúcich fón (pozri aj Romportl, 1962). Spoluhlásky v takejto pozícii patria do striktúry (onsetu) príslušnej slabiky. Opozícia transgresívnosť – inherentnosť, ktorú predstavil M. Romportl (1962), je pri akustickej analýze založenej na segmentácii súvislého prúdu reči veľmi dôležitá. Spoluhlásky sú označené ako „transgresívne“, pretože niektoré črty ich akustického spektra presahujú do zvukového spektra susedného zvuku, ktorý sa tak stáva nevyhnutným na správnu identifikáciu danej spoluhlásky. Na druhej strane samohlásky sú označované ako „inherentné“, pretože všetky dôležité akustické vlastnosti sú realizované v rámci ich vlastného zvukového spektra (Romportl, 1962, s. 284). Typickým príkladom je kombinácia nosová spoluhláska + samohláska. Vzhľadom na to, že dôležité akustické vlastnosti nosovej spoluhlásky prenikajú do akustického spektra nasledujúcej samohlásky, je pomerne ťažké nájsť presné hranice medzi týmito dvoma zvukmi. V dôsledku toho spoluhláska, ktorá potrebuje susednú samohlásku na svoju akustickú realizáciu, tvorí slabiku s danou samohláskou. Podobnú situáciu môžeme pozorovať pri analýze kombinácie sonóra + samohláska (*ji*), sonóra + sonóra (*rn*), záverová šumová spoluhláska + sonóra (*pl*, *pr*), úžinová šumová spoluhláska + záverová šumová spoluhláska (*st*) atď. Tieto „tesné väzby“ medzi susednými zvukmi majú svoj odraz v štruktúre slabiky. Ak sú zvuky reči akusticky vzájomne prepojené, spolu tvoria začiatok alebo koniec rovnakej slabiky (pozri tiež Vachek, 1989, s. 37).

Fakty koartikulácie (6) súvisia s fungovaním ľudského mozgu pri riadení tvorby reči. Koartikulácia je jav známy z mnohých jazykov. Ide o „vzájomné pôsobenie artikulačnej motoriky hlások“ (Dvončová, 1980, s. 76). Tento artikulačný vplyv susedných zvukov alebo, inými slovami, prechod z jedného artikulačného pohybu do iného artikulačného pohybu má za následok modifikáciu určitých fáz tvorby zvuku. Napríklad to, čo možno pozorovať vo všetkých jazykoch, je „istá miera nazálnej koartikulácie samohlások susediacich s nosovými spoluhláskami“ (Roach, 1991, s. 70).

Koartikulácia je so slabikou spojená v tom zmysle, že „artikulačné príkazy sa nevysielajú oddelene na realizáciu jednotlivých hlások, lež väčších jednotiek“ (Kráľ – Sabol, 1989, s. 146), napríklad slabík. S ohľadom na fyziológiu rečových orgánov kombinácia spoluhláska + samohláska je najprirodzenejším usporiadaním zvukov v slabike, lebo konečná fáza artikulácie spoluhlásky je zároveň tzv. prechodnou fázou k samohláske, na začiatku ktorej sú zmeny samohláskových formantov, ktoré pomáhajú identifikovať spoluhlásku (Romportl, 1985, s. 100). Ak vezmeme do úvahy tento fonetický predpoklad tvorby reči, poradie zvukov VCV by malo byť vždy členené na slabiky ako V.CV a nie VC.V, ako uvádzajú niektoré slabičné teórie (pozri napríklad Duanmu, 2009).

Kritérium 7 sa opiera o výsledky výskumu sily slabičných zvarov na základe kontrastívnych dištinktívnych príznakov realizovaných medzi fonémami konštituujúcimi slabiku (Pauliny, 1979, s. 169–187). Najsilnejšie slabičné spojenie je na mieste s najvyšším počtom kontrastov a hranice slabiky sú zvyčajne v mieste najnižšieho počtu kontrastov (ibid., s. 169–170). Kontrast medzi dvoma susednými segmentmi sa počíta na základe podobnosti a rozdielnosti medzi ich dištinktívnymi príznakmi. To znamená, že počet kontrastov závisí od artikulačných a akustických vlastností segmentov. Keďže dištinktívne príznaky, hoci sú to teoretické konštrukty, vyplývajú z artikulačných a akustických vlastností zvukov (Giegerich, 1992, s. 89), najvyšší počet kontrastov je v poradí spoluhláska + samohláska. A to je aj dôvod, prečo C + V predstavuje najsilnejšie slabičné spojenie. Naopak, čím podobnejšie sú si

zvuky foneticky, tým menší počet kontrastov je medzi nimi. Napríklad kontrastovosť medzi spoluhláskami *-st-* v slove *isto* je veľmi nízka. Rozdiel je v tom, že spoluhláska */s/* je úžinová, sykavá a spoluhláska */t/* je záverová, nesykavá. Hranica slabiky by preto mala byť medzi týmito spoluhláskami (podrobnejšie pozri Pauliny, 1979, s. 171–182).

Kritérium nedeformovania zvukovej štruktúry slova, teda segmentácia slova od prvého slabičného rezu po posledný (8), je prepojené s tzv. Kuryłowiczovým pravidlom (kritérium 3a, pozri vyššie), podľa ktorého začiatok slova je začiatkom prvej slabiky slova a koniec slova je zároveň koncom poslednej slabiky slova (Pauliny, 1979, s. 169). To znamená, že vo fonológii hranice slabiky neprekráčajú hranice slov.

Kritérium 9 založené na vnímaní slabiky ako najtesnejšieho možného artikulačno-akustického spojenia fónických prvkov, ako artikulačnej jednoty, ktorá akusticky vyhovuje komunikácii (Skaličková, 1954, s. 22, cit. podľa Sabol – Zimmermann, 2014, s. 64), predstavuje „symbiózu“ kritérií 5, 6 a 8.

Súčinnosť segmentov a suprasegmentov pri štruktúrovaní slabiky v interverbálnej pozícii (kritérium 10) sa týka spojení typu *holub asi videl – holuba si videl* (Sabol – in Sabol – Zimmermann, 2014, s. 64) v spisovnej slovenčine, či spojení ako *might rain – my train* (*Imat rein – mai treim/*) v angličtine (Roach, 1991, s. 128). Ide tu o protiklad fonetickej a fonologickej úrovne abstrakcie pri určovaní slabičného rozhrania na medzislovnom predele (Sabol – in Sabol – Zimmermann, 2014, s. 64)⁴.

Výsledky analýzy vzorky slovenských a anglických slov podľa kritérií na určenie slabičnej hranice vo vnútri konsonantickej skupiny v intersonantickej pozícii uvádzame v tabuľke 1. V nasledujúcej časti príspevku predstavíme detailnú modelovú analýzu vymedzenia hranice slabiky vo vnútri spoluhláskovej skupiny v mediálnej pozícii slova v slovenčine (2.2) a v angličtine (2.3).

2.2 Syntetická fonologická teória a slabika v slovenčine – modelová analýza

V spisovnej slovenčine sa v intersonantickej pozícii slova vyskytujú najmä dvojčlenné a trojčlenné spoluhláskové skupiny, okrajovo aj štvorčlenné. Výskyt viacčlenných spoluhláskových skupín je minimálny (Sabol – Ivančová, 2014, s. 108). Napríklad v slove *nervstvo* je v spisovnej slovenčine ojedinelá päťčlenná spoluhlásková skupina *rvstv*. Kritérium 1a ponúka štyri možnosti určenia slabičného rozhrania v tomto slove: *nervst.vo*, *nervs.tvo*, *nerv.stvo*, *ner.vstvo*⁵. Vzhľadom na charakter konsonantov v analyzovanom zoskupení (sonóra + sonóra + šumová spoluhláska + šumová spoluhláska + sonóra) môžeme vylúčiť možnosť *ner.vstvo* (kritérium 1b). Pri pohľade na morfematickú štruktúru daného slova (*nerv-stv-o*)⁶ je zrejme, že slabičné delenie *nerv.stvo* možno pokladať za prijateľné (kritérium 2). Fonotaktické možnosti spisovnej slovenčiny spolu s Kuryłowiczovým pravidlom a informácie o frekvencii výskytu vzniknutých konsonantických skupín (kritériá 3a a 3b) takisto „uprednostňujú“ členenie *nerv.stvo*, rovnako aj kritériá súvisiace s akustickou symbiózou a koartikuláciou (5, 6 a 9). Avšak na základe počtu kontrastov medzi susednými spoluhláskami v uvedenej spoluhláskovej skupine (kritérium 7), ako aj na základe striktúrnosti jednotlivých prvkov (kritérium 4) by sme mali uprednostniť členenie *nervs.tvo*. Vzhľadom na vzájomný vzťah fonetiky a fonológie a vzhľadom na fakt, že vo vzťahu zvuku a významu je dominantný význam (Sabol, 1989), sa ako najvhodnejšie ukazuje členenie

⁴ Otázkou slabičnej hranice na medzislovnom predele sa v tomto príspevku nebudeme zaoberať a necháme ju otvorenú pre ďalší výskum.

⁵ Slabičné delenie *ne.rvstvo* je neprípustné, pretože v striktúre slovenskej slabiky môžu byť maximálne štyri konsonanty, navyše by tak vznikla slabika podľa modelu „rybka“ (porov. vyššie), ktorý sa v spisovnej slovenčine neuplatňuje.

⁶ V analyzovanom slove *nerv-* je koreňová morféma, *-stv-* je derivačná morféma a *-o* je gramatická morféma.

nerv.stvo. Zdá sa, že toto rozdelenie porušuje fonetickú povahu slabiky ako jednotky odrážajúcej základné princípy fyziológie reči, ale stupeň striktúry spoluhlásky /s/ je len mierne nižší ako stupeň striktúry spoluhlásky /t/ (pozri napr. Hála, 1956). A navyše, osobitné postavenie spoluhlásky /s/ pri výstavbe slabičnej striktúry je známe vo viacerých jazykoch (porov. napr. McMahon, 2002).

2.3 Syntetická fonologická teória a slabika v angličtine – modelová analýza

V angličtine, podobne ako v slovenčine, v mediálnej pozícii slova dominujú dvojčlenné a trojčlenné spoluhláskové skupiny. Štvorčlenné spoluhláskové skupiny v intersonantickej pozícii, ako napríklad v slove *extra* /*ekstrə*/, sú menej časté. Pri určovaní slabičného rozhrania vo vnútri štvorčlennej konsonantickej skupiny 'kstr' v uvedenom slove P. Roach naznačuje päť možných spôsobov slabičného delenia: „(1) e.kstrə, (2) ek.strə, (3) eks.trə, (4) ekst.rə, (5) ekstr.ə” (Roach, 2002, s. 77). Avšak, ako autor ďalej uvádza, „žiadne pravidlo nám nepovie, čo robiť, bez toho, aby sa nevyskytli problémy“ (ibid.). Pozrieme sa teraz bližšie na možnosť určenia slabičnej hranice v danej štvorčlennej konsonantickej skupine na základe kritérií slabičného delenia, ktoré vymedzuje SFT.

Podľa kritéria **1a** v tomto slove existujú tri možné spôsoby slabičného delenia: *ekst.rə*, *eks.trə*, *ek.strə*⁷. Členenie *ekst.rə* je v rozpore s kritériom o stupni striktúry (kritérium **4**). Zostávajú teda dve možnosti: *ek.strə* a *eks.trə*. Z hľadiska sily slabičných zvarov (kritérium **7**) by hranica slabiky mala byť medzi /s / a /t/ – *eks.trə*. Takéto určenie slabičného rozhrania sa zdá byť v súlade s kritériom **2** (vzťah slabika – morféma). Ale v uvedenom slove *ex-* nie je osobitnou morféma. Je to len, ako uvádzajú niektorí autori, morféme podobný zvuk (Roach, 2002, s. 77). Kritériá **3a** (Kuryłowiczovo pravidlo) a **3b** (frekvencia výskytu konsonantických zoskupení) vedú k deleniu *eks.trə*. Členenie *eks.trə* vyhovuje kritériu **7** (kontrasty medzi fonémami). Na základe akustickej symbiózy a koartikulácie (kritériá **5**, **6**, **9**) by štruktúra slabík v danom slove mala byť *eks.trə*. A stupeň striktúry (**4**) ponúka dve miesta slabičného rozhrania *ek.strə* alebo *eks.trə*. Ak vezmeme do úvahy fonetickú a fonologickú povahu jednotlivých kritérií, ako aj vzťah zvuku a významu v jazyku⁸, ako optimálne sa javí slabičné delenie *eks.trə*.

Podobne môžeme postupovať aj pri vymedzovaní slabík v ostatných štvorčlenných konsonantických skupinách vyskytujúcich sa v mediálnej pozícii anglického slova, ale aj v dvoj- a trojčlenných spoluhláskových skupinách nachádzajúcich sa v intersonantickej pozícii, ako už bolo naznačené vyššie (pozri aj tabuľku 1).

⁷ Členenie *e.kstrə* je v rozpore s fonotaktickými zákonitostami angličtiny, keďže v striktúre anglickej slabiky môžu byť maximálne tri konsonanty (porov. napr. Roach, 2002, s. 76).

⁸ Ako sme už uviedli, v uvedenom slove je *ex-* morféme podobné zoskupenie zvukov.

	s CC v mediálnej pozícii	s CCC v mediálnej pozícii	s CCCC v mediálnej pozícii	s CCCCC v mediálnej pozícii
slovenčina	kvap.ka	zaj.tra	maj.strov.stvo	nerv.stvo
	náj.de	lís.tkom	klam.stvo	
	le.kvár	par.tner	monš.trum	
	skrom.nej.ší	dážd.nik	šia.len.stvo	
angličtina	whisper /wɪs.pə/	empty /emp.ti/	instruct /ɪns.trʌkt/	
	cocktail /kɒk.teɪl/	anthem /ænt.θəm/	extra /eks.trə/	
	adverb æd.vɜ:b	hundred /hʌn.drəd/	inkstand /ɪŋk.stænd	
	import /ɪp.mɔ:t/	upstairs /ʌp.steəz/	exclude /ɪks.klu:d	

Tabuľka 1 Slabičné delenie vzorky slov zo slovenčiny a z angličtiny⁹

3 Záver

Základnou komplexnou zvukovou jednotkou v jazyku je slabika. Teórie slabiky sa riadia dvoma princípmi: princípom univerzálnosti, ktorý predpokladá jednotnú slabičnú štruktúru (jednotný slabičný model) pre všetky jazyky, a princípom úplnosti, na základe ktorého všetky hlásky v slove sú súčasťou slabík daného slova. Jednou z teórií, podľa ktorých je členenie slov na slabiky vždy úplné, je teória slabiky podľa syntetickej fonologickej teórie (Sabol, 1989, 1994, 2010), ktorá vznikla na základe analýzy slovenského jazyka. V príspevku sme predstavili jednotlivé fonetické, fonologické a morfonologické kritériá na určenie hraníc slabiky vo vnútri konsonantickej skupiny v mediálnej pozícii slova a ukázali sme, ako môžeme tieto kritériá využiť pri vymedzovaní slabičného rozhrania v intersonantickej pozícii slovenských slov. Ďalej sme sa pokúsili uvedené kritériá aplikovať na typologicky odlišný jazyk, na angličtinu. Naša malá výskumná analýza ukazuje, že kritériá na určenie slabičného rozhrania podľa SFT majú svoje uplatnenie nielen v slovenčine, ale aj v angličtine. Toto naše zistenie naznačuje jazykovo-typologický a jazykovo-univerzálny rozmer uvedenej teórie slabiky.

Literatúra:

- BLEVINS, J. (1995): The Syllable in Phonological Theory. In: J. A. Goldsmith (ed.): *Handbook of Phonological Theory*. Oxford: Basil Blackwell, s. 206–244.
- CAIRNS, Ch. E. – RAIMY, E., eds. (2011): *Handbook of the Syllable*. (Brill's Handbooks in Linguistics). Leiden: Brill.
- DUANMU, S. (2009): *Syllable Structure. The Limits of Variation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- DVONČOVÁ, J. (1980): *Fyziologická fonetika*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- GIEGERICH, H. J. (1992): *English Phonology. An introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- GREGOVÁ, R. (2016): *The Generative and the Structuralist Approach to the Syllable. A Comparative Analysis of English and Slovak*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- HÁLA, B. (1956): *Slabika, její podstata a vývoj*. Praha: Nakladatelství ČSAV.
- JONES, Ch. (1976): Some Constraints on Medial Consonant Clusters. In: *JSTOR*, 52/1, s. 121–130.
- KRÁL, Á. – SABOL, J. (1989): *Fonetika a fonológia*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.

⁹ Detailný postup určovania hranice slabiky vo vnútri konsonantickej skupiny nachádzajúcej sa v mediálnej pozícii slovenských a anglických slov na základe kritérií, ktoré vymedzuje SFT J. Sabola (1989, 1994, 2010), možno nájsť v našej práci Gregová (2016). Pozri aj poznámku 1.

- McMAHON, A. (2002): *Lexical Phonology and the History of English*. Cambridge: Cambridge University Press.
- PAULINY, E. (1979): *Slovenská fonológia*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- ROACH, P. (1991): *English Phonetics and Phonology. A practical course*. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press.
- ROACH, P. (2002): *English Phonetics and Phonology. A practical course*. 3rd ed. Cambridge: Cambridge University Press.
- ROMPORTL, M. (1962): K analýze zvukového systému ruštiny. In: *Slovo a slovesnosť*, 23/4, s. 282–286.
- ROMPORTL, M. (1985): *Základy fonetiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- RUBACH, J. (1993): *The Lexical Phonology of Slovak*. New York: Oxford University Press.
- SABOL, J. (1989): *Syntetická fonologická teória*. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied.
- SABOL, J. (1994): Slovenská slabika (Náčrt problematiky). In: *Studia Academica Slovaca*, 23. Prednášky XXX. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Bratislava: STIMUL, s. 214–224.
- SABOL, J. (2010): Slabika ako východisko porovnávacieho lingvistického výskumu. In: H. Mieczkowski – A. Hudymač – Z. Babik (ed.): *Z warsztatu współczesnego słowacysty. Studia słowacystyczne dedykowane pamięci profesor Marii Honowskiej*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, s. 17–22.
- SABOL, J. – IVANČOVÁ, L. (2014): Slabičné rozhrania v modeloch trojčlenných konsonantických skupín v slovenčine. In: *Jazykovedný časopis*, 65/2, s. 105–121.
- SABOL, J. – ZIMMERMANN, J. (2014): *Akusticko-auditívna komunikácia*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika.
- VACHEK, J. (1989): *Written Language Revisited*. John Benjamins Publishing Company.

Summary

Synthetic phonological theory and the syllable in Slovak and in English

Synthetic phonological theory (SPT) of J. Sabol (1989) views the syllable as a complex sound unit that connects the sound level of a language with the level of the meaning. The syllable boundaries are placed according to several criteria, and the syllabification of words is always complete. The present paper introduces the individual phonetic, phonemic and morphophonemic criteria of syllabification as specified by SPT. The criteria are applied to the delimitation of the syllable boundaries in the Slovak word-medial consonant clusters. Then the sample analysis of the English word-medial consonant clusters follows. Our research probe indicates the possibility to use the theory not only in Slovak, but also in English. By implication, the results indicate language-typological and language-universal nature of the syllable theory on the basis of SPT.

K recepci díla Macieje Kazimierza Sarbiewského v českých zemích a na Slovensku

Libor Martinek

Uniwersytet Wrocławski, Slezská univerzita v Opavě

martinek.libor@centrum.cz

Klíčová slova: Maciej Kazimierz Sarbiewski, Bohuslav Balbín, Timoteus Cochius, baroko, Čechy, Polsko, Slovensko

Key words: Maciej Kazimierz Sarbiewski, Bohuslav Balbín, Timoteus Cochius, Baroque, Bohemia, Poland, Slovakia

Polského barokního spisovatele, jezuitu Macieje Kazimierze Sarbiewského¹ uvedl do české literatury Bohuslav Balbín (1621 Hradec Králové – 1688 Praha)² v latinském díle

¹ Maciej Kazimierz Sarbiewski, SJ, erbu Prawdzic, latin. Mathias Casimirus Sarbievius (narozený 24. února 1595 v Sarbiewu u Płońska, zemřel 2. dubna 1640 ve Varšavě) byl světoznámý polský neolatinský básník a barokní literární teoretik, dvorní kazatel polského krále Władysława IV. a člen jezuitského řádu. Byl nazýván Horatius Sarmaticus (latinský sarmatský Horatius), Horatius Christianus (latinský křesťanský Horatius), laureát nejvyšší literární ceny své doby, jímž byl „poetický vavřík“ (latinsky *poëta laureatus*), která se těšila prestiži, již dnes můžeme srovnat s Nobelovou cenou za literaturu. Byl jedním z nejpůvodnějších a nejčastěji publikovaných polských autorů v zahraničí vedle Henryka Sienkiewicze a Ferdynanda Ossendowského. Jeho otcem byl Mateusz Sarbiewski a matka Anastazja, rozená Milewsky, bratrem Stanisław Sarbiewski (zemř. 1662) – mazovský vojvoda, maršál poslanecké komory, statečný velitel, který pronásledoval kozáckého atamana Bohdana Chmelnického. Maciej Kazimierz Sarbiewski své vzdělávání zahájil v roce 1607 na jezuitské koleji v Pułtusku. 25. července 1612 vstoupil do jezuitského řádu ve Vilniusu. Studoval na jezuitské koleji v Braniewu (1614 – 1617), kde se mj. setkal se sv. Andrzejem Bobolou, a na Vilniuské akademii (1620 – 1622). Proslavil se latinskou „Básní k chvále Jana Karla Chodkiewicze – hejtmána – a vítězství v Chocimu v roce 1621“ (*Obsequium gratitudinis... D. Joanni Carolo Chodkiewicz, palatino vilnensi... ab Apolline Krozensi persolutum atque a Gymnasio Krozensi... oblatum*). V roce 1622 byl poslán svými církevními nadřízenými na studia v Římě. Cestoval s kleriky Janem Grużewským, Andrzejem Rudominem a Mikołajem Zawiszou. V lesích blízko Bambergu byli napadeni a okradeni lupiči. Mikołaj Zawisza, zraněný při napadení u Bambergu, zemřel na horečku po příjezdu do Říma. U dvora papeže a básníka Urbana VIII. se zařadil mezi přední evropské intelektuály. Z jeho rukou obdržel v té době nejvyšší literární cenu na světě – poetický vavřík jako *poëta laureatus*, jímž byl zlatý náhrdelník s medailí Svatého otce; tuto cenu získal jako třetí polský básník po Klemensu Janickém a Adamu Schröterovi. V roce 1622 také popsal v básni (*Iter Romanum – Droga rzymska*, „Římská cesta“) svou dobrodružnou cestu do Říma. 3. června 1623 byl v Římě vysvěcen na kněze. V roce 1625 se vrátil do Polska, pobýval v Něsviži, stal se profesorem teologie a rétoriky na Vilniuské akademii. Přednášel poetiku a rétoriku na vysokých školách v Krože, Połocku a na Vilniuské akademii, kde v roce 1632 obhájil doktorát z filozofie a v roce 1636 obhájil doktorát z teologie. V roce 1635 se stal královským kazatelem Władysława IV. Patřil k největším evropským básníkům barokní doby. Jeho *Lyrorum libri* se dočkalo desítek vydání po celé Evropě. V roce 1632 *Lyrorum libri IV* byly vydány v Antverpách v luxusním vydání s měděnými rytinami Petera Paula Rubense ve vysokém nákladu (jak na ty časy) 5 000 kopií. Zemřel náhle na následky mrtvice, ke které došlo během kázání v kostele sv. Jana Křtitele. Pohřben byl bez náhrobku v podzemí kostela otců Jezuitů ve Varšavě. Po zrušení jezuitského řádu (1773) byly jeho ostatky kolem roku 1834 přeneseny do podzemí kostela svatých Primy a Feliciána otců Piaristů na ulici Długa ve Varšavě. Když po Listopadovém povstání carské okupační úřady věnovaly kostel řádu Piaristů ruské pravoslavné církvi, na příkaz guvernéra Ivana Paskiewicze byly ostatky Sarbiewského spolu s piaristy Rusy přeneseny a tajně pohřbeny v hromadném hrobu pod alejí poblíž kostela sv. Karla Boromejského, aby byla jejich stopa ztracena a nebyli uctíváni jako národní hrdinové, na hřbitově ve varšavských Powązkach (místo je upamatováno tabulkou s informací o hromadném hrobě). Dne 8. května 2011 odhalila Teresa Kaczorowska za účasti členů sdružení Academia Sarbieviana náhrobní tabuli P. Macieje Kazimierze Sarbiewského zabudovanou do zdi kostela svatého Karla Boromejského vedle pamětní desky věnované otcům piaristům. Sarbiewski psal latinsky, jedinou dochovanou prací v polštině je kázání *Laska marszałkowska albo kazanie na pogrzebie Jana Stanisława Sapiehy, W. Marszałka Litewskiego* („Láska maršálkova neboli kázání na pohřbu Jana Stanisława Sapiehy,

Versimilia humaniorum disciplinarum (Nástin humanitních disciplín,³ 1666). Balbín ho dokonce ve své *Rozpravě krátké, ale pravdivé*⁴ (ve 14. kap.⁵) přímo cituje a chválí jako představitele vzdělanosti a latiny, které „bohatě kvetou u národů slovanských“:

Velkého Maršálka Litevského,“ Vilnius, 1635) proslovená na pohřbu Jana Stanisława Sapiehy. Šest let po smrti básníka byla jeho sbírka *Lyricorum librorum* přeložena do angličtiny (*Odes of Casimire G. H.*; Princes Armes, St. Paul's Church Yard, 1646). V Kolíně nad Rýnem se objevilo až sedm vydání jeho básní. Ve 20. století jeho dílo vyšlo ještě v maďarštině. První neúplný překlad textů v překladu Władysława Syrokomly se objevil ve Vilniusu v roce 1851. Kompletní překlad Sarbiewského básní, včetně „Lyriků“, v překladu Tadeusze Karyłowského, SJ, se objevil až v roce 1980. Sarbiewského latinské literárněteoretické spisy byly známy jeho studentům a šířeny v rukopisech; tiskem vyšly až ve 20. století. Rozsáhlé pojednání *De perfecta poesi* („O dokonalé poezii“; dvojjazyčné vydání z roku 1954; přeloženo Marianem Pleziou) se týká eposu, naznačuje dávné naplnění žánru (Homér, Vergilius), alegoricky interpretuje Vergiliovu *Aeneidu* jako báseň o lidské duchovní cestě, především obsahuje inovativní úvahy o podstatě tvorby básníka, jenž se má rovnat bohu (protože tvoří „podle božského vzoru“ – *instar Dei*), jelikož básnické dílo je jakoby znovu (*quasi de novo*) vytvořené (*creari*). Władysław Tatarkiewicz nazval Sarbiewského „prvním Polákem v dějinách estetiky“ a jeho koncept považoval za barokní předpověď romantismu. Mezi rozpravami shromážděnými ve svazku *Přednášky z poetiky* (dvojjazyčné vydání 1958; přeloženo Stanisławem Skiminou) je inovativní esej *De acuto et arguto* („O pointě a vtípu“), která ukazuje oxymóron, paradox jako „concors discordia“, tzn. příklad jednoty obsahu a formy, tj. současně kognitivní, překvapivou moc básnického jazyka. Tato esej poskytuje teoretický základ pro estetiku barokního konceptualizmu. Konečně, rozsáhlé dílo *Dia gentium* („Bohové pohanů“; dvojjazyčné vydání z roku 1972; přeloženo Krystynou Staweckou) je druhem slovníku symbolických významů odvozeným ze starověké mytologie a vyvíjejícím se také v souvislosti s křesťanskou symbolikou. Jde o významný jezuitský pokus o kulturní syntézu. (Podrobnější bibliografii Sarbiewského díla a korespondence, jakož i překladů z latiny do cizích jazyků, včetně do polštiny, zde neuvádíme a odkazujeme na heslo *Maciej Kazimierz Sarbiewski* v polské Wikipedii.)

² Největší český barokní historik, jezuita a vlastenec Bohuslav Balbín pocházel z nezámožné zemansko-měšťanské katolické rodiny. Už v dětství projevoval zájem o historii (do svých sedmi let prý přečetl několikrát Hájkovu kroniku) a o přírodu. Vychován byl v zanícené věřícím a pověřivém katolickém prostředí se silným mariánským kultem, který později ovlivnil i jeho historickou práci. Školy převážně jezuitské navštěvoval od roku 1631 a v patnácti letech vstoupil do jezuitského řádu. V roce 1639 začal studovat v pražském Klementinu filosofii, kterou ukončil doktorátem. V létě 1642 provázal na cestách po českých zemích španělského jezuitu Rodriga Arriagu, který přišel vyučovat do Prahy teologii. Na těchto cestách poznával Balbín dosud neznámá místa a pamětihodnosti a z knihoven a archivů získával četné a cenné materiály, které se staly základem pro jeho pozdější historickou práci. V letech 1642 – 1645 vyučoval na jezuitských školách v Praze a Třeboni. Od roku 1646 studoval v Praze teologii, pokračoval ve sbírání historických pramenů a psal latinské básně. V roce 1649 byl vysvěcen na kněze a poté působil na vlastní žádost několik let jako misionář v různých českých krajích. V roce 1653 byl vyslán řádem opět vyučovat. Učil v Kladsku, Praze, Českém Krumlově, Brně, Jičíně a Jindřichově Hradci. Učitelská praxe ho později přivedla k napsání několika učebnic z teorie řečnictví (*Otázky řečnické*, 1677; *Traktát o zvelebení řečnictví*, 1688). Napsal i několik divadelních her, což patřilo k povinnostem profesora rétoriky. Ač zaneprázdněn školskými a kněžskými povinnostmi, nalezl si čas i na historickou práci. V roce 1661 musel z nařízení představených řádu svou pedagogickou činnost ukončit. Byl poslán jako historik s úkolem sepsat dějiny české provincie jezuitského řádu. Práci na dějinách provincie nikdy nedokončil, ale pilně pokračoval v průzkumu knihoven, archivů a různých památek. Od roku 1679 začal vydávat svou nejrozsáhlejší práci, velké vlastivědné dílo *Miscellanea historica Regni Bohemiae* (Rozmanitosti z historie Království českého). Pochopil, že původně zamýšlené obsáhlé syntetické dějiny zůstanou jen snem, a začal proto vydávat obrovský nahromaděný materiál v tematických řadách. Práce byla rozvržena do dvou řad po deseti knihách. Za jeho života vyšlo osm knih první dekády a dvě knihy dekády druhé. Obsahovaly přírodní a zeměpisné poměry, osídlení, místopis Čech, zvyky a jazyk, úvahu o původu Čechů, životopisy českých světců, dějiny far, pražských biskupů a českých panovníků a rodopisy české šlechty. V rukopise zůstaly poslední dvě knihy první dekády, vydané až v letech 1776 – 1780. Z nich *Bohemia docta* (Čechy učené) byly vlastně první českou literární historií. Toto své nejrozsáhlejší dílo musel Balbín od roku 1687, kdy byl podruhé raněn mrtvicí a upoután na lůžko, už jen diktovat, ale až do své smrti v práci nepolevil. Balbínovo historické a vlastivědné dílo je nesené v katolickém, protireformačním duchu a je v něm i víra v zábraky a nadpřirozené síly, což bylo pro dobu, v níž Balbín žil, i pro jeho osobní založení a výchovu charakteristické. Zároveň je prochnuto horoucí láskou k vlasti, její slavné minulosti a k českému jazyku, takže v těžkých dobách pomohlo k udržení a zachování znalosti historie českého národa, která se stala jedním ze zdrojů jeho obrody (srov. Kučera – Rak, 1983; Tichá, 1986).

³ Vycházíme z nového vydání: Bohuslav Balbini, *Versimilia humaniorum disciplinarum* – Bohuslav Balbín, *Rukověť humanitních disciplín*. O. Spevak (ed.). Praha 2006.

Kolik možno ze slovanského národa uvést velmi počestných a učených duchovních představitelů! Nikdo jistě nebude Slovanům upírat výmluvnost a učenost, jen závistník, takže správně, jak se zdá, předvídal Justus Lipsius⁶, který v jakémsi dopise prorokuje, že latinské Múzy brzo opustí půvabné a teplé kraje a odejdou na sever. Obzvláště v lyrice chtějí v naší době vynikat Poláci, národ nám přátelský a bratrský; Horatiovi se nikdo více nepřiblížil než **Sarbiewski**. Co o našem panu Bohuslavovi z Lobkovic⁷ mínil Trithemius⁸, to vyjádřil v Seznamu proslulých mužů: v té době prý neexistovala v celé střední Evropě osobnost s vybranějším vkusem.⁹

Barokní autoři, zejména jezuitští vzdělanci, u nás jistě znali také Sarbiewského *De perfecta poesi*, v níž považoval kreativitu za výlučnou výsadu poezie i za její specifickou hodnotu, ale badatelé tohoto období by museli pročíst kvanta spisů a provést různé analýzy, aby se v nich našel konkrétní vliv Sarbiewského díla. Poetiky a rétoriky vzniklé v českých zemích zatím nikdo tak podrobně nestudoval. Známe dílo našeho Bohuslava Balbína, ale do komparativních souvislostí se Sarbiewským se dosud nikdo nepouštěl. Kromě toho v té době měli Poláci výraznější styky se světem románským, z toho nejvíce italským. Svědčí o tom mimo jiné poznámka Janusza Tazbira (1927 – 2016) o tom, že Jan Źołczyński, jenž pocházel podobně jako Sarbiewski z Mazovska, psal v roce 1566 svým italským přátelům, že „cokolwiek cywilizacji i nauk mamy w Polsce, to wszystko naprawdę zawdzięczamy waszej ojczyźnie i wam, jej uczonym („za tu trochu civilizace a vědění, které v Polsku máme, skutečně vděčíme Vaší vlasti a Vám, jejím učencům“; Tazbir, 1998, s. 29). Tazbir rovněž zmiňuje Sarbiewského v tom smyslu, že v Polsku po celá staletí bylo měřítkem velikosti spisovatelů žijících v téže době jejich srovnávání s vynikajícími duchy období antiky. Maciej Kazimierz Sarbiewski byl např. nazýván „křesťanským (nebo sarmatským) Horaciem“ a Klemens Janicki „polovičním Ovidiem“ (tamtéž, s. 30).

V českých zemích se kupodivu s citacemi Macieje Kazimierza Sarbiewského (1595 – 1640) setkáváme méně než s citacemi díla polského jezuita Jana Kwiatkiewiczze (27. 12. 1629 – 23. 3. 1703), jenž po studii v Poznani (1654 – 1655) studoval teologii v Praze. Sarbiewski se barokním rétorům a ani autorům poetik příliš nehodil, byl ještě hodně zakotven v humanismu a ovlivněn latinskou antikou.

Jde-li o dějiny polské literatury napsané našimi polonisty, pak Karel Krejčí (1904 – 1979) se v *Dějinách polské literatury* (1953) o Sarbiewském zmiňuje jen velmi stručně. (Krejčí, 1953, s. 106–107.) V učebním textu polonisty Jana Vitoňe (*1954) *Stará polská literatura II, Baroko* (2001) uvádí jeho autor Macieje Kazimierza Sarbiewského v kapitole Básníci vrcholného baroka. (Vitoň, 2001, s. 66–67.) Po té, co představil význam „křesťanského Horacia“ pro polskou a evropskou literaturu, zmiňuje skutečnost, že na

⁴ Bohuslav Balbín, *Rozprava na obranu jazyka slovanského, zvláště českého. Krátká, ale pravdivá rozprava o kdysi šťastném, nyní však přeubohém stavu Českého království, zvláště pak o vážnosti českého neboli slovanského jazyka v Čechách, také o trestuhodných úmyslech na jeho vyhlazení a jiných záležitostech s tím souvisejících.*

⁵ *Celková oslava slovanského jazyka lidmi vynikajícími nadáním i čistotou mravů, kteří v něm byli vychováni.* In: Bohuslav Balbín, *Rozprava krátká, ale pravdivá*, Milan Kopecký (ed.). Praha 1988, s. 92–97.

⁶ Justus Lipsius (Joest Lips), 1547 – 1606, nizozemský humanista, prošel složitým náboženským a politickým vývojem; napsal mj. *Politicorum... libri sex* (Šest knih politických otázek), které vyšly v r. 1589 (viz Vysvětlivky, in: Bohuslav Balbín, *Rozprava krátká, ale pravdivá*, op. cit., s. 172).

⁷ Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic (asi 1460 – 1510), významný český humanista, píšící latinsky poezii, úvahy a listy (viz Vysvětlivky, in: Bohuslav Balbín, *Rozprava krátká, ale pravdivá*. Milan Kopecký (ed.). Praha: Odeon 1988, s. 172).

⁸ Jan Trothemius (Iohannes Trithemius), 1462 – 1516, německý humanista; napsal mj. *Catalogus illustrium virorum* (1465; Seznam proslulých mužů) ve spolupráci s Iacobem Wimphelingem (viz Vysvětlivky, in: Bohuslav Balbín, *Rozprava krátká, ale pravdivá*, op. cit., s. 184).

⁹ Bohuslav Balbín, *Rozprava krátká, ale pravdivá*, op. cit., s. 92–93.

Sarbiewského upozornil Bohuslav Balbín, jenž byl znalý polského prostředí. Vitoň kromě toho podotýká, že od doby 19. století se většinou o Sarbiewského vlivu na českou literaturu hovoří v souvislosti s básní Františka Ladislava Čelakovského (1799 – 1852) *Amfion*¹⁰, jež je překladem Sarbiewského ódy *Do Tebanów* (upravil ji K. Brodziński), tamtéž, s. 67.

Není vyloučeno, že Sarbiewski zaujal i největšího českého romantického básníka Karla Hynka Máchu (1810 – 1836), který se zajímal o Polsko a polskou barokní (i jinou) literaturu. Potvrzení této teze by si vyžádalo podrobnější průzkum Máchova díla, v němž se jinak objevují četná motta z polských, především romantických básníků.

Sporadicky se Sarbiewski objevuje v odborných sbornících překladů. Záslouhou Květy Sgallové a Jiřího K. Kroupy byla ukázka z jeho díla *O dokonalé poezii neboli Vergilius a Homér* (Sgallová – Kroupa, eds., 1997, s. 97–126) zařazena do sborníku *O umění básnickém a dramatickém* (Praha 1997) v překladu Karla Mikuly.¹¹ Jak se dozvídáme z úvodního slova K. Sgallové, sborník byl připravován se záměrem „rozšířit naše znalosti vývoje estetických a literárně teoretických přístupů o texty z období od středověku do konce 17. století“ (Sgallová, 1997, s. 7). Publikace navazuje na dávno již rozebraná skripta *Literárně teoretické texty I. (Antika, středověk, renesance)* z roku 1972, přičemž autorem uvedeného svazku byl František Svejkský, jehož jméno tehdy nemohlo být uvedeno, jenž byl také autorem koncepce nového svazku *O umění básnickém a dramatickém*.

Nasadě je otázka, zda se jméno Sarbiewského vyskytuje v českých slovnících polských spisovatelů. Odpověď je kladná. Ve *Slovníku spisovatelů – Polsko* (Praha 1974) je v hesle Sarbiewski mj. uvedeno, že „zvláště v posmrtně vydané selankovité přírodní lyrice překročil rámec barokních konvencí“ (mkr, 1974, s. 353–354). V novějším *Slovníku polských spisovatelů* (Praha 2000) se obsah hesla Sarbiewski od svého předchůdce příliš neliší, až na zmínku o tom, že Sarbiewského ověnil papež Urban VIII. básnickým vavřímem a že jeho sbírka básní *Lyricorum libri tres* (1625) se „dočkala více než šedesáti (!) vydání“ (hr, 2000, s. 425–426). Redaktor *Slovníku polských spisovatelů* Ludvík Štěpán se v úvodu nazvaném *Tisíc let polského písemnictví* zmiňuje o Sarbiewském jako o uznávaném zakladateli polské literární teorie, „zejména díky jeho traktátu *O dokonalé poezii*“ (Štěpán, 2000, s. 26).

Sarbiewski upoutal pozornost Slováka Timotea Cochiuse¹² (pseud. Ctiboh Zoch; 1815 – 1865), o čemž vypovídá pozůstalost tohoto vzdělaného slovenského obrozence, spisovatele a

¹⁰ *Krok*, II, 1828, s. 323. [Cit. podle Vitoň, op. cit., s. 67.]

¹¹ Jak se dozvídáme z biografické poznámky (s. 96), v níž je mj. uvedeno, že ve své básnické teorii navazoval na J. C. Scaligera a J. Pontana, zkrácený překlad K. Mikuly byl pořízen podle edice s paralelním polským překladem M. K. Sarbiewski, *O poezji doskonalej*, M. Plezia a S. Skimina (eds.), Wrocław 1954. Ukázky byly vybrány z Knihy I. (Definice a rozdělení poezie) a Knihy IX. (O tragédii a komedii neboli Seneca a Terentius).

¹² Narodil sa dňa 15. marca 1815 vo Veličnej ako piate dieťa Pavla Cochiusa a jeho druhej ženy Heleny Janovicovej. Prvé vzdelanie nadobudol doma v otcovej škole, v rokoch 1826 – 1829, študoval na ev. lýceu v Kežmarku, kde si osvojil základy latinčiny a nemčiny, v rokoch 1829 – 1831 prešiel na Gymnázium v Šajovskom Gemeri, kvôli maďarčine. Cez prázdniny v lete r. 1830 bol vychovávateľom v rodine zemana Vlka (Farkaša) Palugyaiho v Palúdzke, pričom sa v blízkom Liptovskom Mikuláši sťýkal s Gašparom Fejérpatakym-Belopotockým, ktorý ho zásoboval knihami a dával mu čítať svoju bohatú korešpondenciu s mnohými kultúrnymi dejateľmi ako Jánom Kollárom, Jozefom Jungmanom a pod. Tu nadobudol Ctiboh Zoch intenzívny záujem o domácu kultúru a literatúru, nadšenie pre obrodnú prácu v národe. Roky 1831 – 1833 strávil potom na ev. lýceu v Banskej Štiavnici, kde sa jeho vlastenectvo ešte ďalej utvrdilo a kde sa vytvorila skupina slovenských študentov, neskorších štúrovcov (Grossmann, Knúch, Frndák, Vanko, Bysterský), ktorí sa stretávali. Tu sa začali i literárne pokusy Zochove. Na jeseň roku 1833 prešiel Zoch i s touto skupinou spolužiakov na ev. lýceum v Bratislave, kde ihneď vstúpil do samovzdelávacej Spoločnosti reči a literatúry československej a stal sa jedným z jej vedúcich a najaktívnejších členov. Od toho času sa začal podpisovať ako „Ctiboh Cochius“. Hneď od začiatku sa spriatelil s Ludovítom Štúrom, svojím vrstovníkom, a stal sa jeho pravou rukou. Zúčastnil sa aktívne na živote Spoločnosti, prednášal a písal básne bibličtinou (čeština užitá v preklade Bible kralické – slovenština se tehdy ještě nemohla používat ve slovenských kostelích jako jazyk mše neboli *lingua sacrum*), prekladal z klasikov, posudzoval práce iných a organizoval život v spolku. Roku 1836 spolu so Štúrom vydal zbierku prác členov Spoločnosti „Plody sboru učenců reči a literatury československé“. Po skončení štúdia bol

vychovatele, v níž se nacházejí Sarbiewského básně zčeštěné z latinského originálu a stručné bibliografické poznámky o něm.¹³

Pokud jde o recepci polských odborných prací o Sarbiewském u nás, lze připomenout recenzi Antonína Měšťana¹⁴ (1930 – 2004) polského sborníku *Nauka z poezji M. K. Sarbiewskiego, SJ* (Warszawa 1995), uveřejněnou ve slavistickém časopise *Slavia* (Měšťan, 1996, s. 409). Měšťan zaznamenává, že se ve dnech 24. – 25. 2. 1995 konala na papežské teologické fakultě ve Varšavě vědecká konference u příležitosti 200. výročí narození M. K. Sarbiewského, z níž vyšel sjezdový sborník. Ve sborníku bylo zveřejněno patnáct odborných referátů o problematice 17. století v Polsku, věnovaných zejména jezuitskému školství, latinsky psané poezii, teologické a filozofické problematice díla Sarbiewského a dalším otázkám. Čtenáři *Slavie* Měšťan přibližuje čtyři referáty – Aliny Nowické-Jezové (*Poezja jezuitska po Sarbiewskim, Zarzysy dróg twórczych*), Andrzeje Bobrowského (*Obecność Sarbiewskiego w literaturze europejskiej*; k němu Měšťan podotýká, že se autor věnuje hlavně Belgii a Nizozemí, kdežto slovanské země se v referátu nevyskytují), Józefa Budzińskiego (*Do*

od leta 1836 do leta 1837 vychovávaťom v rodine zemana Antona Palugyaiho v Palúdzke, kde pokračoval vo svojich jazykospytných, národopisných a literárnych snahách, udržoval stály styk so Spoločnosťou a s ostatnými štúrovcami. Zarobené peniaze chcel použiť na pobyt na niektorej z nemeckých univerzít, ochorel však a musel sa liečiť. To ho donútilo, aby roku 1837 na jeseň prijal ponúkanú faru v Jasenovej. Dňa 26. októbra 1837 zložil v Bratislave kandidátsku skúšku a bol superintendentom Stromszkým vysvätený za kňaza. Pri tej príležitosti navštívil na niekoľko dní bratislavskú štúrovskú spoločnosť. V Jasenovej vytvoril kultúrne slovenské centrum a bol v styku so všetkými staršími i štúrovskými vzdelancami na Slovensku. Bol jedným zo zakladateľov Tatrína, jedným z iniciátorov a trvalým obhajcom spisovnej slovenčiny. Napísal obranný spis „Slovo za slovenčinu“ (1846), ktorý pre cenzúrne zásahy nevyšiel tlačou (bol vydaný z rukopisu až r. 1858). Zaviedol nedeľnú školu na Orave, písal články všeobecného, organizačného, filozofického a jazykospytného rázu do slovenských časopisov (Orol Tatránsky, Slovenské národné noviny), bol zakladateľom Oravského učiteľského bratstva, propagoval a predával v komisii celú slovenskú spisbu a mnohé české spisy. Zúčastnil sa prakticky každého slovenského kultúrneho a politického pohybu svojej doby ako významný činiteľ. Od začiatku patril medzi zakladateľov a členov výboru Maticy Slovenskej, ktorej venoval v rokoch 1863 – 1865 svoje najlepšie sily, hoci bol po celý život chorľavý a hoci podmienky chudobnej fary v Jasenovej boli nepredstaviteľne biedne. Ostala po ňom rozsiahla publicistická činnosť roztratená v súčasných časopisoch, v ktorých uverejnil množstvo básní, historických, jazykovedných a iných príspevkov. Mnoho z jeho prác zostalo v rukopise, ako aj rozsiahla korešpondencia. Ctiboh Zoch zomrel pomerne mladý, 50-ročný, po krátkej chorobe dňa 15. decembra 1865 v Jasenovej. Na jeho pohrebe sa zhromaždila vtedajšia oravská vzdelanecká vrstva a napriek zimnému obdobiu i mnoho slovenských vzdelancov z okolia. Pochovával ho superintendent Karol Kuzmány dňa 18. decembra 1865. Jeho hrob s pomníkom sa nachádza na jasenovskom cintoríne. [Cit. 2019-09-12].

Dostupné na internetu: <<http://www.zoch.szm.sk/Zivotopisy/zivotopisy.html>>

¹³ Práce Ctiboha Zocha: *Zobrané spisy I – IX*: 101 D 1 Óda (M. K. Sarbiewski), 4 s.; Na moudrost (M. K. Sarbiewski), 1 s.; Na pomínutelnost (M. K. Sarbiewski), 1 s.; 101 I 13 Matěge Kazimjra Sarbiewského *Knihy II. Oda XVI. z latinského zčeštěna*, 5 s., rkp., Na Maudrost, 1 s., rkp.; Na Pomínutelnost, 1 s., rkp., *Preklady z Lyrických básní Mateja K. Sarbiewského*, 3 jd.; 101 Z 85 Sarbiewski, Maciej Kazimierz, biograf. údaje, 1 jd., 1 s., rkp. (Slovenská národná knižnica – inventár rukopisov). [Cit. 2019-09-12] Dostupné na internete: <<http://www.snk.sk/sk/zbiery-a-zdroje/zbiery-literarneho-archivu-snk/literarne-rukopisy/xv.html>>

¹⁴ Po absolutoriu polonistiky a rusistiky na Filozofickej fakulte Univerzity Karlovy Antonín Měšťan započal svoju vedeckou dráhu na pražských akademických pracoviskách. V šestašesiatom roce odjel na univerzitu v západonemeckém Freiburgu, kde pôsobil jako lektor češtiny a polštiny. V roce 1971 zde byl jmenován docentem, o tři roky později mimořádným profesorem slavistiky. Do znormalizované Prahy se nevrátil. Jako slavista hostoval v USA, přednášel v západní Evropě, angažoval se v exilovém PEN klubu, publikoval v odborných zahraničních periodikách i v českých exilových časopisech, ve Freiburgu získal řádnou profesuru. V osmdesátých letech učinil riskantní pokus – sepsal dějiny české literatury 19. a 20. století; příručka vyšla německy. Jejím přepracováním vznikla kniha *Česká literatura 1785 – 1985*; vydalo ji torontské nakladatelství Sixty-Eight Publishers manželů Škvoreckých v r. 1987. Měšťan usiloval dotáhnout výklad až k současnosti, kde už nezbylo než přinést registrující seznam autorů publikujících doma i v zahraničí. Po listopadu 1989 paralelně pracoval v Německu a v Česku, stal se ředitelem obnoveného Slovanského ústavu Akademie věd ČR, řídil časopis pro Slovanská studia *Germanoslavica*. Platformu pro publicistickou část svého psaní našel zejména v Lidových novinách. Dostalo se mu oficiálních ocenění: kupříkladu německý prezident Johannes Rau mu udělil Spolkový záslužný kříž, Václav Havel medaili Za zásluhy.

receptji M. K. Sarbiewskiego na Śląsku w XVIII w.; k tomuto referátu Měšťan dodává, že Slezsko tehdy patřilo k zemím Koruny české a často tvořilo most při zprostředkování polské kultury pronikající do českých zemí, ale této skutečnosti autor pozornost nevěnuje, ačkoli píše o Kladsku, které ještě ve 20. století patřilo ke královéhradecké diecézi) a konečně příspěvku Jerzyho Starnawského (*O Sarbiewskim na łamach Classical Journal*). V závěru recenze Měšťan konstatuje: „Sborník svědčí o tom, jakou pozornost věnují dnes polští badatelé baroknímu písemnictví. Podobné konference a podobné sborníky by vykonaly záslužnou práci také v oblasti jiných slovanských literatur, zejména české literatury. Zatím se mimo Polsko nedostává chuti zkoumat barokní písemnictví jako společný problém pro teology a literární vědce a historiky. Polský sborník o díle Sarbiewského by se mohl stát vzorem pro podobné výzkumy slovanských literatur barokní doby.“ (tamtéž).

Měšťanův názor vyplývá z jeho dlouhodobého přesvědčení, jež vyslovil v roce 1991 v příspěvku, který odvysílala Svobodná Evropa pod názvem *Historické vědomí Čechů a Němců začátkem 19. století v českých zemích: úloha beletrie při utváření názorů veřejnosti: „Přehnaný český historismus, který byl od dob národního obrození přirozenou obrannou reakcí na nerovnoprávné postavení českého národa v podunajském soustátí, přetrvával díky nepříznivým politickým podmínkám až do začátku devadesátých let našeho století. Dnes se přežil politický boj mezi nadšenci pro husitskou dobu a nekritickými obdivovateli baroka – obě období českých národních dějin se stala výlučnou doménou odborníků. Doufejme, že už navždycky.“* (Měšťan, 2002, s. 76).

Tímto přáním profesora slavistiky, velkého přítele Poláků a znalce jejich kultury Antonína Měšťana, bychom mohli naše pojednání o recepti díla Sarbiewského v českých zemích a na Slovensku uzavřít, avšak píšíci tento příspěvek rovněž přiblížil osobnost M. K. Sarbiewského české odborné veřejnosti na stránkách *Novin Slezské univerzity*, kde referoval o Mezinárodních dnech P. Matěje Kazimíra Sarbiewského „Křesťanský Horatius z Mazovska“ v Sarbiewu (Międzynarodowe Dni Ks. Macieja Kazimierza Sarbiewskiego „Chrześcijański Horacy z Mazowsza“)¹⁵ (Martinek, 2008, s. 45).

Literatura:

BALBÍN, B. (1988): *Rozprava krátká, ale pravdivá*. M. Kopecký (ed.). Praha: Odeon.

BALBINI, B. (2006): *Versimilia humaniorum disciplinarum* – BALBÍN, B.: *Rukověť humanitních disciplín*. O. Spevak (ed.). Praha: KLP.

BARTOŠ, O., ed. (1974): *Slovník spisovatelů – Polsko*. Praha: Odeon.

BOLEWSKI, J. – LICHANŃSKI, J. Z. – URBAŃSKI, P., eds. (1995): *Nauka z poezji M. K. Sarbiewskiego*, SJ. Warszawa: Bobolanum.

hr [HRABĚTOVÁ, I.], SARBIEWSKI Maciej Kazimierz. In: ŠTĚPÁN, L., ed., (2000): *Slovník polských spisovatelů*. Praha: Libri, s. 425–426.

¹⁵ Básník a literární teoretik M. K. Sarbiewski, jeden z nejčastěji publikovaných polských autorů v originále a překladech téměř po 400 let doma i v zahraničí, nyní ve své domovině patří k neznámým a zapomenutým autorům, což způsobuje mimo jiné nedostatek překladů a latina, která se v moderní době stala u průměrně vzdělaného Poláka neprůchozí jazykovou bariérou. V Polsku nesou jeho jméno pouze 4 ulice: ve Varšavě, Przemyslu, Pułtusku a Baboszewu. V litevském Vilniusu po něm bylo pojmenováno jedno z nádvoří Vilniuské univerzity, kde básník obdržel doktoráty v oboru filozofie a teologie a kde přednášel (nádvoří Macieje Kazimierze Sarbiewského – lit. Motiejus Kazimieras Sarbievijus kiemo). Cennou iniciativou k obnovení památky básníka v polské kultuře jsou Mezinárodní dny P. Macieje Kazimierza Sarbiewského „Křesťanského Horatia z Mazovska“, které zahrnují národní básnickou soutěž „O vavříň Sarbiewského“ (O laur Sarbiewskiego) v Sarbiewu a Plońsku, k níž byla později připojena rovněž mezinárodní básnická soutěž v latinském jazyce, doprovodný festival barokní hudby Musica Sarbieviana nebo literární večer polských a zahraničních básníků; tato kulturní událost byla iniciovaná a stále je organizovaná básnířkou, spisovatelkou a novinářkou dr. Teresou Kaczorowskou ve spolupráci s mezinárodním sdružením Academia Europaea Sarbieviana (autor píšíci tento příspěvek je mj. členem výboru této společnosti).

- KREJČÍ, K. (1953): *Dějiny polské literatury*. Praha: Československý spisovatel.
- KUČERA, J. P. – RAK, J. (1983): *Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře*. Praha: Vyšehrad.
- Maciej Kazimierz Sarbiewski. [Cit. 2019-11-4].
Dostupné na internetu: <https://pl.wikipedia.org/wiki/Maciej_Kazimierz_Sarbiewski>
- MARTINEK, L. (2008): Jednání o „křesťanském Horacioví“ Sarbiewském. In: *Noviny Slezské univerzity*, 13/4–5, s. 45.
- MĚŠŤAN, A. (1996): Nauka z poezji Macieje Kazimierza Sarbiewského. In: *Slavia*, 65/3, s. 409.
- MĚŠŤAN, A. (2002): *Česká literatura mezi Němci a Slovany*. Praha: Academia.
- mkr [KRHOVN, M.], SARBIEWSKI, Maciej Kazimierz. In: BARTOŠ, O., (1974): *Slovník spisovatelů – Polsko*. Praha: Odeon, s. 353–354.
- Práce Ctiboha Zocha: Zobrané spisy I-IX*. Slovenská národná knižnica – inventár rukopisov.
- SARBIEWSKI, M. K. (1954): *O poezji doskonaliej*. M. Plezia a S. Skimina (eds.). Wrocław: Zakład im. Ossolińskich – Wydawnictwo PAN.
- SGALLOVÁ, K. – KROUPOVÁ, J. K., eds. (1997): *O umění básnickém a dramatickém*. Praha: Koniasch Latin Press.
- SGALLOVÁ, K. (1997): Úvodem. In: *O umění básnickém a dramatickém*. Praha: Koniasch Latin Press.
- ŠTĚPÁN, L., ed. (2000): *Slovník polských spisovatelů*. Praha: Libri.
- ŠTĚPÁN, L. (2000): Tisíc let polského písemnictví. In: ŠTĚPÁN, L. (ed.): *Slovník polských spisovatelů*. Praha: Libri, s. 15–61.
- TAZBIR, J. (1998): Bez Shakespeara a Molièra. In: *Souvislosti*, 8/3–4, s. 29 (přel. Martin Nodl).
- TICHÁ, Z. (1986): Úvod. In: BALBÍN, B.: *Krásy a bohatství české země*. H. Businská (ed.). Praha: Panorama.
- VITONĚ, J. (2001): *Stará polská literatura II, Baroko*. Praha: Univerzita Karlova – nakladatelství Karolinum.
- Životopisy [Cit. 4-11-2019], Dostupné na internetu:
<<http://www.zoch.szm.sk/Zivotopisy/zivotopisy.html>>

Summary

To the reception of the work of Maciej Kazimierz Sarbiewski in the Czech lands and Slovakia

The article deals with the reception of a prominent Baroque Polish writer, Jesuit Maciej Kazimierz Sarbiewski, introduced by Bohuslav Balbín in the Czech literature (in the Latin work *Versimilia humaniorum disciplinarum*, 1666; Czech translation 2006: *Nástin humanitních disciplín*, i.e. “Outline of Humanities”), he also follows the reception of Sarbiewski's personality and works, especially in the Czech history of Polish literature and dictionaries of Polish writers. Furthermore, he focuses on the reception of Sarbiewski in Slovakia, especially in the work of the Slovak revivalist writer, priest Timoteu Cochius (pen name Ctiboh Zoch). In the end, he recalls the critic reflections of the Czech emigrant Slavist Antonín Měšťan in a review of the proceedings of the Warsaw Conference on Sarbiewski (1995). The author states that one can agree Měšťan's view that the Polish Proceedings on the Work of Sarbiewski could become a model for similar studies of Slavonic literatures of the Baroque period, especially in Bohemia, where emotionally burdened understanding on the one side of Hussite Objective scientific research on both opposing epochs has made it difficult for different poles for a long time.

Jazyk, komunikácia a kontext na pomedzí lingvistiky a histórie (s konkretizáciou na lexikálnych príkladoch)¹

Patrícia Molnárová

Katedra slovenského jazyka a komunikácie, Filozofická fakulta, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici
patricia.molnarova@umb.sk

Kľúčové slová: interdisciplinarita, jazyk, komunikácia, kontext, lexika, socializmus
Key words: communication, context, interdisciplinary, language, lexicon, socialism

1 Aktuálnosť problematiky vo svetle doterajších výskumov

Súčasný predmet záujmu na poli lingvistiky sa obracia na výskum diskurzu v nových médiách, na premeny jazyka a komunikácie v elektronickom prostredí alebo v súvislosti so starším obdobím ide o práce založené na komparačnom prístupe k jazyku pred rokom 1989 a po ňom. Charakter týchto príspevkov sa vyznačuje sondážnym prieskumom na malej vzorke (napr. Ondrejovič, 2008; Čulenová, 2014, Urbanová, 2018). V popredí záujmu lingvistiky je tiež interdisciplinárny výskum jazyka politiky, ktorý sa sformoval do samostatnej vednej disciplíny politolingvistiky. V rámci nej sa čiastkovo operuje s výskumom slovenského totalitného jazyka, využívajúc komparáciu s českým alebo ruským prostredím (pozri napr. Blaho – Mertová, 2018; Molnárová, 2011, 2013; Švehlová, 1999 a iní).

Vzhľadom na vplyv socialistickej ideológie v strednej Európe je problematika jazyka totality pertraktovanou témou v okolitých krajinách, pričom možno konštatovať, že jej je venovaná zvýšená pozornosť v porovnaní so slovenskými podmienkami. V Českej republike je spracúvaná v nadväznosti na analyticko-esejistické práce P. Fidelia (2016²), ktoré podmieňujú najmä výskum v lexikálnej rovine (viac pozri Čermák – Cvrček – Schmiedtová, 2010; Pruša, 2011; Schmiedtová, online). Ďalšie komplexnejšie analýzy vychádzajú z poznatkov abstrahovaných z pramennej databázy publicistických alebo propagandistických textov daného obdobia, skúmajú vývin vybraných slov alebo pragmatických aspektov jazyka v komunikácii tak v Českej republike (Váňa, 2013; Röhrich, 2008; Suk, 2017; David, 2013), ako aj v Poľsku (Bralczyk, 1987; Głowiński, 2009, 2014; Kot, 2008).

Interdisciplinárny prístup je pri záujme o problematiku jazyka v preddemokratickom období nevyhnutný vzhľadom na jej umiestnenie na pomedzí lingvistiky a historickej vedy s presahom aj do mediálnej oblasti, pragmatiky, sociológie a psychológie, v dôsledku čoho možno rozpracúvať lingvisticko-historický výskum na osi jazyk – kontext. Zámerom predkladaného textu je objasniť a usúvzťazniť pojmy jazykovo-komunikačné prejavy a jazykovo-komunikačné podmienky ako terminologické súčasti výskumu jazyka a ideologických prejavov v ňom³. Naším cieľom je predložiť teoretický náhľad na vybrané pojmy postavený na interdisciplinárne prepojenom vzťahu lingvistiky a histórie, a to s využitím pojmov jazyk, komunikácia a kontext. Teoreticko-aplikačné poznatky a náhľady predstavujeme na príkladoch z lexikálnej sféry, odkazujúc sa na náš doterajší výskum v tejto problematike (Molnárová, 2019a, 2019b, 2019c). Pramennú bázu pozostávajúcu z textov

¹ Príspevok bol prezentovaný na medzinárodnom workshope *Current trends in Central European research of modern history, politics and culture* na Univerzite Palackého v Olomouci v dňoch 29. – 31. mája 2019.

² Druhé, rozšírené vydanie vo vydavateľstve Triáda. Predtým v roku 2002, prvýkrát vydané v roku 1998 obsahujúce autorove esejistické práce z rokov 1981 – 2000.

³ Vybrané pojmy sú súčasťou teoretického podkladu spracovávanej dizertačnej práce na tému *Jazykovo-komunikačné podmienky a prejavy politických ideológií v slovenskej tlači 60. rokov 20. storočia*.

komentárov a úvodníkov sme v prípade vyššie odkazovaných štúdií v rôznom rozsahu excerpovali zo stranického denníka *Pravda* v rokoch 1961 – 1970. V závere príspevku predkladáme aj možné perspektívy využitia jazykovej analýzy v historickej praxi, podporujúc tak naznačené interdisciplinárne zázemie.

2 Základné pojmy: vzťah jazyk – komunikácia – kontext

V rámci výskumu jazyka socializmu v období 60. rokov operujeme s pojmami jazykovo-komunikačné prejavy a jazykovo-komunikačné podmienky, ktoré predstavujú základný teoretický rámec aj determinujúci faktor ďalších analyticko-interpretčných postupov. Dochádza v nich ku kumulácii a kombinácii jazykových aj komunikačných prvkov odvodených zo základných pojmov jazyk, komunikácia a kontext, ktoré sú pre nás východiskovými bodmi. Ide o základné, komplexné a svojím obsahom veľmi široko postavené termíny, preto v nasledujúcom texte vychádzame z definícií a teoretického vymedzenia slovenských a českých autorov, ktoré korešpondujú s výkladom a interpretáciou relevantnou pre potreby nášho ďalšieho výskumu.

V prvom rade diferencujeme medzi pojmami jazyk a komunikácia na osi abstraktnosť – konkrétnosť. Jazyk sa odčleňuje od konkrétne realizovaných prehovorov a slúži ako nástroj dorozumievania, myslenia, kódovania a dekódovania informácií v procese komunikácie (Mistrík, 1997). Komunikácia, na druhej strane, je procesom a výmenou informácií alebo nadobúdaním znalostí medzi ľuďmi (Klincková, 2008). Prebieha v konkrétnom ohraničenom prostredí a je determinovaná zámerom, sférou aj participujúcimi účastníkmi. Jazyk v komunikácii je zrozumiteľným kódom vyjadrujúcim idey a zámery komunikantov. Vzájomný vzťah jazyka a komunikácie je podľa J. Vaňka (1999) realizovaný v zobrazení potenciálneho a reálneho, možného a skutočného, abstraktného systému a konkrétnej manifestácie. Jazyk je prostriedkom komunikácie, vznikajúcej v dôsledku funkčného uplatnenia jazykových výrazov v nej. Komunikácia v zmysle konkrétneho jazykového konania v určitom prostredí plní kognitívnu a komunikatívnu funkciu.

Pri charakteristike kontextu existuje určitá diferenciácia pojmu, zohľadňujúca jeho lingvistické aj nelingvistické aspekty. Je to z hľadiska pragmatiky či pragmalingvistiky obsahovo široký termín, ktorého teoretické ukotvenie závisí od aplikácie na vetnú alebo textovú jednotku. Na základe toho sa kontext člení na lineárne chápaný slovný kontext (tzv. kotext), situačný kontext, obsahujúci základné prvky z relevantnej komunikačnej situácie, a v najširšom ponímaní kontext skúsenostný, predpokladajúci vedomosť komunikantov o svete, v ktorom sa podľa M. Hirschovej (2013) realizuje komunikačná udalosť. Podľa J. Mistríka (2002) je rozdiel medzi kontextom (jazykovým okolím, väčšou textovou časťou) a kotextom (zložkou kontextu, ktorá sa uvedomuje na pozadí situácie, doby, tradície). Pre potreby výskumu jazyka v kontexte socializmu vnímame tento pojem v hraniciach, v akých ho interpretoval J. Findra (2013), a teda ako nelingvistické jazykové okolie založené na spoločenskej, politickej a historickej informačnej platforme, zohľadňujúcej podmienky vzniku textu a súvislosti medzi textom, špecifickou komunikačnou situáciou a dobovými determinantmi. Ako uvádza J. Vaňko (1999, s. 13), „komunikáciu a jazyk zaraďujeme do určitého spoločenského rámca, ktorý je východiskovým bodom, resp. motivantom komunikatívnej činnosti“. Aplikovaním daného tvrdenia na podmienky výskumu považujeme za vymedzujúci rámec, čiže kontext, obdobie 60. rokov, pričom motivantom existujúcej komunikačnej činnosti v tlači je sprostredkovanie ideológie politického režimu.

3 Jazyk a komunikácia ako nástroje politickej moci

Jazyk bol v podmienkach totalitného zriadenia významným mocenským činiteľom, slúžiacim na presadzovanie politických a ideologicky korektných názorov, na vytváranie obrazu nepriateľa, glorifikovanie domácej politiky, spolupráce so Sovietskym zväzom či

jednotlivých politických predstaviteľov. Správne pochopenie, interpretácia a analýza jazykových prostriedkov uplatňovaných v súdobej politickej komunikácii tvorí jadro výskumu viacerých súčasných vedných odborov. Problematika sa podľa konštatovania J. Davida (2013) dostala do popredia záujmu v dôsledku priamej skúsenosti s nedemokratickými režimami v 20. storočí, pričom dôraz je položený najmä na lexikálnu stránku jazyka a na jej aplikáciu v komunikácii, čiže na pragmatické jazykovo-komunikačných aspekty. M. Švehlová (1999) poukazuje na významné uplatnenie pragmatických kategórií pri výskume politického jazyka, a to najmä na vplyv kontextu, považujúc ich za fundamentálne na opis fungovania jazyka v spoločnosti. Správne zvolenými jazykovými prostriedkami je možné viac či menej otvorene podsunúť príjemcovi politickú ideológiu a prehĺbiť persuzívnu funkciu textu zdôraznenú cenzorskými zásahmi v mediálnej sfére. M. Švehlová vyzdvihuje štylistickú, sémantickú a syntaktickú jazykovú rovinu, v ktorej má ideologický kontext možnosť modifikovať významy slov, ich vzájomné vzťahy a tematické zloženie textov.

Tieto jazykové tendencie sú konštantne prítomné v každom historickom období a rovnako tak aj v súčasnosti, ale výrazne sa prejavujú najmä v čase, ktorý možno po určitom odstupe objektívne hodnotiť z hľadiska historického vývinu ako dynamický, poznačený politickým zápasom alebo sociálno-politickou krízou. Extralingválne vplyvy priamo zasahujúce jazykovú rovinu ovplyvňujú spôsob komunikácie konkrétnych jazykových používateľov. Z tohto prístupu vyplýva naše tvrdenie, že societa determinuje obraz a podobu jazyka, pretože „vďaka jazyku sa ideológia dokáže implementovať do ľudského a spoločenského povedomia a konceptualizovať spoločenské myslenie v historickom kontexte. V totalitnej spoločnosti sa tak vytvára nový jazyk...“ (Blaho – Mertová, 2018, s. 13). Komunikanti sa prispôbujú svojmu okoliu z vlastného presvedčenia, ale často aj pod tlakom politického režimu. Ideológia, z užšieho hľadiska definovaná ako politická teória typická pre totalitné režimy, prezentuje myšlienky, ktoré sú zamerané na politické a hospodárske ciele (podľa SSSJ, 2011) a v socialistickom Československu je ovplyvňovaná záujmami Sovietskeho zväzu. Dobová publicistika prinášala často nekritický pohľad na východný blok, rozpracúvala obraz západného nepriateľa, glorifikovala popredných predstaviteľov sovietskej alebo prosovietskej politiky, podsúvala čitateľovi obraz žiarivej budúcnosti, vybudovaného socializmu (komunizmu) a od občana očakávala dobrú socialistickú prácu, aktívnu činnosť a podporu vedúcej úlohy strany. Za týmto účelom využíva jazykové prostriedky a jazyk sa stáva aktívnym, v terminológii súdobej zriadenia možno povedať budovateľským, činiteľom pri výstavbe socializmu.

4 Jazykovo-komunikačné podmienky

Jazykovo-komunikačné podmienky sú súčasťou analyticko-interpretáčného prístupu k socialistickému jazyku. Ako sme naznačili v predchádzajúcej časti štúdie, každý komunikačný akt je ohraničený prostredím, miestom a časom, v ktorom prebieha. Podmienky komunikácie obsiahnuté v kontexte sú záležitosťou pragmatického odvetvia lingvistiky, v dôsledku ktorého sa začala zohľadňovať nielen komunikačná funkcia jazyka, ale aj ďalšie prvky napomáhajúce v dosiahnutí komunikačných cieľov, zohľadňujúce osobnosť komunikantov a komunikačné prostredie (Klincková, 2008). Podľa vyjadrenia D. Rašovej (2013, s. 13) „lingvistická pragmatika sa orientuje na analýzu jazykovej činnosti ako formy sociálneho konania s ohľadom na používateľov, kontext a komunikačnú situáciu“. Interpretácia a analýza jazyka v konkrétnom kontexte môže obsahovať prvky nelingválnej povahy, ktoré podľa J. Dolníka (2013) predstavujú jazykové aspekty v určitom interakčnom rámci a dodávajú im hlbší komunikačný zmysel. Nelingválne štruktúry vyplývajúce z kontextu formujú aj sémantické aspekty slov, pričom v prípade socialistického jazyka vystupuje do popredia sémantická zmena či ideologický sémantický príznak pri slovách demokracia, práca, súdruh alebo ľud. S cieľom teoreticky zaradiť pojem

jazykovo-komunikačné podmienky ním rozumieme nelingválne kontextové prejavy vychádzajúce zo spoločensko-politickej situácie alebo z historických poznatkov o súdobej spoločenskej situácii, ktorá svojou existenciou vplývala na jazykovú stránku a realizovala sa v jazykovo-komunikačných prejavoch.

V kontexte 60. rokov sú jazykovo-komunikačné podmienky špecifikované prostredníctvom vývinu politického zriadenia, ktoré prešlo viacerými zmenami. Medzníkom bol rok 1968 a jeho blízke okolie, ktoré zasiahli do vývoja spoločnosti a ovplyvnili tak historické, politické, hospodárske či ekonomické, ako aj jazykové prostredie. Jedným zo zásadných faktorov boli premenlivé cenzorské opatrenia, ktoré prešli od povolenia cenzúry v roku 1966⁴, cez jej zákaz v roku 1968⁵ až k opätovnému povoleniu a rozšíreniu právomoci Ústrednej publikačnej správy po auguste 1968 v súvislosti s vojenskou okupáciou ČSR a začínajúcim nástupom normalizačného procesu⁶. Problematika demokratizačného a liberalizačného procesu v Československu, ktorého vyvrcholením bola Pražská jar, sa spájala s ďalšími determinujúcimi faktormi, napr. s personálnym obsadením v najvyšších štátnych a straníckych funkciách. V roku 1967 sa stupňovala kritika (a súčasne sa reflektovala v tlači) vlády A. Novotného, prezidenta a zároveň prvého tajomníka ÚV KSČ, pod tlakom ktorej odstúpil v januári 1968 najprv zo straníckej funkcie, kde ho nahradil A. Dubček, a v marci toho istého roku aj z funkcie prezidenta. Na jeho miesto nastúpil L. Svoboda.

Nástupom tzv. dubčekovského obdobia, ku ktorého čelným predstaviteľom patrili o. i. predseda vlády O. Černík a predseda NZ J. Smrkovský, sa začala postupná demokratizácia socializmu v československých podmienkach, ktorá bola vnímaná ako rozporuplná a nekorešpondujúca s ideovo-politickou platformou Sovietskeho zväzu. V dôsledku toho sa na prelome júla a augusta v roku 1968 uskutočnilo stretnutie predstaviteľov Sovietskeho zväzu a Československa v Čiernej nad Tisou, ktoré tlač pozorne sledovala a stalo sa jej ústrednou témou. Už pred uskutočnenými rokovaniami zaznel v úvodníku *Pravdy* názor odkazujúci na skeptický postoj niektorých spojencov ČSR v súvislosti so zmenami, ktoré sa diali v krajine: „Oveľa viac nás však musí mrziť, ak naši priatelia, s ktorými nás spájajú rovnaké ciele a ku ktorým sa nekompromisne hlásime do jedného šiku, bohvie z akých dôvodov nevedia alebo nechcú pochopiť, že táto socialistická krajina a jej komunistická strana zostanú vernými sami sebe – ideálom socializmu a proletárskeho internacionalizmu.“ (Pravda, 16. 7. 1968). Tlač videla v rokovaní „stretnutie sa dvoch koncepcií socializmu, s akým v dejinách sústavy socialistických štátov máme do činenia v tejto podobe po prvý raz“ (Pravda, 1. 8. 1968). Vzhľadom na dynamiku jazykovo-komunikačných podmienok v roku 1968 sa tu výrazne prejavili výkyvy v publikovaní analytických, a teda mienkotvorných publicistických žánrov. Od septembra 1968 nastupuje klesajúca tendencia tak v prípade úvodníkov, ako aj komentárov v dôsledku vstupu vojsk Varšavskej zmluvy do Československa a nástupu normalizačného procesu po moskovských rokovaníach. Tieto kontextové prvky zaradované v našej terminológii k jazykovo-komunikačným podmienkam považujeme na jednej strane za ohraničujúce, ale na

⁴ Uzákonenie činnosti Ústrednej publikačnej správy, ktorá kontrolovala a vyhodnocovala obsah publikovaných príspevkov. Ak sa v predloženej texte nachádzali informácie, ktoré kontrolný orgán vyhodnotil ako predmet štátneho, hospodárskeho alebo služobného tajomstva, bolo publikovanie pozastavené (Zákon č. 81/1966 b., časť 5, § 17).

⁵ Cenzúra je neprípustná. Cenzúrou sa rozumejú akékoľvek zásahy štátnych orgánov proti slobode slova a obrazu a ich šírenia hromadnými informačnými prostriedkami. Tým nie je dotknutá právomoc prokurátora a súdu (Zákon č. 84/1966 Zb., novel. platná 28. 06. 1968 – 25. 09. 1968, časť 5, § 17).

⁶ Zákon umožňoval zakázať vydávanie, udeliť pokarhanie alebo peňažnú pokutu vydavateľovi v prípade publikovania textov vyhodnotených v rozpore s poslaním periodickej tlače, čo viedlo k zvýšenej autocenzúre (Zákon č. 127/1966 Zb., novel. platná 26. 09. 1968 – 21. 08. 1969, časť 5, § 8). Rozsiahlejšie zmeny zaznamenala novel. platná od 22. 08. 1969.

druhej strane tiež za determinujúce pre lepšiu analýzu a interpretáciu jazykovo-komunikačných prejavov zasadených do prostredia socialistického diskurzu.

5 Jazykovo-komunikačné prejavy a ich realizácia v lexikálnej rovine jazyka

Vychádzajúc z naznačeného vymedzenia pojmov jazyk a komunikácia, rozumieme **jazykovo-komunikačnými prejavmi** konkrétne jazykové prostriedky pochádzajúce z jednotlivých jazykových rovín aplikované v prostredí slovenskej stránickej tlače. Dominantné postavenie môžeme pripísať lexikálnemu subsystému jazyka, ktorý je v porovnaní s fonologickou a gramatickou rovinou voľnejší, otvorenejší a dynamicky reflektuje jazykové zmeny. Otvorenosť a premenlivosť jazyka je ako jedna z jeho základných funkcií skúmateľná v diachrónej rovine na základe kontextu a jeho zmien, ktoré sa následne reflektujú v jazykovej zložke. Uvedené záležitosti predstavujú podľa konštatovania M. Friedovej (2018) súčasť aktuálnych vedecko-výskumných zámerov v lingvistickej sfére.

Záujem o jazyk v naznačenej lexikálnej rovine môžeme realizovať s využitím kvantitatívneho aj kvalitatívneho prístupu, analytických, interpretačných, komparačných aj syntetizujúcich metód so zohľadnením extralingválnych prvkov, čiže jazykovo-komunikačných podmienok vytvárajúcich sociálny rámec ohraničujúci konkrétnu jazykovú realizáciu. V nasledujúcej časti predkladáme vybrané prípady výskumného prepojenia lingvistickej a historickej zložky, ktoré sa realizovali v publicistickom a stránickej prostredí determinovanom kontextovými podmienkami priblíženými v predchádzajúcej kapitole. Vybrané záležitosti majú charakter doplňujúceho materiálu a nenárokujú si na komplexnosť či detailnosť, keďže ich cieľom v predloženej štúdií nie je hĺbková analýza, ale názorné poukázanie na rôzne aspekty lexikálneho subsystému, ktoré v ohraničenom kontexte 60. rokov reflektovali vymedzené jazykovo-komunikačné podmienky.

Flexibilita jazyka a jeho politická determinovanosť sa zobrazovali v hodnotovom systéme society, v jazykovom obraze režimu aj v ideologických pilieroch tvoriacich jeho základ, a to najčastejšie a najvýraznejšie prostredníctvom obrazných pomenovaní – metafor, metonymií, symbolov, ale aj špecificky orientovanej frazeológie (viac pozri Molnárová, 2019c). V 60. rokoch sa ideológiou podmienený jazykový obraz socializmu zobrazoval v konceptuálnych metaforách budovy, boja a cesty, reflektujúc budovateľsko-bojovné princípy zakotvené v tzv. socialistickej ústave (ústavný zákon 100/1960 Sb., online). Metaforické koncepty vzájomne spolupracujú na propagandistickom vytváraní obrazu progresívnej spoločnosti vybudovanej na základoch a pilieroch marxizmu-leninizmu, ktorá bojuje proti spoločnému nepriateľovi, a tým postupuje po vymedzenej ceste k dokonalejším formám budovania politického režimu. Ideológia obsiahnutá v uvedených metaforách sa do povedomia verejnosti dostávala v podobe opakujúcich sa lexém v mediálnom prostredí, ako napr. *budovať, základy, výstavba socialistickej spoločnosti, boj, zápas, výdobytky, dobyté pozície, prebojovanie záujmov, paľba kritiky, víťazstvo, prehra, porazení, arzenál, tábor, zbraň, ťaženie, cesta, postup, smerovanie* a ďalšie. Ide o výsledky získané kvalitatívnym prístupom a s využitím analyticko-interpretácie metódy. Kvantitatívne hodnoty umožňujú doplniť výskum a v dôsledku komparačného prístupu môžeme zaznamenať zmeny v konceptuálnych metaforách pod vplyvom kontextových podmienok – napr. pri vnímaní roku 1968 ako historického medzníka je badateľný ideologický odklon pred týmto obdobím a po ňom. V lexikálnej rovine obrazných pomenovaní je jedným z prejavov výskyt orientačnej metafory na osi pravica – ľavica (viac k orientačnej metafore pozri Lakoff – Johnson, 2002; k analýze v publicistike 60. rokov Molnárová, 2019d). Jej sémantický obsah sa zmenil, možno povedať, že sa radikalizoval. Kým do roku 1968, najmä v prvej polovici 60. rokov, sa využívala iba časť metafory a zdôrazňovala sa ľavicovo orientovaná politika, v čase po okupácii a v začiatkoch normalizačného obdobia vystúpili do popredia útoky smerované

najprv k oboj stranám a neskôr už vyhranene k pravicovej politickej sfére. Na porovnanie uvádzame niekoľko príkladov:

Príklad č. 1 – orientačná metafora do roku 1968: „*A prv, než vykročíme ľavou na slávnostný májový marš, uvedomte si, že s nami v tento deň kráčajú milióny ľudí v Moskve, New Yorku, Londýne, Paríži, Chicagu, Tokiu, Havane i Ríme, armáda svetového proletariátu pod červenými zástavami oslavuje svoj sviatok práce.*“ (Pravda, 1. 5. 1965)

Príklad č. 2 – orientačná metafora v roku 1968: „*A nedovoľme nikomu ani sprava, ani zľava podrážať týmto vzácnym ľudom nohy, nepripusťme, aby stranu pravičiarov či ľavičiarov ťahali na škripec nejednoty, aby trpela ich nerozmyslenými krajinami.*“ (Pravda, 4. 9. 1968)

Príklad č. 3 – orientačná metafora po roku 1968: „*V záujme toho, aby do ústrania utiahnutí reprezentanti pravicových oportunistických síl docielili čo najväčší úspech, od svojej porážky hrajú sa na martýrov, vyhlasujú sa za ľudomilov.*“ (Pravda, 4. 8. 1970)

Druhým príkladom nazerania na ideologické prejavy jazyka v lexikálnej rovine je zameranie na vybrané lexémy s ideologickým príznakom, ako sú *strana, práca, komunisti, súdruh* či *demokracia*. Kvalitatívno-quantitatívny výskum na textoch analytickej publicistiky ukázal kolísanie vo využívaní vybraných jazykových prostriedkov so zostupnou tendenciou po auguste 1968, ktorá bola determinovaná mimojazykovým kontextom. V jeho dôsledku dochádzalo tiež k sémantickým posunom vo vybraných lexémach, k ich obsahovému vyprázdňovaniu alebo k ich nadužívaniu v publicistickom diskurze, z čoho vyplynul príznak persuzívnosti lexémy (k hlbšej analýze socialisticky determinovaných lexém pozri Molnárová, 2019a). Samostatné výskumné prostredie v lexikálnej sfére predstavujú frazeologické jednotky podliehajúce kontextovým, mimojazykovým vplyvom, v dôsledku čoho plnila frazeológia – podobne ako metafory – nielen aktualizáciu, ale aj ideologickú, persuzívnu či manipulačnú funkciu. Socialistické frazeologizmy sa členili na sémanticky kladné a záporné a pod vplyvom ideologických mantinelov dopĺňali v prostriedkoch masovej komunikácie režimom schválené nazeranie na socializmus a jeho predstaviteľov. Pozitívne konotácie nachádzali uplatnenie vo výrazoch typu *presvedčivé slovo komunistu, dobrý komunista, socializmu oddaní občania, obrodný proces nášho socializmu, bratské strany* atď., kým negatívne spojenia väčšinou odkazovali na javy a ľudí, ktorí v nejakej podobe odporovali ideologickým predstavám a predpokladom, napr. *socialistické kacírstvo* či *zahnívajúci imperializmus*. Možno tu reflektovať zobrazovanie spoločnosti a jej členov na stereotypnej osi my – oni, dobré – zlé, čierne – biele, prípadne východ – západ.

Súčasťou lexikálnej roviny ideologicky determinovaného jazyka je prítomnosť skratiek odkazujúcich na politické organizácie typu ÚV KSČ, ÚV KSS, VB, MNV, ONV, KNV či hospodárske alebo spoločenské kolektívne inštitúcie, akými boli JRD, ŠM, ROH. Výskyt týchto skratiek možno podmieňovať ideologickým zdôrazňovaním kolektívnosti a príslušnosti ku skupine, ktorá bola nadradená individualite. Tento princíp sa tiež odrazil v obraznosti jazyka a využívaní metonymie, najčastejšie v konceptuálnom modeli vymedzenom G. Lakoffom a M. Johnsonom (2002) *inštitúcia za ľudí za ňu zodpovedných*.

Príklad: „*Komunistická strana Sovietskeho sväzu smelo odhaľuje a napráva nedostatky a omyly.*“ (Pravda, 7. 11. 1965) „*Marcové plénum Ústredného výboru KSS zdôraznilo dôsledný internacionálny charakter politiky našej strany.*“ (Pravda, 9. 4. 1969)

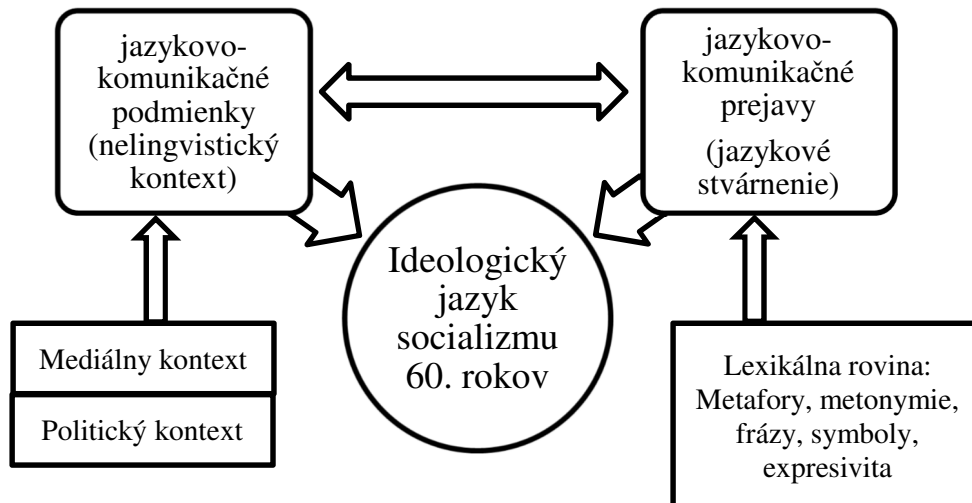
K frazeologizmom možno zaradiť aj režimovo podmienené heslá a frázy nachádzajúce svoje uplatnenie v mediálnom diskurze, napr. *Češť práci!, Nástup do jari komunizmu!* alebo

So Sovietskym sväzom na večné časy!, ktoré sa zvykli opakovať najmä v prvomájových úvodníkoch. Na priesečníku lexikálnej a pragmatickej roviny sa nachádzajú symboly a ich interpretácia zo súdobého aj súčasného hľadiska. Okrem pravo-ľavej symboliky, realizovanej vo vyššie spomenutej orientačnej metafore, sa v publicistickom priestore vyskytovali symboly *Januára* a *Augusta*, ktoré v niektorých prípadoch prešli procesom proprializácie a odkazovali na komplex politických, personálnych, ideologických i hospodárskych zmien, ktorých začiatky sa viažu k týmto mesiacom, príp. k s nimi spojenými politickými predstaviteľmi označovanými ako *muži Januára*. V jazykovom stvárnení možno nájsť farebnú symboliku (*červený kalendár*) alebo charakteristickú symboliku Sovietskeho zväzu – *kosák a kladivo*: „*Symbolom boja za oslobodenie práce našich dedov a otcov sa stali ich pracovné nástroje – kosák a kladivo. Symbolmi zostanú aj naďalej. Ale hlavnými nástrojmi našej dnešnej práce už nie. Synovia veľkostatkárskych ubiedených žníc, čo kosákmi zberali obilie za kosou uznojených žencov, žnú dnes kombajnami. Ale bez kosáka sa ani dnes ľudia nezaobídu. Nielen žať, aj vykášať treba.*“ (Pravda, 1. 5. 1965, bold PM). Symboly v texte možno vnímať v dvoch rovinách: a) priamo ako pracovné nástroje, b) v metaforickom zmysle ako symboly komunizmu, odkazujúce na potrebu vedúcej úlohy komunistickej strany či na potrebu tzv. očisty komunistického režimu od nepriateľov.

Uvedené príklady poukazujúce na ideologicky podmienené reflexie v lexikálnom subsystéme jazyka predstavujú interdisciplinárne prepojenie lingvistického a historického prístupu realizovaného v mediálnom diskurze 60. rokov. Z hľadiska pragmatiky a vzťahu medzi textom, jazykom a komunikantom môžeme konštatovať persuzívne tendencie v lexikálnej rovine, ktoré sa prikláňajú aj k manipulácii a zámernému ovplyvňovaniu čitateľa, podsúvajúc mu ideologický obraz politického režimu. Z perspektívy súdobého diskurzu je zrejmé, že autor textu ani periodikum nemalo možnosť výberu, napriek tomu však jednotlivé jazykové zložky, resp. jazykovo-komunikačné prejavy podliehali v menšej či väčšej miere kontextovej ideologizácii. Jej podobu a premeny možno skúmať na väčšej textovej databáze a v meniacich sa kontextových, jazykovo-komunikačných podmienkach v priebehu 20. storočia – špecifické aspekty 60. rokov predstavujú len jednu z jej súčastí. Výpovedná hodnota i funkcia jazykovo-komunikačných prejavov (prostriedkov) je hodnotená a vyvodzovaná na základe súdobého kontextu. Zaradením do prostredia mediálneho diskurzu stránickej mienkotvornej tlače sa zdôraznil ideologický príznak (bolo by možné hovoriť aj o príznaku propagandy) a ich funkcia sa posunula z tradičnej informačnej roviny textov dennej tlače do oblasti persuzie či manipulácie.

6 Záverečné interdisciplinárne perspektívy

Ideologický jazyk socializmu 60. rokov bol formovaný v dôsledku vplyvu a aplikácie špecifických jazykovo-komunikačných podmienok (historického kontextu) realizovaných v jazykovo-komunikačných prejavoch (v lingvistickej rovine). Symbiotický vzťah a formujúci charakter oboch zložiek vplývajúcich na seba navzájom a zároveň spoločne vytvárajúcich podobu jazyka uplatňovaného v stránickej tlači v skúmanom období schematicky zobrazuje Obrázok 1.

Obrázok 1 Schematický vzťah jazykovo-komunikačných podmienok a prejavov formujúcich podobu jazyka (Autor: Patrícia Molnárová).

Vzhľadom na zdôrazňovaný interdisciplinárny charakter predkladanej štúdie a súvisiaceho výskumu považujeme za vhodné naznačiť niektoré perspektívy v uplatňovaní lingvistického prístupu pre ďalšie štúdium historickej vedy. Jazyk je jedným z formujúcich faktorov myslenia a komunikácie a zároveň predstavuje dôležitú súčasť interpretačného prístupu k historickému výkladu dejín. Pochopením jazyka v historickom kontexte, v jeho mimolingvistických podmienkach, identifikáciou a interpretáciou persuzívno-manipulačných techník vzniká možnosť nového a hlbšieho analyticko-interpretáčného prieniku s politickým aj mediálnym diskurzom obdobia slovenského socializmu. Vzájomný kontakt jazyka a ideológie tvorí obsahovú náplň termínu ideologéma v zmysle verbalizovanej jednotky s ideologickým a politickým komponentom (Blaho – Mertová, 2018). Ide o nosnú a fundamentálnu zložku totalitného jazyka, reflektujúcu jazykovú aj historickú rovinu, pod ktorou môžeme uviesť politické nazeranie na ideológiu podmienené historické obdobie slovenských dejín. Ideologéma predstavuje tiež konštrukt s emocionálnym príznakom a charakterizuje sa variabilitnosťou v závislosti od politicko-ideologických zmien. Podľa konštatovania I. Dulebovej (2017, s. 236) je „cieľavedomé používanie ideologém efektívnym prostriedkom na ovplyvňovanie masového vedomia, nakoľko ideologéma je ľahko zapamätateľná zo strany objektu manipulácie a vytvára ilúziu pochopenia“. K ideologémam sa zaraďujú zložky z lexikálneho subsystému jazyka (pozri Molnárová, 2019a), ale samotný ideologický príznak možno priradiť aj syntaktickým, štylistickým či pragmatickým jazykovo-komunikačným prejavom.

Vzájomný interdisciplinárny vzťah lingvistických a historických prvkov reflektuje v prezentovaných termínoch jazykovo-komunikačné prejavy a jazykovo-komunikačné podmienky. Ich teoretické východiská vysvetľujeme prepojením extralingvistických aspektov na jazyk a komunikáciu, pričom sú súčasťou nielen jazykového, ale aj spoločensko-historického kontextu ohraničujúceho a determinujúceho jazykové funkcie. Vplyvy kontextu sa reflektovali v špecifických jazykovo-komunikačných prejavoch v sledovanej lexikálnej sfére. Zohľadnením kontextových podmienok 60. rokov vzniká perspektíva nového interpretačného náhľadu na národné dejiny a politický diskurz ovplyvnený socialistickou ideológiou. Extralingválne kontextové štruktúry prinášajú do jazyka pragmatický rozmer na osi informovanie – persúázia – manipulácia s využívaním konkrétnych jazykovo-komunikačných prejavov. Vzájomná determinácia a spolupráca medzi jazykom, komunikáciou a kontextom poukazuje na previazanosť a blízky interdisciplinárny

vzťah medzi lingvistikou a históriou, zohľadňujúc presahy do rôznych spoločenských diskurzov.

Literatúra:

- BLAHO, M. – MERTOVIÁ, N. (2018): *Sovietske reálie ako objekt lingvokulturologických výskumov*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.
- BRALCZYK, J. (1987): *O języku polskiej propagandy politycznej lat siedemdziesiątych*. Stockholm: Uppsala University.
- ČERMÁK, F. – CVRČEK, V. – SCHMIEDTOVÁ, V., eds. (2010): *Slovník komunistické totality*. Praha: Lidové noviny.
- ČULENOVÁ, E. (2014). Může totalitný systém ovplyvňovať myseľ ľudí? In: V. Patráš (ed.): *Polarity, paralely a prieniky jazykovej komunikácie*. Banská Bystrica: Belianum, s. 168–188.
- DAVID, J. et al. (2013): *Slovo a text v historickém kontextu. Perspektivy historickosémantické analýzy jazyka*. Brno: Host.
- DOLNÍK, J. (2013): *Všeobecná jazykoveda*. Bratislava: Veda.
- DULEBOVÁ, I. (2017): Resémantizácia ideológem v súčasnom ruskom politickom diskurze In: R. Štefančík (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie II*. Bratislava: Ekonóm, s. 235–242.
- FIDELIUS, P. (2016): *Řeč komunistické moci*. Praha: Triáda.
- FINDRA, J. (2013): *Štylistika súčasnej slovenčiny*. Martin: Osveta.
- FRIEDOVÁ, M. (2018): Jazyková zmena jako výsledek užívání jazyka. In: *Studie z aplikované lingvistiky*, 2018, Special Issue, s. 5–10.
- GŁOWIŃSKI, M. (2009): *Nowomowa i ciągi dalsze: Szkice dawne i nowe*. Kraków: Universitas.
- GŁOWIŃSKI, M. (2014): *Totalitarian speech*. Frankfurt am Main: Peter Lang Edition.
- HIRSCHOVÁ, M. (2013): *Pragmatika v češtině*. Praha: Karolinum.
- KLINCKOVÁ, J. (2008): *Verbálna komunikácia z pohľadu lingvist(i)ky*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied.
- KOT, W. (2008): *PRL czas nonsensu: polskie dekady: kronika naszych czasów 1950-1990*. Poznań: Publicat Wydawnictwo.
- LAKOFF, G. – JOHNSON, M. (2002): *Metafory, kterými žijeme*. Brno: Host.
- MISTRÍK, J. (1997): *Štylistika*. Bratislava: SPN.
- MISTRÍK, J. (2002): *Lingvistický slovník*. Bratislava: SPN.
- MOLNÁROVÁ, E. (2011): Politický jazyk ako osobitý podsystem národného jazyka. In: *Acta Facultatis Humanisticae Universitatis Matthiae Belii Neosoliensis: humanitné vedy - lingvistika*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied, s. 44–51.
- MOLNÁROVÁ, E. (2013): *Spoločensko-politická lexika z kontrastívneho aspektu*. Banská Bystrica: Belianum.
- MOLNÁROVÁ, P. (2019a): K niektorým charakteristickým prvkom lexiky socialistického jazyka - na príkladoch zo slovenskej stránickej tlače v roku 1968. In: *Motus in verbo: vedecký časopis mladej generácie*. online, roč. 8, č. 1, s. 40–51. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Filozofická fakulta.
- MOLNÁROVÁ, P. (2019b): Kognitívno-sémantická interpretácia metafory v kontexte politicko-ideologického vývinu v rokoch 1965 – 1970. In: *Slovenská reč*, 84, 2019, č. 2, s. 185–204.
- MOLNÁROVÁ, P. (2019c): Obrazné pomenovania v slovenskej stránickej tlači v rokoch 1965 – 1970. In: *Zborník z konferencie Slovánské spisovné jazyky v synchrónii a diachrónii: západoslovanský a východoslovanský kontext 20. 3. 2019*. [V tlači.]
- ONDREJOVIČ, S. (2008): Jazyk „totalitný“ a „posttotalitný“ (na materiáli slovenskej tlače po roku 1989). In: *Jazyk, veda o jazyku, societa*. Bratislava: VEDA, 2008, s. 161–168.
- PRUŠA, J. (2011): *Abeceda reálneho socializmu*. Praha: Avia Consultansts.
- RAŠOVÁ, D. (2013): *Pragmatika jazykových javov v masmediálnej komunikácii*. Krakov: Spolek Slovákov v Poľsku.
- RÖHRICH, A. (2008): *Ideologie, jazyky, texty: analýza a interpretace textů Rudého práva z roku 1953 a 1975 a Práva z roku 1997*. Liberec: Bor.

- SUK, J. (2017): *Zapomenutá slova. Připomínání totality prostřednictvím jazyka a hermenutiky*. Frýdlant nad Ostravicí: Krtek a Datel.
- SCHMIEDTOVÁ, V.: What did the totalitarian language in the former socialistic Czechoslovakia look like. [Cit. 2019-04-06.] Dostupné na internete: <https://www.researchgate.net/publication/228548515_What_did_the_totalitarian_language_in_the_former_socialistic_Czechoslovakia_look_like>
- Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L*. (2011). Ved. red. A. Jarošová – K. Buzássyová. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.
- ŠVEHLOVÁ, M. (1999): Řeč jako politikum, jako nástroj politické moci. In: *Retrospektívne a perspektívne pohľady na jazykovú komunikáciu. 2. diel*. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela, s. 14–18.
- URBANOVÁ, M. (2018): Řeč jako nástroj ideologie. In: R. Štefannčík (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie III*. Bratislava: Ekonóm, s. 65–73.
- VÁŇA, T. (2013): *Jazyk a totalitarizmus*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- VANĀKO, J. (1999): *Komunikácia a jazyk*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, Filozofická fakulta, Katedra slovenského jazyka.
- Zákon o periodickej tlači a ostatných hromadných informačných prostriedkoch č. 81/1966 Zb. [Cit. 2019-05-06.] Dostupné na internete: <<https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1966/81/19670101.html>>
- Novelizovaný zákon 84/1968 Zb. [Cit. 2019-05-06.] Dostupné na internete: <<https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1966/81/19680628.html>>
- Novelizovaný zákon 127/1968 Zb. [Cit. 2019-05-05.] Dostupné na internete: <<https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1966/81/19680926.html>>
- Ústavný zákon z 11. júla 1960. Socialistická ústava. [Cit. 2019-09-13.] Dostupné na internete: <<https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1960/100/>>

Novinové články

- Pravda, 1965, roč. XLVI, č. 119, 309.
- Pravda, 1968, roč. XLIX, č. 195, 211, 245.
- Pravda, 1969, roč. L, č. 83.
- Pravda, 1970, roč. LI, č. 183.

Summary

Language, communication and context in between linguistics and history (with specification on lexical examples)

The aim of the study is to present our view and theoretical definition of terms language and communication conditions and language and communication expressions as the paper is a part of larger dissertation research on ideological influence in socialistic era. Our ambition is to point out the interdisciplinary link between two humanities-focused subjects – linguistics and history. We focused on the context of 1960s in Slovakia specified by lexical examples showing a possible way to influence language. The continuing research shows that the most affected language sphere is lexicon. In conclusion, we present possible options of usage of language analyses in historical research.

Táto štúdia bola vytvorená s podporou projektu VEGA č. 1/0598/18 Štylistika mienkotvornej elektronickej tlače strednoprúdového a alternatívneho typu.

Две песни из туркменсахринской рукописи «Книги моего деда Коркута» (к 150-летию со дня рождения академика В.В. Бартольда)

Мурадгелди Соегов

Институт языка, литературы и национальных рукописей имени Махтумкули Академии наук Туркменистана
msoyegov@gmail.com

Ключевые слова: Салур-Газан, сотысячное войско, семиглавый дракон, Книги моего деда Коркута

Keywords: Salur-Gazan, hundred-thousandth army, seven-headed dragon, Book of my grandfather Korkut

Статья представляет собой первый русский перевод рукописи из Туркменсахры (Иран) знаменитой «Книги моего деда Коркута». Перевод снабжен предисловием и введением, в которых кратко освещены некоторые вопросы из истории нахождения, перевода и издания Дрезденской и Ватиканской рукописей, а также события, связанные с вновь приобретенным учеными манускриптом. В итоге устанавливается, что песни (главы) из новой рукописи – это просторные рассказы ранее известных событий.

Предисловие

Распространившиеся по некоторым странам копии в формате PDF вновь обнаруженной рукописи «Книги моего деда Коркута», которая хранится в личной библиотеке жителя города Гумбет-и Кабус (Исламская Республика Иран), туркмена по национальности, электрика по специальности, собирателя старых манускриптов Вели Мухаммеда Ходжи (Рис. 4), произвела в первой половине 2019 года эффект взорвавшейся бомбы, особенно среди ученых-гуманитарий Турции и Азербайджана. По словам самого В.М Ходжи, он приобрел эту рукопись у частного лица за определенную сумму денег в столице страны Тегеране (См.: «Gorkut Ata»). В настоящее время копию данной рукописи в PDF приобрел также Институт языка, литературы и национальных рукописей им. Махтумкули АН Туркменистана.

Не вдаваясь в подробности происходивших событий, лишь укажем, что туркмен родом из Ирана, проживающий в настоящее время в США проф., д-р Юсуф Азмун издал в Стамбуле (Турция) книгу под названием «Dede Korkut'un Üçüncü Elyazması, Yeni Soylamalar ve Boylar (Hikâyeler) ile Türkmen Sahra Nüshası, Giriş-Metin-Çeviri-Sözlük-Tıpkıbasım» (Рис. 2), которая содержит сам текст, его турецкий перевод и исследование по вновь обнаруженной рукописи. Автор книги по аналогии названий уже имеющихся двух рукописей «Книги» по месту обнаружения и хранения, то есть Дрезденской и Ватиканской, в отношении новой рукописи пользуется названием *Türkmensahra elyazması* (Azmun, 2019) ('рукопись из Туркменсахры' или 'Туркменсахринская рукопись'). По нашему мнению, данный термин является наиболее удачным, нежели другие предложенные (туркестанская и т.п.). Как известно, топоним Туркменсахра обозначает ту часть территории современного Ирана, основное население которой с давних времен составляли и составляют туркмены. Гумбет-и Кабус является одним из основных городов Туркменсахры.

Из материалов, обнародованных во втором номере журнала «*Türkolojiya*» за 2019 года (Баку/Азербайджан), где автор настоящих строк является одним из зарубежных

научных консультантов (с 1996 года до недавнего времени я состоял членом редколлегии журнала), узнаем, что турецкий фольклорист, проф., д-р Метин Экиджи наряду с выступлениями на конференциях и опубликованными статьями (Ekici, 2019 I, с. 83–91) еще подготовил книгу, посвященную указанной рукописи (См.: Özçelik, 2019, с. 46–58). В этом же номере журнала помещены статьи еще двух турецких ученых по данной теме: проф., д-ра Ахмета Биджана Эрджиласуна (Ercilasun, 2019, с. 92–98) и проф., д-ра Али Дуймаза (Duymaz, 2019, с. 99–108). На страницах научных журналов Турции появились статьи, рассказывающие о рукописи из Туркменсахры (Özçelik, 2019 I и др.). Проф., д-р Осман Фикри Серткайя свою статью, посвященную ознакомлению читателей с книгой Юсуфа Азмуна, заканчивает следующими словами: «Yusuf Azmun bu eseri ile Türkoloji dünyasına büyük bir ışık tutmuş, adını Hamid Araslı, Orhan Şaik Gökyay, Muharrem Ergin gibi Dede Korkut nâsirlerinin yanına yazdırmıştır» (Sertkaya, 2019, с. 644). ‘Юсуф Азмун этим своим сочинением пролил яркий свет в мир тюркологии и вписал свое имя в ряд таких издателей Деда Коркута, какими являются Хамид Араслы, Орхан Шаик Гёкйай и Мухаррем Эргин’ (рис. 5).

Введение

Переходя к основной теме, в начале отметим, что переводчиком на русский язык замечательного произведения огузского фольклора «Книги моего деда Коркута» выступал выдающийся тюрколог-историк первой трети XX века, российский академик немецкого происхождения В.В. Бартольд (Wilhelm Barthold, 1869–1930) (Рис.3). Образцом подражания для нас в деле передачи на русский язык двух небольших песен из обнаруженной в Туркменсахре новой рукописи «Книги» послужили превосходные русские переводы всех 12-и песен, осуществленные в конце XIX и начале XX вв. академиком В.В. Бартольдом и подготовленные им же к печати в 1922 году. Эти переводы были изданы в Баку (1950 г.) и в Москве (1962 г.) после смерти академика (Бартольд, 1962). Здесь же отметим, что первое туркменское издание «Книги», осуществленное в Ашхабаде в начале пятидесятых годов прошлого века, сопровождалось заключением ее издателей в тюрьму на длительный срок (М. Косаев, Б.А. Каррыев, О. Абдалов) (См. об этом более подробно: Соегов, 2016, с. 229–238; Соегов, 2017 II, с. 408–417).

Необычный порядок следования членов предложения, принятый отчасти академиком В.В. Бартольдом в русском переводе «Книги», мы постарались использовать и развивать в своих переводах. По нашему мнению, подобный подход наиболее полно обеспечивает адекватную передачу художественного смысла, поэтику и стилистику текста-оригинала на русский язык. Следуя за академиком В.В. Бартольдом, главы также называем «песнями». Основное различие заключается в том, что социально-религиозный термин «кяфир» (гяур) нами передан как «неверный». Отдельные личные имена и огузо-туркменские субэтнонимы получили несколько иное грамматическое оформление в сравнении с предыдущими переводами песен из «Книги моего деда Коркута». Антропонимы, содержащие в себе основной смысл абзаца, выделены в тексте полужирным шрифтом.

Наряду с оригиналом на арабской вязи (Рис. 1) основной опорой для нас служили ее текст на латинице, изложенный в статье коллектива авторов из журнала «Modern Türklük Araştırmaları Dergisi» (№ 2, 2019 г.) (Shangoli, 2019, с. 121–125), а также переводы на современный турецкий язык, включенные в статью проф., д-ра Метина Экиджи (Ekici, 2019 II, с. 5–13), но он, в отличие от нас, две главы (песни) передает под единым названием «Salur Kazan'ın yedi başlı ejderhayı öldürmesi» («О том, как Салур-Газан убил семиглавого дракона»). В этом вопросе мы исходим из подхода проф., д-ра

Юсуфа Азмуна, разделившего эту главу на две песни, хотя первая песня значительно короче по объему в сравнении со второй песней.

Нижеследующие песни занимают конечные страницы (их всего 8, т.е. с 24b по 31a стр.) 61-страничного арабографического оригинала и не разделены между собой заголовками. Мы сами озаглавили эти песни, исходя из содержания их текста.

1 Песня о том, как Салур-Газан разбил стотысячное войско неверных

Властелин кайсарских салурцев, волк туманных гор, лучший из салурцев, красавец эймурцев, избалованный дулкадырцами, представитель **Байындыр-падишаха Газан** говорит:

«С главарями своих людей находился на охоте в снежно-полосатых горах с голубыми цветами и пьянку устроил.

Прибыл гонец из пограничных беков: «Газан, почему ты пьянки устраиваешь? Ведь десять тысяч врагов на нас нападают».

Услышав, что десять тысяч врагов на нас нападают, вошел, сложа руки, в свой белый дом и начал играть,

Когда он «Не исключено, что двадцать тысяч врагов на нас могут напасть» сказал, я даже не двинулся со своего места.

Когда он «Не исключено, что тридцать тысяч врагов на нас могут напасть» сказал, я думал – это же пустяк.

Когда он «Не исключено, что сорок тысяч врагов на нас могут напасть» сказал, я посмотрел косо со своими черными глазами, но не смущался.

Когда он «Не исключено, что пятьдесят тысяч врагов на нас могут напасть» сказал, я не дал ему свою руку, говоря «Это же мало».

Когда он «Не исключено, что шестьдесят тысяч врагов на нас могут напасть» сказал, я вспомнил Бога, но не оседал своего коня.

Когда он «Не исключено, что семьдесят тысяч врагов на нас могут напасть» сказал, я не пытался действовать.

Когда он «Не исключено, что восемьдесят тысяч врагов на нас могут напасть» сказал, я никак не страшился.

Когда он «Не исключено, что девяносто тысяч врагов на нас могут напасть» сказал, я дрогнул прямо назад и снаряжился своей боевой одеждой.

Когда «Не исключено, что сто тысяч врагов на нас могут напасть» сказал, я не ушел, не отвернул свое лицо, а совершил омовение на проточной воде. Наклонился и, опустив голову на землю, показывая при этом свою подчиненность Создателю, совершил намаз Мухаммеда. Надевшись на Всемогущего, сказал: «О Мухаммед! О Али! Мне поддержку окажите!»

В тот же день кого же я назначил командирами-распорядителями: сотрясавшего земли Адабаса со своей грозой, разорвавшего сердце врагов, косо посмотревшего на них, обедавшего жареными на черной скороварке печенками и легкими голодного льва, выходящего сухим из реки, обладающего достоинством серо-черного орла, быстрого как охотничья птица, опоры Туркестана, хана Алеппо, имеющего два лука с острыми стрелами **Кара Будака**, – дитя Кара Чёне, назначил командиром-распорядителем.

Кого же вводил с правого фланга? Посланного послом Байындыр-падишаха к Бичен-падишаху и по пути победившего Алай-хана и Болай-хана, оторвавшего голову Кыл-Барага, на обратном пути на переходе Тигровой балки заставившего дядю Конгур-Алпа склонить ему голову, красного жеребца, удостоенного подарка Байындыр-падишаха, цветка сборищ, главаря охотников **Афшар-хана** вводил с правой стороны.

Кого же я вводил с левого фланга? Переселившего, рассыпаясь, из красноватого

Тебриза, переплывшего сквозь рек Арас и Кира, ударом ноги открывшего железную дверь Дербенда, в момент удара ногой заставшего на кончике копья своего реветь коекого, запугавшего до смерти кымыков и кайтаков, натягивавшего навес в Шахских горах, устроившего выпивку на реке Самур, в морозный зимний день привезшего из Кабала свежие яблоки, получающего натуральный налог от четырнадцати сёл Памукчуна, разорившего Мангышлак, султана Табасарана, главу двадцати четырех тысяч джигитов **Дяли Дюндера**, сына Кыйана, вводил с левой стороны».

Газан далее говорит: «Сам стоял в середине. Ич-огузских беков вводил с правой стороны. Главарям даш-огузов приказал войти с левой стороны. У подножья Алагеза, на равнине Шарабхана встретился со стотысячным войском неверных. Начал соперничать с ними, устроил бой, в течение семи дней и семи ночей, рубил неверных саблём. После семи дней посмотрел вокруг себя, увидел, что семеро неверных обессилели от моей сабли. От этого разумел, что сто тысяч неверных уже истреблены.

Арасом и крепостью Карс на этом походе овладел. Через Баши-Ачык проходил быстро. В Акчакале-Сюрмели своего наставника **Кылбаша** назначил управляющим этих мест. Со своими беками по горам Серхаб путешествовал. Находясь в отличном настроении, шестерым сыновьям беков выдал печать и знамя, приравнивал их к своему уровню бека». Газан говорит: «Тогда я не хвастался, сказав: Я – герой! Я – храбрый!».

2 Песня о том, как Салур-Газан убил семиглавого дракона

Однажды трон веселенной, сила религии Ислама, хозяин каурого коня Конгурата, лучший из салурцев, красавец эймурцев, избалованный дулкадырцами, владеющий летним пастбищем в горах Савалан, зимним пастбищем в Мангышлаке, грозный, сравнимый с восемью тысячами мужей, острота черной стали, лезвие копья-участи, наконечник быстрой стрелы, рукоятка твердого лука, якорь Азербайджана, представитель падишаха, **Казан – сын Улаша** в теплый день ранней весны вышел на охоту, искал дичь со своей борзой. Диких уток вспугнул, полосатых леопардов заставил реветь. Взяв собой триста джигитов, в горах Ак-Минкана охотой занимался. В Ак-Минкане охотой занимаясь, на животных и птиц охотился.

Когда наступил ранний вечер, он сказал: «Главари моих воинов! Никто из вас не пойдет со мной, вы все возвращайтесь назад в станицу. Я сам один хочу охотиться и потом приду».

Отправив главарей своих воинов в станицу, когда Газан верхом на кауром коне Конгурате вершину гор Ак-Минкан добрался, темнота наступила. Столько путь прошел, но не смог охотиться. Всевышнему обращался: «Я отделился от главарей своих воинов, чтобы одному охотиться. Хочу на что-нибудь охотиться, не возвращаться же мне в свою станицу без какой-либо дичи. Не оставь меня без дичи в руках!»

После этого взглянув на пустые равнины для охоты, под гор Кара-Дага в семи местах увидел свет как яркий факел. В этих же семи местах выходящий густой дым увидел. Газан этот свет считал светом ламп, выходящим из станиц своего войска. Верхом на коне отправился в путь туда, откуда светило.

В это время, находясь среди воинов, наставник Газана по имени **Кылбаш**, узнал, что в местах охоты Газан один остался. Узнав это, не медлил, сразу за Газаном поспешил.

В это время Газан, приближаясь туда, откуда светило, увидел нечто лежавшее как холм, увидел нечто пахнувшее как тварь-дубина. Встретил такого дракона, который имеет семь глав. То, что светило из семи мест, оказывается, это – его глаза. Тот густой дым, выходящий из семи мест, оказывается, это – слюны из его ртов. Вырастившие

как лес – это его гривы. У Газана, увидевшего дракона, вздрогнуло сердце, начал размышлять, как будто вес мир свалился на голову Газана.

Газан решил сражаться с драконом. Когда посмотрел назад, увидел своего наставника Кылбаша, готового к его повелениям. Поэтому мнение наставника спросил: «Дорогой мой наставник! Видишь ли этого дракона, лежавшего как холм? Нападать ли нам на этого дракона? Или переходить нам, минуя его, и лишь сражаясь с ним слегка? Какой совет даешь мне, дорогой мой наставник?»

Наставник подумал про себя: «Газан – смелый джигит. Газан – храбрый джигит. Если скажу: «Не сражайся», может злиться на меня». Наставник сказал: «Главарь мой! Ты – пик Кара-Дага, который возвышается перед нами! Здоровье тебе! Ты – брод быстротечных вод! Здоровье тебе! Ты – жеребец в табуне! Здоровье тебе! Ты – самец в стаде верблюдов! Здоровье тебе! Ты – баран среди овец! Здоровье тебе! Ты – вождь святых-эренов! Здоровье тебе! Ты – удалец джигитов! Здоровье тебе! Что стоит для тебя дракон, он же родом из змей! Нападай на эту змею!»

После этого Газан верхом на Конгур-ате приближался к дракону и видит, что он лежа спит. Газан подумал о том, что убить кого-либо, когда он спит – это не храбрость. Жить хитростью – это жизнь не для храбреца! Вынул из кочана стрелу и направил ее из лука прямо на дракона.

Дракон проснулся и своим хвостом сдвинул горы, своим ядом землю окрасил, вздохом тянул к себе все. Подобно сухой верблюжьей колючке при ветре Газан стал поглощаться драконом. Газан начал реветь и просить Бога: «О великолепный Тенгри, возвышающий поднимавшего до небес! О всевышний Тенгри, не давший возвыситься получившего твой удар! Многие заблуждаются, и ищут тебя в небесах, а ты находишься в сердце мусульман, в языке преданных тебе. У тех, которые говорят, что Аллах и Тенгри одно и то же, уста буду целовать, а у тех, которые говорят, что они двое разные, буду бить по устам. Над проточными водами мосты буду строить. Отстававшим позади дам свою руку, голых буду одевать. Пусть не скажут, что в конце жизни Газана дракон проглотил. О Создатель, ты сделай меня облагоустроенным!»

Пусть для никого не наступят суровые дни! Если наступят суровые дни, молитесь Богу. Помолившие Богу не останутся обездоленными. Газан помолился Богу и между ним и драконом появилась скала, подобная большому шатру. Газан, дойдя к заслону этой скалы, спешил с коня, воткнул копьё в землю и там же спрятался за щитом. Если джигит становится бдительным, он дает своему оружию как бы новую жизнь и оружие становится в то мгновение, в тот час более полезным. Как не старался дракон проглотить его, копьё и щит не позволили тому случится на заслоне скалы.

Газан держал оборону на заслоне скалы. Из-за угрозы дракона глаза Газана стали запуганными, стали красными. Газан разозлился своим глазам: «Трусливыми стали вы, мои глаза! Когда резали меня черной булатной саблей, вы не боялись. Когда стрелы из лука на меня пускали, вы не смущались. Когда неверный ударил об мою голову кистенем шестнадцати батманов, вы не морщились. Что такой дракон, это же змея, у него нет ничего особенного, чтобы вы сбивались с толку и вымерли. Такие трусливые глаза, как вы, недостойные для меня – храброго джигита». Вынул из ножны кинжал и хотел выколоть свои глаза. Но подумав о том, что если он выколет свои глаза, скажут: «Газан, увидев дракона, струсил, и, не найдя других поводов, выколоть свои глаза».

Насыпал из своего колчана на землю все, что там было. Насыпав из колчана восемьдесят стрел, ударил луком по всем узлам дракона. Не осталось у дракона желание пожирать, он сам еле остался живым. С черной булатной саблей в руке бросился на дракона. С саблей отрезал семь глав дракона со самого горла, которые упали на землю. Яд дракона выливался на землю и от этого земля горела. Газан вонзил в тело дракона свой кинжал, саблю и нож, а сам сел на него, и сидит скрестив ноги.

Наставник Кылбаш, увидев огонь, подумал, что дракон проглотил Газана. «Я же питался всегда твоим белом хлебом! О мой главарь! О мой главарь!» Сказав это, со своей саблей напал на дракона. Но придя, что же он увидел? Семь глав дракона, лежавших на черной земле увидел. Сам Газан сидит на спине дракона, скрестив ноги. Наставник сказал: «Молодчина, главарь мой Газан! Хвала твоей храбрости, твоей смелости!». Газан сказал: «Дорогой мой наставник! Дракона не я убил, а убили его твои стойкость и старание. Теперь пригласи искусственных мастеров, чтобы сдирали с дракона кожу».

Наставник пригласил искусственных мастеров и они содрали с дракона кожу. Из шкуры дракона для бесстрашного тела Газана, по его велению, одежду пошили. По его велению из шкуры дракона для его твердого лука с белой тетивой кобуру подготовили. Для его стрел с тремя птичьими перьями каждый колчан пошили. Для его черной булатной сабли сделали ножны. Для его кистеня с шести зубами футляр подготовили. Для его копья с полосатым бунчуком футляр подготовили. Для седла его каурого коня Конгур-ата с щетинами волка покров пошили. Для его шатра также из шкуры дракона крылья подготовили.

Сдирав кожу с семи глав дракона, Газан надел на свою прекрасную голову. Надев вместе со своим конем одежду из шкуры дракона, он двинулся по пути к **Байындыр-падишаху**. До Байындыр-падишаха дошла весть, что идет Газан, превратившийся в дракона. Огузы были простыми тюрками и не сказали: «Разве человек может стать драконом?» Собравшись справа и слева, говорили: «Газан когда был человеком, мы с ним справились. Теперь, он став драконом, вряд ли нас сможет выиграть. Давайте на холм поднимемся и его разгромим».

Байындыр-падишах начал говорить и сказал: «Мой представитель Газан является храбрым джигитом, лучшим из джигитов. Скорее всего, встретив дракона, убил его и нарядился одеждой из его шкуры. Если Газан стал в самом деле драконом, он не может признать ни родичей, ни братьев». Тогда **Кара-Будак** сказал: «Падишах мой, позвольте, я пойду на встречу Газана. Если он драконом стал, пусть меня проглотит!» Кара-Будак верхом на коне подошел напротив Газана. Приближаясь к нему, что ему было слышно, вынул из колчана стрелу и сказал: «Говорят, что ты в дракона превратился. Если ты в дракона не превратился, со мной громко разговаривай». Потом добавил: «Если не начнешь разговаривать со мной, стрелой из лука убью тебя, Газан, с черной булатной саблей разрежу на куски тебя, Газан. Если ты дракона убил, тебя со священной победой поздравляю! Из своей добычи нам тоже долю дай». Газан с коня спешился, свою саблю на поясицу Кара-Будака привязывал. Кара-Будак этой саблей тогда неужели не стал настоящим богатырем?

Байындыр-падишах услышал, что Газан дракона убил. Ич-огузы и даш-огузы его на ногах встретили. Газан с коня спешился, семьдесят шагов сделал. Перед Байындыр-падишахом спускался на колени. Раскрыл навес из шкуры дракона. Байындыр-падишах сел под этим тентом, скрестив ноги. Семь дней и семь ночей падишах своих гостей угощал.

Мой дед Коркут говорит: «Отважный джигит Газан в этом мире прожил и затем ушел в мир иной».

Некоторые итоги и заключение

По свидетельству крупного туркменского ученого-литературоведа первой трети XX века А. Кульмухаммедова (1885–1931), впервые имя Салур-Газана появилось на страницах периодики на туркменском языке в 1919 году, когда в газете «*Daň ýyldyzy*» («Утренняя звезда») была напечатана статья Молладурды (сына поэта-классика Мятяджи), который предложил свою этимологию этнонима «туркмен». Она была

связана с исторической легендой, согласно которой при первой встрече с арабами Салур-Газан представился, сказав им: «Türk men» (то есть «Я – турк»). После этого случая арабы весь народ Салур-Газана стали называть туркменами (См.: Gulmuhammedow, 1927, с. IV). Как известно, газета «Даň ýyldyzy» была официальным органом первого быстротечного туркменского правительства, оформленного на собрании (генгеш) уполномоченных представителей туркменского населения Закаспийской области, которое проходило 16 июля 1918 года в селе Безмеин (тогдашний пригород Ашхабада) (См.: Соегов, 2017а, с. 83–89).

В начале пятидесятых годов XX века эпос «Книга моего деда Коркута», особенно его устный вариант, записанный в конце тридцатых годов, то есть после выхода в свет турецкого и азербайджанского изданий, учителем сельской школы, фольклористом-любителем Ата Рахмановым из уст бахши (народных исполнителей) туркмен-човдуров современного Болдумсазского этрапа Дашогузского вилайата, вызвали сильное раздражение у партийного руководства республики. В постановлениях Бюро ЦК КП Туркменистана называли его «кровавым антинародным эпосом, чуждым туркменскому народу», сурово наказали его издателей. К данному вопросу республиканская партийная организация вернулась лишь в конце «периода перестройки» и отменила свои постановления по этому вопросу как утратившие силу (См.: Соегов, 2016, с. 229–238; Соегов, 2017б, с. 408–417).

Что касается непосредственно Салур-Газана, действующего непосредственно в четырех главах (песнях) дрезденской рукописи эпоса из двенадцати и в наших вышеприведенных двух песнях, в настоящее время на фондах Института языка, литературы и национальных рукописей им. Махтумкули АНТ хранятся несколько легенд о нем, записанных в разных районах (нынешних этрапах) страны. В одной из них рассказывается, как народ во главе с Салур-Газаном долго враждовал с народом, правитель которого назывался Ит-Эмен. В конце концов, Ит-Эмен убивает Салур-Газана. Скорее всего, это является одной из фольклорных отголосков следующих событий из „Родословного древа туркмен“ хивинского автора Абу-л-Гази (1603–1664): «Уруг Бечене, подняв на самих себя правитель, стал враждовать с салорским илем; они постоянно совершали набеги друг на друга. В течение пяти-шести поколений между этими двумя илями была вражда. Иль Бечене одолел салорский иль, а потому салорский иль прозвал народ Бечене – Ит-Бечене. У иля Бечене был государь по имени Тоймадук. Он пришел с войском, напал на салорский иль и, захватив в плен Джаджаклы, мать Салор-Казана-алпа, ушел» (Кононов, 1958, с. 56). Одно из сражений, развернувшихся между илями Салор / Салур и Бечене, нашло свое отражение в нашей «Песне о том, как Салур-Газан разбил стотысячное войско неверных». После того как представители народа Салор стали мусульманами, народ Бечене (печенеги по русским летописям) остался приверженцем тенгризма (тенгрианства), их называли в песне неверными (гяурами).

«Песня о том, как Салур-Газан убил семиглавого дракона» – это более просторный рассказ о событиях, включенных в краткие стихотворные строки из «Родословного древа туркмен»: „С синего неба спустился живой змий..., / Салор-Казан, не давая пощады, отрубил ему голову” (Кононов, 1958, с. 71). Можно предположить, что и дракон, и змий являются отголосками в эпическом фольклоре о динозаврах доисторической эпохи, многочисленные окаменевшие следы которых сохранились на Востоке Туркмении (горы Кёйтендаг).

Литература:

- БАРТОЛЬД, В. В. (1962): (пер.) *Книга моего деда Коркута. Огузский героический эпос*. Перевод академика В. В. Бартольда. Москва-Ленинград: Изд-во АН СССР.
- КОНОНОВ, А. Н. (1958): *Родословная туркмен, сочинение Абу-л-Гази хана хивинского*. Москва-Ленинград: Изд-во АН СССР.
- СОЕГОВ, М. (2016): О событиях, развернувшихся в связи с изданием в 1951 году героического эпоса, и их участниках. In: *Epos və etnos. Beynəlxalq Elmi Konfransın materialları* (06–07 noyabr 2015-ci il). Bakı, s. 229–238.
- СОЕГОВ, М. (2017а): Британские участники событий 1918 года о членах первого туркменского правительства. In: *Вестник Казахстанско-Американского Свободного Университета*. Выпуск 2. Общие вопросы филологии. Усть-Каменогорск, с. 83–89.
- СОЕГОВ, М. (2017б): О туркменских изданиях и издателях огузского народного эпоса „Книга моего деда Коркуда”. In: *Вестник Удмурдского университета. Серия история и филология*. Том 27, вып. 3. Ижевск, с. 408–417.
- AZMUN, Y. (2019): *Dede Korkut'un Üçüncü Elyazması, Yeni Soylamalar ve Boylar (Hikâyeler) ile Türkmen Sahra Nüshası, Giriş-Metin-Çeviri-Sözlük-Tıpkıbasım*. İstanbul: Kutlu Yayınevi.
- DUYMAZ, A. (2019): On üçüncü boy. In: *Türkologiya*, No. 2. Bakı, s. 99–108.
- EKİCİ, M. (2019а): Dede Korkut „Türkistan nüshası” ʻye yeni bir Dede Korkut boyu: Salur Kazan’ın yedi başlı ejderhayı öldürmesi. In: *Türkologiya*, No. 2. Bakı, s. 83–91. EKİCİ, M. (2019 II) Dede Korkut destanı: „Salur Kazan’ın yedi başlı ejderhayı öldürmesi” boyunu beyan eder hanım hey! In: *Millî Folklor*, Yıl 31, Sayı 122. Ankara, s. 5–13.
- ERCİLASUN, A.B. (2019): Dede Korkut’un yeni nüshası üzerine: konu-bağlantılar-yer-zaman-okuyuş. In: *Türkologiya*, No. 2. Bakı, s. 92–98. „Gorkut Ata” şadessanynyň asyl nusgasynyň eýesi, Eýranly Türkmen Weli Muhammet Hoja (Цитировано: 2019-08-06). Доступно на: <<https://turkmenportal.com/tm/blog/20731/gorkut-ata-shadessanynyn-asyl-nusgasynyn-eyesi-eyranly-turkmen-weli-muhammet-hoja>>
- GULMUHAMMEDOW, A. (1927): Sözbäşi. In: *Saýat ile Hemra dessany. XV asyrdaky türkmenîň taryhy dessanlaryndan*. Tapyp, toplap ýazan A. Gulmuhammedow. Aşgabat: Türkmenistan döwlet neşirýaty. Aşgabat-Poltorsk, s. I–XIV (на арабской графике).
- ÖZÇELİK, S. (2019): Dede Korkut Oğuznamelerinin Kaç(ıncı) Nüshası Bulundu? In: *Türk Dili*, Ağustos. Ankara, s. 46–58.
- SERTKAYA, O. F. (2019): (Yusuf Azmun’un kitabı üzerine inceleme). In: *JOTS*, 3/2. İstanbul, s. 637–646.
- SHAHGOLI, N. K. – YAGHOobi, V. – AGHATABAI, S. – BEHZAD, S. (2019): Dede Korkut Kitabı’nın Günbet Yazması: İnceleme, Metin, Dizin ve Tıpkıbasım. In: *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi* Cilt 16, Sayı 2 (Haziran), Ankara, s. 147–379.

Summary

Two songs from the Turkmensakhra’s manuscript „Book of my grandfather Korkut” (to the 150th anniversary from the date of the birth of the academician Wilhelm Barthold)

Article represents the first Russian translation of the manuscript from Turkmensakhra (Iran) well-known „Books of my grandfather Korkut”. Transfer is supplied by the preface and introduction in which some questions from history of a finding, transfer and the edition of the Dresden and Vatican manuscripts, and also the events connected with manuscript again got by scientists are taken is short up. As a result it is established that songs (chapter) from the new manuscript are spacious stories before known events.

Иллюстрации:

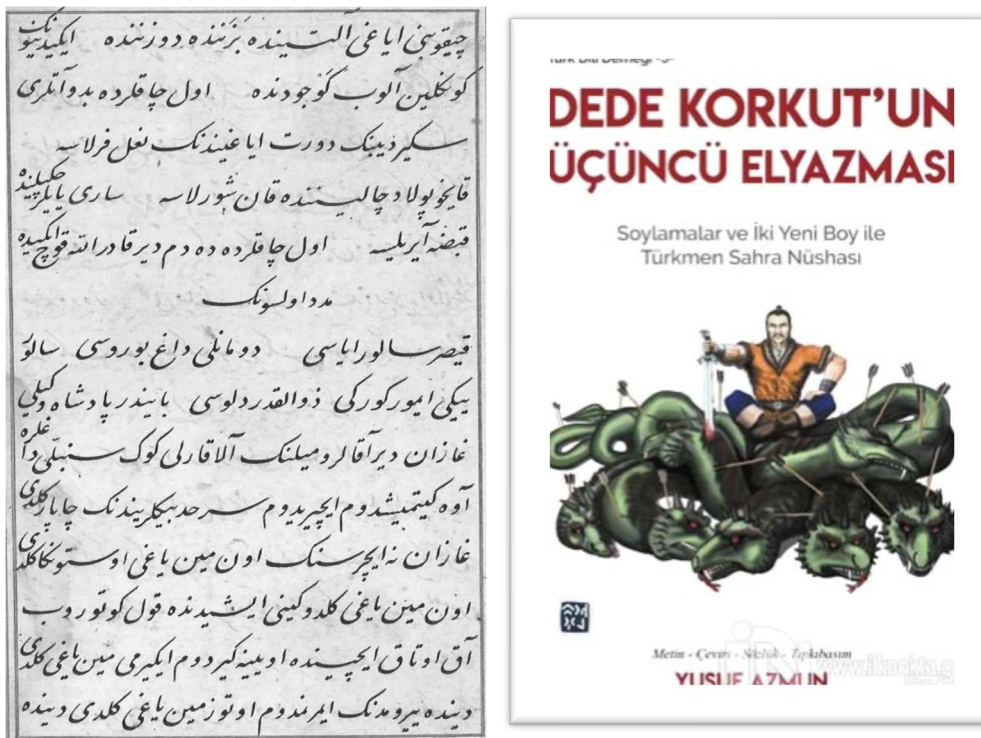

Рис. 1 (слева) Страница из туркменсахринской рукописи, с седьмой строки которой начинается «Песня о том, как Салур-Газан разбил стотысячное войско неверных»

Рис. 2 (справа) Обложка книга Ю. Азмуна о туркменсахринской рукописи «Книги моего деда Коркута» (2019 г.)

Рис. 3 (слева) Академик В.В. Бартольд, переводивший на русский язык «Книгу моего деда Коркута» по дрезденской рукописи

Рис. 4 (справа) Вели Мухаммед Ходжа, в личной библиотеке которого хранится туркменсахринская рукопись «Книги моего деда Коркута»

Рис. 5. Профессор Юсуф Азмун в Ашхабаде летом 1995 года среди своих коллег в Академии наук Туркменистана. Слева на права: академик Мурад Аннанепесов, профессор Юсуф Азмун, чл.-корр. АНТ Солтанша Атаниязов и академик Мурадгелди Соегов.

Pomenovanie žena v editoriáli mesačníka Evita (so zameraním na výrazovú kategóriu emocionálnosť)

Jana Klingová

Inštitút slovakistiky a mediálnych štúdií, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove
jana.klingova@unipo.sk

Kľúčové slová: emocionálnosť, editoriál, pomenovanie žena, ženský mesačník Evita, štýl

Key words: emotionality, editorial, lexeme woman, Evita's magazine, style

Úvod

Emocionálnosť ako výrazová kvalita textu sa v jazyku súčasných slovenských médií manifestuje v rôznych typoch mediálnokomunikačných prostredí a svoju kvalitatívnu platnosť nadobúda aj v rámci tlačenej periodickej tvorby určenej špecifickému ženskému publiku. Podľa mediológa M. McLuhana (1991) sú médiá predĺžením ľudských zmyslov, a umožňujú tak recipientovi mediálnych obsahov v 21. storočí počúvať, vidieť a vnímať svet cez „haptiku“ médií. Keďže „dôležitou súčasťou haptiky je podanie ruky“ (Jarošová – Buzássyová, 2011), svoju pozornosť v príspevku sústredíme na to, akým spôsobom mediálny tvorca „podáva ruku“ svojej čitateľke, čím sa navodzuje mediálna interakcia. Z hľadiska formálneho usporiadania časopisu má úvodné postavenie žáner editoriál. Na jeho pozadí sa umožňuje prvotný kontakt s čitateľkou, aj preto naše výskumné nazeranie vymedzuje vzťah *žena – jazyk – editoriál*, ktorý si všimame s ohľadom na *emócie* a ich pôsobnosť v tomto interakčnom rámci.

1 Motivácie výskumného zamerania

V príspevku sa čiastočne opierame o publikáciu K. Kadlecovej (2006) *Ženské časopisy pro pokročilé (Literární interpretace a kritická analýza diskurzu měsíčníku Marianne)*, v ktorej autorka realizovala výskum českého ženského magazínu Marianne, a to z hľadiska lingvistických, literárnovedných metód a diskurzívnej analýzy. „Jaký je skutečný vliv časopisů, jako je Marianne, na čtenáře (nebo snad konzumenty)? Lze považovat její estetickými prostředky hýřící a obratně napsané texty za umělecké, nebo jsou jen povrchními a instruktivními nositeli ideologických poselství?“ (tamtiež, s. 7), to sú jedny zo základných otázok predstavujúcich predmet záujmu, ktoré si autorka kladie v úvode práce, a poukazuje pritom na hlavné trendy spájajúce sa so ženskou žurnalistikou, akými sú emancipácia, liberalizmus, konzumerizmus a hedonizmus.

Aj na pozadí uvedenej myšlienkovvej predstavy považujeme kategóriu rodu¹ za hlavný komunikačný faktor diferencujúci postavenie editoriálu v prostredí tlačených žurnalistických žánrov, ktorý budeme v príspevku zohľadňovať, keďže v tomto kontexte v popredí žurnalistiky stojí jej podtyp, ženská žurnalistika, a editoriál je jej reprezentantom. Žena zastáva v časopisoch pre ženy ústredné postavenie. Hovoríme o žene ako o tvorkyni periodika, o žene ako jeho čitateľke a napokon je tu žena zastupujúca samotný magazín, ktorý je nositeľom ženského mena vo svojom názve. Určujúcim je pre nás zmena smeru, preto

¹ V príspevku využívame pomenovanie *rod*, jeho ekvivalentom je pomenovanie *gender*; porov. napr. Bočák – Rusnák, 2010, s. 77–79). V príspevku uprednostňujeme pomenovanie *rod* aj z toho dôvodu, že pomenovanie *gender* chápeme ako širší pojem, ktorý v sebe zahŕňa aj ďalšie významy, „najčastejšie sa chápe ako matrica hodnôt istej spoločnosti spájaných s ‚mužstvom‘ a ‚ženstvom‘“ (McQuail, 1999, in Bočák – Rusnák, 2010, s. 77).

výskumné nazeranie nerealizujeme od editoriálu k žene, ale od ženy k editoriálu. Vychádzame totiž z predpokladu, že emócie sú spojené so subjektom prežívania a subjektom v editoriáli je žena (autorka a čitateľka), ktorá špecifikuje výslednú podobu žánru a poukazuje na ustálený spôsob tvorby mediálnych komunikátov. Jazyk, prostredníctvom ktorého možno o žene komunikovať a ktorý je zároveň reprezentantom ženy a jej vlastností, možno podľa uvažovania K. Kadlecovej vnímať ako prostriedok na vytváranie istého ideologického odkazu, keďže jazyk je nositeľom sociálno-komunikačných hodnôt a zároveň aj priestorom, v ktorom sa stvárajú emócie. Predmet výskumu v príspevku tak obrazne zacieliťujeme na „hľadanie ženy“ v jazyku editoriálu.²

2 Výskumná vzorka

Analýzovaným ženským magazínom je mesačník *Evita*, najmladší z magazínov exkluzívneho typu, ktoré sa vyznačujú lesklou obálkou a možno ich označiť prívlastkom „glamour“. Východiskový materiál predstavuje 28 čísel mesačníka *Evita*, čo tvorí 28 redakčných editoriálov, ktoré mapujú obdobie od vzniku periodika (máj 2015) až po augustové vydanie z roku 2017. Šéfredaktorkou magazínu a autorkou editoriálov je spisovateľka Eva Urbaníková, známa ako *Evita*, ktorej pseudonym je zároveň názvom skúmaného periodika.³

3 Teoreticko-metodologické východiská a ciele výskumu

Analýza editoriálu v takto vymedzenej časopiseckej tlači metodologicky vychádza z výrazovej koncepcie štýlu (Miko – Popovič, 1978; Plesník a kol., 2011) a zameriava sa na výrazovú kategóriu emocionálnosť. Emocionálnosť je výrazová kategória, teda „označenie akosti výpovede, ktorú vo vnímaní zakúšame ako jej účinok, pôsobnosť“ (Plesník a kol., 2011), a tá vzniká vždy „zdôraznením istého funkčného aspektu reči“ (Miko, 1969, s. 18). V tomto prípade možno hovoriť o citovom aspekte reči, keďže emocionálnosť ako „najvyšší stupeň subjektívnosti výrazu spočíva vo vyjadrení citov v reči“ (Miko – Popovič, 1978, s. 169). Zároveň sa však emocionálnosť bezprostredne spája s výrazovou kategóriou *zážitkovosť*, keďže zážitková výpoveď „pôsobí na vnímateľa celostne, [...] nevníkame do nej len prostredníctvom rozumu, logického uvažovania, ale aj cez predstavy, pocity, city či intuíciu. [...] Pri jej vnímaní môžeme zakúšať i zvláštne, slovami akoby nepostihnuteľné stavy.“ (Plesník a kol., 2011, s. 152). Emocionálnosť v jazyku editoriálu chápeme ako sémantický a pragmatický jav, preto na výskum emocionálnosti nahliadame z jazykového, ale najmä z mimojazykového hľadiska, keďže pragmatické faktory, ako napr. situácia, vzťah komunikantiek ovplyvňujú emotívny potenciál určitého znaku, „vypisujú“ mu príslušný emotívny význam a celkovo podmieňujú vnímanie mediálne sprostredkovanej reality zo strany čitateľiek. Keďže výrazovým kategóriám štýlu vždy „zodpovedajú príslušné výrazové prostriedky“ a podieľajú sa na vzniku „celkového dojmu z textu“ (Miko, 1969, s. 5–6), hlavným cieľom výskumu je zamerať sa na tie jazykové prostriedky, ktoré možno považovať za indikátory emocionálnosti.

² Príspevok vznikol na pozadí širšie koncipovaného výskumu, ktorý bol realizovaný v dizertačnej práci *Emocionalita v súčasných slovenských médiách* (Klingová, 2018), a editoriál v ženskom mesačníku *Evita* bol jednou z výskumných tém.

³ Pre ženské slovenské časopisy, ktoré sa vymedzujú exkluzívnym charakterom (exkluzívna forma: lesklý obal, vyššia cena periodika, kvalitný papier, darček; exkluzívny obsah/témy: celebrity, známe osobnosti, móda, štýl, vzťahy, životný štýl), je typické, že majú ženské meno v názve, napr. *Eva*, *Emma*, *Madam Eva*, *Evita*. Dôvod, prečo sme si na výskum zvolili ženský mesačník *Evita*, je, že pomenovanie *Evita* ako názov časopisu sa priamo spája so známou osobnosťou, ide o značku periodika (záruka exkluzivity časopisu), čo považujeme v tomto kontexte za špecifikum.

Ako uvádza M. Hirschová (2013, s. 14–15), „vždy, kedy sa zabývame jazykom v jeho užívaní, nelze od pragmatickej dimenzie⁴ odhlédnout [...], je to práve užívanie v komunikácii, pri ktorom pragmatická dimenzia jazykových entít vzniká“. Podľa P. Auera (2014, s. 13) v rámci pragmatického prístupu k jazyku „nejde o nič menšieho než o otázku, či a ako sa v jednaní vôbec konštituuje jazyk (akožto gramatika) a či a ako na druhej strane jazyk (akožto gramatika) umožňuje jednanie“. Pragmalingvistika,⁵ „teória rečového pôsobenia“ (Mistrík, 1997, s. 32), reprezentuje „oblasť zisťujúcu najrôznejšie aspekty užívania jazyka“ (Müllerová, 1982, s. 67) a v zmysle toho, že ako vedná disciplína neustále hľadá odpovede na otázky, „čo spôsobuje, že si ľudia navzájom rozumia, ako sa pomocou jazyka vzájomne ovplyvňujú a pod.“ (tamtiež, s. 67), je pre nás kľúčovým prístupom pri skúmaní vzťahu medzi autorkou a čitateľkou v tomto mediálnom kontexte.⁶

Metodologicky v príspevku ďalej vychádzame z chápania štýlu podľa interaktívnej štylistiky, ktorej autorkou je D. Slančová (2003). Štýl chápe ako „spôsob verbálnej interakcie“, pričom verbálnu interakciu definuje ako „vzájomné pôsobenie ľudí prostredníctvom jazyka“ (tamtiež, s. 210–213). „Argumentom v prospech rozšírenia pojmu štýl ako spôsobu verbálnej interakcie (oproti doterajšiemu chápaniu ako „spôsobu prejavu“) je empiricky známy fakt, že štýlová kvalita komunikátu v nás pri jeho percepcii vyvoláva istú reakciu“ (tamtiež, s. 213). Ak sa pri percepcii komunikátu vo vedomí aktivizuje výrazová kategória emocionálnosť, čo sa pociťuje ako emocionálna pôsobnosť (kvalita) textu, vzťah medzi tvorcom komunikátu a jeho recipientom možno opísať v podobných intenciách. Inými slovami, v štýle sa vo forme individualizovanej reakcie zachytáva výsledok vzájomnej „spolupráce“ medzi vysielateľom a prijímateľom textu. Za predpokladu, že emócie prítomné v interakcii poukazujú na interakčnú blízkosť komunikantov, potom v konkrétnej komunikačnej situácii, teda v čase, keď „niekto odovzdáva niekomu inému niečo pomocou niečoho za istých podmienok“ (Slančová, 1996, s. 7–8), sa komunikant svojmu komunikačnému partnerovi určitým spôsobom približuje alebo vzdďaluje. V príspevku nás preto zaujíma, akým spôsobom v editoriáli ženy o ženách „hovoria“ a vzájomne so ženami komunikujú, teda to, ako sa prostredníctvom jazyka uplatneného v editoriáli k sebe približujú alebo vzdďalujú.

3.1 Jazyk a kategória rodu v žánri editoriál

K. Kadlecová odvolávajú sa na americkú lingvistku D. Tannenovú (1991, in Kadlecová, 2006, s. 100) poukazuje na špecifikum ženského rodu, ktorý sa reflektuje v jazyku: „Jazyk se ženy dotýká jako uživatelky a jako adresátky, ale také jako předmětu konverzace – předmětu, o němž se s užitím určitých slov něco říká.“ Práve aktuálne využitie jazykových prostriedkov v texte umožňuje tento dotyk, ktorý má možnosť byť emocionálnym dotyk, vytvárať a ďalej posilňovať. Kategóriu rodu v príspevku chápeme ako stálu kategóriu, ktorá determinuje charakter analyzovaných mediálnych textov a samotného periodika, a vzhľadom na ženskú žurnalistiku (ako podtyp žurnalistiky) uvažujeme o podtype jazyka, ktorý je špecifický tým, že ho používajú ženy a je orientovaný primárne na ženy.

Základným atribútom jazyka editoriálu v časopise *Evita* je dôvernosť a familiárnosť. Pri používaní termínov dôverný či familiárny štýl v kontexte vybraného ženského periodika máme na mysli

⁴ Pri používaní pojmu *pragmatická dimenzia* (pragmatická perspektíva) sa M. Hirschová odvoláva na J. Verschuerena (1999, in Hirschová, 2013).

⁵ V rámci pragmalingvistiky do úvahy berieme aj vednú disciplínu *pragmastylistika*.

⁶ Predmet záujmu pragmalingvistiky bližšie vysvetľuje J. Dolník (1993, s. 10): „Ak sa pri skúmaní výrazov obmedzíme na ich vzájomné vzťahy [...], nachádzame sa na syntaktickej rovine skúmania. Ak sa pri skúmaní výrazov sústreďujeme na vzťah výraz(y) – objekt [...], pohybujeme sa na sémantickej rovine skúmania. Ak sa pri skúmaní výrazov uprieme na vzťah výraz(y) – komunikant, sme na rovine pragmatického skúmania.“

„úsilie o štylistické skracovanie vzdialenosti medzi komunikantmi, teda medzi časopisom a jeho čitateľkami, posilnením kontaktovosti, celkovým uvoľnením vyjadrovania, vytváraním pocitu dôvernosti a solidarity nielen medzi časopisom a jeho čitateľkami (a čitateľmi), ale aj medzi čitateľkami navzájom“ (Slančová, 2005, s. 10).

„Žensko-ženská“ solidarita sa javí ako ústredný faktor komunikačnej jednoty a sociálnej blízkosti žien, ktoré si navzájom rozumejú, pričom porozumenie sa realizuje pri aktuálnej percepcii editoriálu. Na autorku a čitateľku v editoriáli preto nazeráme z hľadiska sociálnej identity komunikantiek a sociálnych rolí, ktoré v interakcii zastávajú. V kontexte analyzovaného ženského mesačníka do úvahy berieme tieto kategórie žien: (i) žena – autorka editoriálu (šéfredaktorka Evita Urbaníková); (ii) žena – čitateľka; (iii) žena – téma (známe, menej známe, neznáme ženy, o ktorých sa v editoriáli píše); (iv) žena – mesačník *Evita* (ide o istú abstrakciu, resp. modelovú predstavu ženy, ktorá sa prezentuje v editoriáli [reprezentuje ju názov periodika *Evita*] a zastupuje ženu – autorku editoriálu, ženu – čitateľku a ženu – tému). Spôsob uvažovania o „ženách“ v tomto kontexte spočíva v tom, že napriek odlišnostiam, prostredníctvom ktorých sa, prirodzene, ženy od seba odlišujú, existuje niečo, čo ich spája, a to „niečo“, teda vlastnosti, ktoré sa so ženami v editoriáli vybraného mesačníka spájajú a na ktoré je zameraný náš výskum, vyplývajú práve z kategórie rodu (uvažujeme o nich na základe toho, že ide o osoby ženského pohlavia). A práve tieto spoločné charakteristiky sa podieľajú na (možnej) vzájomnej identifikácii všetkých žien, pričom sa nepopiera jedinečnosť každej ženy, práve naopak.

Predpokladom uvažovania, že žena – čitateľka prijme charakteristiky prezentované v editoriáli ako spoločné (prináležiace všetkým ženám) za svoje vlastné, je minimalizácia asymetrického charakteru mediálne sprostredkovanej komunikácie zo strany periodika, čo sa ukazuje na pozadí využívania familiárneho jazyka, teda snahou o „štylistické skracovanie vzdialenosti medzi komunikantmi, teda medzi časopisom a jeho čitateľkami“, na ktorú poukazuje D. Slančová (2005, s. 10), podporujúc tak predstavu, že komunikantky sú v blízkom a dôvernom vzťahu. Vzájomný kontakt založený na „virtuálnej pseudospolupatričnosti“ (Vybíral, 2009, s. 160) čitateľiek zas môže predpokladať prežívanie kolektívnych, interskupinových emócií,⁷ ktorých realizácia je podmienená sociálnou skupinou – „intergroup emotions that arise when people identify with a social group and respond emotionally to events or objects that impinge on the group“ (Smith – Mackie, 2008, s. 428).⁸ Práve v kontexte ženského mesačníka platí, že ženská solidarita a súdržnosť sa buduje na pozadí vzájomných sympatií žien – ženy sa ako čitateľky editoriálu mesačníka *Evita* stávajú členkami tejto špecifickej, mediálne rámcovanej sociálnej skupiny: „They perceive other members of the same group (the “ingroup”) as similar to themselves and as likable“ (Smith – Mackie, 2008, s. 429).⁹ Samotné ženské periodikum zastupuje dôležitú sociálnu rolu a má „schopnosť presvedčovať ženy a psychosociálne je integrovať“ (Kadlecová, 2006, s. 81).

3.2 Editoriál pre ženy ako špecifický typ žánru

Postavenie žánru ako prvotného článku, s ktorým prichádza čitateľka do kontaktu, editoriál zaväzuje nielen informovať čitateľku o obsahovej náplni daného čísla, ale vzbudiť v nej záujem o rozhovor. Hlavným cieľom editoriálu je „navázat kontakt se čtenáři a zároveň

⁷ O interskupinových emóciách uvažujeme na pozadí *Intergroup Emotions Theory*, ktorej autormi sú E. R. Smith a D. M. Mackie (2008).

⁸ „Interskupinové emócie – emócie, ktoré vznikajú, keď sa ľudia identifikujú so sociálnou skupinou, a emočne reagujú na udalosti alebo objekty, ktoré zasahujú do skupiny“ (prel. J. K.).

⁹ „Vnímajú ostatných členov tej istej skupiny (vo vnútri skupiny, do ktorej patria) ako podobných sebe navzájom a ako sympatických“ (prel. J. K.).

odkázat k článkům publikovaným uvnitř periodika“ (Jandíková, 2012/2013, s. 39). Na základe svojho umiestnenia prvý redakčný článok¹⁰ „tvorí jakousi ideologickou bránu do celého čísla, udáva smer, jímž se bude diskurz časopisu ubírat, takže lze předpokládat vysoký manipulační potenciál“ (Kadlecová, 2006, s. 81). Podľa autorky (tamtiež) je cieľom editoriálu zmeniť myslenie žien – čitateľiek, prípadne ich naučiť úplne novému mysleniu a spôsobu nazerania na svet, teda tomu, ako vnímať seba, mužov, prácu a ďalšie životné sféry. Podľa tohto vymedzenia môžeme editoriál vnímať aj ako redakčnú pozvánku, ktorá vytvára ženskej adresátke priestor na stotožnenie sa s redakčným textom a jeho významami, ktoré (re)prezentuje.

3.2.1 Editoriál v časopise Evita

Autorkou analyzovaných redakčných prívovorov je šéfredaktorka časopisu Eva Urbaníková. Pomenovanie Evita je prítomné nielen v názve časopisu, ale označuje aj jednotlivé rubriky, napr. *buďme krajšie s Evitou, bývajme krajšie s Evitou, buďme úspešnejšie s Evitou, buďme odvážnejšie s Evitou, ušetríme s Evitou, Pýtajte sa Evity* (pravidelná rubrika v závere časopisu), čím sa naznačuje istá unifikácia v tvorbe. Žáner editoriál má v časopise Evita ustálenú kompozičnú štruktúru – v úvode ho rámcuje titulok, ktorý sa začína formuláciou *editoriál o tom*, ide najmä o témy z oblasti krásy, módy či zdravého životného štýlu, zamerané na sebadôveru, kariérny či osobnostný rast ženy.¹¹ V závere editoriálu sa nachádza podpis šéfredaktorky – *Vaša Evita*, jedna z epištolém, ktorá je typická pre žáner epištolárnej komunikácie (o epištolárnom štýle porov. Ruščák, 2002). Uvádzame úryvok z editoriálu prvého čísla magazínu:

„V skratke – sme tu. Magazín Evita. [...] Nebudem vám písať, čím pre vás chceme byť. Budeme robiť všetko preto, aby sme sa stali súčasťou vašich kabeliek, nočných stolíkov, áut, kancelárií, obývačiek, záhradných terás. Chceme pomáhať vašim snom, predstavovať ženy, ktoré tiež snívajú alebo ktoré si svoje sny plnia (ed. 5/2015).¹²

4 Pomenovanie žena v editoriáli mesačníka Evita

Sledujúc úvodné motivácie výskumu sa v príspevku chceme priblížiť k poznaniu, aký je editoriál v mesačníku Evita, a to prostredníctvom výskumnej otázky *Aká je žena v editoriáli časopisu pre ženy?* Výskumnou hypotézou je, že vzájomnosť a komunikačná blízkosť, ktorú považujeme za hlavný komunikačný zámer v kontexte vybraného ženského periodika, sa medzi autorkou editoriálu a jeho čitateľkou dosahuje prostredníctvom emocionálneho vyjadrenia. Analýzu realizujeme s teoretickým vedomím, že „každý jazykový prostriedok má isté štylistické schopnosti“ (Miko, 1970, s. 36), pričom „štýlová kvalita ako komplexná kvalita je daná špecifickou konfiguráciou vzájomne prepojených viac alebo menej hierarchizovaných kvalitatívnych informácií (komplexom premenných)“ (Slančová, 2003, s.

¹⁰ K. Kadlecová (2006) sa v súvislosti s časopisom Marianne prikláňa k pomenovaniu úvodníka (namiesto v súčasnosti zaužívaného pojmu editoriál). Rozdiel medzi dvoma príbuznými pojmami chápe v tom, že editoriál sa prednostne spája s obsahovou stránkou časopisu, zatiaľ čo úvodník charakterizuje ako žáner s naratívnu štruktúrou, ktorý rozoberá významnú spoločenskú tému.

¹¹ Uvádzame príklady titulok editoriálov mesačníka Evita. Jednotlivé ukážky označujeme skratkou ed. (editoriál) a konkrétnych číslom časopisu (aktuálnym mesiacom) a rokom vydania (napr. 2/2016 – február 2016), v ktorom bol text (editoriál) uverejnený: *editoriál o tom, že sny sa plnia. Len ich musíme snívať systematicky* (ed. 5/2015); *editoriál o tom, že nájsť si čas byť sama so sebou je dôležité* (ed. 9/2015); *editoriál o tom, že podnikania sa báť nemusíte, my vám vieme pomôcť* (ed. 10/2015); *editoriál o tom, že celý život riešime to isté. Len vždy INAK.* (ed. 9/2016); *editoriál o tom, že raz sme hore a raz sme dolu* (ed. 6/2017); *editoriál o tom, že krásne sme všetky, len nie všetky to vieme* (ed. 8/2017).

¹² Pri ukážkach z východiskového materiálu uvádzame jednotlivé úryvky v doslovnom znení (ako citáciu), teda aj s možnými odchýlkami od pravopisnej normy.

214). Ako sme naznačili, za hlavný komunikačný faktor (nezávislú premennú) pri tvorbe editoriálu považujeme rodové zameranie časopisu, na pozadí ktorého možno uvažovať o konkrétnych jazykových prostriedkoch (závislých premenných), ktoré sú nositeľmi sociálnej blízkosti, dôvernosti a možno ich vnímať ako indikátory výrazovej kategórie emocionálnosť.

Sústredenejšiu pozornosť však venujeme pomenovaniu *žena*, pretože si myslíme, že má z hľadiska všetkých využitých jazykových prostriedkov v editoriáli ústredné postavenie, práve v ňom sa prelína jazykové s mimojazykovým. Pomenovanie *žena* je závislou interakčnou premennou, od ktorej závisí „premena“ emócií na emocionálne pôsobiaci prostriedky, nadobúdajúce svoju štýlovú a stylistickú hodnotu v konkrétnej komunikačnej situácii. Do úvahy pritom berieme vzťah lexémy a lexie. Pomenovanie *žena* je podľa nás takým pomenovaním, ktoré môže nadobudnúť novú stylisticko-pragmatickú hodnotu v aktuálnom použití. V kontexte rodovo vymedzeného časopisu a žánru editoriál sa vytvára možnosť „posunu v interpretácii pragmatickej sémy“, a keďže „pragmatická hodnota je súčasťou lexikálneho významu lexíí“ (Slančová, 1998, s. 186–187), zaujíma nás, aké sémanticko-pragmatické hodnoty nadobúdajú lexie lexémy *žena* pri využití v tomto kontexte. Výskumnú otázku *Aká je žena v editoriáli časopisu pre ženy?* preto možno chápať v zmysle *Aký je význam lexémy žena v editoriáli časopisu pre ženy?*, resp. *Akú sémanticko-pragmatickú hodnotu má význam lexémy žena v editoriáli časopisu pre ženy?*

4.1 Pomenovanie *žena* v slovníkovom spracovaní

Krátky slovník slovenského jazyka (Kačala – Pisárčiková – Považaj, 2003) vymedzuje pomenovanie *žena* takto: **1.** dospelá osoba žen. pohlavia: *slobodná, vydatá, pekná, stará, zrelá, zamestnaná* ž.; *lahká* ž. nepevných mravných zásad; **2.** manželka: *mať dobrú, vernú* ž-u; *brať si niekoho za ž-u; ženská* ž. pejor. žena.

Slovník slovenského jazyka (Peciar, 1965) vymedzuje pomenovanie *žena* takto: **1.** dospelá osoba ženského pohlavia (obyč. vydatá): *mladá, pekná, stará, slobodná, vydatá* ž.; *mestská, dedinská* ž.; **2.** manželka.

Synonymický slovník slovenčiny (Pisárčiková, 2004) vymedzuje pomenovanie *žena* takto: **1.** dospelá osoba ženského pohlavia; **2.** manželka; hovor. *pani*; fam. *moja*; hypok. *ženička, žienka*; hovor. *svoja*; hovor. *dievča; pani* (vydatá žena al. dospelá žena vôbec); *dáma* (žena pôsobiaci eleganciou; žena z vyšších spoločenských vrstiev); *lady* (žena z vyšších spoločenských vrstiev podľa titulu anglickej šľachtickej); expr. *baba*; expr. *žieňa; starena* (stará žena); zastar. al. pejor. *ženská*.

Pre náš výskum najviac zaujímavú charakteristiku pomenovania *žena* uvádza Veľký sociologický slovník (Linhart – Petrušek – Vodáková – Maříková, 1996b): pojem, ktorý v sociológii vystupuje rovnako ako pojem *muž* (ženské/mužské pohlavie); významná sociologická rola; *feminita* (z lat. femineus – ženský); *feminínna osobnosť* – jedinec s charakteristickým *syndrómom ženských vlastností*;¹³ napr. estetické záujmy, väčšia emočná vzrušivosť, expresívnosť a labilita (Guilford, 1959, in Linhart – Petrušek – Vodáková – Maříková, 1996b, s. 1454).

4.2 Pomenovanie *žena* v mesačníku Evita

K. Kadlecová (2006) v súvislosti s prítomnosťou ideologického rámca v exkluzívnych časopisoch vyslovuje tézu o žene – čitateľke, ktorú tvorcovia Marianne na základe existencie modelovej predstavy o špecializovanom ženskom publiku prezentujú ako *univerzálnu ženu*. Danú špecifikáciu autorka stavia do opozície s vytvorenou predstavou o čitateľkách

¹³ Zvýraznila autorka.

konkurenčných magazínov, ako Elle, Cosmopolitan či Harper's Bazaar, ktoré majú tendenciu čitateľku profilovať do pozície *ideálnej ženy* (tamtiež).

Časopis Evita sa vyznačuje podtitulom *taká ako vy*. Na internetovej stránke vydavateľstva Mafra Slovakia sa titul Evita prezentuje takto: „Populárna Evita uvádza na trh časopis pre ženy. Magazín Evita vychádza každý mesiac a prináša skutočné príbehy skutočných žien a veľa ďalšieho zaujímavého čítania.“¹⁴ Podobnú charakteristiku nájdeme na internetovej stránke ženského periodika, na sociálnej sieti Facebook: „Evita je magazín KONEČNE o Vás. O ozajstných ženách! Pretože Evita je taká ako Vy a vie, čo naozaj chcete.“¹⁵ Časopis Evita preto svoju tvorbu zameriava na *skutočnú ženu*, ktorú reprezentuje periodikum, Evita ako autorka editoriálu a rovnako aj jeho čitateľka. Poukazuje na to aj oficiálna digitálna verzia časopisu *svetevity.sk* s podtitulom *príbehy skutočných žien pohľadom Evity*.¹⁶ Ako však uvádza Evita Urbaníková v jednom z editoriálov, pomenovanie *Evita* nereprezentuje priamo jej osobu, ale všetky „skutočné“ ženy:

Lebo časopis, ktorý držíte v rukách, nie je o mne. Nie je o celebritách, ktoré si nemáme prečo vážiť. Nie je o zlatokopkách v tisícových outfitoch. Je o ženách, ktoré máme rady. A ktoré uznávame. Je o vás. Tak to aj bude. Sľubujeme (ed. 5/2016).

4.2.1 Výskyt pomenovania *žena*

Pri analýze editoriálov v časopise Evita sme zaznamenali zaujímavý výsledok týkajúci sa frekvencie výskytu pomenovania *žena*. Koreňová morféma *žen-* sa vo všetkých textoch (28 editoriálov) uplatnila 59-krát. Z tohto počtu sa v texte objavilo expresívne substantívum *ženská* (2-krát), adjektívum *ženský/á/é* (8-krát) a adverbium *žensky* (raz). Vysoká frekvencia pomenovania *žena* poukazuje na to, že *žena* v editoriáli predstavuje hlavné myšlienkové ťažisko pri tvorbe textu.

Uvádžame všetky kontexty, najbližšie pragmaticko-sémantické okolie koreňovej morfémy *žen-*, ktorej výskyt sme zaznamenali v editoriáli časopisu Evita:

Pomenovanie (frekvencia)	Kontextový výskyt lexém s koreňovou morférou <i>žen-</i>
žena (48)	...že by som mohla založiť ženskú organizáciu, ktorá by pomáhala <i>ženám</i> s malým podnikaním... (ed. 5/2015)
	Chceme pomáhať vašim snom, predstavovať <i>ženy</i> , ktoré tiež snívajú alebo ktoré si svoje sny plnia. (ed. 5/2015)
	Okolo 100 ľudí, z toho 99 <i>žien</i> , veselá atmosféra, kola a tyčinky. (ed. 6/2015)
	Pripomenulo mi to však jedno obdobie života, keď som cítila, že niečo musím urobiť, niečo musím zmeniť, inak sa zbláznim, inak sa moje deti nebudú mať fajn a bude zo mňa zatrpknutá, vráskavá <i>žena</i> , ktorá sa nedokáže z ničoho tešiť. (ed. 6/2015)
	Rozhodnutie, o ktorom píšem, bolo jedno z najlepších v mojom živote. A urobilo zo mňa <i>ženu</i> , ktorá už neprežíva bezsenné noci ani nerozoberá svoje problémy na pokračovanie, vždy s inou kamarátkou. (ed. 6/2015)
	V tomto čísle Evity máme pre vás <i>ženy</i> , ktoré sa rozhodli vziať život do vlastných rúk. Aj keď to nemali jednoduché. A vyplatilo sa im neplakať, neľutovať sa, ale hľadať cestu... (ed. 6/2015)
	Editoriál o tom, že my <i>ženy</i> musíme držať pri sebe. Aby sme prežili. (ed. 7/2015)
	Rozprávame sa [...] o ženskej solidarite. O tom, aké sú <i>ženy</i> silné. Lebo musia. (ed. 7/2015)
	Lenže chlapíka omrzela aj nová rodina a na scénu prišla <i>žena</i> číslo tri. (ed. 7/2015)
	Poznám <i>ženu</i> , ktorá si vzala NESLOVÁKA, lebo ho milovala a on tvrdil, že miluje

¹⁴ Bližšie pozri Mafra Slovakia, a.s. Dostupné na internete: <<https://mafraslovakia.hnonline.sk/titul/evita>>

¹⁵ Bližšie pozri internetový Evita magazín pre ženy. Dostupné na internete: <https://www.facebook.com/pg/evitamagazinprezeny/about/?ref=page_internal>

¹⁶ Digitálna verzia časopisu Evita Svetevity.sk. Dostupné na internete: <<https://svetevity.sk/>>

ju. (ed. 7/2015)
Ponúkla jej bývanie u seba, ponúkla jej priateľstvo, nezištne a potichu. Žena žene. (ed. 7/2015)
Ponúkla jej bývanie u seba, ponúkla jej priateľstvo, nezištne a potichu. Žena žene. (ed. 7/2015)
Prečítajte si rozhovor s pani Kohútikovou, ktorá sa pracovných výziev nebála a nebojí sa pomáhať ani ostatným ženám. (ed. 10/2015)
A uznanlivo prikyvuje [<i>Evitina priateľka a kolegyňa Diana</i> ; pozn. J. K.], že teda napísať knihu nie je pre zamestnanú ženu , matku s mojovou povahou, vôbec žiadna sranda. (ed. 11/2015)
Kde je napísané, že my ženy musíme ovládať len dobrý recept na sviečkovú? (ed. 1/2016)
Strašne uznávam ľudí, ktorí niečo dosiahli. Strašne uznávam ľudí, ktorí sú spokojní, srdeční, pokorní a múdri. Lebo to je pre mňa úspech. Uznávam takých ľudí a o takých ľuďoch v tomto čísle aj píšeme. [...] Ženy , čo museli „ustáť“ priskorú smrť svojich mužov a žiť ďalej. (ed. 3/2016)
Ženy , ktoré si plnia sny tým, že stále, ale naozaj stále cestujú. (ed. 3/2016)
Tak ako si naši chlapi odskočia na to svoje jedno s kamoškami a debatujú o politike, o góloch alebo len tak mlčia, aj my potrebujeme spoločnosť žien. (ed. 5/2016)
Aby ste našli [v <i>Evite</i> ; pozn. J. K.] to, čo vás zaujíma. Ženy , ktoré vás inšpirujú, ich životy, v ktorých nájdete silu, vlastné odhodlanie a možno len pohladenie na duši, že nemáte ten alebo onen problém sama. (ed. 5/2016)
[<i>Magazín Evita</i> ; pozn. J. K.] Je o ženách , ktoré máme rady. A ktoré uznávame. (ed. 5/2016)
[<i>Magazín Evita píše</i> ; pozn. J. K.] O vás a o známych ženách , ktoré uznávame, lebo si svoj život žijú tak, ako chcú. (ed. 5/2016)
Páči sa mi, ako si v zahraničí skupinky žien robia knižné kluby. Všetky prečítajú jednu knihu, potom skočia na kávičko a bavia sa o nej. (ed. 6/2016)
Ak vás bavia vzťahy, siahnite po Murakamovi – Muži, ktorí nemajú ženy. (ed. 6/2016)
Ak potrebujete trochu povzbudiť, skúste Ženy , ktoré behali s vlkami. (ed. 6/2016)
Všeobecne si myslím, že my ženy sme tie, ktoré majú emócie skôr upokojuvať ako vyvolávať. (ed. 8/2016)
Aby sme nezávideli a neporovnávali sa, lebo nič nie je horšie ako žena , ktorá kydá na druhú ženu len preto, že si šťastie a vnútornú slobodu rieši po svojom. (ed. 8/2016)
Aby sme nezávideli a neporovnávali sa, lebo nič nie je horšie ako žena, ktorá kydá na druhú ženu len preto, že si šťastie a vnútornú slobodu rieši po svojom. (ed. 8/2016)
No to je masaker, ako si my ženy dokážeme nakladať len preto, že máme iný pohľad na výchovu detí. Aké sme zlostné, nenávisťné, kruté. (ed. 8/2016)
To by bolo také fajn, keby sme stále niekoho nesúdili za jeho životný štýl, za to, akú mal svadbu, za to, či miluje mladého alebo starého, muža alebo ženu ... (ed. 8/2016)
Je super, ako sa my, ženy , rokmi meníme... (ed. 9/2016)
Bavilo nás dávať dokopy ženy rôzneho veku a nachádzať sa v nich. (ed. 9/2016)
Viem, že rozkošné riflčky veľkosti 64 sú nepotrebná hlúposť, a viem, že pôrod bolí, ale tak ako maturitu ho zvládne každá žena :). (ed. 9/2016)
Uznávam ženy , čo sa starajú o svoje rodiny a popritom dokážu robiť aj niečo iné, majú nadhľad, ženský ostrovtip a cítia solidaritu s ostatnými ženami... (ed. 10/2016)
Uznávam ženy, čo sa starajú o svoje rodiny a popritom dokážu robiť aj niečo iné, majú nadhľad, ženský ostrovtip a cítia solidaritu s ostatnými ženami ... (ed. 10/2016)
...v redakcii sľubujem, že o týchto ľuďoch, o ženách , ktoré sú hodnotné svojím spôsobom života [...] budeme písať oveľa viac ako o tom, či nosiť ofinu alebo nie. (Aj keď tomu sa nevyhneme, lebo aj to nás baví :)) (ed. 10/2016)
Čo poviete na spracovanie ich príbehu a na skryté odkazy, ktoré sme pre vás, naše obľúbené ženy , s režisérkou Martou do filmu zašifrovali? (ed. 11/2016)
Aby bola oslavou žien , ktoré si nevyberajú skratky v podobe bohatých milencov, ale idú svojou cestou, aj za cenu zaťatých zubov a omylov, za ktoré sa platí. (ed. 11/2016)
Editoriál o tom, že hurá, sme ženy. (ed. 2/2017)
Lebo my, ženy , vieme, kde je sever. (ed. 2/2017)

	[Číslo <i>Evity píše</i> ; pozn. J. K.] O tom, že sme, vďaka bohu, ženy . (ed. 2/2017)
	A ešte je jedna žena na tejto planéte, ktorá urobila takú malú revolúciu. Alicia Keys. Prestala sa líčiť. [...] Nenamaľovaná chodí medzi ľuďmi... (ed. 4/2017)
	Len nedávno sme sa s kamoškou sediac nad jedným projektom pristihli, že už dobrých desať minút venujeme dnešným mladým ženám . Ako sa im nechce robiť. Aké sú lenivé. Ako by chceli mať pri bábätkách opatrovateľky [...]. Ako by chceli mať veľa peňazí a ako sa spoliehajú na mužov. A ako rátajú s tým, že ich matky sú im vždy poruke... (ed. 5/2017)
	Ale ten nápad, nájsť mladé ženy , ktoré majú ambície, tvrdo na sebe makajú, vedia si život riadiť tým správnym smerom, ten vznikol práve tam. (ed. 5/2017)
	Ale aby to nebolo len o tom, že my ženy dáme všetko, máme pre vás 9 chlapíkov, ktorých každá z nás potrebuje. (ed. 5/2017)
	Tento časopis je o nás. O ženách z mäsa a kostí. (ed. 6/2017)
	V princípe je dôležité myslieť na všetko múdre a pekné, čo o menších či väčších zakopnutiach povedali na našich stránkach všetky tie ženy , ktoré sú pre nás inšpiráciou. (ed. 6/2017)
	Celé toto číslo je plné krásnych žien . Takých, v ktorých prítomnosti chcete byť stále a stále. Dávať sa na ne, počúvať ich, inšpirovať sa nimi. (ed. 8/2017)
	A našli sme jedinečné ženy . (ed. 8/2017)
ženská (2)	Mám takú partičku kamarátok, ktoré obdivujem, darí sa im, sú to super ženské . (ed. 3/2016)
	Aby sa z nás nestali tie frflajúce starnúce ženské , čo žiarlivo pozerali na nás, keď sme začínali. (ed. 5/2017)
ženský/á/é (8)	...že by som mohla založiť ženskú organizáciu, ktorá by pomáhala ženám s malým podnikaním. (ed. 5/2015)
	Rozprávame sa [s dcérou Lindou; pozn. J. K.] o úcte, o láske a o jej podobách. O mužoch, ktorí nie sú chlapmi, o ženskej solidarite. (ed. 7/2015)
	Predstavujem si to tak, že keď pocítite tú potrebu, zjídete na úrad pre ženské záležitosti, od milej úradníčky, plnej pochopenia, dostanete pečiatku a vaša rodina nebude mať na výber. (ed. 9/2015)
	Ak siahate po ženských príbehoch, skúste Petru Soukupovú Pod sněhem. (ed. 6/2016)
	Uznávam ženy, čo sa starajú o svoje rodiny a popritom dokážu robiť aj niečo iné, majú nadhľad, ženský ostrovtip a cítia solidaritu s ostatnými ženami... (ed. 10/2016)
	Ale zároveň sme chceli, aby tá hodina a pol bola oslavou silných ženských priateľstiev. (ed. 11/2016)
	V máji som takto svojmu ženskému lekárovi povedala, že porodím 16. 11. 2016, lebo je to pekný dátum. (ed. 1/2017)
	Editoriál o tom, že lenivosť je ženského rodu, ale nie je kamoška. (ed. 3/2017)
žensky (1)	Veríme, že budeme vašimi kamarátkami už navždy. A aj toto priateľstvo bude správne žensky silné. (ed. 7/2015)

Tabuľka 1 Kontextový výskyt lexém s koreňovou morféomou *žen-* v editoriáli časopisu *Evita* (máj 2015 – august 2017)

Okrem pomenovania *žena* sme sa pri analýze materiálu zamerali na substituenty tohto pomenovania, ktoré zastupujú ženu – autorku editoriálu; čitateľku editoriálu; ženský časopis; ženu (tému), o ktorej sa v editoriáli píše; všetky ženy (ako kolektív/skupina). V tomto prípade do úvahy berieme substantívne substituenty.

Najvyššiu frekvenciu výskytu sme zaznamenali pri týchto apelatívach: *kamoška* (10-krát); *kamarátka* (7-krát); *baba* (6-krát), *babinec* (4-krát); *mama* (6-krát), *matka* (4-krát); *dcéra* (4-krát); *priateľka* (3-krát); *manželka* (3-krát); *sestra* (3-krát); *dievča* (3-krát), *dievčatko* (2-krát); *babka* (2-krát); *čitateľka* (2-krát); *evit'áčka/Evit'áčka* (2-krát); *kolegyňa* (2-krát); *osobnosť* (2-krát). Takmer všetky z uvedených apelatív (okrem substantív *čitateľka*, *kolegyňa*,

osobnosť) sú slová, ktoré podnecujú emotívne konotácie (o slovách, ktoré fungujú ako podnety na emócie porov. Volková, 1992), keďže poukazujú na vzťah (citové väzby).

4.2.2 Výskyt pomenovania *Evita*

Z hľadiska proprií malo najvyššiu frekvenciu výskytu pomenovanie *Evita* (15-krát). Keďže *Evita* je reprezentantom *skutočnej ženy*, ako to vyplýva z profilácie periodika, domnievame sa, že práve na pozadí využitia tohto pomenovania v texte sa ukazuje snaha autorky editoriálu zjednotiť komunikantky na oboch stranách komunikačného kanála a vytvoriť spoločnú identifikačnú rovinu, čoho dôkazom sú aj využité pomenovania *evitáčka/Evitáčka* (2-krát). Okrem uvedených výskytov je súčasťou každého editoriálu podpis autorky *Vaša Evita* (28-krát).

Uvádzame všetky kontexty, najbližšie pragmaticko-sémantické okolie pomenovania *Evita*, ktorého výskyt sme zaznamenali v editoriáli časopisu *Evita*:

Pomenovanie (frekvencia)	Kontextový výskyt pomenovania <i>Evita</i>
EVITA/ <i>Evita</i> (15)	...a keď Boh dá, budeme mať časopis <i>Evita</i> . (ed. 5/2015)
	Doma som povedala, že asi budeme mať časopis <i>Evita</i> . (ed. 5/2015)
	V skratke – sme tu. Magazín <i>Evita</i> . (ed. 5/2015)
	P. S. 2 Dajte NÁM vedieť, čo sa vám nepáči a všetkým ostatným hovorte o tom, čo sa vám v <i>EVITE</i> páči. Pá. (ed. 5/2015)
	V tomto čísle <i>Evity</i> máme pre vás ženy, ktoré sa rozhodli vziať život do vlastných rúk. (ed. 6/2015)
	P.S.: Veľmi som si užila deň so štyrmi babami, ktoré vyhrali predplatiteľskú súťaž. Foto už v ďalšom čísle <i>Evity</i> :) (ed. 8/2015)
	P.S.: Ďakujeme všetkým vám, ktoré ste prijali <i>EVITU</i> za svoju kamošku. (ed. 9/2015)
	Aby sme si to ešte viac potvrdili, stretneme sa v roku 2016 po celom Slovensku na workshopoch <i>Evita</i> Day. Bude tam veselo, motivačne a šťastne! Viac na www.evitaaday.sk . (ed. 12/2015)
	Títo ľudia sa tešia zo života, z práce a čokoľvek im do cesty príde, riešia. Zlé, dobré, to je jedno. Robíme v <i>Evite</i> to isté a oplatí sa. (ed. 3/2016)
	Aj preto vznikol magazín <i>Evita</i> . Aby ste si urobili babinec doma, s našimi písmenkami. (ed. 5/2016)
	Užívajte si slnko, ľudí, ktorých ľúbite, drinky, dobré jedlo a nasávajte zážitky. Aby si o nich u nás, v <i>Evite</i> , mohli potom prečítať ostatné <i>Evitáčky</i> . (ed. 6/2016)
	Nad týmto číslom <i>Evity</i> sme sedeli s dievčatami z redakcie dlho. (ed. 9/2016)
	Aj o tomto je aktuálne číslo vašej – našej <i>Evity</i> . (ed. 2/2017)
	P. S. 2: Zmenu treba privítať v peknom oblečení, pekne upravená, to je jasné. Tak sme tu s Nákupmi s <i>Evitou</i> za skvelé zľavnené ceny! Listujte, nakupujte a meňte svoj život k lepšiemu :-). (ed. 5/2017)
	Zdravé krásne bábo, úspešný film, v nedeľu vás počúva rádio veľa preveľa, <i>Evita</i> sa vám páči čoraz viac. (ed. 6/2017)
<i>Evitáčka/evitáčka</i> (2)	Užívajte leto, <i>evitáčky</i> , plnými dúškami. (ed. 7/2015)
	Užívajte si slnko, ľudí, ktorých ľúbite, drinky, dobré jedlo a nasávajte zážitky. Aby si o nich u nás, v <i>Evite</i> , mohli potom prečítať ostatné <i>Evitáčky</i> . (ed. 6/2016)

Tabuľka 2 Kontextový výskyt pomenovania *Evita* v editoriáli časopisu *Evita* (máj 2015 – august 2017)

5 Výsledky analýzy

Výkladové slovníky sa zhodujú na dvoch primárnych lexikálnych významoch, ktoré môžeme brať do úvahy pri pomenovaní *žena* – dospelá osoba ženského pohlavia; manželka (Kačala – Pisárčiková – Považaj, 2003; Peciar, 1965; Pisárčiková, 2004). Na tieto ustálené sémy (lexie) tohto pomenovania však v mediálnom kontexte vplývajú ďalšie komunikačné premenné. Z hľadiska sociálnej roly, ktorú žena zastáva v spoločnosti, sa žena dominantne

spája s emocionálnym prežívaním, resp. vyššou potenciou emocionálnej reakcie (Linhart – Petrussek – Vodáková – Maříková, 1996b). Ak o emocionálnosti pomenovania *žena* uvažujeme na pozadí lexie, ktorá sa chápe ako primárna z hľadiska sociológie, môžeme povedať, že pomenovanie *žena* má v sebe potenciálnu emocionálnu hodnotu inherentne prítomnú, aby sa však z potenciálnej hodnoty stala reálna, emócie vyvolávajúca hodnota, je potrebná jej aktualizácia v príslušnom kontexte.

5.1 Emocionálnu hodnotu pomenovania *žena* určuje príslušné kontextové okolie. Zamerali sme sa na najbližšie sémanticko-pragmatické okolie, ktoré podľa nás vplýva na štylistickú príznakovosť pomenovania *žena* v kontexte ženských periodík. Výsledkom pragmatikalizácie primárneho významu tohto pomenovania v editoriáli je skutočnosť, že byť ženou (byť osobou ženského pohlavia) sa spája s emóciou radosť – **a) byť ženou je šťastie:** *hurá, sme ženy* (ed. 2/2017); *sme, vďaka Bohu, ženy* (ed. 2/2017). Do istej miery by sme mohli uvažovať o interpretácii, podľa ktorej sa *žena* ako osoba ženského pohlavia v editoriáli vymedzuje voči mužovi, osobe mužského pohlavia, v zmysle *byť ženou je lepšie, ako byť mužom*.

Ďalší význam, ktorý sa v editoriáli prezentuje v spojení s pomenovaním *žena*, možno interpretovať ako **b) byť ženou je inšpirácia/zaslúži si obdiv**. Dokladovať to možno jednotlivými príkladmi: *Mám takú partičku kamarátok, ktoré obdivujem, darí sa im, sú to super ženské* (ed. 3/2016); *Aby ste našli to, čo vás zaujíma. Ženy, ktoré vás inšpirujú...* (ed. 5/2016); *Je [editoriál, pozn. J. K.] o ženách, ktoré máme rady. A ktoré uznávame.* (ed. 5/2016); *O vás a o známych ženách, ktoré uznávame...* (ed. 5/2016); [budeme písať, pozn. J. K.] *o ženách, ktoré sú hodnotné svojím spôsobom života...* (ed. 10/2016); *pre vás, naše obľúbené ženy...* (ed. 11/2016); [romantická komédia, pozn. J. K.] *aby bola oslavou žien, ktoré si nevyberajú skratky...* (ed. 11/2016); *...na našich stránkach [...] všetky tie ženy, ktoré sú pre nás inšpiráciou.* (ed. 6/2017); *Celé toto číslo je plné krásnych žien. ...inšpirovať sa nimi.* (ed. 8/2017); *A našli sme jedinečné ženy.* (ed. 8/2017). V editoriáloch autorka oslovuje priamo čitateľku alebo hovorí o iných ženách, ktoré sa vyznačujú rovnakými, pre ženu typickými vlastnosťami, čo potvrdzuje aj tento úryvok: *Tento časopis je o nás. O ženách z mäsa a kostí.* (ed. 6/2017).

Vychádzajúc z nášho pozorovania sa ako najvýraznejšie významy viažuce sa na pomenovanie *žena* javia sila a solidarita – vlastnosti, ktoré sú v editoriáli pripisované ženám, nachádzajú sa v najbližšom sémanticko-pragmatickom okolí tohto pomenovania a aktualizujú jeho hodnotu. Pomenovanie *žena* možno interpretovať ako **c) byť ženou je mať silu/byť schopná/odvážna:** *Rozhodnutie, o ktorom píšem..., urobilo zo mňa ženu, ktorá už neprežíva bezsenné noci* (ed. 6/2015); *...máme pre vás ženy, ktoré sa rozhodli vziať život do vlastných rúk. Aj keď to nemali jednoduché.* (ed. 6/2015); *O tom, aké sú ženy silné. Lebo musia.* (ed. 7/2015); *Ženy, čo museli „ustáť“ priskoru smrt' svojich mužov a žiť ďalej.* (ed. 3/2016); *Ženy, ktoré si plnia sny...* (ed. 3/2016); *...pôrod bolí, ale tak ako maturitu ho zvládne každá žena :).* (ed. 9/2016); [ženy, pozn. J. K.] *majú nadhľad, ženský ostrovtip a cítia solidaritu s ostatnými ženami...* (ed. 10/2016); *mladé ženy, ktoré majú ambície, tvrdo na sebe makajú, vedia si život riadiť tým správnym smerom...* (ed. 5/2017); *my ženy dáme všetko...* (ed. 5/2017).

Pomenovanie *žena* možno ďalej interpretovať ako **d) byť ženou je byť solidárna:** *mohla by som založiť ženskú organizáciu, ktorá by pomáhala ženám s malým podnikaním...* (ed. 5/2015); *Chceme pomáhať vašim snom, predstavovať ženy, ktoré tiež snívajú...* (ed. 5/2015); *Rozprávame sa... o ženskej solidarite.* (ed. 7/2015); *Ponúkla jej bývanie u seba, ponúkla jej priateľstvo, nezištne a potichu. Žena žene.* (ed. 7/2015); *...pani Kohútiková, ktorá sa pracovných výziev nebála a nebojí sa pomáhať ani ostatným ženám.* (ed. 10/2015); *ženy cítia solidaritu s ostatnými ženami...* (ed. 10/2016); [rozprávame sa, pozn. J. K.] *O mužoch, ktorí nie sú chlapmi, o ženskej solidarite.* (ed. 7/2015). Vlastnosť solidarity,

definovaná ako „vzájomná (mravná) podpora, súdržnosť“ (Kačala – Pisárčiková – Považaj, 2003), „porozumenie pre jednotlivca alebo celok“ (Balážová – Bosák, 2005), možno spojiť s vlastnosťou empatie, „vcit'ovanie sa, vžívanie sa do pocitov, konania al. myslenia inej osoby (Buzássyová – Jarošová, 2006), ktorou sa z pohľadu sociológie vyznačujú práve ženy ako viac emocionálne, cítiace bytosti. Z tohto hľadiska uvažujeme, že vlastnosť solidarity možno vnímať ako schopnosť ženy, ako prejav jej sily. Podľa autorky editoriálov je byť solidárnou ženou dokonca nevyhnutnou vlastnosťou, ktorá má absolútny rozmer, určuje samotnú existenciu žien: ...*my ženy musíme držať pri sebe. Aby sme prežili.* (ed. 7/2015). Súdržnosť medzi ženami sa v editoriáloch mesačníka *Evita* celkovo javí ako nadradená kvalita.

5.2 Mediálnu tvorbu vnímame ako zámernú činnosť, preto aj spôsob tvorby editoriálu sa prispôsobuje komunikačným zámerom autorky a celej redakcie periodika. Predpokladom úspešnej mediálnej interakcie je myšlienková zhoda medzi vyslaným a percipovaným, táto jednota sa dosahuje tým, že autorka editoriálov jednotlivé významy vzťahuje na „všetky“ ženy. Pomenovanie *žena* a ďalšie substantívne substituenty tohto pomenovania, napr. *Evita*, *čitateľka*, *baba*, *priateľka* a i., majú kolektívny rozmer, napriek singulárnej podobe pomenovaní ich možno charakterizovať z hľadiska plurálu, keďže vo svojej podstate (v tomto type kontextu) vyjadrujú mnohosť.

Najvýraznejšie to pozorujeme na pozadí využívaného pomenovania *Evita*. Pomenovanie *Evita* je hypokoristikum, ktoré je odvodené od ženského krstného mena *Eva*. Dominantným znakom tohto pomenovania je, že na jeho pozadí nie je jedna osoba, ale celý kolektív: *V skratke – sme tu. Magazín Evita* (ed. 5/2015); *Aj o tomto je aktuálne číslo vašej – našej Evity* (ed. 2/2017). Ak vychádzame zo skutočnosti, že „niektoré vlastné mená sa stávajú pomenovaním celej triedy rovnorodých vecí“ (Oravec – Bajzíkova – Furdík, 1988, s. 34), môžeme konštatovať, že práve proprium *Evita* sa v kontexte ženských periodík apelativizuje, stáva sa všeobecným pomenovaním. Prostredníctvom pomenovania *Evita* sa v texte otvára spoločná identifikačná rovina pre všetky ženy. Naznačené uvažovanie potvrdzuje familiárne pomenovanie *E/evit'áčky*, prostredníctvom ktorého autorka v editoriáli oslovuje čitateľky alebo o nich referuje, čím sa posilňuje kolektívny rozmer interakcie: *Užívajte leto, evit'áčky, plnými dúškami* (ed. 7/2015); *Užívajte si slnko, ľudí, ktorých ľúbite, drinky, dobré jedlo a nasávajte zážitky. Aby si o nich u nás, v Evite, mohli potom prečítať ostatné Evit'áčky* (ed. 6/2016).

O familiárnosti možno hovoriť aj v súvislosti s využívaním epištolémy *Vaša Evita*, typickej pre súkromnú a neoficiálnu epištolárnu komunikáciu, ktorá poukazuje nielen na citovú väzbu, ale aj na jednotu medzi pomenovaním časopisu a autorkou editoriálu. Táto jednota sa vzťahuje na čitateľku editoriálu, resp. na všetky ženy, o ktorých sa v editoriáli referuje. Prostredníctvom posesívneho pronomina *vaša* autorka vyjadruje istú odovzdanosť vo vzťahu k čitateľkám,¹⁷ a rovnako tak nepriamo zaväzuje čitateľku, aby prijala svoju účasť vo vzťahu, príp. rovnakú „náklonnosť“ prejavovala aj ona. Uvažujeme teda, že záverečný pozdrav šéfredaktorky, jednotný vo všetkých analyzovaných editoriáloch, má emocionálny rozmer. Myšlienka súvisiaca s potenciou vzniku dôverného kontaktu, ktorá sa v editoriáli vybraného ženského mesačníka dosahuje prostredníctvom emocionálneho vyjadrenia, potvrdzuje výskumnú hypotézu v príspevku. Rovnorodá komunikácia medzi „E/evit'áčkami“ zároveň umožňuje prežívanie kolektívnych (interskupinových) emócií.

¹⁷ Vychádzame pritom z charakteristiky posesívnych zámen, ktoré vyjadrujú, že „niečo, niekto patrí niekomu, niečomu“ (Kačala – Pisárčiková – Považaj, 2003), a lexikálneho významu vlastnosti posesívnosti – „psych. tendencia k privlastňovaniu si niečoho, majetníctvo“ (Balážová – Bosák, 2005).

5.3 Sociálna rola, ktorú zastáva žena, teda autorka editoriálu a jeho čitateľka v Evite, sa špecifikuje vzhľadom na jej kolektívnu platnosť, ktorú rámcuje ženský časopis. Táto zmena v kontexte ženských periodík funguje na pozadí stanoveného spoločného rámca interakcie, a tým je ženské priateľstvo. Práve kategória rodu, ktorá vymedzuje ženu ako osobu ženského pohlavia, sa v editoriáli podieľa na aktualizácii tejto lexie – pragmatickú sému pomenovania *žena* možno v tomto kontexte interpretovať takto: žena je osoba ženského pohlavia, ktorá je kamarátkou, kamoškou, priateľkou, to znamená, že vytvára a udržiava vzťahy medzi ženami.

Zistili sme, že v editoriáli mesačníka Evita sa vzťah medzi účastničkami interakcie demonštruje na pozadí premisy – *žena sa (rada) kamaráti*. Poukazujú na to aj výsledky výskumu. Najvyšší výskyt z hľadiska substantívnych substituentov pomenovania *žena* sme zaznamenali pri subštandardnom a expresívnom pomenovaní *kamoška* (10 prípadov), ďalšie v poradí bolo pomenovanie *kamarátka* (7 prípadov), použitie pomenovania *priateľka* sme zaznamenali v troch prípadoch. Slovník súčasného slovenského jazyka (Jarošová – Buzássyová, 2011) definuje pomenovania *kamarátka*, *kamoška* jednotne – ide o „duchovne a citovo blízkeho človeka, ktorému sa dá dôverovať a ku ktorému cítime náklonnosť“. Komunikačnú blízkosť zosobňuje samotný časopis, ktorý sa stavia do pozície citovo blízkej osoby, čo poukazuje na neformálnu a dôvernú rovinu komunikácie: *P. S.: Ďakujeme všetkým vám, ktoré ste prijali EVITU za svoju kamošku*. (ed. 9/2015); *Veríme, že budeme vašimi kamarátkami už navždy*. (ed. 7/2015); *Aby ste vedeli, že sme tu. Pre vás. Ako ozajstné kamarátky*. (ed. 5/2016). Na pozadí uvedených príkladov možno povedať, že v editoriáli nastáva posun v interpretácii pomenovania *žena* a jej pragmatickej sémy – žena je v editoriáli mesačníka Evita skutočnou/ozajstnou ženou vtedy, ak je *skutočnou/ozajstnou kamarátkou*. Komunikačná blízkosť, na pozadí ktorej sa manifestuje v kontexte ženských periodík ženskosť, sa ukazuje aj na pozadí ďalších príkladov: *Práca, muž, deti, domácnosť, to všetko nás zamestnáva a na víno alebo večeru s kamoškami nemáme čas. Chyba. Naša*. (ed. 5/2016); *Babince sú najviac!* (ed. 5/2016); *Správny babinec rozprúdi endorfíny*. (ed. 1/2016).

Ako uvádza autorka, je to hodnota priateľstva, ktorá ženu určuje. V editoriáloch vyzdvihuje dôležitosť vzťahu medzi ženami, kamoškami, babami a priateľstvo vymedzuje ako nevyhnutnosť – *A hlavne, treba mať dobré priateľky. Lebo len my vieme, čo sme pre seba schopné urobiť. Lebo len my vieme, že ich potrebujeme čoraz častejšie...* (ed. 7/2015). Využitím inkluzívneho plurálu, prostredníctvom personálneho pronomina *my* a verba *vieme* v 1. osobe plurálu, autorka vyjadruje spolupatričnosť s čitateľkami a naznačuje, že táto spolupatričnosť je ženám prirodzená – *vieme, čo sme pre seba schopné urobiť*, lebo samy sme priateľkami, vstupujeme do priateľských vzťahov. Tento predpoklad autorka využíva na vytvorenie priateľského vzťahu medzi čitateľkou a mesačníkom Evita (žena – čitateľka a žena – autorka editoriálu): *Aj preto vznikol magazín Evita. Aby ste si urobili babinec doma, s našimi písmenkami* (ed. 5/2016). Na pozadí tohto vzťahu má čitateľka možnosť vytvárať vzťahy aj s ďalšími ženami, o ktorých sa v editoriáloch píše (žena – čitateľka a žena – téma editoriálu), a medzi čitateľkami navzájom (žena – čitateľka a žena – čitateľka). Vyjadrenie želania zo strany autorky *veríme, že... aj toto priateľstvo bude správne žensky silné* (ed. 7/2015) prezentuje jednak komunikačný zámer periodika zachovať si čitateľskú priazeň, na druhej strane apeluje na silu ženy, lebo práve na základe tejto vlastnosti môže podľa autorky žena budovať silné priateľstvá. Posun v interpretácii pragmatickej sémy pomenovania *žena* vidíme v tom, že žena je schopná byť priateľkou, lebo je silná. Podľa výkladu jedného z významov pomenovania *sila* ide o „silný kolektívny činiteľ, moc“ (Kačala – Pisárčiková – Považaj, 2003). Vlastnosť sily sa tak v kontexte editoriálov ženského mesačníka spája s možnosťou emocionálneho (štylistického) účinku na strane čitateľiek ako ženského kolektívu.

6 Diskusia

Aktivizáciu emocionálnych hodnôt na pozadí pomenovania *žena* a jeho substantívnych substituentov, na ktoré sme sa vo výskume zamerali, chápeme v kontexte ženského časopisu *Evita* v tom, že komunikovaný obsah sa čitateľky priamo „dotýka“ – žena, ktorú editoriál oslovuje, má možnosť „splynúť“, zosobniť sa s obrazom mediálne reprezentovanej ženy len preto, že aj ona sama je ženou a prezentovanému rozumie. Vychádzajúc z toho, že mediálna interakcia sa realizuje len v spojení s aktívnym, a preto „priamo zúčastneným“ percipientom, na emocionálnosť v jazyku editoriálu nazeráme zo strany čitateľky, ktorá má schopnosť „vpísať“ pomenovaniu *žena* reálnu emocionálnu hodnotu. Hovoríme teda o štylisticko-pragmatickej emocionálnej hodnote, ktorá sa nevzťahuje na vonkajšiu formu štylémy, ale na jej obsahovú zložku (v podobe výrazovej kategórie emocionálnosť). Inými slovami, máme na mysli typ emocionálne príznakových slov, ktoré citovosť (emocionálnosť) nemajú „zakotvenú v lexikálnom význame slova, ale je prítomná v implikačnej zóne jeho obsahu, [...] je zachytená v mimovýznamovej oblasti obsahu slova“ (Dolník, 1999, s. 48–49). Dôležité však je, že pri týchto pomenovaniach nejde o vznik pridaného, sekundárneho významu, ale o novonadobudnutú primárnu hodnotu lexie, primárne sa viažucu na konkrétnu situáciu. Preto uvažujeme nie o sekundárnom význame pomenovania *žena*, ale o primárnej pragmatickej hodnote významu, keďže pomenovanie svoj význam nemení, zmena nastáva na úrovni jeho kvalitatívnej pôsobnosti v konkrétnom texte – v editoriáli časopisu *Evita*. Ako uvádza I. Vaňková (2012, s. 70), „předmět se může jevit v různých situacích různě – a pojem s ním spojený má tedy různé varianty; ač je stále týž, jako by se k nám otáčel pokaždé určitou stranou“.

Každé aktuálne použitie pomenovania *žena* v editoriáli mesačníka *Evita* spôsobuje, že sa v tomto kontexte automaticky (stereotypne) aktualizuje jeho pragmatická hodnota, dochádza k posunu v interpretácii pragmatickej sémy tohto pomenovania. Z nášho výskumu vyplýva, že ide napríklad o tieto interpretácie pragmatickej sémy pomenovania *žena*: *žena je silná, žena je solidárna, žena je krásna, žena je šťastná, žena upokojuje emócie, žena je schopná, žena je spokojná, žena má rada iné ženy, žena je kamarátka, žena má nadhľad, žena súdi, žena kritizuje, žena je sebestačná, žena si plní svoje sny/žena sníva*. Vo Veľkom sociologickom slovníku sa uvádza, že hodnoty „je možné chápať jako komplexní významy“ (Linhart – Petrušek – Vodáková – Maříková, 1996a, s. 375). Tieto hodnoty zároveň môžu byť pozitívne alebo negatívne, viac alebo menej dôležité a môžu poukazovať na poznávacie, citové alebo vôľové aspekty (tamtiež). Inými slovami, „v hodnote je aspekt priznání významu“ (tamtiež, s. 377). Emocionálnu hodnotu určitého pomenovania vidíme v tom, že v sebe zahŕňa priznanie emocionálneho významu pomenovania na strane toho, kto si túto hodnotu uvedomuje. Keďže „vedomie hodnoty pragmatického príznaku je súčasťou axiologickej kompetencie používateľa jazyka“ (Slančová, 1998, s. 190), jedine čitateľka editoriálu má na základe svojho aktuálneho hodnotenia možnosť prisúdiť emocionálnu (štylistickú) kvalitu pomenovaniu *žena* a schopnosť vnímať tieto hodnoty pri aktívnej percepcii.

Pomenovanie *žena* je podľa nás takým pomenovaním, ktoré v aktuálnom použití v editoriáli mesačníka *Evita*, reprezentanta ženských periodík, funguje ako podnet na emóciu (Volková, 1992), to znamená, že má potenciú emócie vyvolávať, vzbudzovať emotívne konotácie na strane čitateľky. Predpokladom tejto potenciú je skutočnosť, že vlastnosti, ktoré autorka prisudzuje ženám, sa v editoriáli zámerne generalizujú, prezentujú sa ako poznané celou skupinou žien, čím sa zvyšuje ich výpovedná hodnota a možnosť emocionálneho účinku. Na pozadí osobnej skúsenosti, ktorú *žena – čitateľka – E/eviľáčka* podľa predpokladu autorky editoriálu má, sa priamo naplňa zážitkový rámec interakcie, nastáva posun od percepcie k prežívaniu, a podnecujú sa „pragmatické konotácie, v dôsledku ktorých vzniká

text ako evokačné zobrazenie konkrétnych životných situácií, príbehov a osudov“ (Miko – Popovič, 1978, s. 216).

7 Záver

V príspevku sme sa zamerali na emocionálnosť v jazyku editoriálu v kontexte ženského periodika. Výskumná vzorka predstavovala 28 redakčných editoriálov v exkluzívnom časopise *Evita*, ktorý je na slovenskom trhu od mája 2015. Hlavným predmetom nášho výskumu bolo odpovedať na otázku *Aká je žena v editoriáli v časopise Evita?*, resp. *Aký je význam lexémy žena v časopise Evita?*. Pomocou kvalitatívnych metód výskumu, empirického pozorovania a štylistickej analýzy a interpretácie bolo naším záujmom prezentovať zistenie, že „dotykový“ charakter médií sa vo vybranom magazíne ústredne spája s pomenovaním *žena*. Pozornosť sme preto venovali pomenovaniu *žena*, ktoré má v aktuálnom použití možnosť nadobudnúť novú štylisticko-pragmatickú hodnotu, na úrovni lexie má schopnosť viazať na seba ďalšie významy, preto sa vyznačuje potenciou aktivizácie emocionálneho dojmu na strane čitateľky.

Za dôležitý výsledok výskumu považujeme, že podstatu mediálnej interakcie, ktorá sa realizuje prostredníctvom žánru editoriál, vymedzuje jej kolektívny rozmer. Ak sa v editoriáli hovorí o žene, singulárna forma na obsahovej rovine tohto pomenovania vymedzuje „všetky“ ženy ako kolektív, ako ženskú (sociálnu) skupinu, v rámci ktorej majú ženy podobné vlastnosti, záujmy, ciele či sny. Pomenovanie *žena* a jeho najfrekvencovanejšie substantívne substituenty, na ktoré sme sa pri interpretácii zamerali, plnia v jazyku editoriálov funkciu pozvánky, pochvaly či motivácie a sú spoločným menovateľom interakcie, na ktorej sa rámcovo podieľajú „tri ženy“ – *Evita* (šéfredaktorka), *Evita* (magazín) a „E/evitačka“ (čitateľka) – s cieľom vzájomnej identifikácie. Prezentované hodnoty v editoriáli, s ktorými sa ženy identifikujú, v dôsledku čoho je umožnená kolektívna emocionálna súdržnosť medzi ženami, majú gnómický rozmer. Predpokladom tohto vzájomného „porozumenia“ je, že aj ostatné ženy sa vyznačujú vlastnosťami či schopnosťami, ako sú sila, krása, rozhodnosť vziať svoj život do vlastných rúk, plniť si svoje sny, a to všetko s vedomím solidarnosti a pospolitosti voči ostatným ženám, pričom reprezentujú modelový obraz *skutočnej ženy* – *skutočnej Evity*. Na záver uvádzame úryvok editoriálu, ktorý podľa nás tieto jednotlivé zistenia (aspoň nateraz) výstižne uzatvára:

Lebo my, ženy, vieme, kde je sever. Nemyslím svetovú stranu, teraz je to metafora. Máme dar intuitívne vycítiť, kto je v akej nálade, vieme rozoznať druh plaču u bábätko, dokážeme zladať zehlenie s diktovaním vybraných slov a objednávaním narodeninovej torty na sobotu, ktorá je párna a ocko vtedy nemá v práci službu. V robote sme rýchle, rozhodujeme rýchlo a väčšinou správne, porady, ktoré vedieme my, nikdy netrávajú večnosť. A to všetko nalíčené, učesané a so silonkami na nohách. Dokážeme viac ako ktorýkoľvek muž. Máme to v DNA. Tak na to buďme pyšné. Pestujme si v sebe všetku tú nehu, srdečnosť a láskou voňajúci úsmev (ed. 2/2017).

Literatúra:

- AUER, P. (2014): *Jazyková interakce*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
 BOČÁK, M. – RUSNÁK, J. (2010): Gender v elektronických médiách. In: J. Rusnák (ed.): *Texty elektronických médií: Stručný výkladový slovník*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, s. 71–73.
 BALÁŽOVÁ, L. – BOSÁK, J., eds. (2005): *Slovník cudzích slov (akademický)*, 2. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo – Mladé letá.
 BUZÁSSYOVÁ, K. – JAROŠOVÁ, A., eds. (2006): *Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.

- DOLNÍK, J. (1993): *Všeobecná lingvistika: sémantika a pragmatika*. Bratislava: Univerzita Komenského Bratislava.
- DOLNÍK, J. (1999): *Jazyk a hodnotenie*. Banská Bystrica: Filologická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici.
- HIRSCHOVÁ, M. (2013): *Pragmatika v češtině*. Praha Univerzita Karlova v Praze.
- JANDÍKOVÁ, E. (2012/2013): Současný editorial (I). In: *Češtinár*, 23/2, s. 39–49.
- JAROŠOVÁ, A. – BUZÁSSYOVÁ, K., eds. (2011): *Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L*. Bratislava: Veda 2011.
- KAČALA, J. – PISÁRČIKOVÁ, M. – POVAŽAJ, M., eds. (2003): *Krátky slovník slovenského jazyka*. Bratislava: Veda.
- KADLECOVÁ, K. (2006): *Ženské časopisy pro pokročilé. Literární interpretace a kritická analýza diskurzu měsíčníku Marianne*. Liberec: Nakladatelství Bor.
- KLINGOVÁ, J. (2018): *Emocionalita v jazyku súčasných slovenských médií*. [dizertačná práca]. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove.
- LINHART, J. – PETRUSEK, M. – VODÁKOVÁ, A. – MAŘÍKOVÁ, H. (1996a): *Velký sociologický slovník. 1. svazek A – O*. Praha: Karolinum.
- LINHART, J. – PETRUSEK, M. – VODÁKOVÁ, A. – MAŘÍKOVÁ, H. (1996b): *Velký sociologický slovník. 2. svazek P – Z*. Praha: Karolinum.
- McLUHAN, M. (1991): *Jak rozumět médiím: extenze člověka*. Praha: Odeon.
- MIKO, F. (1969): *Estetika výrazu. Teória výrazu a štýl*. Bratislava: SPN.
- MIKO, F. (1970): *Text a štýl*. Bratislava: Smena.
- MIKO, F. – POPOVIČ, A. (1978): *Tvorba a recepcia*. Bratislava: Tatran.
- MISTRÍK, J. (1997): *Štylistika*. Bratislava: SPN.
- MÜLLEROVÁ, O. (1982): *Sborník o pragmalingvistice*. In: *Slovo a slovesnosť*, 43/1, s. 67–69.
- ORAVEC, J. – BAJZÍKOVÁ, E. – FURDÍK, J. (1988): *Súčasný slovenský spisovný jazyk. Morfológia*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- PISÁRČIKOVÁ, M., ed. (2004): *Synonymický slovník slovenčiny*, 3. vyd. Bratislava: Veda.
- PLESNÍK, Ľ. a kol. (2011): *Tezaurus estetických výrazových kvalít*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre.
- RUŠČÁK, F. (2002): *Štylistika epištolárnych textov*. Prešov: Náuka.
- SLANČOVÁ, D. (1996): *Praktická štylistika*. Prešov: Slovacontact.
- SLANČOVÁ, D. (1998): K pragmatickej charakteristike slovnej zásoby. In: P. Karlík – M. Krčmová (eds.): *Jazyk a kultura vyjadřování. Milanu Jelínkovi k pětasedmdesátinám*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, s. 185–191.
- SLANČOVÁ, D. (2003): Východiská interaktívnej štylistiky (Od eklektizmu k integrácii). In: *Slovenská reč*, 68/4, s. 207–223.
- SLANČOVÁ, D. (2005): O niektorých metódach štylistického výskumu (na príklade interpretácie štýlu „časopisu pre ženu tretieho tisícročia“). In: Ľ. Sičáková – Ľ. Liptáková (eds.): *Slovo o slove*. Zborník Katedry komunikačnej a literárnej výchovy Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 11, s. 8–22.
- PECIAR, Š., ed. (1965): *Slovník slovenského jazyka. V – Ž*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV.
- SMITH, E. R. – MACKIE, D. M. (2008): Intergroup Emotions. In: M. Lewis – J. M. Haviland-Jones – L. F. Barrett (eds.): *Handbook of Emotions*. Third Edition. New York, London: The Guilford Press, s. 428–439.
- VAŇKOVÁ, I. (2012): Tělesnost a studium somatismů v perspektivě antropologické lingvistiky. In: I. Vaňková (ed.): *Tělo, smysly, emoce v jazyce*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta.
- VOLKOVÁ, B. (1992): K emotivní sémantice a sémiotice. In: *Slovo a slovesnosť*, 53/1, s. 11–21.
- VYBÍRAL, Z. (2009): *Psychologie komunikace*. Praha: Portál.

Ďalšie použité zdroje:

Evita magazín – vydavateľstvo Mafra Slovakia a.s. [online]. [Cit. 2019-1-10.] Dostupné na internete: <<https://mafraslovakia.hnonline.sk/titul/evita>>

Evita magazín – internetová stránka časopisu Evita. [online]. [Cit. 2019-1-10.] Dostupné na internete: <https://www.facebook.com/pg/evitamagazinprezeny/about/?ref=page_internal>

Evita magazín – Digitálna verzia časopisu Evita. Svetevity.sk. [online]. [Cit. 2019-1-10.] Dostupné na internete: <<https://svetevity.sk/>>

Summary

Lexeme woman in editorial of Evita's magazine (focusing on expression category of style emotionality)

The main goal of the study is to describe the way of implementing selected media texts of the genre editorial for women, with the accent on lexical linguistic tools. The study analyses meaning and using of the lexeme woman in editorial of Evita's magazine. Methodologically, it is based on the qualitative research methods of empirical observation and stylistic analysis and interpretation. On the background of the expressive concept of style, it concentrates on the expressive category of emotionality and its structural indicators, specifically, lexical means, as carriers of style and stylistic emotional values in specific woman's press. Our research shows that every actual use of the lexeme woman in the editorial of Evita's magazine causes its pragmatic value to be automatically (stereotypically) updated in this context. For example, these are interpretations of the lexeme woman: *woman is strong, woman is solidarity, woman is beautiful, woman is happy, woman calms emotions, woman likes other women, woman is a friend, woman dreams*. In the study we conclude that the lexema woman is characterized by the potential to acquire emotional value in actual perception in the editorial of specific media's context.

Aktuálne prešovské výskumy v oblasti slovenskej lexiky

Martin Ološtiak

Inštitút slovakistiky a mediálnych štúdií, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove
martin.ološtiak@unipo.sk

Kľúčové slová: lexikológia, slovotvorba, morfematika, neológia, neografia

Key words: lexicology, word-formation, morphemics, neology, neological lexicography

1 Úvod

Cieľom príspevku je predstaviť aktuálne výskumy v oblasti slovenskej lexiky v období rokov 2016 – 2019, ktoré sa realizovali a realizujú na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove. Tieto bádania sa uberali v zásade dvomi vzájomne sa prelínajúcimi smermi: a) výskum slovotvornej a morfematickej štruktúry slovenského slova; b) výskum neologizmov. Oba prístupy vychádzajú z rovnakého metodologického podložia, z konceptu lexikálnej motivácie, a inštitucionálne sú spojené s grantovými projektmi *Morfematická a slovotvorná štruktúra slovenského slova* (VEGA 2016 – 2018), *Morfematická a slovotvorná štruktúra slovenského slova II. (intralingválne a interlingválne aspekty)* (VEGA 2019 – 2021) a *Slovník slovenských neologizmov (lexikografický, lexikologický a porovnávací slavistický výskum)* (APVV 2019 – 2023).

2 Slovotvorné a morfematické výskumy

Slovotvorno-morfematické výskumy v sledovanom období kontinuálne nadväzovali na predchádzajúce výskumy prešovských slovakistov (ako aj slavistov a čiastočne aj odborníkov na iné jazyky). V predchádzajúcom období bolo publikované tretie vydanie *Slovníka koreňových morfém slovenčiny* (2012; ďalej aj SKMS¹), kolektívna monografia *Kvalitatívne a kvantitatívne aspekty tvorenia slov v slovenčine* (ed. M. Ološtiak, 2015), ktorá vo viacerých kapitolách čerpala z databázy SKMS, a *Retrográdny morfematický slovník slovenčiny* (Ološtiak – Genči – Rešovská, 2015; ďalej aj RMSS).

M. Vojteková publikovala monografiu *Slovenské a poľské adjektívum z hľadiska slovotvornej motivovanosti* (2016). Ide o dôležitý príspevok ku konfrontačnému výskumu súčasnej spisovnej slovenčiny a poľštiny na slovotvornej úrovni, a to nielen z toho pohľadu, že takéto výskumy v slovakistike a polonistike absentujú, ale najmä preto, že autorka vo svojej analýze uplatnila viacrovinný prístup. Čerpá pritom zo slovakistických, ako aj z polonistických prác. Ako hlavné klasifikačné kritériá pri komparácii adjektív vo svojom prístupe využíva pojmy/termíny onomaziologická kategória, slovotvorný typ, slovotvorné prostriedky. Adjektívny materiál pritom člení do týchto základných skupín: desubstantívne deriváty (*štátne peniaze – państwowe pieniądze*), deadjektívne deriváty (*asymetrický – asymetryczny, prihluchý – przygluchy*), deverbatívne deriváty (*sťahovavé vtáky – wędrowne ptaki*), deriváty z predložkových spojení (*zaoceánsky – zaoceaniczny*), kompozitá (*bielovlasý – białowłosy*).

M. Ološtiak v dvoch vysokoškolských učebniciach (*Lexikálna paradigmatica, sémantika a kombinatorika*, 2017a; *Slovotvorba, slovnodruhovú prechody, preberanie a skracovanie lexém*, 2017b) predstavuje slovotvorbu v širších lexikologických súvislostiach. Ide o vysokoškolské učebné texty postavené na teórii lexikálnej motivácie. V prvej z nich

¹ Na precizovaní a upravovaní SKMS sa kontinuálne pracuje doteraz. Upravená verzia 3. vydania (de facto pracovná verzia 4. vydania) SKMS sa napríklad stala podkladom heslára retrográdneho morfematického slovníka (porov. ďalej).

(Ološtiak, 2017a) sa okrem uvedenia do lexikologickej problematiky ozrejmuje teória lexikálnej motivácie a v samostatných kapitolách sa predstavuje paradigmatická motivácia (lexikálna paradigmatica), sémantická motivácia a polysémia a syntaktická motivácia (tvorenie viacslovných pomenovaní). V druhej učebnici (Ološtiak, 2017b) sa explikuje problematika slovtvornej motivácie, morfolologickej motivácie (slovnodruhovú prechody), interlingválnej motivácie (preberanie lexém z cudzích jazykov) a abreviačnej motivácie (skrakovanie).

Monografia L. Palkovej *Univerbizácia v slovenčine* (2018) predstavuje prvú komplexnú charakteristiku univerbizovaných procesov v slovakistike. Autorka taktiež vychádza z teórie lexikálnej motivácie, čomu prispôsobuje celý výklad (univerbizácia ako proces a vzťah, univerbát ako výsledok, príčiny a typy univerbizácie, univerbizácia a lexikálnomotivačná relačnosť, univerbizácia a motivačná dynamika). Cenné sú tiež pasáže v kapitole o kvantitatívnych a sociolingvistických aspektoch, ako aj slovník univerbátov, ktorý obsahuje 1 640 lexikograficky spracovaných univerbizovaných jednotiek. Napríklad:

abst'ák -ku m. subšt. abstinenčný syndróm: *Treba priznať, že abst'ák po vysadení pervitínu sa ani zďaleka nedá porovnať s abst'ákom heroínovým.*

benziňák -ku m. subšt. benzínový motor: *Hoci pije naftu a prácu s tromi valcami nezaprie, vďaka vstrekovaniu common rail znie ako benziňák.*

Bezručka -ky ž. subšt. Bezručova ulica: *Okolie Modrého kostolíka, ktorý na Bezručke stojí, milujú domáci azda rovnako ako turisti.*

Prvou svojho druhu je aj monografia *Slovtvorná adaptácia a kompozitnosť v slovenčine* (Ološtiak – Vojteková – Oriňáková, 2018). V práci sa systematicky analyzujú tzv. semikompozitá, t. j. také kompozitné jednotky, ktoré vo svojej štruktúre obsahujú minimálne jeden komponent, ktorý nefunguje ako samostatná lexikálna jednotka, tzv. bázoid (napr. *biosféra, astrofyzika, minisukňa, filmotéka, megaúspešný*), príp. viac bázoidov, najčastejšie dva bázoidy (napr. *neografia, polygamia, demokracia, bibliotéka, biológia*). Jadro monografie tvorí analýza 368 bázoidov. Jednotlivé „heslá“ sú usporiadané abecedne a nachádza sa v nich krátka charakteristika príslušného komponentu, ktorá zahŕňa sémantické, formálne, slovtvorné, funkčné, distribučné a frekvenčné údaje (zo Slovenského národného korpusu).

Publikačné portfólio dokresľujú štúdie, venujúce sa čiastkovým problémom tvorenia slov, resp. nominácie – o súvislostiach pronomín na úrovni morfolologickej motivácie porov. Vojteková (2018), o nominácii v širších všeobecnojazykovedných súvislostiach porov. Ološtiak (2018). Dve štúdie sumarizujúce výskum v oblasti morfematiky a slovtvorby a viacslovných pomenovaní publikovali M. Ološtiak a M. Ivanová (Ivanová – Ološtiak, 2018; Ološtiak – Ivanová, 2018). Osobitné miesto majú dva texty, v ktorých sa pozornosť venuje slovtvorným a ďalším (aj pragmatickým) súvislostiam osobitného komunikačného registra tehotných žien (Palková, 2017; Palková – Slančová, 2018).

Ďalšie knižné publikácie sú v tlači. V *Slovníku slovenských eponým* (Ološtiak – Palková – Gavurová – Rešovská, v tlači) sa spracúva takmer 1 300 deonymických apelatív. Tie sa môžu tvoriť pomocou sémantickej motivácie, t. j. jednoduchej apelativizácie (*Judáš* → *judáš*, *Lynch* → *lynč*), slovtvornej motivácie (*Štúr* → *štúrovec*, *Alpy* → *alpinizmus*), spolupráce slovtvornej a syntactickej motivácie ((*Morse* → *Morseova*) + (*abeceda*) → *Morseova abeceda*, *Eustachova trubica*), syntactickej a frazeologickej motivácie (*žiť ako Robinson*, *neveriaci tomáš/Tomáš*), interlingválnej motivácie s možnou spoluprácou s ďalšími motivačnými typmi (*Hermes a Afrodita* → *hermafrodit*, *Afrodīsios* → *afrodīsiakos* → *afrodiziakum*). Slovník má ďalšiu derivatologickú „pridanú hodnotu“ – vo zvýšenej miere sa v ňom hniezdú motiváty heslových eponým, napr. *saxofón*: *saxofonista*, *saxofonistka*, *saxofónový*, *stoicizmus*: *stoik*, *stoický*, *stoicky*.

Monografia *Onymická a deonymická nominácia* (Ološtiak, v tlači) si kladie za cieľ analyzovať proprium v kontexte nominačných vzťahov, jednak ako nominačný motivát (spôsoby tvorenia vlastných mien), jednak ako nominačný motivant (spôsoby tvorenia lexém od vlastných mien). S ohľadom na špecifiku propriálneho pomenúvania v prvom prípade (onymická nominácia) sa okrem čisto jazykových názvotvorných postupov (derivácia, kompozícia, preberanie, skracovanie a i.) počíta aj so špeciálnymi procesmi, ktoré sú typické len pre propriá, konkrétnejšie antroponymá (onymická selekcia, onymická heredita, onymická akceptácia). V druhom prípade (deonymická nominácia) sa hľadajú všeobecnejšie princípy, na základe ktorých možno charakterizovať vlastné meno ako východisko ďalších nominačných (najmä slovotvorných) procesov.

Vysokoškolská učebnica *Slovotvorba a morfeematika slovenčiny* (Ološtiak – Gianitsová-Ološtiaková, v tlači) po J. Horeckom (1964) a M. Sokolovej (1999, 2006) podáva ucelený výklad o morfematickej štruktúre slovenského slova: vysvetľuje základné morfematické pojmy/termíny, princípy morfematickej analýzy a ponúka systematický prehľad morfematickej štruktúry jednotlivých slovných druhov. S využitím údajov zo SKMS prezentuje aj kvantitatívne parametre (frekvencia jednotlivých morfém, typov morfém a morfematických sekvencií). V druhej časti učebnice sa predstavuje fungovanie slovotvornej motivácie, explikuje sa základná derivatologická terminológia, taktiež s využitím bohatej databázy zo SKMS.

Osobitným publikačným portfóliom, ktoré sa postupne buduje, je webová stránka *Morfematické a slovotvorné slovníky slovenčiny* (<<https://ff.unipo.sk/slovník-morfematika-slovotvorba/index.html>>). Tá obsahuje údaje o doteraz riešených projektoch, riešiteľoch, bibliografii (viaceré texty sú voľne dostupné online), no najmä vyhľadávacie rozhranie. V ňom možno nateraz vyhľadávať slová (v rozsahu RMSS), zistiť ich morfematickú štruktúru a doplnujúce informácie, ako sú zachytené v MSS a v RMSS. Ide o indexy, poukazujúce na vybrané lexikálne a štruktúrne parametre a alfanumerický kód s morfológickými informáciami (slovný druh, typ flexie). Jednoduchým kliknutím na tieto položky sa zobrazia vysvetlivky, takže používateľ si „zašifrované“ informácie môže ihneď „dekódovať“.

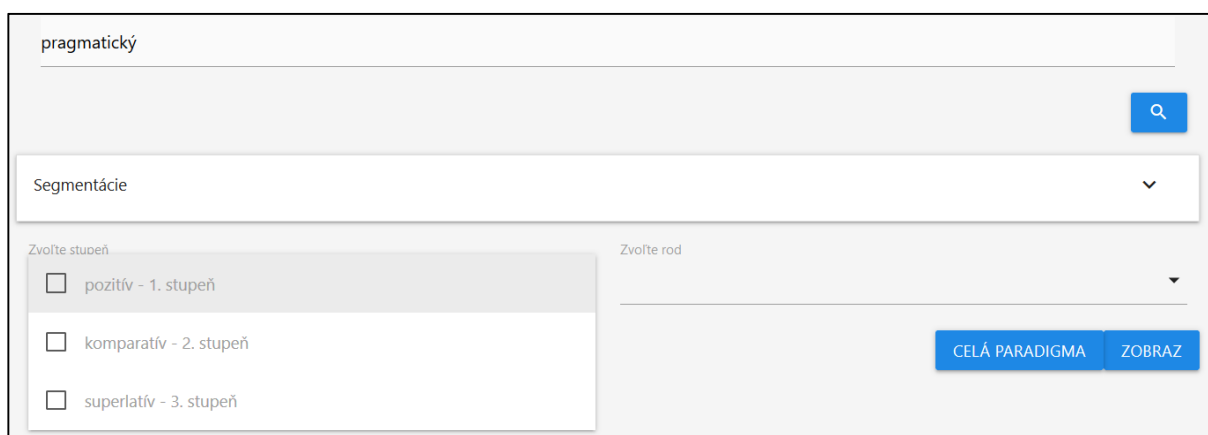

Obrázok 1 Ukážka vyhľadávacieho rozhrania – substantívum *prezývka*

Pri adjektívach možno vyhľadávať morfematicky rozsegmentované všetky gramatické tvary (maskulína animálne, maskulína inanimálne, feminína, neutrá, pozitív, komparatív, superlatív); obr. 2 a 3. Pracujeme na paradigmaticke ďalších slovných druhov, takže v budúcnosti sa budú dať vyhľadávať gramatické tvary a paradigmy všetkých ohybných slov. Možné bude aj vyhľadávanie a triedenie podľa slovotvorných parametrov (afixov, základov, slovotvorných typov, slovotvorných hniezd a i.).

Obrázok 2 Ukážka vyhľadávacieho rozhrania (adjektívum *pragmatický*) s možnosťou otvorenia karty s ďalšími gramatickými tvarmi

Obrázok 3 Ukážka vyhľadávacieho rozhrania (adjektívum *pragmatický*) s možnosťou otvorenia karty s ďalšími gramatickými tvarmi

pozitív - 1. stupeň, mužský životný rod					
Singular			Plurál		
pád	tvary		pád	tvary	
N	pragm-atick-ý		N	pragm-atick-í	
G	pragm-atick-ého		G	pragm-atick-ých	
D	pragm-atick-ému		D	pragm-atick-ým	
A	pragm-atick-ého		A	pragm-atick-ých	
V	pragm-atick-ý		V		
L	pragm-atick-om		L	pragm-atick-ých	
I	pragm-atick-ým		I	pragm-atick-ými	

Obrázok 4 Ukážka vyhľadávacieho rozhrania (adjektívum *pragmatický*) s paradigmou pozitívu životných maskulín

Oblasťou, v rámci ktorej sa výskum rozbieha, je interlingválna onomaziologická komparácia. Nadväzuje sa na onomaziologické bádania M. Dokulila (1962), J. Horeckého (2001, 2003) a J. Furdíka, ktorý výskum v tomto smere inicioval; porov. jeho štúdiu *Onomaziologické symetrie a asymetrie v lexike slovanských jazykov* (Furdík, 1995/2005a) a fragment *Medzijazykové onomaziologické symetrie a asymetrie* (Furdík, 2005b). Vychádzame z poznatku o existencii onomaziologicky explicitných a onomaziologicky neexplicitných pomenovaní. Onomaziologická explicitnosť znamená prítomnosť pomenovacích komponentov (báza, príznak, spoj), z ktorých minimálne dva musia byť v danom pomenovaní vyjadrené formálne (základom, formantom, celým slovom). Onomaziologické komponenty tvoria rozličné štruktúry, ktoré možno skúmať aj v medzijazykových súvislostiach na podklade tzv. sémanticky ekvivalentných lexém, resp. lexií (zjednodušene formulované, ide o medzijazykové ekvivalenty, napr. slov. *hasič* – angl. *fireman*). Analýza onomaziologických symetrií a asymetrií v interlingválnych súvislostiach môže posunúť hranice poznania nominačných procesov a ich determinantov v porovnávaných jazykoch. Nateraz sa táto koncepcia aplikovala v diplomovej práci S. Šlosárovej (2015) a v dizertačných prácach B. Czéreovej (2017) a S. Rešovskej (2019). K tejto téme bližšie porov. príspevok S. Rešovskej v tomto čísle časopisu *Jazyk a kultúra*.

Pokiaľ ide o perspektívy v oblasti výskumu morfematiky a slovtvorby, v nasledujúcom období (2019 – 2021) má autorský kolektív naplánované dopracovanie elektronickej podoby morfematicko-slovtvorných slovníkov a ich sprístupnenie v podobe vyhľadávacieho rozhrania na internete, vypracovanie komplexnej monografie o slovtvornej adaptácii a vydanie slovníka slovtvorných prostriedkov, ktorý by mal byť vzdialenou analógiou s bohemistickou prácou *Slovník afixů užívaných v češtině* (Šimandl, 2016). Náš slovník však bude vychádzať z iného typu materiálového zdroja a z iného metodologického podložia.

3 Neologické a neografické výskumy

V slovenskej jazykovede doteraz absentuje dielo väčšieho charakteru (monografia a slovník), ktoré by sústredene mapovalo nové pomenovacie jednotky. Z tohto dôvodu sa od roku 2012 začal realizovať projekt s pracovným názvom *Slovník slovenských neologizmov*, ktorého cieľom je ponúknuť ucelený pohľad na neologizmy v slovenskom jazyku a zároveň má ambíciu byť stimulom pre ďalší výskum neologickej lexiky. Práca na budovaní slovníka sa doteraz realizovala v týchto etapách:

1. Na podklade českej databázy neologizmov uverejnenej v slovníkoch *Nová slova v češtině 1. Slovník neologizmů* (Martincová et al., 1998) a *Nová slova v češtině 2. Slovník neologizmů* (Martincová et al., 2004) sa v záverečných (najmä bakalárskych) prácach skúma prítomnosť ekvivalentných neologizmov v slovenskom jazyku v databáze Slovenského národného korpusu a na internete. Ako neologizmy pritom hodnotíme jednotky, ktoré sa ako úplne nové alebo revitalizované v slovenčine začali používať po roku 1989.

2. Ukazuje sa, že aj pri skúmaní neologizmov a neologizácie možno efektívne využiť teóriu lexikálnej motivácie; porov. už dávnejšie publikovanú štúdiu M. Ološtiaka (2007), najnovšie štúdie M. Ološtiaka a L. Gianitsovej-Ološtiakovej (2018, 2019), ďalšie špecializované štúdie (Gianitsová-Ološtiaková – Rešovská, 2018; Rešovská, 2015, 2016, 2017) a v neposlednom rade aj viaceré diplomové práce, a to analýzou spolupráce nominačných motivácií pri vzniku neologických lexií. Zároveň na základe týchto analýz a pomocou rekonštrukcie slovtvorných hniezd nových lexikálnych jednotiek sa dopĺňajú chýbajúce slovtvorne motivované lexémy. V rokoch 2012 – 2019 sa pomocou záverečných prác podarilo nahromadiť cca 11 000 neologických hesiel. Čiastkový, tzv. pilotný súbor obsahujúci okolo 1800 jednotiek sa stal podkladom pre analýzu slovtvorných vzťahov v monografickej štúdii *Slovtvorná motivácia a temporálna motivácia* (Gianitsová-Ološtiaková – Ološtiak – Rešovská, 2015).

3. Prvé dve etapy sa realizovali takpovediac „na kolene“, t. j. bez inštitucionálnej podpory, resp. len s čiastkovou podporou iných projektov, sústreďujúcich sa na problematiku tvorenia slov, ktorá je však s neologizáciou úzko prepojená. V roku 2019 sa podarilo získať APVV projekt s názvom *Slovník slovenských neologizmov (lexikografický, lexikologický a porovnávací slavistický výskum)*, ktorý sa plne sústreďuje na široký okruh neologicko-neografických otázok. V projekte sa počíta s dvomi hlavnými výstupmi, ktoré budú publikované v tlačenej aj v elektronickej podobe.

a) Kolektívna monografia, v ktorej sa komplexne a na podklade lexikálnomotivačnej teórie a metodológie bude analyzovať problematika neologizácie a neologizmov v slovenčine (v porovnaní s vybratými slovanskými jazykmi): podstata temporálnej motivácie, vzťah temporálnej motivácie k iným motivačným typom (nominačným a nenominačným), dynamika temporálnej motivácie; neologizmy v interlingválnych súvislostiach (nominačná, onomaziologická a komunikačno-pragmatická charakteristika).

b) Slovník slovenských neologizmov. Vzhľadom na spomínanú absenciu lexikografických prác venujúcich sa slovenským neologizmom pôjde o nový typ slovníka, ktorý bude koncipovaný na základe špecifických princípov: viacdrojové získavanie dát, postupné budovanie heslára a zverejňovanie hesiel na webovom rozhraní. Od toho sa bude odvíjať aj štruktúra hesla, ktorá bude obsahovať (porov. ukážky): heslové slovo alebo komponent (pri viacslovných pomenovaniach), prípadná výslovnosť, gramatická charakteristika, prípadná komunikačno-pragmatická charakteristika (v podobe funkčného kvalifikátora), sémantizácia, exemplifikácia; ekvivalenty v češtine, poľštine, ukrajinčine, ruštine.

matrimoniológia – ž. -ie, G pl. -í, D pl. -iám – veda o manželstve, o jeho biologických, právnych a spoločenských dôsledkoch: *Aj nestor československej matrimoniológie (vedy o manželstve) dr. Plzák hovorí, že je našou povinnosťou snažiť sa kultivovať spolužitie dvoch partnerov vrátane riešenia nevyhnutných konfliktov.* čes. **matrimoniologie**; poľ. **matrimoniologia**; ukr. **соціологія сім'ї**; rus. **гамологія** (syn. учение о браке; брачная наука; наука о браке), **гамонómия** (учение о брачных законах и обычаях), **матримониология** (zastaráv.; kniž.)

mail [mej1] / **mej1** – m. neživ. -lu, L sg. -li/-le I pl. -mi <angl.>

1. poč. elektronická pošta; e-mail: *Mojím mozgom napríklad nedokážem pochopiť nekonečnosť vesmíru, alebo princíp, na ktorom fungujú všetky tie maily, počítače a mobily.* čes. **mail**; poľ. **e-mail**; ukr. **мейл**; rus. **мейл**

2. poč. správa, list zaslaný elektronickou poštou; e-mail: *Ak však potrebujete rýchlo zistiť určitú informáciu, či poslať mail, výhodná poloha MIC pri Vedeckej knižnici vás určite priláka.* čes. **mail**; poľ. **e-mail**; ukr. **мейл**; rus. **мейл**

3. poč. elektronická adresa: *Pošli mi svoj mail, aby som ti mohol napísať.* čes. **mail**; poľ. **e-mail**; ukr. **мейл**; rus. **электронный адрес**

mäkký

– **mäkká droga** – viacsl. ž. -gy, G pl. *drog* – návyková omamná látka pôsobiaca na ľudskú psychiku mierne povzbudivo; syn. ľahká droga: *V žiadnej krajine EÚ nie je zákon, ktorý by legalizoval predaj tzv. mäkkých drog, ani v Holandsku, ako sa mnohí domnievajú, uviedol belgický univerzitný profesor Dr. Roger Palm.* čes. **měkká droga**; poľ. **narkotyki miękkie**; ukr. **легкий наркотик**; rus. **лёгкие наркотики**

Záver

Ako vyplýva aj z uvedeného prehľadu, predstavené bádateľské záujmy v oblasti lexikológie sú pomerne široké, no pritom koncentrované, neprotirečivé a kontinuálne sa rozvíjajúce. Koncentrovanosť zabezpečuje jednotná metodologická báza, teória lexikálnej motivácie (opätovne sa preukazuje nosnosť tohto konceptu), ako aj tematická sústredenosť na problematiku nominácie, názvotvorby, tvorenia pomenovaní v širšom zmysle. Nezriedka

prítom ide o témy, ktorým sa v slovakistike (niekedy aj širšie) doteraz nevenovala pozornosť vôbec (eponymá), alebo len čiastočne či okrajovo (neologizmy a neologizácia).

Literatúra:

- CZÉREOVÁ, B. (2017): *Onomaziologické symetrie a asymetrie vo finančnej terminológii v slovenčine a angličtine*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove. [Dizertačná práca.]
- DOKULIL, M. (1962): *Tvoření slov v češtině 1. Teorie odvozování slov*. Praha: Nakladatelství ČSAV.
- FURDÍK, J. (1995/2005a): Onomaziologické symetrie a asymetrie v lexike slovanských jazykov. In: *Jazykovedný časopis*, 46/2, s. 74–82. Znovu publikované: In: M. Ološtiak – L. Gianitsová-Ološtiaková (eds.): *J. Furdík: Život so slovtvornou a lexikológiou*. Košice: Vydavateľstvo LG, s. 357–366.
- FURDÍK, J. (2005b): Medzijazykové onomaziologické symetrie a asymetrie. In: M. Ološtiak – L. Gianitsová-Ološtiaková (eds.): *J. Furdík: Život so slovtvornou a lexikológiou*. Košice: Vydavateľstvo LG, s. 367–372.
- GIANITSOVÁ-OLOŠTIAKOVÁ, L. – OLOŠTIAK, M. – REŠOVSKÁ, S. (2015): Slovtvorná motivácia a temporálna motivácia. In: M. Ološtiak (ed.): *Kvalitatívne a kvantitatívne aspekty tvorenia slov v slovenčine*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, s. 830–906.
- HORECKÝ, J. (1964): *Morfematická štruktúra slovenčiny*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV.
- HORECKÝ, J. (2001): Onomaziologická teória tvorenia slov. In: J. Mlacek (ed.): *Studia Academica Slovaca*. 30. Bratislava: Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK, s. 109–115.
- HORECKÝ, J. (2003): *Onomaziologická štruktúra slovenčiny. Spisy Slovenskej jazykovednej spoločnosti*. 5. Eds. S. Ondrejovič – M. Šimková. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV – Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV.
- IVANOVÁ, M. – OLOŠTIAK, M. (2018): Morfematické a slovtvorné slovníky slovenčiny. In: B. Niševa et al. (eds.): *Slovanská lexikografie počátkem 21. století*. Praha: Slovanský ústav AV ČR, v. v. i., s. 209–218.
- MARTINCOVÁ, O. et al. (1998): *Nová slova v češtině 1. Slovník neologizmů*. Praha: Academia.
- MARTINCOVÁ, O. et al. (2004): *Nová slova v češtině 2. Slovník neologizmů*. Praha: Academia.
- OLOŠTIAK, M. (2007): O temporálnej motivácii lexikálnych jednotiek. In: E. Minářová – K. Klímová (eds.): *Čeština – bádání a učení*. Brno: Masarykova univerzita, s. 95–99.
- OLOŠTIAK, M., ed. (2015): *Kvalitatívne a kvantitatívne aspekty tvorenia slov v slovenčine*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.
- OLOŠTIAK, M. (2017a): *Lexikálna paradigmatica, sémantika a kombinatorika*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove. [Cit. 09-09-2019.] Dostupné na internete: <<http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Olostiak10>>
- OLOŠTIAK, M. (2017b): *Slovtvorba, slovnodruhovú prechody, preberanie a skracovanie lexém*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove. [Cit. 09-09-2019.] Dostupné na internete: <<http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Olostiak11>>
- OLOŠTIAK, M. (2018): Jazyk a lexikálna zásoba ako odraz potrieb človeka a ľudskej spoločnosti. In: *Jazykovedný časopis*, 69/3, s. 325–337.
- OLOŠTIAK, M. (v tlači): *Onymická a deonymická nominácia*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.
- OLOŠTIAK, M. – GENČI, J. – REŠOVSKÁ, S. (2015): *Retrográdny morfematický slovník slovenčiny*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.
- OLOŠTIAK, M. – GIANITSOVÁ-OLOŠTIAKOVÁ, L. (2018): Neologizmy a neologizácia z pohľadu teórie lexikálnej motivácie. In: D. Hradilová (ed.): *Inovační procesy v češtině a jí blízcích jazycích*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, s. 9–40.
- OLOŠTIAK, M. – GIANITSOVÁ-OLOŠTIAKOVÁ, L. (2019): Spôsoby tvorenia pomenovaní a lexikálna motivácia. In: L. Janovec (ed.): *Propria a apelativa – aktuální otázky*. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, s. 73–85.
- OLOŠTIAK, M. – GIANITSOVÁ-OLOŠTIAKOVÁ, L. (v tlači): *Slovtvorba a morfematika slovenčiny*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.

- OLOŠTIAK, M. – IVANOVÁ, M. (2018): Slovník viac slovných pomenovaní v slovenčine. In: B. Niševa et al. (eds.): *Slovanská lexikografie počátkem 21. století*. Praha: Slovanský ústav AV ČR, v. v. i, s. 233–240.
- OLOŠTIAK, M. et al. (v tlači): *Slovník slovenských eponým*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.
- OLOŠTIAK, M. – VOJTEKOVÁ, M. – ORIŇÁKOVÁ, S. (2018): *Slovotvorná adaptácia a kompozitnosť v slovenčine*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.
- PALCOVÁ, L. (2017): Lexikón komunikačného registra tehotných žien na internetovom fóre. In: *Jazyk a kultúra*, 8/29–30, s. 129–150. [Cit. 12-09-2019.] Dostupné na internete: <http://www.ff.unipo.sk/jak/29-30_2017/Lenka_Palkova_studia.pdf>
- PALCOVÁ, L. (2018): *Univerbizácia v slovenčine*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity. [Cit. 09-09-2019.] Dostupné na internete: <<http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Palkova1>>
- PALCOVÁ, L. – SLANČOVÁ, D. (2018): Lexika v očakávaní dieťaťa. In: D. Slančová (ed.): *Desať štúdií o detskej reči*. Prešov – Bratislava: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove – VEDA, vydavateľstvo SAV, s. 397–423.
- REŠOVSKÁ, S. (2015): Niekoľko poznámok o slovníku slovenských neologizmov. In: M. Ološtiak (ed.): *10. študentská vedecká a umelecká konferencia*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, s. 334–345. [Cit. 10-09-2019.] Dostupné na internete: <<http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Olostiak8>>
- REŠOVSKÁ, S. (2016): K úlohe a fungovaniu syntaktickej motivácie pri vzniku neologických jednotiek. In: M. Ološtiak (ed.): *11. študentská vedecká a umelecká konferencia*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, s. 231–236. [Cit. 10-09-2019.] Dostupné na internete: <<http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Olostiak8>>
- REŠOVSKÁ, S. (2017): Status interlingválnej motivácie pri vzniku a fungovaní neologizmov. In: M. Ološtiak – Z. Straková – K. Medňanský (eds.): *12. študentská vedecká a umelecká konferencia. Zborník príspevkov II. (Sekcie anglického jazyka a anglofónnych kultúr, lingvistiky, literárnej vedy, prekladateľstva a tlmočníctva, umenia)*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, s. 85–90. [Cit. 10-09-2019.] Dostupné na internete: <<http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Olostiak9>>
- REŠOVSKÁ, S. (2019): Onomaziologická komparácia v interlingválnych súvislostiach (slovenčina – angličtina). Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove. [Dizertačná práca.]
- REŠOVSKÁ, S. – GIANITSOVÁ-OLOŠTIAKOVÁ, L. (2018): Lexika športového komunikačného registra v Slovníku slovenských neologizmov. In: *Jazyk a kultúra*, 9/35, s. 152–167. [Cit. 10-09-2019.] Dostupné na internete: <http://www.ff.unipo.sk/jak/35_2018/Sona_Resovska_Lucia_Olostiakova_studia.pdf>
- SOKOLOVÁ, M. (1999): Teoretické zásady morfeematického spracovania slovenčiny. In: M. Sokolová et al.: *Morfematický slovník slovenčiny*. Prešov: Náuka, s. 9–56.
- SOKOLOVÁ, M. (2006): Morfematika na vyučovaní slovenského jazyka vysokých školách. In: M. Sokolová – M. Ivanová – M. Ološtiak (eds.): *Morfematický výskum slovenčiny (možnosti jeho štatistického, elektronického a didaktického spracovania)*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, s. 177–234.
- SOKOLOVÁ, M. – OLOŠTIAK, M. – IVANOVÁ, M. et al. (2012): *Slovník koreňových morfém v slovenčine*. 3., doplnené a prepracované vyd. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove.
- ŠIMANDL, J., ed. (2016): *Slovník afixů užívaných v češtině*. Praha: Karolinum.
- ŠLOSÁROVÁ, S. (2015): *Onomaziologické symetrie a asymetrie v interlingválnych súvislostiach (slovenčina – angličtina)*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove. [Diplomová práca.]
- VOJTEKOVÁ, M. (2016): *Slovenské a poľské adjektívum z hľadiska slovotvornej motivovanosti*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove.
- VOJTEKOVÁ, M. (2018): Przyimek jako wyraz motywujący i motywowany w procesie motywacji morfologicznej. In: M. Maciołek (ed.): *Polonistyka na początku XXI wieku. Diagnozy. Koncepcje. Perspektywy. Tom III. Współczesne aspekty badań nad językiem polskim – teoria i praktyka*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 77–92.

Summary

Current Prešov research activities on Slovak lexicology

The paper introduces research activities on Slovak lexicology carried out at the Faculty of Arts (Prešov University) during the period 2016 – 2019. These activities are focused on two domains: 1) word-formation and morphemics; 2) neology and neological lexicography. The former activities are concentrated on nomination and word-formation of proper names, univerbization, word-formation adaptation of compounds etc. As the main output of the grant project VEGA (2019 – 2021) the dictionary of affixes is planned. As far as the latter domain is concerned, 29 bachelor and diploma theses were written during the period 2012 – 2019 and several remarkable papers were published. Presently, the grant project *Dictionary of Slovak neologisms (lexicographic, lexicological and comparative Slavic research)* (2019 – 2023) is implemented, and two major outputs within the project are designed: a) Dictionary of Slovak neologisms; b) the collective monograph *Neologisms in Slovak (and in Slavic context)*.

Tento príspevok bol vypracovaný v rámci grantového projektu VEGA č. 1/0083/19 (50 %).

Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-18-0046 (50 %).

Problémy pri osvojovaní si slovenčiny ako cudzieho jazyka u ukrajinských študentov. Vybrané javy na zvukovej rovine

Veronika Perovská

Inštitút slovakistiky a mediálnych štúdií, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove
veronika.perovska@gmail.com

Kľúčové slová: slovenčina ako cudzí jazyk, ukrajinskí študenti, ústny prejav, kvantita, prízvuk, monoftongy, diftongy, konsonanty

Key words: Slovak as a foreign language, Ukrainian students, spoken language, quantity, stress, monophthongs, diphthongs, consonants

1 Úvodné poznámky

Jednou z aktuálnych úloh prešovskej jazykovednej slovakistiky je i výučba slovenčiny ako cudzieho jazyka, ktorá je súčasťou niektorých študijných programov a pri iných študijných programoch vyplynula z praktických potrieb zahraničných študentov (prevažne z Ukrajiny) s nízkou aktívnou znalosťou slovenčiny so záujmom o štúdium na Slovensku. Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove tiež od roku 2015 organizuje intenzívny letný prípravný kurz slovenského jazyka pre zahraničných študentov so vstupnou úrovňou A0 (podľa Spoločného európskeho referenčného rámca pre jazyky, ďalej SERR). Všetky tieto okolnosti viedli k posilneniu výskumného záujmu o didaktiku slovenčiny ako cudzieho jazyka, a to s ohľadom na ukrajinských študentov a špecifiká, ktoré plynú z osvojovania si geneticky príbuzného jazyka.

Vo svojej štúdií sa venujeme analýze javov na fonetickej rovine. Na našu štúdiu nadväzuje analýzou ďalších aspektov osvojovania si slovenčiny ukrajinskými študentmi Stanislava Spáčilová (2019) v štúdií *K vybraným problémom používania verb v ústnych prejavoch ukrajinských študentov hovoriacich po slovensky* uverejnenej v tomto čísle časopisu Jazyk a kultúra.

2 Predmet, ciele a metódy skúmania

Predmetom analýzy sa stali audionahrávky ústneho prejavu ukrajinských študentov. Študenti boli o nahrávaní vopred informovaní a s nahrávaním súhlasili. Výskumnú vzorku predstavovalo 26 študentov študijného programu stredoeurópske štúdiá v 1. ročníku bakalárskeho stupňa štúdiá, ich materinským jazykom je ukrajinský a/alebo ruský jazyk. Výhodou zvolenej výskumnej vzorky bola jej relatívna homogénnosť z hľadiska úrovne ovládania jazyka, ako aj z hľadiska veku. Študenti absolvovali v rámci štúdiá v danom odbore počas prvého ročníka v zimnom semestri 8 lektorských hodín slovenčiny ako cudzieho jazyka týždenne a v letnom semestri 6 hodín týždenne, v oboch semestroch s dvoma vyučujúcimi, štúdium ostatných predmetov prebiehalo taktiež v slovenskom jazyku. Mimo vyučovania sa však najmä zo začiatku svojho pobytu na Slovensku ukrajinskí študenti zväčša pohybovali v homogénnych ukrajinských skupinách. Štyria študenti zo skúmanej vzorky bývali v čase výskumu na Slovensku dlhšie ako ostatní (minimálne druhý rok) a pred daným študijným programom mali skúsenosti so štúdiom v iných odboroch (manažment, sociálna práca) a boli tiež v intenzívnejšom kontakte so Slováckmi, v dôsledku čoho mali širšiu slovnú zásobu a boli z hľadiska produkcie celkovo na vyššej úrovni než ostatní študenti, avšak s cieľenou jazykovou prípravou pred súčasným študijným odborom skúsenosť nemali a gramatické pravidlá neovládali. Z komunikačného hľadiska sa síce dlhší pobyt na Slovensku ukazoval ako výhoda, avšak absencia jazykovej prípravy zapríčinila získanie viacerých ťažko

odstrániteľných jazykových zlozvykov. Z hľadiska veku išlo o skupinu študentov od 17 do 22 rokov. Keďže pohlavie sa vo výskumoch z hľadiska osvojovania si jazyka nepotvrzuje ako relevantný faktor (porov. Kotková, 2017, s. 36), pomer zastúpenia mužov a žien vo vzorke neuvádzame.

Výskum prebiehal na konci letného semestra akademického roku 2017/2018 v rámci záverečnej skúšky z predmetu *lektorské cvičenia A/II (slovenský jazyk)*, dve vyučujúce tohto predmetu boli zároveň aj skúšajúcimi (Stanislava Spáčilová a Veronika Perovská). Rozsah analyzovaných audionahrávok predstavoval spolu 12 hodín 53 minút a 45 sekúnd. V rámci audionahrávok bol zaznamenaný jednak pripravený prejav študentov v slovenčine (na jednu z vopred stanovených tém – vychádzajúcich z tém cvičení –, z ktorých si študent priamo na skúške náhodne vybral a za stanovený čas sa na odpoveď pripravil), ale aj spontánny prejav (v rámci dialógu so skúšajúcimi). Súčasťou nahrávok je aj následná spätná väzba skúšajúcich (tie si produkované chyby v priebehu odpovede zapisovali, ústny prejav študentov tak v prvej fáze nebol takmer vôbec prerušovaný) a spontánne reakcie študentov na ňu, čo v mnohých prípadoch umožnilo verifikovať vedomosť o jazykových javoch (študenti boli často schopní odstrániť chyby, na ktoré skúšajúce upozornili). Očakávaná jazyková úroveň študentov (podľa SERR) predstavovala v tomto čase A2 v oblasti hovorenia a B1 v oblasti porozumenia. Po absolvovaní dvoch semestrov štúdia slovenčiny ako cudzieho jazyka mali študenti ovládať všetky základné javy na zvukovej rovine a z gramatiky konjugáciu vo všetkých časoch a spôsoboch, základy problematiky aspektu, čiastočne problematiku reflexivity, tvorbu všetkých pádov substantív, odlišnosti v deklinácii vzorov adjektív *pekný a cudzí*, gradáciu adjektív aj adverbií, slovosled enklitik, pravidlá formulácie nepriamej reči, význam a použitie základných prepozícií a taktiež lexiku a frázy zo základných konverzačných tém.

Ústny prejav bol zaznamenaný na nahrávacie zariadenie, v ďalšej fáze boli do tabuľkového programu Microsoft Office Excel prepísané zachytené chyby a tie boli kódované a typizované. Prepis chýb v nahratom materiáli podávame zjednodušenou fonetickou transkripciou, zaznamenávané boli len zvukové javy relevantné vo vzťahu k výskumnému zameraniu. Autorky navyše typ prepisu prispôsobili tematickému zameraniu svojich štúdií (k zásadám transkripcie pre potreby tejto štúdie pozri ďalej).

Analýza vopred pripraveného materiálu sa z hľadiska výskumu prirodzeného ústneho prejavu v cudzom jazyku (na rozdiel od spontánneho prejavu) javí na prvý pohľad ako nevýhodná, avšak v rámci ústnej prezentácie v prípade analyzovaných nahrávok výrazne prevažovala spontánnosť pred strojenosťou, čo sa odzrkadlilo aj v množstve vyprodukovaných chýb rôzneho druhu. Zároveň je potrebné dodať, že príprava na prejav v domácom prostredí umožňuje študentovi overiť si v slovníku či v študijných materiáloch lexiku a osvojiť si základné informácie k tej-ktorej téme, avšak z hľadiska zvukovej a gramatickej roviny (ktorým sme sa v analýzach primárne venovali) sa študent môže na odpoveď pripraviť len obmedzene, javy, ktoré nemá dostatočne zafixované, bude realizovať chybné za každých okolností. Nevýhodou komunikačnej situácie, v ktorej boli audionahrávky zhotovené (záverečná skúška), je stres, ktorý môže ovplyvniť mieru chybovosti, avšak v rámci spätnej väzby bolo možné overiť, či jav, pravidlo, v ktorom nastala chyba, študent ovláda alebo nie. Zároveň sa skúšajúce usilovali vytvoriť priateľskú a uvoľnenú atmosféru, čo viedlo k spomenutej spontánnosti komunikácie napriek objektívnym stresovým faktorom. Ako veľkú výhodu skúmania ústneho prejavu oproti písomnému vnímame možnosť overiť si význam slova či formulácie, ktorý by nemusel byť z kontextu zreteľný, ako aj možnosť sledovať autokorekcie v prejave študenta.

Cieľom výskumu v prvej, deskriptívnej fáze je zaznamenanie a typizácia najfrekvencovanejších chýb v ústnom prejave ukrajinských študentov hovoriacich po slovensky. V ďalšom kroku je našim zámerom (v autorskom kolektíve) príprava učebných materiálov a špeciálnych cvičení zameraných na elimináciu frekvencovaných chýb na

jednotlivých jazykových rovinách, úprava sylabov podľa špecifických potrieb ukrajinských študentov, ako aj tvorba učebnice slovenčiny ako cudzieho jazyka pre Ukrajincov.

3 K analýze javov na zvukovej rovine

Zvukovému systému, najmä segmentálnemu podsystému sa učebnice (nielen) slovenčiny ako cudzieho jazyka venujú prevažne v úvodných lekciách. Toto zaradenie učiva je logické a správne, ako uvádza R. Choděra: „Péče o žákovu fonetickú výbavu je však záležitosť celého prúbehu výukového cyklu. Nieméně jakékoliv odkládání tohoto učebního úkolu do vyšších stadií pokročilosti je hrubou a nakonec nenapravitelnou chybou. (...) Základním imperativem osvojování fonetiky cizího jazyka je (...) permanentní, hojná, pokud možno všudypřítomná a zároveň korektní expozice zvukové podoby jazyka, a to jak učitelem, tak především – pokud je to možné – žáky.“ (Choděra, 2013, s. 141).

Študenti z nášho výskumu by po dvoch semestroch štúdia mali ovládať všetky základné fonetické javy ako na segmentálnej, tak aj suprasegmentálnej rovine. To však neumožňuje predpokladať, že ich prejav bude zvukovo bezchybný. Naopak, mnohé javy na zvukovej rovine študenti teoreticky ovládajú, ale neuplatňujú dostatočne ani v neskorších fázach osvojovania si slovenčiny, preto je potrebné vracieť sa permanentne k pripomínaniu aj základných fonetických pravidiel a artikulačných zásad. „Východiskem nácviku fonetiky cizího jazyka je jeho poslech. Protože jde o první, vstupní fázi nácviku jazyka vůbec (...), velice záleží na tom, aby tento moment nácviku byl pokud možno autentický, tj. maximálně blízký systému, normě a úzu daného cizího jazyka. Z toho vyplývají i odpovídající nároky na fonetickou zdatnost učitele.“ (Choděra, 2013, s. 141). Do procesu osvojovania si zvukovej roviny slovenčiny u študentov v našom výskume vstupuje ako problematické aj prostredie východného Slovenska a používanie východoslovenského variantu štandardnej variety hovorenej podoby slovenčiny. To napríklad výrazne vplýva na osvojovanie si prízvuku a kvantity. Možno však jedným dychom dodať, že každá nárečová oblasť má svoje špecifiká, ktoré svojím spôsobom ovplyvňujú osvojovanie si spisovného jazyka, je pravdepodobné, že študenti si budú napríklad ťažšie osvojovať správne používanie mäkkých konsonantov na západnom Slovensku a pod. Ako zovšeobecňujúco uvádza J. Pekarovičová (2004, s. 62), „(p)otenciálnym zdrojom fonetických chýb pre všetkých záujemcov o slovenčinu je existencia dlhých vokálov, diftongov, slabičných sonánt *r, ř, l, ľ*, ale najmä realizácia korelácie tvrdosť – mäkkosť, znelosť – neznelosť, prejavujúca sa asimiláciou a neutralizáciou v kontexte fónickej a grafickej sústavy slovenčiny. Tu sa azda najvýraznejšie premieta vnútrojazykový negatívny transfer.“

V analytickej časti štúdie sa venujeme vybraným problémom tvorby a používania vokálov, konsonantov, kvantity a prízvuku, ktoré sa pravidelne objavujú v reči ukrajinských študentov (nielen) v úvodnej fáze štúdia slovenčiny a ktoré sme zaznamenali aj v prejavoch študentov z našej výskumnej vzorky. Ako dôležitý faktor pri úspešnom osvojovaní si zvukovej roviny slovenčiny sa ukázal materinský jazyk študentov, ktorým je ukrajinský a/alebo ruský jazyk (dominancia používania toho-ktorého jazyka sa líši v závislosti od regiónu, z ktorého študent/ka pochádza). Vo všeobecnosti si ľahšie osvojovali fonetické špecifiká slovenčiny študenti s materinským jazykom ukrajinským, najlepšie študenti zo Zakarpatskej oblasti, čo je, prirodzene, ovplyvnené geografickou aj jazykovou blízkosťou so slovenským jazykovým územím.

Pri transkripcii príkladov pre potreby tejto štúdie sme sa pridržali týchto zásad:

- kvantitu vokálov sme zapisovali dĺžňom, nemerali sme ju exaktne, zapisovali sme ju iba na základe sluchovej analýzy,
- predné *i* sme zapisovali grafémou *i*, zadnejšie artikulovaný vokál sme zapisovali grafémou *y*,

- oslabenú výslovnosť polovokálu v diftongoch (zriedkavo aj iných vokálov v neprízvučnej slabike) sme zaznačili jeho zápisom v okrúhlych zátvorkách,
- mäkkosť a tvrdosť konsonantov *d'*, *t'*, *ň*, *l'* sme zapisovali v hranatých zátvorkách, avšak iba v prípade odchýlky od ortoepickej normy slovenčiny,
- neutralizovanú výslovnosť hlásky *f* na nepatričných miestach sme zapisovali podobne ako mäkké a tvrdé konsonanty do hranatých zátvoriek,
- palatalizáciu konsonantov, ktoré v slovenčine nevstupujú do mäkkostnej korelácie, sme zaznačovali znakom ' bezprostredne za príslušným konsonantom,
- výslovnosť na pomedzí istých hlások zaznačujeme uvedením oboch hlások s lomkou,
- prízvuk sme zaznačovali zvýraznením prízvukovanej slabiky pomocou boldu v prípade, že jeho realizácia bola preexponovaná alebo v nenáležitej pozícii,
- hranice výpovedí zaznačujeme pomocou bežných interpunkčných znamienok.

3.1 Prízvuk a kvantita

Z prozodických javov sa zastavíme iba pri dvoch, ktoré sú, ako sme už spomenuli, najviac problematické, a to prízvuk a kvantita. Ukrajčinčina ani ruština nemajú dlhé vokály, v slovenčine sa kvantita prejavuje v každej slabike na nositeľoch slabičnosti, pričom jej dôležitou funkciou je schopnosť rozlišovať významy slov a tvarov na základe protikladu dlhý – krátky vokál (Sabol – Bónová – Sokolová, 2006, s. 84–85), kvantita má teda dištinktívnu funkciu. „Prízvuk v ruštine podobne ako v bieloruštine, ukrajčinčine a bulharčine je voľný a pohyblivý a má dištinktívnu platnosť“ (Dudášová-Kriššáková, 2014, s. 84). Na rozdiel od toho „(v) spisovnej slovenčine je prízvuk na prvej slabike slova a je stály (nie je pohyblivý). Preto sa v slovenčine prízvukom nemôže rozlišovať význam slov. (...) Slovenský prízvuk je (...) signálom hraníc slov“ (Kráľ, 2016, s. 82), jeho funkcia je delimitačná. Náležité prízvukovanie je jasným signálom začiatku slova a pri percepcii je veľmi dôležité pre schopnosť správne ohraničiť a prípadne segmentovať slová v rámci výpovede. Pochopenie významu prízvuku a jeho správne používanie je tiež veľmi potrebné na uvedomenie si príčin slovosledu enklitik v slovenčine – ak študent vie, že prízvuk je v slovenčine vždy na prvej slabike, pochopí s fixáciou tohto poznatku a jeho používania aj to, prečo sa výpoveď nemôže enklitikami začínať, napr. *sa mi nepači vobec ten jazyk*. Medzi slovenčinou, ukrajčinčinou a ruštinou je rozdiel nielen v mieste, ale aj v realizácii prízvuku – v slovenčine je intenzita prízvuku slabšia a v ukrajčinčine a ruštine sprevádza prízvuk v slabike navyše jej mierne predĺženie.¹

Problém osvojenia si kvantity sa vzhľadom na jej absenciu v materinskom jazyku/materinských jazykoch ukrajinských študentov javí ako veľmi náročná, „neprirodzená“ a permanentná úloha. Výraznejšie a (zdá sa) vedomé používanie kvantity sme zaznamenali len v prípade štyroch študentov, pričom bolo častejšie v rámci pripravenej časti odpovede. U ostatných študentov si výskyt kvantity v náležitých (aj nenáležitých) pozíciách vysvetľujeme skôr súčasnou realizáciou prízvuku. V slabike sa totiž niekedy vo výslovnosti študentov spolu s prízvukom, ako sme už uviedli, mierne predlžuje vokál (napr. *d'ákujem*, *zakladateľom*, *Nízke Tatry*, *napríklad*, *čášnička*, *lábuti*), všimnúť si tiež možno spomínanú väčšiu intenzitu prízvuku než v slovenčine.² Problematické je, či možno takéto používanie kvantity hodnotiť ako uvedomené a správne. V každom prípade sa však na výraznom pozitívnom príklade jednej študentky (menej výrazne však aj u iných študentov) v nasledujúcich semestroch ukázalo, že pôvodné miestami intenzívnejšie prízvukovanie

¹ K porovnaniu prízvuku a kvantity v češtine a ruštine pozri napr. Romportl, 1973, s. 14–17 – v ruštine je výraznejší rozdiel v intenzite prízvukovej a neprízvučnej slabiky než v češtine a trvanie prízvukovej slabiky v ruštine kolfše medzi trvaním krátkej a dlhšej slabiky v češtine.

² Podobné pozorovania pri osvojovaní si češtiny Ukrajincami konštatujú aj O. Vaščenko a R. Garbuzová, 2019, s. 186.

a preexponovaná výslovnosť dlhých vokálov pri nácviku ústneho prejavu (najmä pri čítaní) je dobrou pomôckou na osvojenie si týchto javov, pričom s postupom času sa realizácia týchto suprasegmentov normalizovala z hľadiska intenzity a ustálila sa na správnych miestach.

3.2 Vybrané javy z vokalizmu

Vokalizmus slovenčiny obsahuje 15 foném, a to trojradový (podľa pohybu jazyka v horizontálnej i vertikálnej polohe) systém 6 krátkych vokálov /i, e, ä, a, o, u/, 5 dlhých vokálov /i:, e:, a:, o:, u:/ a 4 stúpavé diftongy /ia, ie, iu, ô [uo]/. Slabikotvornú funkciu majú v spisovnom slovenskom jazyku aj sonóry /r, r:, l, l:/. V porovnaní so slovenčinou má ukrajinčina a ruština menej rozsiahly vokalický systém, predstavujú totiž krajné konsonantické jazyky, slovenčina ako jazyk prechodného typu má vyrovnanější pomer vokálov a konsonantov (Dudášová-Kriššáková, 2014, s. 106–108). „Vokalický systém spisovnej ukrajinčiny podľa pohybu jazyka v horizontálnej polohe je na rozdiel od spisovnej slovenčiny dvojradový, to znamená, že v spisovnej ukrajinčine sú iba predné /i, y, e/ a zadné vokály /u, o, a/. (...) Podľa pohybu jazyka vo vertikálnom smere sa vokalický systém spisovnej ukrajinčiny člení na štyri stupne: vysoké /i, u/, vysoko-stredné /y/, stredné /e, o/, nízke /a/.“ (Dudášová-Kriššáková, 2014, s. 107). Ruština má rovnako ako ukrajinčina 6 vokalických foném, avšak „šesť vokálov v ruštine možno ďalej rozdeliť podľa pohybu jazyka vo vertikálnom smere na: vysoké /i, y, u/, stredné /e, o/ a nízke /a/. Podľa pohybu jazyka v horizontálnom smere sa vokály delia na predné /i, e/, stredné (centrálne) /y, a/ a zadné /u, o/.“ (Dudášová-Kriššáková, 2014, s. 84).

SLOVENČINA	UKRAJINČINA	RUŠTINA
6 krátkych vokálov <i>i, e – ä, a – o, u</i>	6 krátkych vokálov <i>i, y, e – u, o, a</i>	6 krátkych vokálov <i>i, e – y, a – u, o</i>
5 dlhých vokálov <i>í, é – á – ó, ú</i>	bez dlhých vokálov	bez dlhých vokálov
4 stúpavé diftongy <i>ie, ia, iu, [uo]</i>	bez diftongov	bez diftongov
slabičné <i>r, r', l, l'</i>	bez slabičného <i>r, r', l, l'</i>	bez slabičného <i>r, r', l, l'</i>

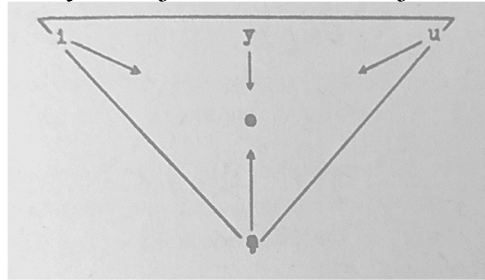
Tabuľka 1 Porovnanie inventára vokalického systému slovenčiny, ukrajinčiny a ruštiny

I keď inventár krátkych vokálov sa v porovnaní týchto troch jazykov na prvý pohľad výrazne neodlišuje, odlišná je frekvencia jednotlivých vokálov³ a v ruštine (ako aj v ukrajinčine) je oproti slovenčine „podstatný rozdiel medzi samohláskami prízvuknými a neprízvuknými. Neprízvukné jsou silně redukovány. Kromě toho podléhají samohlásky značným kvalitativním změnám vlivem sousedících s nimi souhlásek.“ (Romportl, 1973, s. 5).⁴ M. Romportl (1973, s. 23) konštatuje, že v češtine (tvrdenie možno vzťahovať aj na slovenčinu) je prechod medzi jednotlivými hláskami pri výslovnosti „pomerně náhlý“, zatiaľ čo v ruštine je tento prechod voľnejší, postupný a prejavuje sa pri artikulácii vznikom prechodových hlások, v dôsledku čoho sa hláska javí ako „pohyblivá, jako tzv. diftongoid /popř. trifongoid“, ako príklad uvádza rozdiel v českej výslovnosti slova [pot] a ruskej výslovnosti toho istého slova [p^uot]. Redukciu môžeme stručne opísať ako „väčší alebo menší vyrovnávaní medzi artikuláciou polohou /i znéním/ príslušné samohlásky na jednej strane a

³ K tomu porovnaj napr. Štec, 1991.

⁴ V tejto štúdii sa nebudeme zaoberať podrobným opisom výslovnosti všetkých samohlások v ruštine a ukrajinčine (bližší opis systému vokalických foném a ich alofón v závislosti od položeného prízvuku a susedných hlások pozri pre ruštinu napr. u Romportla, 1973, s. 23 an., pre ukrajinčinu napr. u Vakulenk, 2018).

polohou indiferentní /středovou, střední – i jí odpovídajícím zvukem/, na straně druhé.“ (Romportl, 1973, s. 55). Schematicky tento jav autor znázorňuje takto:

Obrázok 1 Približná schéma smeru redukcie jednotlivých hlások v ruštine (Romportl, 1973, s. 55)

Z uvedeného stručného porovnania vokalizmu slovenčiny, ukrajinčiny a ruštiny možno odvodiť typické ortoepické a ortofonické chyby v ústnom prejave ukrajinských študentov. Medzi chyby, ktoré sa objavujú vo výslovnosti **krátkych monoftongov**, patria nasledujúce javy: Pod vplyvom prízvuku (prízvučná slabika je označená boldom) dochádzalo často k predlžovaniu krátkych vokálov, napr. *na **Ukrajíne**, **pracovať**, keď **nechcem** aby oni to vé[d]e[l']i, to vobec [n]ežačnú⁵ o tom rozprávať*. Ďalším markantným rozdielom vyplývajúcim z rozdielu fonologických systémov slovenčiny a ukrajinčiny/ruštiny je nahrádzanie slovenského predného vysokého /i/ predným vysoko-stredným ukrajinským /y/ alebo ruským stredným vysokým /y/, napr. *mys[l']im, byt, chcel by pozrieť, Na inej strane, že my by mohli by aj zomrieť, medziľudské vzťahy*. „Najčastejšími príčinami chybnej výslovnosti slovenských vokálov u cudzincov býva prenášanie artikulačných návykov (stereotypov) z materinského jazyka do slovenčiny“ (Pekarovičová et al., 2005, s. 215). V prípade našej výskumnej vzorky ide práve o rôzne typy artikulačného prispôsobovania sa vokálov susedným hláskam, ako aj o prenášanie javu redukcie, týkajúceho sa vokálov v neprízvučných slabikách. Vo výslovnosti ukrajinských študentov sa v dôsledku toho objavujú v slovenčine rôzne ortofonické chyby, vokály nie sú vyslovované v príslušných artikulačných pozíciách a vznikajú rôzne prechodné hlásky medzi slovenskými monoftongmi (uvedené artikulačné odlišnosti sa nápadnejšie prejavovali u študentov z rusky hovoriacich regiónov Ukrajiny), sú to najmä:

- otvorenejšia výslovnosť *e* (posúvanie do nižšieho radu vokálov, výslovnosť je na pomedzí *e* a *a*, podobná slovenskému *ä*), napr. *Pre/ašov, jazykove/a dec, pretože/a*;
- výslovnosť hlásky *o* na pomedzí *o* a *e* (možno si to vysvetliť redukciou, avšak aj neistotou v realizácii prípony v domácej podobe *-oho* alebo slovenskej *-eho*): *to je veľmi d(u)oležite pre každo/eho človeka*;
- zatvorenejšia výslovnosť *e* výrazná na konci slov v neprízvučnej slabike (posúvanie do vyššieho radu vokálov, výslovnosť je na pomedzí *e* a *i*), resp. otvorenejšia výslovnosť *i* taktiež na konci slova (môže byť spôsobená redukciou i neistotou vo výbere prípony): *všetky hlavne/i mesta všetkých krajín, v mojom meste nie su žiadni taki veľke/i rieki, chcel by pobyvať v Slovenskom raje/i*;
- labializácia *o* najmä po perných spoluhláskach alebo velárach, no i na začiatku slova (prejavuje sa vo výslovnosti slabým u-ovým segmentom a kľzavou výslovnosťou): *taki v(u)odič, do K(u)ošic, (u)on*;
- oslabená výslovnosť *i* v neprízvučnej slabike: *do Práhi a Budapes[t](i)*;
- redukcia *o* na *a* v neprízvučnej slabike, tá sa však objavila raritne, v tejto fáze učenia sa slovenčiny je už zriedkavá (častejšie sa objavuje u začiatovníkov), napr. *Zakapane* (neprízvučná slabika *ko* vyslovená ako *ka*);
- zriedkavo výslovnosť *ä* ako *a*, napr. *napať(i)e*;

⁵ Ide o nesprávny tvar 1. osoby singuláru. (pozn. V. P.).

- iné odchýlky spôsobené vplyvom výslovnosti totožných, resp. podobných slov/tvarov v ruštine/ukrajinčine, napr. v *mo/ajom meste, by/uť*.

Najčastejším problémom pri **dlhých monoftongoch** je nedodržiavanie dĺžky, jej skracovanie alebo nahrádzanie dlhých vokálov ich krátkymi náprotivkami, sprevádzané už opísanými odchýlkami vo výslovnosti krátkych vokálov. Ako sme už spomenuli, len zriedkavo sa u ukrajinských študentov vyskytuje správna výslovnosť dlhých vokálov (napr. *úvod do stredoeuroeských štúdií, ja som kedy bol ešte na základnej škole, za Slovensko ako samostatný štát*), čo súvisí s absenciou tohto prozodického javu v materinskom jazyku študentov, avšak negatívne tu pôsobí aj prostredie východného Slovenska, ktoré len obmedzene umožňuje prirodzene si osvojiť tento jav už pri prostom počúvaní slovenčiny vo svojom okolí. Ak sa dlhé konsonanty objavili, ich fixácia nebola dostatočná, o čom svedčilo rozkolísané používanie kvantity aj v rámci tohto istého, resp. odvodeného slova, napr. *viem že Československa republika vznikla v tisíc deväťstoosemnať, v roku tisícdeväťstoosemnať*. Iným, tiež už spomínaným problémom, bola nenáležitá dlhá výslovnosť vokálov v slabikách s prízvukom, ktorá sa na uvedených miestach nezhodovala vždy s kvantitou (ani prízvukom) v slovenčine (porov. príklady v časti 3.1).

Vo výslovnosti **diftongov** sa u ukrajinských študentov ukazuje niekoľko rôznych javov:

- nahrádzanie diftongov krátkymi monoftongmi, napr. *berem, môžeš, ne, plecňak, vo viacerych pivnicach*;
- oslabená výslovnosť polovokálov (pri i-ových diftongoch výslovnosť pripomína skôr slabý i-ový segment vyskytujúci sa pri výslovnosti niektorých mäkkých konsonantov v ukrajinčine a ruštine), napr. *r(u)ozne, najd(u)oležitejše, do h(u)or, m(i)esta, d(i)efča, ríchlejš(i)e*;
- nahrádzanie polovokálov z diftongov spoluhláskami *j* alebo *v*, napr. *vjem, zvjeratá, o desjatej [tʃ]ie pravidla aj pre ňoho, preňho je veľmi dvoležite*;
- vsúvanie *j* medzi komponenty diftongov s i-ovým polovokálom, napr. *prijateľ, byvanije na internate*; opačnou situáciou je vynechávanie hlásky *j* vo výslovnosti, modelovým príkladom je slovo *piem*, v ktorom niektorí študenti vyslovujú *ie* ako dvojhlásku a túto výslovnosť prenášajú i do písomnej podoby slova.

3.3 Vybrané javy z konsonantizmu

Slovenčina sa od ruštiny a ukrajinčiny výrazne odlišuje z hľadiska rozsahu **mäkkostnej korelácie konsonantov**. Najbohatší podsystém z tohto hľadiska obsahuje ruština. „Celkove je v ruštine 37 konsonantov, z toho 15 dvojíc tvorí konsonantickú mäkkostnú koreláciu /**p – p'**, **b – b'**, **t – t'**, **d – d'**, **k – k'**, **g – g'**, **ch – ch'**, **s – s'**, **z – z'**, **f – f'**, **v – v'**, **m – m'**, **n – n'**, **l – l'**, **r – r'**/. Konsonanty /š, ž, c/ sú nepárové tvrdé, konsonanty /j, č', š', ž'/ sú nepárové mäkké.“ (Dudášová-Kriššáková, 2014, s. 86). Ukrajincký jazyk má 9 mäkkostných párov /d – d', t – t', dz – dz', c – c', z – z', s – s', n – n', l – l', r – r'/, fonéma /j/ je nepárová mäkká a fonémy /b, p, m, v, f, ž, š, dž, č, ch, k, g, h/ sú nepárové tvrdé (Dudášová-Kriššáková, 2014, s. 105). V slovenčine vstupujú do vzťahu mäkkostnej korelácie len štyri páry, a to /t – t', d – d', n – n', l – l'/, pričom pozícia hlásky *l* je v súčasnej slovenčine výrazne oslabená. Do problematiky výslovnosti *l* vstupuje aj tá skutočnosť, že „(v) spisovnej slovenčine sú dva výslovnostné varianty hlásky *l*: 1. tzv. mäkké *l*, ktoré počujeme vyslovovať vo všetkých kultivovaných spisovných prejavoch v slovách ako *lad, lan, poľovať, lavica, lutovať, ľubiť, koľko, niekoľko* atď.; 2. tzv. zmäččené *l*, ktoré je výsledkom prirodzenej artikulačnej asimilácie výslovnosti hlásky typu *l* pred tzv. prednými samohláskami *e, i* (aj *í*, pozn. V. P.) a pred tzv. i-ovými dvojhláskami ako v slovách *koleno, ale, alebo, lipa, lístie, polievať*.“ (Král, 2016, s. 68–69). A hoci, ako uvádza Ábel Král (2016, s. 69), „(v) slovenskej spisovnej výslovnosti sa pripúšťajú všetky varianty výslovnosti spoluhlásky *l'*“, mäkká výslovnosť hlásky *l*

v prípadoch opísaných v druhom bode sa v súčasnosti čoraz viac pociťuje ako príznaková. K problematike mäkkej/tvrdej výslovnosti hlások *d', t', ň, l'* sa pridáva pravidlo o mäkkej výslovnosti skupín *de, te, ne, le, di, ti, ni, li* v domácich slovách a tvrdej výslovnosti tých istých skupín v slovách cudzieho pôvodu (k tomu bližšie pozri Král', 2016, s. 69 an.). Uvedené rozdiely v mäkkosti konsonantov sa vo výslovnosti ukrajinských študentov v slovenčine prejavujú vo viacerých ohľadoch, sú to najmä:

- nepatričná palatalizácia slovenských nemäkkých konsonantov (mäkká výslovnosť konsonantu spôsobuje niekedy pred vokálom *e* pridávanie slabého *i*-ového segmentu), napr. *mame tri mač'ky a dva psa, moja mamič'ka, tak'i malič'k'i, m'(i)esto, Star'(i)e mesto, mus'im, sv'(i)et, pov'(i)edali*;
- pridávanie slabého *i*-ového segmentu k slovenským mäkkým konsonantom, resp. pred nasledujúci vokál (súvisí to s palatalizáciou vokálov v materinskom jazyku študentov, prípadne aj s neistotou o realizácii slovenských diftongov v tej-ktorej pozícii), napr. *n(i)ejakich, pen(i)azi, ve[d/d'](i)el*;
- polomäkká, zmäččená výslovnosť slovenských mäkkých konsonantov, napr. *ve[d/d']iel, bu[d/d']e zatvoreni internat*;
- vyslovovanie (mäkkých alebo zmäččených) *d', t', ň, l'* v slovách cudzieho pôvodu, a to aj v propriách, napr. *fi[l']m, popu[l']arny, komu[ŋ]ikacia, atrak[t']ivny, aktua[l']na, po[l']itik, Mar[t't']in, [Ť]ita[ŋ]ik, [Ť]im Barton, pozi[t't']ivny*;
- tvrdá výslovnosť *d, t, n, l* v domácich slovách, napr. *[n]eviem, [n]ebyval, [n]ebol, le[n]ivy, urči[t]e, Budapeš[t]i, [t]ež, do Ve[l]keho Šarišu, k[d]e, bu[d]e*;
- príznakovovo palatalizované *l'* v domácich slovách, napr. *mys[l']im, ostat[ŋ]i bo[l']i z západu, v ško[l']e* (tu však treba uviesť poznámku, že danú výslovnosť u študentov neopravujeme ako chybu, iba upozorňujeme na odlišnosti vo výslovnosti u Slovákov, keďže podľa vyššie uvedeného pravidla v spisovnej slovenčine je na uvedených miestach prípustná aj mäkká výslovnosť *l*).

Samostatným problémom v rámci konsonantizmu sú **výslovnostné varianty fonémy /v/**. V spisovnej slovenčine má fonéma /v/ v závislosti od pozície v slove a zvukového okolia štyri možné realizácie: [w – f, v – ʋ], môže byť teda šumovou i sonórnou hláskou (podrobnejšie k tomu pozri Král', 2016, s. 51–53, 58–60). J. Dudášová-Kriššáková (2014, s. 109–111) uvádza, že v spisovnej ukrajínčine je /v/ sonórne a realizuje sa ako [w], resp. [ʋ], nepodlieha teda zmene *v > f*, a fonéma /f/ „sa vyskytuje iba v slovách cudzieho pôvodu a v onomatopojach“. V ruštine je situácia odlišná, „fonologická zaťaženosť korelačnej dvojice **v – f** je v ruštine oveľa vyššia než v slovenčine“ (Dudášová-Kriššáková, 2014, s. 88), v porovnaní so slovenčinou sa táto neutralizácia v ruštine realizuje dôsledne. Pri výslovnosti hlásky *v* dochádza v reči Ukrajincov k chybám najmä v pozícii na konci slabiky, ide o:

- výslovnosť [v] namiesto [ʋ], napr. *ale ta pra[v]da n(i)e je taka dvoležita; keď oni mali osemnásť alebo dvásť roko[v], mala veľa kamaráto[v] na dedine, geni[t']i[v]*;
- výslovnosť [f] namiesto [ʋ], napr. *šes mesiaco[f], najpr[f], die[f]ča, dá[f]ka, Na Ukrajině teraz už je veľa právniko[f]*.

Špecifickým prípadom je výslovnosť slova *aftobus*, v ktorom hláska *f* nahrádza [ʋ].

Pri výslovnosti **konsonantických skupín** sa ako najvýraznejšia chyba ukazuje materinským jazykom študentov ovplyvnené nahrádzanie slovenskej spoluhláskovej skupiny [šť] ukrajinskou skupinou [šč] alebo ruskou skupinou [šč'], resp. [šš], napr. *(e)šče – ješč'e – ješše, ruššina, v ruščine, ale ja už to vobec nedopuščam*.

Zriedkavo sa vo výslovnosti študentov v skúmanej vzorke vyskytlo **protetické j** na začiatku slov s hláskou *e*, napr. *ješč'e, keď ja tam stratila [n]evjem stra[t]ila jedno jevro a povedala mamičke, čo n(i)ečo kupila tam*. V tomto prípade ide o chybu ovplyvnenú jednak

zvukovou realizáciou uvedených slov v materinskom jazyku, jednak jeho grafickou sústavou – graféma *e* sa v ruštine vyslovuje v istých pozíciách ako [je]⁶.

4 Záver

Analýza fonetických chýb v ústnom prejave ukrajinských študentov nám umožnila zistiť, ktoré chyby sa ukazujú ako pravidelné, ťažšie odstrániteľné a ktoré sa, naopak, z reči „vytrácajú“ rýchlejšie a po dvoch semestroch štúdia sa objavujú skôr už len individuálne. Miera chybovosti je, prirodzene, u jednotlivých študentov odlišná, avšak zhodne u všetkých študentov sa ukazuje ako najproblematickejšie osvojovanie si správneho používania kvantity a prízvuku v slovenčine a zo segmentálnych javov najmä používanie diftongov, používanie iba jednej fonémy /i/ v slovenčine či správne mäkké konsonantov. Ostatné analyzované javy sa odlišovali aj vzhľadom na konkrétny materinský, resp. preferovaný jazyk. Dôležitosť osvojovania si správnej podoby zvukovej realizácie slovenčiny sa následne ukazuje aj pri písomnom prejave, chyby v ústnom prejave sa totiž mnohokrát prenášajú aj do písomných prác študentov.

Veríme, že naša analýza prispeje k vylepšeniu metodiky výučby, k tvorbe učebných materiálov s dôrazom na kontrast slovenčiny a ukrajinčiny a ruštiny. Práve kontrastné vysvetľovanie javov podľa nášho názoru umožní zo strany učiteľa dôslednejšie objasnenie problematiky jednotlivých javov – či už na zvukovej rovine, alebo na iných rovinách jazyka – a zo strany študenta lepšie pochopenie rozdielov medzi slovenčinou a ukrajinčinou, resp. ruštinou a následné osvojenie si správnej podoby daného javu v slovenčine. Samozrejme, uvedomujeme si, že účinnosť nami navrhovaných postupov a učebných materiálov bude potrebné v praxi overiť.

Literatúra:

- DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, J. (2014): *Fonologický systém slovanských jazykov z typologického hľadiska*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity.
- CHODĚRA, R. (2013): *Didaktika cizích jazyků: úvod do vědního oboru*. 2. vyd. Praha: Academia.
- KOTKOVÁ, R. (2017): *Čeština nerodilých mluvčích s mateřským jazykem neslovanským*. Praha: Karolinum.
- KRÁL, Á. (2016): *Pravidlá slovenskej výslovnosti*. 3. vyd. Martin: Matica slovenská.
- KRÁL, Á. – SABOL, J. (1989): *Fonetika a fonológia*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- NAMESTNIKOVA, S. (2014): Fonetické chyby rusky mluvících studentů. Vliv grafiky. In: J. Houžvička (ed.): *Práce s chybou ve výuce cizích jazyků (včetně češtiny pro cizince): Sborník z mezinárodní konference. Poděbrady, 17. – 18. 6. 2014*. Praha: Ústav jazykové a odborné přípravy UK, s. 108–113.
- PACHOMOVÁ, S. – DŽOGANÍK, J. (2018): *Slovenský jazyk. Učebnica pre študentov vysokých škôl./Словацька мова. Підручник для студентів вищих навчальних закладів*. 2. vyd. Užhorod: Vydavateľstvo Olexandry Harkušovej.
- PEKAROVIČOVÁ, J. – ŽIGOVÁ, Ľ. – PALCÚTOVÁ, M. – ŠTEFÁNIK, J. (2005): *Slovenčina pre cudzincov. Praktická fonetická príručka*. Bratislava: STIMUL.
- PEKAROVIČOVÁ, J. (2004): *Slovenčina ako cudzí jazyk (predmet aplikovanej lingvistiky)*. Bratislava: STIMUL.
- ROMPORTL, M. (1973): *Stručná fonetika ruštiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- SABOL, J. – BÓNOVÁ, I. – SOKOLOVÁ, M. (2006): *Kultúra hovoreného prejavu*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta.

⁶ K tejto i k ďalším chybám ovplyvneným grafickou sústavou ruštiny pri osvojovaní si češtiny porov. Namestnikova, 2014.

- SPÁČILOVÁ, S. (2019): K vybraným problémom používania verb v ústnych prejavoch ukrajinských študentov hovoriacich po slovensky. In: *Jazyk a kultúra*, 10/39–40.
- ŠTEC, M. (1991): K otázke kontrastívneho výskumu vokálov v spisovnej ukrajinčine a spisovnej slovenčine. In: P. Petrus (red.): *Konfrontačný a komparatívny výskum jazykovej a literárnej komunikácie*. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafaricanae. Jazykovedný zborník 8 / Literárnovedný zborník 8. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, s. 125–131.
- VAKULENKO, M. O. (2018): Ukrainian vowel phones in the IPA context. In: *GOVOR*. 35/2, s. 189–214. [Cit. 2019-10-06.] Dostupné na internete:
<https://www.academia.edu/38059820/Vakulenko_Maksym._2018._Ukrainian_vowel_phones_in_the_IPA_context._In_Govor_35_2_189-214>
- VASČENKO, O. O. – GARBUZOVA, R. (2019): Типіккэ чыбы укравінскых студэнтў ве студіу чэштіны: прблэмы іntерference. In: *Вісник КНЛУ. Серія Філологія*. 22/1, s. 182–189.

Summary

Issues in acquisition of Slovak by Ukrainian students. Selected issues on the phonetic level

The paper presents the analysis of spoken Slovak discourses at A2-B1 level (approx. 13 hours) by 26 Ukrainian students of Faculty of Arts at Prešov University in Prešov. Selected features of Slovak on the phonetic level are analysed in these discourses (articulation of Slovak vowels, diphthongs and consonants, stress and quantity) in correlation with Ukrainian and Russian phonological systems. The aim of the analysis is to find out specific problems that occur in the acquisition of Slovak by Ukrainian students, which can help to improve teaching and perspectivevely to prepare a textbook and workbook of Slovak for Ukrainian students.

Interlingválna onomaziologická komparácia – úvod do problematiky

Soňa Rešovská

Inštitút slovakistiky a mediálnych štúdií, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove
resovska.s@gmail.com

Kľúčové slová: interlingválna onomaziologická komparácia, slovenčina, angličtina, teória lexikálnej motivácie, onomaziologický prístup, onomaziologický motív

Key words: cross-linguistic onomasiological comparison, Slovak language, English language, theory of lexical motivation, onomasiological approach, onomasiological motive

Úvod

Predkladaný príspevok predstavuje úvod do problematiky onomaziologickej komparácie v medzijazykových súvislostiach, v rámci ktorej sa zameriavame na analýzu spôsobov pomenúvania v slovenčine a angličtine ako predstaviteľov dvoch typologicky odlišných jazykov. Cieľom tohto výskumu, uskutočňovaného na materiáli pomenovaní mužských osôb vykonávajúcich povolanie, je analýza a identifikácia analógií a špecifik fungovania pomenovacích procesov v slovenčine a angličtine. V príspevku sa predstavujú dva základné teoreticko-metodologické piliere onomaziologickej komparácie – teória lexikálnej motivácie a onomaziologický prístup – a ich jednotlivé aspekty, prostredníctvom ktorých je možné načrtnúť problematiku onomaziologickej komparácie a uskutočňovaných analýz.

1 Interlingválna onomaziologická komparácia

Pomenúvanie entít a javov, ktoré človek poznáva či vytvára, je jedným zo základných spôsobov, akým je možné uchopiť svet, ktorý ho obklopuje (porov. Furdík, 2005a, s. 367). Jazyk ako nástroj človeka, jeho nositeľa, plní pomenovaciu funkciu ako jednu zo svojich základných funkcií vo vzťahu ku kultúre. Existuje predpoklad, že spôsoby, ktorými sa pomenúvajú jednotlivé entity a javy, sú pre všetky jazyky univerzálne. Proces pomenúvania sa uskutočňuje niekoľkými univerzálnymi spôsobmi, ich produktivita, zastúpenie a interakčné procesy sú však špecifické pre každý jazyk, v ktorom pomenúvanie prebieha (porov. Furdík, 2005a, s. 367).

Potreba pomenúvať nové jednotky sa v jazyku uspokojuje viacerými spôsobmi, vždy však s prihliadnutím na už existujúce, produktívne spôsoby pomenúvania, ktoré môžu fungovať ako východisko vzniku ďalších jednotiek (porov. Dokulil, 1962, s. 19). Princíp fungovania pomenovania v jazyku sa zakladá na spojení obsahu a formy, ktorou sa tento obsah vyjadruje. „Poznávané javy sa ľudským myslením spracúvajú pojmovo, pojmové štruktúry sa odrážajú v sémantických štruktúrach a tie sa zase vyjadrujú formovými štruktúrami (v zmysle vnútornej formy). Na pomenovanie konkrétnych (jednotlivých) javov sa používajú komunikačné jazykové znaky, resp. ich vonkajšia forma ako nositeľ systémového znaku.“ (Horecký et al., 1989, s. 21).

Onomaziológia ako súčasť lexikológie analyzuje práve toto prepojenie jazykových foriem s významom, konceptom, ideou, ktorú vyjadrujú. Onomaziologický prístup, v smere od významu k forme, odpovedá na otázku, akou formou sa vyjadruje konkrétny význam. Tým sa onomaziologický prístup odlišuje od semaziologického, ktorého podstatou je snaha odpovedať na otázku, čo znamená konkrétna jednotka, postupuje teda v smere od formy k obsahu (porov. Grzega – Schöner, 2007, s. 7–8).

V prípade medzijazykovej komparácie spôsobov pomenúvania je kľúčový práve onomaziologický prístup, k lexikálnej jednotke pristupuje v smere od obsahu k forme, čiže je uplatniteľný na akýkoľvek jazyk a nie je viazaný na konkrétnu štruktúru. Ako uvádza M. Dokulil (1962, s. 29): „Akt utvorenia nového slova a pojmenovania vôbec zpravidla predpokladá, že zoberený odraz skutočnosti ve vedomí (obsah) je najprve určitým spôsobom spracovaný, učlenen a zařaden, a to tak, jak to odpovídá vyjadřovacím možnostem, přesněji pojmenovacím způsobům daného jazyka. Ve své konkrétní realizaci jsou arci tyto pojmenovací postupy v různých jazycích různé, jejich podklad, pojetí pojmenovaného jevu, různé přístupy pojmenovací představují půdorys pojmenování, jeví však nápadné shody, vyplývající z toho, že tyto struktury představují jen určitý výběr ze struktur vztahově určených pojmu vůbec, z nichž mnohé jsou pro pojmenování nepostradatelné [...]“

V rámci pomenúvania teda možno vymedziť niekoľko univerzálnych spôsobov, ktoré sa však konkretizujú v každom jazyku vzhľadom na osobitosti, ktorými sa tieto jazyky od seba líšia. Výsledkom týchto špecifik, ktoré sú podmienené vnútornými (systémovými) a vonkajšími (kultúrnymi, historickými a sociolingvistickými) príčinami, je odlišná produktivita jednotlivých spôsobov pomenúvania vzhľadom na konkrétny jazyk, čím sa utvára jeho individuálny profil (porov. Furdík, 2005a, s. 367).

2 Interlingválna onomaziologická komparácia a teória lexikálnej motivácie

V prípade onomaziologickej komparácie, ktorej cieľom je porovnávanie pomenúvacích procesov v odlišných jazykoch, a teda sa bezprostredne konfrontuje s potrebou analýzy spôsobov utvorenia pomenovaní, vychádzame z dvoch základných teoreticko-metodologických východísk. Teória lexikálnej motivácie je, vychádzajúc z univerzálného charakteru uplatnenia tohto princípu v rámci lexikálnej zásoby, z tohto pohľadu optimálnym zjednocujúcim prostriedkom nielen na určovanie jednotlivých spôsobov pomenovania – nominačných motivačných typov – ale aj v rámci ďalšej analýzy konkrétnych jednotiek, ktorá sa od nominačných motivačných typov odvíja. Teóriu lexikálnej motivácie je vzhľadom na jej ukotvenie v onomaziologickom prístupe, ktorý nie je viazaný na konkrétnu štruktúru, možné aplikovať na oba skúmané jazyky. Medzijazykové porovnávanie spôsobov pomenúvania z viacerých aspektov naznačil v troch fragmentárnych štúdiách J. Furdík (1993, 2005a, 2005b). Z hľadiska prístupu k interlingválnej komparácii v nich pracuje s kľúčovým termínom sémanticky ekvivalentné lexémy (ďalej aj SEL), ktorý označuje lexémy pomenúvajúce v rôznych jazykoch rovnaký denotát.

Analýza súboru sémanticky ekvivalentných lexém sa zameriava na nominačné typy lexikálnej motivácie, a teda je jej úlohou určiť a následne porovnať, aký motivačný typ je zodpovedný za fyzické utvorenie konkrétnych jednotiek v súbore, a vyhodnotiť prepojenie onomaziologickej štruktúry s jej konkrétnou realizáciou, spôsobom utvorenia konkrétneho pomenovania. Ako píše J. Furdík (2005a, s. 368), „po dostatočne presnom vymedzení inventára onomaziologických kategórií by bolo možné preskúmať, do akej miery sa v jednom jazyku v porovnaní s iným realizuje daná onomaziologická kategória derivačne (a v rámci derivácie ktorými slovo tvornými typmi), do akej miery kompozíciou, viacslovnými pomenovaniami, prípadne ktoré motivované slová patriace do danej onomaziologickej kategórie majú v iných jazykoch nemotivované ekvivalenty.“

Cez prizmu nominačných typov lexikálnej motivácie je na základe analýzy a následnej komparácie súboru anglických a slovenských sémanticky ekvivalentných lexém možné podať opis týchto spôsobov verbalizácie v dvoch typologicky odlišných jazykoch. Pri každom z nominačných typov motivácie sa analýza zameriava na ich jednotlivé aspekty, ako aj na

špecifiká vyplývajúce z odlišnej typológie aj lingvistického prístupu k niektorým fenoménom spojeným s jednotlivými motivačnými typmi.¹

3 Spôsoby pomenúvania

V pozadí individuálneho profilu pomenúvacích procesov konkrétnych jazykov možno identifikovať päť univerzálnych spôsobov nominácie² (porov. napr. Dokulil, 1962, s. 19–26; Furdík, 2005a, s. 367³; Grzega – Schöner, 2007, s. 41–50), ktoré na základe teórie lexikálnej motivácie možno charakterizovať ako (porov. Ološtiak, rkp.):

1. intralingválne tvorenie – tvorenie nových jednotiek v rámci jedného jazyka

1.1 intralexematické tvorenie – utváranie nových jednotiek v rámci jednej lexémy:

a) sémantická motivácia – pôsobením sémantickej motivácie vznikajú neosémantizmy, nové významy už existujúcich jednotiek, nevzniká teda nová jednotka ako taká, napr. *ošetrotavel'* – 1. kto (z povolania) ošetruje chorých, 2. opatrovník, opatrovatel';⁴

1.2 interlexematické tvorenie – tvorenie nových jednotiek v mezilexematickom priestore, keď sa na základe už existujúcej lexémy tvorí nová lexéma:

a) slovotvorná motivácia – nové jednotky vznikajú na základe zmeny morfematickej štruktúry už existujúcich jednotiek, napr. *bubon* → *bubeník*, *národné hospodárstvo* → *národohospodár*, *to polish* „lakovať“ → *polisher* „lakovač“, *to bind* „viazať“ + *book* „kniha“ → *bookbinder* „kníhviazač“;

b) morfológická motivácia – tvorenie nových pomenovaní prostredníctvom tzv. slovnodruhového prechodu bez zmeny vonkajšej formy, napr. *hlavný*^{Adj} → *hlavný*^{Sub},⁵ *to cook* „variť“ → *cook* „kuchár“, *to judge* „súdiť“ → *judge* „sudca“;

c) syntaktická motivácia – vznik viacslovných pomenovaní, napr. *filmový historik*, *poštový doručovateľ*;

d) abreviačná motivácia⁶ – výsledkom pôsobenia abreviačnej motivácie je vznik skratiek;⁷

2. interlingválne tvorenie – vytváranie nových jednotiek sa uskutočňuje ako dôsledok jazykových kontaktov, t. j. preberaním z L1 ako zdrojového jazyka do L2 ako preberajúceho jazyka:

a) interlingválna motivácia – je založená na preberaní nových jednotiek z cudzích jazykov, napr. *mím*, *veterinár*, *dentist* „zubár“, *colonel* „plukovník“.

4 Interlingválna komparácia spôsobov pomenúvania v slovenčine a angličtine

4.1 Materiálová základňa analýzy

¹ Úloha syntaktickej motivácie a existencie/neexistencie viacslovných pomenovaní (ako ich vníma slovenská lingvistika) v angličtine, špecifiká interlingválnej motivácie v angličtine a pod.

² Šiestym spôsobom je abreviačná motivácia, t. j. tvorenie skratiek (porov. pozn. č. 6).

³ J. Furdík uvádza ešte imitatívne, onomatopoické tvorenie, ktoré v rámci TLM patrí k fónickej motivácii (porov. Furdík, 2008, s. 43, 84).

⁴ V angličtine dvom slovenským lexiám tejto lexémy zodpovedajú dve lexémy – *nurse* je sémantický ekvivalent k prvej a *keeper* k druhej lexii.

⁵ Ako univerbát viacslovného pomenovania *hlavný čašník*.

⁶ Tvorenie skratiek zväčša zasahuje iba formálnu stránku už existujúcej jednotky, pričom obsahová stránka ostáva nezmenená, resp. sa modifikuje. V koncepcii teórie lexikálnej motivácie je vznik skratiek výsledkom abreviačnej motivácie, ktorá má aj v zhode s kategorizáciou M. Dokulila (1962, s. 25) vlastnosť neúplnej nominácie oproti plnohodnotným motivačným typom – slovotvornej, interlingválnej, syntaktickej, morfológickej a sémantickej motivácii. Avšak aj M. Ološtiak (2011), aj M. Gavurová (2013) v konečnom dôsledku abreviaciu pokladajú za síce špecifický, ale plnohodnotný nominačný proces.

⁷ V analyzovanom súbore sa však abreviačne motivované lexémy nachádzajú iba ako komponenty viacslovných pomenovaní, napr. *IT analytik*.

Analýza analógií a odlišností v spôsoboch pomenúvania sa v rámci interlingválnej komparácie uskutočňuje na materiáli súboru lexém pomenúvajúcich mužské osoby, ktoré vykonávajú povolanie, konkrétnu funkciu, majú konkrétne pracovné zaradenie alebo užšiu špecializáciu v rámci širšie vymedzenej profesie.

Počiatočná fáza interlingválne zameraného onomaziologického výskumu ovplyvnila voľbu materiálovej základne analýzy, pričom sa ako najvhodnejší variant vybral súbor so spoločným, zjednocujúcim príznakom, ktorý by zaručil homogénnosť, no zároveň istú mieru variability zastúpenia jednotlivých pomenúvacích procesov. Pomenovania mužských osôb na základe povolania, funkcie, pracovného zaradenia, resp. užšej špecializácie v rámci profesie, predstavujú z diachrónneho aj synchrónneho hľadiska produktívny typ pomenovaní, v ktorom sa odzrkadľuje každodenná skúsenosť používateľa jazyka s vykonávaním profesie či vzdelávaním s cieľom profesiou vykonávať. „Závažnosť názvov osôb, ktorá súvisí s často zdôrazňovanou antropocentrickosťou slovtvorného systému a z mimojazykového hľadiska so stálou spoločenskou potrebou pomenúvať nové profesie, sa v posledných desaťročiach prejavila ako výrazný kvantitatívny nárast týchto pomenovaní“ (porov. Buzássyová, 2000, s. 302).

Súčasťou materiálovej základne sú pomenovania osôb podľa predmetu činnosti, ktoré možno rozdeliť do siedmich kategórií:

a) podľa profesie alebo zamestnania (napr. *architekt* : *architect*, *lekár* : *doctor*, *kartograf* : *cartographer*, *kostymér* : *dresser*, *pekár* : *baker*, *učiteľ* : *teacher*);

b) podľa funkcie, ktorú vykonávajú (napr. *dekan* : *dean*, *minister financií* : *minister of finance* / *finance minister*, *ombudsman* : *ombudsman*, *riaditeľ* : *director*);

c) podľa pracovného zaradenia (napr. *finančný manažér* : *financial manager*, *majster odborného výcviku* : *professional training teacher*);

d) podľa užšej špecializácie v rámci konkrétnej profesie (napr. *činoherec* : *theater actor*, *dejepisár* : *history teacher*, *morfológ* : *morphologist*, *polievkar* : *potager*, *ortopéd* : *orthopedist*);

e) podľa armádnej či akademickej hodnosti (napr. *generál* : *general*, *plukovník* : *colonel*, *docent* : *associated professor*);

f) podľa športu, ktorému sa profesionálne venujú (napr. *hádzanár* : *handball player*, *krasokorčuliar* : *figure skater*, *oštepár* : *javelin thrower*, *vodnopólista* : *water polo player*);

g) podľa hudobného nástroja, na ktorý hrajú (napr. *basgitarista* : *bass guitarist/bass guitar player*, *klarinetista* : *clarinetist/clarinet player*, *organista* : *organist/organ player*).⁸

Zostavovanie materiálovej základne spočívalo v excerpcii štyroch slovenských slovníkov synchrónnej lexiky – *Krátkeho slovníka slovenského jazyka* (2003), *Slovníka súčasného slovenského jazyka* (2006, 2011, 2015),⁹ *Slovníka koreňových morféme slovenčiny* (2012) a *Slovníka viacslovných pomenovaní* (v tlači). Druhým krokom bolo vyhľadávanie anglických SEL k slovenským lexémam, na čo sa využívalo viacero typov prekladových i výkladových slovníkov – *Anglicko-slovenský a slovensko-anglický veľký slovník* (2010), *Veľký anglicko-český a česko-anglický slovník* (2007), *The Penguin English Dictionary* (2005) a elektronické verzie slovníkov *Oxford English Dictionary* a *Merriam-Webster*,¹⁰ ktoré sa dopĺňali internetovým vyhľadávaním.

Výsledkom je súbor obsahujúci približne 1600 dvojíc SEL, ktorý predstavuje reprezentatívny materiálový základ pre uskutočňovaný výskum.

⁸ Pomenovania osôb podľa športov, ktorým sa profesionálne venujú, a hudobných nástrojov, na ktoré hrajú, sa do súboru zaradili na základe širšieho vymedzenia prístupu k základnému príznaku súboru – pomenovania osôb podľa predmetu činnosti.

⁹ K dispozícii sú zatiaľ iba lexémy začínajúce sa na písmená A – N.

¹⁰ *Oxford English Dictionary* ako najvýznamnejšieho reprezentanta britskej variety angličtiny a *Merriam-Webster* ako najvýznamnejšieho reprezentanta americkej variety angličtiny.

4.2 Fázy interlingválnej komparácie

Analýzy uskutočňované ako súčasť medzijazykového onomaziologického porovnávania a interlingválnej komparácie spôsobov pomenúvania je možné rozdeliť do dvoch základných etáp či úrovní, ktorým predchádza určenie nominačnej motivácie jednotiek. Na základe nominačnej motivácie sa potom jednotky so zistiteľnou onomaziologickou štruktúrou ďalej analyzujú v spomínaných dvoch etapách. Jednotky, ktoré onomaziologickou štruktúrou nedisponujú, sa ďalej neanalyzujú, vymedzenie nominačného motivačného typu je však pri nich kľúčové z pohľadu konštatovania nominačnej symetrie či asymetrie so SEL.

Súčasťou prvej úrovne onomaziologickej komparácie je výskum formálnych prvkov, ktorými sa konkrétne onomaziologické štruktúry vyjadrujú, analýza sémantických komponentov, ktoré sa uplatňujú v onomaziologickej štruktúre, a konštatovanie miery symetrie či asymetrie jednotlivých SEL. Obsahom analýz v rámci druhej úrovne interlingválnej komparácie je skúmanie podnetov, impulzov, na základe ktorých sa konkrétne pomenovania utvorili, čiže hľadanie onomaziologických motívov stojacich v pozadí pomenovania konkrétnych entít, pričom v tomto bode už analýza prekračuje systém jazyka a jej výsledkom je nazeranie na človeka ako nositeľa jazyka a skúmanie uchopovania, konceptualizovania reality, ktorá ho obklopuje, čo z tejto reality považuje za dôležité pri poznávaní a pomenovaní a čo to sprostredkovane vypovedá o jeho náhľade na vlastný životný štýl a okolitý svet.

4.3 Onomaziologická štruktúra

Spomedzi piatich, resp. šiestich spôsobov pomenúvania (utvárania nových pomenovaní) je z onomaziologického hľadiska možné analyzovať dva typy – slovtvorné onomaziologické štruktúry, ktoré sa vyjadrujú prostredníctvom slovtvorných komponentov (slovtvorného základu a slovtvorného formantu), a syntakticky motivované onomaziologické štruktúry, ktoré sa na formálnej úrovni vyjadrujú prostredníctvom fonologicky samostatných slov (porov. Ološtiak, 2013, s. 24). V prípade onomaziologickej štruktúry ide o najvšeobecnejší rámec pomenúvania, na základe ktorého sa vytvárajú nové lexikálne jednotky na báze už existujúcich lexikálnych jednotiek, pričom jednotlivé onomaziologické štruktúry sa môžu realizovať odlišne. Realizáciu týchto štruktúr je možné „rozložiť“ na niekoľko komponentov či konkretizácií, ktoré sú prítomné v každej slovtvorne či syntakticky motivovanej jednotke (porov. Ološtiak, 2013, s. 26):

<i>chova-teľ</i>	
OB → OP	onomaziologická štruktúra
SUB _{pers} – ACT	onomaziologický význam
„ten, kto V _{mot} “	slovtvorný význam
„ten, kto chová (niečo)“	motivačný význam
„kto sa stará o chov zvierat“	lexikálny význam

Obrázok 1 Ukážka konkretizácie onomaziologických štruktúr

Dvojčlenná onomaziologická štruktúra skladajúca sa z bázy a príznaku sa konkretizuje ako substančná báza – osoba určovaná dynamickým príznakom, pričom tie reprezentujú onomaziologický význam jednotky. Ten sa v tomto prípade realizuje ako deverbatívny derivát, ktorého slovtvorný význam je „ten, kto V_{mot}“ a motivačný význam, odvodený od konkrétneho motívu, „ten, kto chová (niečo)“. Na týchto úrovniach stavia lexikálny význam

– „kto sa stará o chov zvierat“, i keď ten sa môže vo väčšej či menšej miere od slovotvorného významu daného onomaziologickou štruktúrou odlišovať (porov. Ološtiak, 2013, s. 25).

4.4 Obsahová analýza onomaziologických štruktúr

Pri slovotvorne a syntakticky motivovaných jednotkách je pre analýzu onomaziologických štruktúr kľúčová obsahová analýza onomaziologického stvárnenia pomenovaní, t. j. onomaziologických komponentov tvoriacich onomaziologické štruktúry. Každá jednotka s onomaziologickou štruktúrou je teda prostredníctvom parametrizácie „opísaná“ na základe onomaziologickej kategórie a typu onomaziologickej kategórie, ako aj konkrétnych členov onomaziologickej štruktúry a onomaziologického motívu.

4.4.1 Parametrizácia jednotiek

Jednotlivým jednotkám sa teda v rámci analýzy pripisujú nasledujúce parametre:

1. **Onomaziologická kategória**, teda súbor slovotvorných typov, ktoré majú rovnaký slovotvorný význam, t. j. onomaziologickú štruktúru a onomaziologický význam (porov. Furdík, 2004, s. 56). V analyzovanom súbore sa vzhľadom na jeho príznakový charakter, a teda, že obsahuje výlučne pomenovania mužských osôb vykonávajúcich povolanie, pracovnú pozíciu atď. (pre presné vymedzenie súboru porov. časť 4.1), vyskytuje desať onomaziologických kategórií.¹¹

2. **Typ onomaziologickej kategórie (TOK)** tvorí skupina onomaziologických kategórií, ktoré sa k jednotlivým TOK zaraďujú na základe zhody/odlišnosti slovného druhu motivantu a motivátu a na základe zhody/odlišnosti lexikálneho významu motivantu a motivátu (porov. Furdík, 2004, s. 87). V analyzovanom súbore sa nachádzajú iba jednotky patriace do mutačného a modifikačného typu onomaziologickej kategórie. V rámci mutácie dochádza k výraznej zmene lexikálneho významu motivátu oproti lexikálnemu významu motivantu, pričom môže a nemusí dôjsť k zmene slovného druhu (porov. Vužňáková, 2006, s. 15). V skúmanom súbore sa mutačný TOK vyskytuje pri derivátoch (*bagrista*, *bibliograf*, *námestník*) aj pri kompozitách (*spravodajca*). Podstatou modifikačného TOK je vznik jednotiek, ktoré sa od svojho motivantu líšia iba jedným sémantickým príznakom (porov. Vužňáková, 2006, s. 15). Analyzovaný súbor obsahuje modifikačné deriváty utvorené prefixáciou (*podporučík*) aj sufixáciou (*poslík*) a modifikačné kompozitá (*fotoreportér*).

3. Členy onomaziologickej štruktúry

a) **Onomaziologická báza** predstavuje základ onomaziologickej štruktúry, ktorý je prítomný vo všetkých typoch slovotvorne a syntakticky motivovaných lexém (porov. Ološtiak, 2015, s. 154) a v analyzovanom súbore sa v rámci slovotvorne motivovaných jednotiek najčastejšie vyjadruje slovotvorným formantom, napr. *čerpádl-ár*, *min-er* „baník“, *kníh-kup-ec*, *trombone play-er* „trombonista“, v prípade modifikačných derivátov alebo kompozít aj slovotvorným základom, napr. *pro-ректор*, *arch-bishop* „arcibiskup“, *stráž-majster*, *military pilot* „vojenský pilot“. Onomaziologická báza syntakticky motivovaných

¹¹ Ide o onomaziologické kategórie: 1. činiteľský názov (*pestovateľ*, *cleaner* „upratovač“); 2. konateľský názov (*kľučiar*, *potter* „hrnčiar“); 3. názov nositeľa vlastnosti (*agrárnik*, *herbalist* „bylinkár“); 4. maskulinatívum (*komorník*); 5. deminutívum (*poslík*); 6. relatívum (*poddôstojník*, *vice-dean* „prodekan“); 7. názov činiteľa deja (*skalolezec*, *window dresser* „aranžér“); 8. názov konateľa deja (*národohospodár*); 9. miera (*veľvyslanec*, *small holder* „malý podnikateľ“); 10. kvalitatívnosť (*elektroinžinier*, *computer specialist* „počítačový programátor“) (pre pomenovania onomaziologických kategórií kompozít porov. Vužňáková, 2006, s. 26–27).

jednotiek sa vyjadruje nadradeným komponentom, obyčajne druhým, resp. tretím komponentom VP, napr. *bytový architekt*, *vojenský pilot*, *terénny sociálny pracovník*, alebo prvým komponentom v prípade trojkomponentových VP so štruktúrou S→[At→AtN] (porov. Ološtiak – Ivanová, 2015, s. 176–179), napr. *majster odborného výcviku*, *minister zahraničných vecí*.

b) **Onomaziologický príznak** bližšie určuje onomaziologickú bázu, buď priamo (*row-er* „person who rows“ „veslár“), alebo prostredníctvom onomaziologického spoja (*cirkus-ant* „ten, kto (má vzťah k) cirkusu“) (porov. Ološtiak, 2015, s. 158). V lexémach z analyzovaného súboru sa onomaziologický príznak vyjadruje prostredníctvom slovotvorného základu pri mutačne utvorených derivátoch, napr. *klobuč-ník*, *present-er* „moderátor“, a prostredníctvom slovotvorného formantu pri modifikačne utvorených derivátoch, napr. *posl-ík*, *sub-lieutenant* „podporučík“. V rámci kompozít sa onomaziologický príznak vyjadruje v poradí prvým slovotvorným základom, napr. *sprav-o-daj-ca*, *choir-master* „zbormajster“, resp. príznak môže byť vnútorne štruktúrovaný, napr. *vodn-o-pól-ista*, *track maintenance supervisor* „traťmajster“. Pri viac-slovných pomenovaniach sa príznak vyjadruje komponentom vo funkcii atribútu – adjektívnym (*rehabilitačný lekár*) alebo substantívnym (*prednosta stanice*).

c) **Onomaziologický spoj** nie je obligatónym členom onomaziologickej štruktúry, vyskytuje sa iba v niektorých typoch onomaziologických štruktúr, funguje ako logické prepojenie onomaziologickej bázy a onomaziologického príznaku, pričom v rámci derivátov sa najčastejšie vyskytuje v skupine mutačných desubstantívnych substantív, keďže priame určenie jednej substancie druhou nie je možné bez sprostredkovania – *pokladník* „ten, kto (má vzťah k) pokladni“. Onomaziologický spoj je na formálnej úrovni v jednotke buď vyjadrený – v niektorých typoch kompozít, napr. *zem-e-mera-č* „ten, kto meria zem“, *animal train-er* „person who trains animals“ „krotiteľ“, alebo nevyjadrený – v takom prípade sa v parafráze používa formula „má vzťah k“ uvedená v zátvorkách, napr. *anatóm* „ten, kto (má vzťah k) anatómii“, *archer* „person who (rel. to) an arch“ „lukostrelec“ (porov. Ološtiak, 2015, s. 159).

4. Onomaziologický motív

Predstavuje základ pomenovania, reflektuje sa ním výsek mimojazykovej reality, ktorý sa vo vzťahu k pomenovanej entite vníma ako najdôležitejší, najpodstatnejší. Napr. pri pomenovaní „človeka, ktorý píše slovesné umelecké výtvy, obyčajne vo veršoch“ sa ako nominačne relevantný zobral motív <báseň>, a tak bola utvorená lexéma *básnik*, hoci používatelia jazyka mohli použiť aj iné motívy, napr. <verš> (porov. napr. potenciálne lexémy *veršiar*, *veršník*), <veršovať> (porov. napr. lexémy *veršovník*, *veršovač*). Používatelia jazyka majú v zásade vždy na výber, pričom tento výber sa realizuje v dvoch krokoch: 1) aký motív sa stane (aké motívy sa stanú) základom pomenovania (prvý extralingválny krok): v uvedenom príklade je to motív <báseň>; 2) akým spôsobom sa tento motív stvární (tieto motívy stvární) (druhý, intralingválny krok): v uvedenom príklade sa tento motív stal základom sufixálnej derivácie s formantom *-ik* (*básnik*).

Z nášho pohľadu je onomaziologickým motívom všetko, čo je na formálnej úrovni vyjadrené slovotvorným základom.

Názvy mužských osôb podľa povolania sa utvárajú na základe týchto typov onomaziologických motívov:

a) <**predmet činnosti**>, vyjadrený substantívom, prostredníctvom ktorého sa tvoria pomenovania so slovotvorným významom „ten, kto (má vzťah k) S_{mot}“, napr. *gondolier*, *rybníkár*, *comedian* „zabávač“, *politician* „politik“;

b) <**činnosť**>, ktorý sa vyjadruje verbom, jednotky utvorené na základe tohto motívu majú slovotvorný význam „ten, kto V_{mot}“, napr. *hasič*, *holič*, *actor* „herec“, *skater* „korčuliar“;

c) <**osoba**>, vyjadrený substantívom, na základe ktorého sa tvoria modifikačné substantíva „S_{mot} + vzťah“, napr. *podplukovník*, *prorektor*, *counter admiral*, *vice-dean*;

d) <vlastnosť>, vyjadrený adjektívom, na základe ktorého sa tvoria jednotky so slovotvorným významom „niekto Adj_{mot}“, napr. *sanitár, prednosta, herbalist* „bylinkár“.

Motívy fungujú ako základ pomenovania samostatne (v prípade derivátov) alebo v kombinácii (pri kompozitách):

a) <vlastnosť> + <osoba> v pomenovaniach so slovotvorným významom „Adj_{mot} + S_{mot}“, napr. *produktový manažér, klinický psychológ, acrobatic pilot* „akrobatický pilot“, *large farmer* „veľkostatkár“, alebo „S_{mot} + S_{mot}“, napr. *inštruktor autoškoly, sales assistant* „predavač“, *Romance studies expert* „romanista“;

b) <predmet činnosti> + <činnosť> v pomenovaniach so slovotvorným významom „ten, kto V_{mot} + S_{mot}“, napr. *horolezec, zverolekár, glove-maker* „rukavičkár“, *sheep shearer* „strihač oviec“;

c) zriedkavo sa tiež vyskytuje kombinácia motívov <okolnosť> + <činnosť>, jednotky utvorené na základe týchto motívov majú slovotvorný význam „ten, kto V_{mot} + Adv_{mot}“ alebo „ten, kto V_{mot} + Pron_{mot}“, napr. *krasokorčuliar, samosudca*.

Okrem explicitnej prítomnosti sa motív môže sprostredkovanne vyjadrovať na základe predchádzajúceho motivačného vzťahu v slovotvornom rade. Napr. v prípade lexémy *lakovač* je okrem bezprostredného motívu <činnosť> vyjadreného verbom *lakovať* implicitne prítomný aj motív <predmet činnosti> <lak>, a to prostredníctvom slovotvornej motivovanosti verba *lakovať* ← *lak*.

<i>skladník</i> „ten, kto (má vzťah k) skladu“	
OK: konateľský názov	OP: <i>sklad</i>
TOK: mutácia	OŠ: OB – (OS) – OP
OB: <i>ten, kto</i>	OM: predmet činnosti
OS: (<i>má vzťah k</i>)	
<i>shipbuilder</i> „person who builds ships“	
OK: názov činiteľa deja	OP: <i>ship</i>
TOK: mutácia	OŠ: OB – OS – OP
OB: <i>person</i>	OM: činnosť, predmet činnosti
OS: <i>to build</i>	

Obrázok 2 Ukážka obsahovej analýzy slovotvorne motivovaných jednotiek

4.5 Úrovně interlingválnej komparácie

Interlingválna komparácia je výsledkom vzájomného prelínania sa a dopĺňania dvoch základných inšpiračných zdrojov – onomaziologického prístupu a teórie lexikálnej motivácie. Porovnávanie SEL v intenciách spôsobov pomenovania, onomaziologického stvárnenia (v prípade slovotvorne a syntakticky motivovaných jednotiek) a z nich vyplývajúceho konštatovania symetrie či asymetrie SEL sa opiera o pomenovanie spôsobov nominácie, a teda spôsobov vzniku daných jednotiek, na uchopenie ktorých sa používa systém nominačných motivácií. TLM sa tiež využíva v rámci hlbšej analýzy jednotiek utvorených na základe jednotlivých nominačných typov motivácie (porov. časti 2 a 3) a ako taká vytvára vhodný aparát na podrobnejšiu analýzu konkrétnych jednotiek. Onomaziológia a onomaziologické hľadisko ako druhý základný metodologický pilier predstavuje spôsob, na základe ktorého je možné analyzovať vnútornú štruktúru jednotiek, zároveň však aj zistiť sémantickú štruktúru týchto jednotiek a motív, na základe ktorého sa konkrétne pomenovania utvorili. Analýzou konkrétnych spôsobov pomenovania v rámci SEL tak bude možné dospieť

ku konštatovaniu podobnosti či odlišnosti konfigurácie sémantických príznakov a jazykových prostriedkov, prostredníctvom ktorých sú tieto príznaky v skúmaných jazykoch vyjadrené.

Hoci primárnym cieľom onomaziologickej komparácie je medzijazykové porovnanie onomaziologických štruktúr, vzhľadom na limitovanú distribúciu jednotiek s explicitnou onomaziologickou štruktúrou, ktoré sú, ako už bolo spomenuté, synchronne zistiteľné a analyzovateľné iba v slovtvore a syntakticky motivovaných jednotkách, sa vynára otázka hierarchizácie symetrií či asymetrií pomenúvacích procesov aj v prípade, že jedna (alebo obe) zo SEL nedisponujú explicitnou onomaziologickou štruktúrou, a teda sú motivované iným typom motivácie.

Jednotlivé typy symetrií a asymetrií ako výsledok interlingválnej komparácie je možné rozdeliť do troch základných úrovní (porov. Ološtiak, rkp.):

1. Na **hypernominačnej úrovni** sa vyhodnocuje vzťah medzi SEL, z ktorých minimálne jedna je nominačne nemotivovaná.

a) **Hypernominačná symetria** vzniká v prípade, že obe SEL sú nominačne nemotivované: *kňaz : priest, mních : monk*;

b) **Hypernominačná asymetria** je medzi dvoma SEL v prípade, že jedna z lexém je nominačne nemotivovaná a druhá nominačne motivovaná: *kat (nemot.) : executioner (SM), uvádzač (SM) : usher¹² (nemot.)*;

2. Na **nominačnej úrovni** sa SEL posudzujú z hľadiska nominačnej motivácie.

a) **Nominačná symetria** označuje zhodu nominačnej motivácie pri oboch SEL, v analyzovanom súbore ide o nominačnú symetriu medzi slovtvorene motivovanými SEL (napr. *herec : actor, riaditeľ : director, kníhkupec : bookseller*), interlingválne motivovanými SEL (napr. *nuncius : nuncio, seržant : sergeant, primátor : mayor*) alebo sémanticky motivovanými SEL (napr. *barytón : barytone, korešpondent : correspondent*).

b) **Nominačná asymetria** vzniká medzi SEL, ktoré sú nominačne motivované odlišnými typmi motivácie. V analyzovanom súbore sa vyskytujú viaceré asymetrické kombinácie nominačných motivácií, napr. asymetria medzi syntakticky motivovanou jednotkou v slovenčine a slovtvorene motivovanou jednotkou v angličtine (*kožný lekár¹³ : dermatologist¹⁴, jazykový korektor : proofreader*), interlingválne motivovanou jednotkou v slovenčine a slovtvorene motivovanou jednotkou v angličtine (*detektív : detective, diler : dealer*), slovtvorene motivovanou jednotkou v slovenčine a interlingválne motivovanou jednotkou v angličtine (*kostolník : sexton, podnikateľ : entrepreneur, polievkar : potager*), syntakticky motivovanou jednotkou v slovenčine a interlingválne motivovanou jednotkou v angličtine (*súdny zriadenec : bailiff, právny zástupca : counsel*).

¹² Nemotivovanosť anglickej lexémy *usher* je okrem straty interlingválnej motivovanosti spôsobená aj stratou sémantickej motivovanosti, jednotka bola pôvodne prevzatá s iným významom (ako „strážca brány, dver“, porov. *Online Etymology Dictionary*), ktorý sa synchronne považuje za temporálne motivovaný historizmus. Pôvodne sémanticky motivovaný synchronný význam sa prehodnotil na primárnu lexiu, čo spôsobilo zastretie sémantickej motivácie, a teda synchronne pociťovanú nemotivovanosť.

¹³ V slovenčine existuje aj synonymum k viacslovnému pomenovaniu *kožný lekár – dermatológ*, v takom prípade ide medzi SEL *dermatológ : dermatologist* o nominačnú aj intranominačnú symetriu, obe jednotky sú motivované slovtvorene, v oboch prípadoch ide o deriváty a zhoduje sa aj onomaziologický motív – <dermatológia>/<dermatology> ako medicínska disciplína, pričom konateľský názov je utvorený mutačne zo substantíva pomenújúceho toto odvetvie medicíny.

¹⁴ Ide o zaužívaný spôsob vytvárania viacslovných pomenovaní podľa modelu adjektívum + lekár, napr. *detský lekár, očný lekár, ušný lekár, ženský lekár*, pričom viacslovné pomenovanie sa vníma ako motivačne priezračnejšie než jednoslovné pomenovanie odvodené od názvu disciplíny. V tomto prípade ide o deriváty so slovtvornými základmi z latinčiny – *pediatria → pediater, oftalmológia → oftalmológ, otorinolaryngológia → otorinolaryngológ, gynekológia → gynekológ*, ktoré sú menej motivačne priezračné, a teda potenciálne nie sú pre používateľa jazyka natoľko zrozumiteľné.

3. Na **intranominačnej úrovni** sa analyzujú SEL motivované rovnakým typom motivácie na základe podobnosti, resp. odlišnosti onomaziologickej štruktúry a onomaziologického motívu.

a) **Intranominačne symetrické** sú SEL v prípade, ak boli obe jednotky utvorené prostredníctvom rovnakého motivačného typu, vyznačujú sa zhodnou onomaziologickou štruktúrou a rovnakým onomaziologickým motívom, napr. *baník* : *miner*. Lexéma *baník* má slovotvornú parafrázu „ten, kto (má vzťah k) bani“ a je utvorená na základe onomaziologického motívu <baňa>, v pomenovaní osoby sa teda zohľadňuje OM <predmet činnosti>, ktorý sa špecifikuje ako miesto vykonávania pracovnej činnosti. Jednotka je utvorená derivačne – sufixáciou, má onomaziologickú štruktúru OB – (OS) – OP. Sémanticky ekvivalentná anglická lexéma *miner* má slovotvornú parafrázu „person who (rel. to) mine“, onomaziologickým motívom je <mine> „baňa“, aj v angličtine teda toto pomenovanie osoby vzniklo na základe OM <predmet činnosti> – miesta výkonu povolania, pričom jednotka je rovnako sufixálny derivát s onomaziologickou štruktúrou OB – (OS) – OP. Podobne sú intranominačne symetrické aj ďalšie dvojice SEL, napr. desubstantívne deriváty *bábkar* : *puppeteer*, *bobista* : *bobsledder*, *chemik* : *chemist*, *klenotník* : *jeweler*, *právnik* : *lawyer*, *voňavkár* : *perfumer*, *pianista* : *pianist*.

Intranominačnou symetriou sa vyznačujú aj sufixálne utvorené deverbatíva so slovotvornou parafrázou „ten, kto V_{mot}“ pomenúvajúce osobu na základe onomaziologického motívu <činnosť>, napr. *bežec* : *runner*, *potápač* : *diver*, *herec* : *actor*, *kopáč* : *digger*, *pekár* : *baker*, *plavec* : *swimmer*, *spevák* : *singer*, *staviteľ* : *builder*, *veslár* : *rower*.

Intranominačne symetrická je aj malá skupina prefixálnych derivátov s onomaziologickou štruktúrou OB – OP a onomaziologickým motívom <osoba>, ktorý sa prefixáciou modifikuje – *arcibiskup* : *archbishop*, *podpredseda* : *vice-president*, *prodekan* : *vice-dean*. Intranominačná symetria je prítomná aj medzi kompozične utvorenými SEL. V prípade SEL *automechanik* a *car mechanic* ide o slovotvorne motivované kompozitá s onomaziologickou štruktúrou OB – OP a parafrázou „automobilový mechanik“, resp. „car mechanic“, onomaziologický motív je v oboch prípadoch rovnaký – <predmet> (auto, car) a <osoba> (mechanik, mechanic), pričom prvý základ modifikuje význam druhého základu.

Intranominačná symetria je prítomná tiež medzi jednotkami *lodivod* : *ship navigator*, *zbormajster* : *choirmaster*.

b) **Intranominačná asymetria** je vzťah medzi SEL, ktoré sú motivované rovnakým motivačným typom, ale líšia sa onomaziologickým motívom a/alebo onomaziologickou štruktúrou, napr. ak je lexéma v jednom jazyku derivát a v druhom kompozitum, napr. *filmár* „ten, kto (má vzťah k) filmu“ : *filmmaker* „person who makes films“, *lodiár* „ten, kto (má vzťah k) lodi“ : *shipbuilder* „person who builds ships“, *lukostrelec* „ten, kto strieľa z luku“ : *archer* „person who (rel. to) an arch“, *románopisec* „ten, kto píše román“ : *novelist* „person who (rel. to) a novel“, ale rovnako v prípade, že sú utvorené rovnakým slovotvorným spôsobom i postupom, no každá zo SEL má iný onomaziologický motív, napr. *pokrývač* „ten, kto pokrýva“ s OM <činnosť> : *roofer* „person who (rel. to) roof“, pomenovanie s OM <predmet>, *čaišník* „ten, kto (má vzťah k) čaši“, pomenovanie s OM <predmet> : *waiter* „person who waits“, pomenovanie s OM <činnosť>.

Záver

V príspevku sme sa pokúsili o stručný náčrt teoretických východísk a ich jednotlivých aspektov, ktoré umožňujú podrobnú analýzu založenú na pomenovaní spôsobov utvorenia lexikálnych jednotiek v jednom jazyku (slovenčina) a vyhodnocovaní symetrických či asymetrických vzťahov s ich sémantickými ekvivalentmi v druhom jazyku (angličtina) na úrovni totožnosti, resp. rozdielnosti spôsobu nominácie. Výskum analógií a odlišností v spôsoboch pomenovania v slovenčine a angličtine na súbore pomenovaní mužských osôb

vykonávajúcich povolanie predstavuje prvý pokus o sústredenejšiu analýzu tohto typu v slovenskej lingvistike. Uskutočnená analýza založená na uvedených východiskách, i keď výrazne limitovane, ponúka náhľad do problematiky spôsobov pomenovania v dvoch typologicky odlišných, no kultúrne relatívne blízkych jazykoch.

Literatúra:

- ALLEN, R., ed. (2005): *The Penguin English Dictionary*. Bratislava: Ikar.
- Anglicko-slovenský a slovensko-anglický veľký slovník* (2010). Bratislava: Lingea.
- BUZÁSSYOVÁ, K. (2000): Vývinové tendencie a zmeny v slovnej zásobe slovenčiny (1945 – 1995). In: J. Mlacek (ed.): *Studia academica Slovaca* 29. Bratislava: Centrum informatiky a vzdelávania FF UK, s. 300–309.
- BUZÁSSYOVÁ, K. – JAROŠOVÁ, A., ed. (2006): *Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.
- DOKULIL, M. (1962): *Tvoření slov v češtině I. Teorie odvozování slov*. Praha: Nakladatelství ČSAV.
- FRONEK, J. (2007): *Velký anglicko-český a česko-anglický slovník*. Voznice: Leda.
- FURDÍK, J. (1993): Ku konfrontácii slovtvorných systémov v slovanských a neslovanských jazykoch (na materiáli nemčiny a slovenčiny). In: *Slovtvorná motivácia a jej jazykové funkcie*. Levoča: Modrý Peter, s. 115–124.
- FURDÍK, J. (2004): *Slovenská slovtvorba. Teória, opis, cvičenia*. M. Ološtiak (ed.). Prešov: Náuka.
- FURDÍK, J. (2005a): Medzijazykové onomaziologické symetrie a asymetrie. In: M. Ološtiak – L. Ološtiaková (eds.): *Život so slovtvorbou a lexikológiou*. Košice: Vydavateľstvo LG, s. 367–372.
- FURDÍK, J. (2005b): Onomaziologické symetrie a asymetrie v lexike slovanských jazykov. In: M. Ološtiak – L. Ološtiaková (eds.): *Život so slovtvorbou a lexikológiou*. Košice: Vydavateľstvo LG, s. 357–366.
- FURDÍK, J. (2008): *Teória motivácie v lexikálnej zásobe*. M. Ološtiak (ed.). Košice: Vydavateľstvo LG.
- GAVUROVÁ, M. (2013): *Skratka ako lexéma*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.
- GRZEGA, J. – SCHÖNER, M. (2007): *English and General Historical Lexicology*. Eichstätt-Ingolstadt: Katholische Universität Eichstätt-Ingolstadt.
- HORECKÝ, J. – BUZÁSSYOVÁ, K. – BOSÁK, J. a kol. (1989): *Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.
- JAROŠOVÁ, A. – BUZÁSSYOVÁ, K., eds. (2011): *Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.
- JAROŠOVÁ, A. – BUZÁSSYOVÁ, K., eds. (2015): *Slovník súčasného slovenského jazyka. M – N*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.
- KAČALA, J. – PISÁRČIKOVÁ, M. – POVAŽAJ, M., eds. (2003): *Krátky slovník slovenského jazyka*, 4. dopl. a upr. vyd. Bratislava: Veda.
- Merriam-Webster* (2019). Dostupné na internete: <<http://www.merriamwebster.com>>.
- Online Etymology Dictionary* (2019). Dostupné na internete: <<http://www.etymonline.com>>.
- OLOŠTIAK, M. (2011): *Aspekty teórie lexikálnej motivácie*. Prešov: FF PU v Prešove.
- OLOŠTIAK, M. (2013): Onomaziologická štruktúra lexikálnych jednotiek. In: M. Ološtiak – L. Sisák (eds.): *Od morfém ku komplexným slovám a ich paradigmám*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, s. 9–89.
- OLOŠTIAK, M. (2015): Onomaziologické aspekty slovtvornej motivácie. In: M. Ološtiak (ed.): *Kvalitatívne a kvantitatívne aspekty tvorenia slov v slovenčine*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, s. 139–206.
- OLOŠTIAK, M. (rkp.): *Onomaziologická komparácia v interlingválnych súvislostiach (úvodné poznámky)*.
- OLOŠTIAK, M., ed. (v tlači): *Slovník viacsovných pomenovaní*.
- OLOŠTIAK, M. – IVANOVÁ, M. (2015): Teoreticko-metodologické, nominačné a typologické otázky viacsovných pomenovaní. In: M. Ološtiak (ed.): *Viacsovné pomenovania v slovenčine*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, s. 129–213.

Oxford English Dictionary (2019). Dostupné na internete: <<http://www.oed.com>>.

SOKOLOVÁ, M. – OLOŠTIAK, M. – IVANOVÁ, M. (2012): *Slovník koreňových morféme slovenčiny*, 3. vyd. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove.

VUŽŇÁKOVÁ, K. (2006): Slovtvorné (onomaziologické) kategórie a slovtvorný význam derivátov a kompozít v slovenčine. In: *Jazykovedný časopis*, roč. 57, č. 1. Bratislava: Slovak Academic Press, s. 13–32.

Summary

Onomasiological comparison from a cross-linguistic perspective – an introduction

The paper serves as an introduction to the topic of onomasiological comparison in a cross-linguistic perspective based on the analysis of occupational names in Slovak and English. The paper presents two main sources the research is based on – theory of lexical motivation and onomasiological approach with regards to formal and onomasiological analysis of semantic equivalents. Along with the sources, various other aspect crucial for the analysis are also presented, as well as an example of how the analysis is conducted.

Tento príspevok bol vypracovaný v rámci grantového projektu VEGA č. 1/0083/19 Slovtvorná a morfeomatická štruktúra slovenského slova II (intralingválne a interlingválne súvislosti).

Lingvistický výskum vývinu reči slovensky hovoriacich detí: stručný prehľad a bibliografia

Daniela Slančová

Inštitút slovakistiky a mediálnych štúdií, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove
daniela.slancova@unipo.sk

Kľúčové slová: vývin detskej reči, výskum vývinu detskej reči, slovensky hovoriace dieťa, bibliografia

Key words: language acquisition, research into language acquisition, Slovak-speaking child, bibliography

Úvod

Náš príspevok vznikol ako reakcia na niektoré okrúhle aj menej okrúhle výročia a udalosti v poslednom roku, ktoré možno usúvzťažniť s výskumom detskej reči na Slovensku. Bolo to predovšetkým publikovanie kolektívnej monografie *Desať štúdií o detskej reči. Lexika. Gramatika. Pragmatika* (2018), ktoré čiastočne uzavrelo jednu z etáp tohto výskumu. *Desať štúdií o detskej reči* vyšlo presne desať rokov po monografii *Štúdie o detskej reči* (2008). Táto publikácia predstavovala vo svojom čase rovnako čiastkové uzavretie prvej fázy lingvisticky zameraného výskumu osvojovania reči slovensky hovoriacimi deťmi. V roku 2019 zasa uplynulo dvadsať rokov od vyjdenia monografie *Reč autority a lásky* (1999), ktorá predstavovala prvé monografické dielo, sústreďujúce sa na výskum rečového okolia dieťaťa a reč orientovanú na dieťa v slovenčine. A napokon, zhruba pred tridsiatimi rokmi sa prvými pokusmi začal empirický, heuristický, lingvisticky zameraný výskum reči detí a reči orientovanej na dieťa v slovenskej jazykovede.

Zámerom príspevku je teda obzrieť sa na hlavné medzníky tohto výskumu a priniesť chronologicky usporiadanú bibliografiu. V príspevku nadväzujeme na odkazy na históriu výskumu z viacerých publikácií, o ktorých bude v štúdiu reč, podobne berieme do úvahy príslušné bibliografické jednotky v nich obsiahnuté, no vo všetkých prípadoch nevyhnutne ide o čiastkové údaje. Príspevok je zamýšľaný aj ako komentovaná bibliografia mapujúca spomínaných takmer tridsať rokov sústredeného výskumu, odohrávajúceho sa v prevažnej väčšine na prešovskej akademickej pôde¹, prípadne s ňou veľmi intenzívne spolupracujúceho.

Vývin reči² je procesom, ktorý sa v podstate nikdy nekončí. Prebieha od prenatálneho obdobia až po smrť človeka. No najintenzívnejší, najdynamickejší je tento proces v prvých piatich rokoch života dieťaťa, teda v predškolskom období. A práve na toto obdobie sa zacielfuje aj náš výskum a bibliografia. V bibliografii sú zachytené príspevky slovenských

¹ Na prešovský výskum detskej reči odkazuje kapitola *Štylistické, sociolingvistické a psycholingvistické výskumy* v práci *Šesťdesiat rokov akademickej jazykovednej slovakistiky v Prešove* (Slančová – Ološtiak, 2014).

² Vývin reči, resp. vývin detskej reči je len jeden z možných termínov, ktorý sa používa na označenie v podstate rovnakého pojmu. V literatúre sa stretávame s termínmi vývin reči detí, rečový vývin (dieťaťa), ontogenéza detskej reči, rečová ontogenéza, rečová akvizícia; akvizícia jazyka, vývin jazyka, jazykový vývin, osvojovanie jazyka, osvojovanie jazyka dieťaťom, pričom sa tieto termíny často chápu synonymne. Pojem, ktorý označujú, sa tiež nie vždy definuje rovnako. V podstate ide o: „postupné získavanie jazykových a komunikačných schopností (kompetence) v danom jazyce, tj. schopnosti rozumieť danému jazyku a mlúviť jím, popř. v ňom čítať a psáť“ (porov. Saicová Římalová, 2017, príp. aj Saicová Římalová, 2013). V našom chápaní ide pri termíne vývin detskej reči o skrátené pomenovanie na označenie „vývinu rečovej činnosti (detí hovoriacich po slovensky) a jej predpokladov“ (porov. Slančová, 2008, s. 15, príp. Slančová, 2018, s. 15).

autoriek³, príp. aj zahraničných kolektívnych prác, na ktorých slovenské autorky participovali, venujúce sa výskumu vývinu reči na lingvistickej báze. Nezahrnuli sme do nej príspevky zamerané predovšetkým psychologicky, logopedicky či didakticky⁴ ani príspevky, ktoré sa venujú osvojovaniu reči v školskom veku dieťaťa, ak nie sú prepojené s predškolským obdobím vývinu reči.

Začiatky lingvistického výskumu vývinu reči slovensky hovoriacich detí

Za vôbec prvú štúdiu, ktorá sa venuje detskej reči v slovenskej lingvistike, pokladáme neroziahly príspevok V. Betákovéj (1951) o (povedané súčasnou terminológiou) hypergeneralizáciách v reči dieťaťa. Táto štúdia nadhlo ostala osamotenou. Detské slová⁵ v šarišskom dialekte obce Dlhá Lúka zachytáva F. Buffa (1984) a pred ním v slovenských nárečiach ôsmich obcí na území dnešnej Ukrajiny N. I. Dzendzelivská (1974)⁶. Začiatkom 90. rokov začínajú publikovať svoje štúdie o reči (učiteľky materskej školy) orientovanej na dieťa D. Slančová a o dialógu detí mladšieho školského veku J. Kesselová⁷. Tieto štúdie predstavujú prípravnú fázu neskorších monografií (Slančová, 1999; Kesselová, 2001, 2003), podobne ako štúdie L. Liptákovéj (štúdia 1997, monografia 2000) a Z. Hlavatej Ondráčkovej (prvá štúdia 1999, monografia 2010). Izolované ostali tri štúdie M. Stejskalovej (1996). Sporadicky sa problematike raného vývinu detskej reči v 90. rokoch (1995, 1996) aj neskôr (2012) venovala M. Sedláková. Spomínané monografie možno pokladať za završenie etapy začiatkov výskumu detskej reči v sledovanom období v slovenčine. K nim je nevyhnutné priradiť nepublikovanú dizertačnú prácu S. Fečkovej Kapalkovej (2002), v ktorej sa po prvýkrát v slovenskej lingvistike vykonalo systematické longitúdinalne sledovanie piatich detí hovoriacich po slovensky od jedného po šesť rokov a stanovili sa základné štádiá rečového vývinu detí od prekursorov reči po naratívnu rečovú produkciu. Hoci išlo vo vzťahu k skúmaniu rečového vývinu v slovenskej lingvistike v podstate o prelomové diela, sledovanie vývinu reči nebolo ich prvotným cieľom. V prípade monografie D. Slančovej išlo primárne o sociolingvistický výskum. V úvode publikácie *Reč authority a lásky* (s. 12–13) sa uvádza: „Domnievame sa, že naša primárne sociolingvisticky zameraná práca môže niektorými poznatkami i dokladovým materiálom zaujať nielen lingvistov, ale aj pedagógov, psychológov a sociológov, ako aj ostatných záujemcov o túto problematiku“ a na inom mieste: „... lingvistickým skúmaním komunikácie dospelých a detí nielenže získavame predstavu o reálnej podobe jazyka, ktorý deti skutočne počúvajú a ktorý je pre ne relevantným jazykovým vstupom, predstavu o tom, aká podoba jazyka ovplyvňuje ich vlastný jazykový vývin, ako sa formuje ich rečová i komunikačná kompetencia, ich vlastné jazykové vedomie, ale analýzou jazyka dospelých v styku s dieťaťom, analýzou verbálnej socializácie dieťaťa môžeme odkryť chápanie dieťaťa v súčasnej spoločnosti.... Okrem týchto poznatkov nám lingvistická analýza rečovej komunikácie medzi dospelým a dieťaťom môže pomôcť získať

³ V slovenských podmienkach ide pri výskume detskej reči takmer výlučne o dámsku záležitosť. Ak odhliadneme od ojedinelej štúdie dialektológa F. Buffu a výskum bilingvizmu J. Štefánika, dvoma textami je zastúpený jediný autor a jeden spoluautor.

⁴ K logopedickej literatúre prov. napr. Slančová, 2008; Kapalková – Slančová, 2018, 2019b; k didakticky zameranej literatúre hlavne Liptáková et al., 2011, 2015 – tam aj ďalšia literatúra.

⁵ Ako uvádza Z. Ondráčková (2010, s. 12), pravdepodobne prvou zmienkou o detských slovách v slovenčine je niekoľko slov zachytených v práci S. Chalupku *Lexikografické poznámky* (pravdepodobne medzi rokmi 1842–1848), kde sú pod názvom Detinskije Slova zaradené nasledujúce heslá: *čaný, čačaný* = pekný; *tuta* = nápoj; *tutať* – piť; *bibi* = buoľ, boľavý; *mämä* = mäso (porov. Hayeková, 1979, s. 121).

⁶ Cenné sú aj jej poznámky o zvukovej stránke detských slov.

⁷ Keďže v prípade štúdií a na ne nadväzujúcich, resp. z nich vychádzajúcich monografií (2001, 2003) tejto autorky ide o zásadné práce metodologického významu, nota bene sústredené na spontánnu zvukovú situovanú komunikáciu detí, zaradíme ich do bibliografického prehľadu, hoci sa venujú obdobiu mladšieho školského veku.

predstavu o fungovaní jazyka v špecifickej komunikačnej sfére súčasnej jazykovej situácie.“. V prípade J. Kesselovej sa sledoval predovšetkým pedagogický cieľ: „K záujmu o detskú reč nás priviedlo presvedčenie, že bez jej dôkladného poznania komunikačný model vyučovania materinského jazyka zostane skôr proklamovanou než realizovanou predstavou, viac parciálnou a príležitostnou metódou než premysleným a systematickým prístupom, smerujúcim k premene spontánneho jazykového vedomia dieťaťa na poučené, reflexívne a kultivované jazykové vedomie...“ (Kesselová, 2002, s. 7). Cieľom dizertačnej práce S. Fečkovej Kapalkovej bolo vytvoriť model rečového vývinu slovensky hovoriacich detí na základe vývinového modelu americkej autorky M. Laheyovej (1988, porov. aj Mikulajová – Horňáková, 1998) predovšetkým na účely logopedickej praxe. Podobne okazionalna slovtvorba v detskej reči (Liptáková, 2000) bola len jednou témou v sledovaní okazionalizmov v hovorenej slovenčine.

Obrázok 1 Obálky knižných publikácií a dizertácie z rokov 1999 – 2003

Projektový výskum vývinu detskej reči a jeho výstupy

Prelom vo výskume vývinu reči slovensky hovoriacich detí s primárnym zacielením tentoraz už na samotný vývin reči znamenali prvé viacročné projekty zamerané práve na túto tematiku a výstupy z nich, ako aj výstupy z projektov, ktoré boli zamerané širšie a vývin reči bol len jednou z ich súčastí. Prvým v poradí bol grant Vzdelávacej nadácie Jana Husa Cursus innovati *Vytvorenie kurzu „Vývin detskej reči“* (2002 – 2004) s vedúcou riešiteľkou M. Mikulajovou a riešiteľkami I. Bónovou, S. Kapalkovou a D. Slančovou. Jeho cieľom bolo vytvoriť sylabus predmetu vývin detskej reči, ktorý sa v súčasnosti vyučuje tak na Pedagogickej fakulte Univerzity Komenského, ako aj na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity. V jeho rámci sa ukázala potreba vychádzať z vlastného empirického materiálu, preto sa začalo systematicky pozorovať niekoľko detí, vypracovala sa základná metóda longitudinálneho sledovania pomocou videonahrávok a na slovenčinu sa aplikovala transkripčná metóda CHAT v rámci systému CHILDES.⁸

Riešenie projektu Vedeckej grantovej agentúry VEGA č. 01/2228/05 *Vývin reči slovensky hovoriacich detí* (2005 – 2007) zabezpečoval už širší okruh bádateľiek: D. Slančová (vedúca riešiteľka), I. Bónová, M. Chabová, S. Kapalková, J. Kesselová, M. Mikulajová, Z. Ondráčková a S. Zajacová zo štyroch slovenských univerzít (Prešovská univerzita v Prešove, Univerzita Komenského v Bratislave, Žilinská univerzita, Technická univerzita v Košiciach). Na projekt boli priamo napojení aj ďalší študenti doktorandského štúdia a nadväzovali naň početné rigorózne, diplomové a bakalárske práce. Hlavným výstupom tohto projektu bola spomínaná kolektívna monografia *Štúdie o detskej reči* (2008). Vymedzili sa v nej základné

⁸ Porov. <<https://childes.talkbank.org/>>, príp. Slančová, 2008.

výskumné teoreticko-metodologické východiská, na základe ktorých sa ústredný bod vedeckého záujmu, rečová činnosť dieťaťa, ktorá je súčasťou komunikačnej činnosti a zároveň sa v nej odráža formovanie jazykového vedomia, chápe komplexne, procesuálne a interakčne (bližšie porov. Slančová, 2008, 2018). V siedmich štúdiách monografie sa postulovali psychologické predpoklady vývinu reči a po prvýkrát sa v nich opísal rečový vývin slovensky hovoriaceho dieťaťa z hľadiska neverbálnej (detské gestá) a verbálnej komunikácie, t. j. zvukovej roviny, sémantiky a pragmatiky detských výpovedí a osvojovania komunikačných registrov. Osobitná kapitola bola venovaná pragmaticky príznakovej lexike – detským slovám v slovenčine. Monografia položila základy slovenskej vývinovej psycholingvistiky.

Z jej výsledkov sa čiastočne vychádzalo pri riešení ďalšieho projektu, tentoraz Agentúry na podporu výskumu a vývoja APVV-0044-06 *Verbálne a neverbálne správanie slovensky hovoriacich detí v raných štádiách vývinu ako východisko vytvorenia skríninového testu vývinu komunikačného správania* (2007 – 2009) s vedúcou riešiteľkou S. Kapalkovou, na ktorom sa podieľali I. Bónová, J. Kesselová, H. Laciková, M. Mikulajová, D. Slančová a S. Zajacová. Jeho hlavným výstupom bola v r. 2010 monografia *Hodnotenie komunikačných schopností detí v ranom veku (s testami a normami)* a Test komunikačného správania (porov. nižšie). V tom istom roku vychádza aj monografia Z. Ondráčkovej *Komparatívny výskum detskej lexiky*, ktorej základom sa stala kapitola Detské slová v slovenčine a ich charakteristika uverejnená práve v *Štúdiách o detskej reči*. Podobne, kapitola Formovanie komunikačného registra v rolových hrách detí (komunikačný register detí imitujúcich rolu matky a otca) S. Zajacovej sa stala súčasťou monografie *Komunikačné registre v rolových hrách detí. Výsledky sociolingvistického experimentu* (2012). Na výsledky uverejnené v kapitole Sémantické kategórie v ranej ontogenéze reči dieťaťa čiastočne nadviazala J. Kesselová v kapitole Spojky v ranom štádiu ontogenézy reči v kolektívnej monografii *Spojky a spájacie prostriedky v slovenčine* (2012) a v monografii *Funkčno-sémantická kategória relačnosť v ranej ontogenéze reči dieťaťa hovoriaceho po slovensky* (2014).

Paralelne sa rozvíjal aj výskum hovorených detských naratív, ktorý našiel svoje monografické spracovanie najprv v dizertačnej práci P. Harčarikovej (2010) a následne vo vysokoškolskej učebnici *Naratíva v detskej reči* (2011), ktorú vydala P. Harčariková spolu s Martinom Klimovičom⁹. Okrem toho, na inom metodologickom základe, sa výskumu detských naratív venovali ďalšie početné štúdie, predovšetkým S. Zajacovej (2005, 2006), S. Kapalkovej a jej spolupracovníčok a spolupracovníka (Kapalková, 2002; Pyšná – Kapalková, 2012; Kapalková – Slováčková, 2013; Samko – Kapalková, 2014; Mičianová – Kapalková – Slančová, 2015; Kapalková – Sikielková, 2016; Marková – Kapalková, 2016) a J. Kesselovej (Kesselová, 2013). Výskum naratív slovensky hovoriacich detí prebiehal aj v medzinárodnom kontexte (porov. Bleses et al., 2011; Nicolopoulou et al., 2011; Reilly et al., 2011; Kapalková et al., 2016). Pokračoval výskum detskej slovotvorby Ľ. Liptákovej a K. Vužňákovej z Pedagogickej fakulty, ktorého výsledky sú obsiahnuté vo viacerých štúdiách, no hlavne vo vysokoškolskej učebnici oboch autoriek *Dieťa a slovotvorba* (2009) a v monografii K. Vužňákovej *Kompozitá v slovenčine* (2012), najmä v kapitole Kompozitá z hľadiska kognície a reči.

Zatiaľ posledným projektom¹⁰, v ktorom sa spojili sily prešovsko-bratislavského kolektívu, bol projekt Vedeckej grantovej agentúry VEGA č. 1/0129/12 *Modelovanie rečového vývinu slovensky hovoriacich detí v ranom veku*. Práve výstupom tohto projektu je

⁹ M. Klimovič sa dlhodobo venuje výskumu písaných naratív detí mladšieho školského veku (porov. hlavne 2010, 2016).

¹⁰ V rokoch 2010 – 2013 bola sekcia Detská reč (D. Slančová, S. Kapalková, J. Kesselová, S. Zajacová) súčasťou Centra excelentnosti projektu Dovybavenie a rozšírenie lingvokulturologického a prekladateľsko-tlmočnického centra na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity.

kolektívna monografia *Desať štúdií o detskej reči. Lexika. Gramatika. Pragmatika* (2018). Osvojovanie jazykových javov sa v nej pozoruje, opisuje a vysvetľuje v komplexe tvarovej, sémantickej a pragmatickej zložky v interakčnom a situačnom kontexte, pričom sa berie do úvahy typologická charakteristika slovenčiny, ktorú si deti osvojujú. *Desať štúdií* desiatich autoriek spracúva vývin lexiky a vývin syntaxe v ranom veku dieťaťa, vývin genitívu na pozadí vývinu pádov, súčinnosť neverbálneho (gestá) a gramatického vývinu komunikačnej schopnosti dieťaťa, charakterizuje reč matky orientovanú na dieťa, komparuje reč matky a reč otca orientovanú na dieťa a všimá si lexiku, ktorú používajú na internetových fórach ženy – budúce matky pripravujúce sa na narodenie dieťaťa. Za supplement *Desiatich štúdií o detskej reči* možno pokladať monografiu A. Brestovičovej z toho istého roku *Lexika v reči orientovanej na dieťa v predverbálnom období vývinu dieťaťa (s frekvenčným slovníkom)* a v istom zmysle aj monografiu I. Bónovej *Fonologická ontogenéza v detskej reči* (2018), ktorá je síce publikovaná samostatne a mimo Prešovskej univerzity, resp. Univerzity Komenského, ale metodologickými východiskami a materiálom je pevne zviazaná tak so *Štúdiami o detskej reči*, ako aj s *Desiatimi štúdiami o detskej reči*.

Základný výskum detskej reči sa nezastavil, čoho dôkazom sú najnovšie štúdie A. Brestovičovej, J. Kesselovej a M. Walkovej venované osvojovaniu personálnej a sociálnej deixy v detskej reči.

Obrázok 2 Obálky knižných publikácií z rokov 2008 – 2018

Výskum vývinu reči slovensky hovoriacich detí v medzinárodnom kontexte

V podstate od začiatku prvých výstupov výskumu sa jeho výsledky prezentovali aj v zahraničí. Z početných zahraničných konferencií je potrebné spomenúť niekoľkonásobnú aktívnu účasť na pravidelných kongresoch najväčšej svetovej organizácie združujúcej odborníkov, ktorí sa venujú výskumu detskej reči, IASCL (International Association for the Study of Child Language)¹¹. S. Kapalková a D. Slančová sú od r. 2005 členkami European Network for CDI (Európska sieť pre výskum a adaptáciu CDI – pozri nižšie), ktorej členovia

¹¹ D. Slančová päťkrát, S. Kapalková štyrikrát, M. Mikulajová dvakrát, I. Bónová, J. Kesselová, S. Zajacová raz.

sa v pravidelných intervaloch stretávajú v chorvátskom Dubrovniku. Stretnutia, ktoré organizuje Univerzita v Záhrebe v spolupráci s ďalšími svetovými univerzitami, sa konali v rokoch 2006, 2009, 2012, 2015; v r. 2015 bola spoluorganizátorkou stretnutia Prešovská univerzita v Prešove. S. Kapalková a D. Slančová opakovane reprezentovali Slovenskú republiku ako členky výkonných výborov a členky pracovných skupín v európskych projektoch COST (Cooperation in Science and Technology): Action A33 *Crosslinguistically robust stages of children's linguistic performance* (2008 – 2010); Action IS0804 *Language impairment in a multilingual society: linguistic patterns and the road to assessment* (2009 – 2013)¹²; Action IS1406 *Enhancing children's oral language skills across Europe and beyond – a collaboration focusing on interventions for children with difficulties learning their first language* (2015 – 2019). V nadväznosti na druhý zo spomínaných projektov boli spoluriešiteľkami projektu Vyšehradského fondu *Bilingual assessment of child lexical knowledge in Central Europe* (2015). Výsledkami účasti na týchto projektoch sú spoločné publikácie zamerané na špecifické problémy výskum detskej reči v mnohých jazykoch sveta, medzi ktorými takto nechýba ani slovenčina.¹³

Aplikácia a popularizácia poznatkov základného výskumu vývinu detskej reči

Relevantnou stránkou výskumu vývinu reči slovensky hovoriacich detí je jeho aplikačný rozmer, ktorý možno charakterizovať vo viacerých smeroch. Na jednej strane je to didaktická aplikácia poznatkov základného výskumu, ktorú nachádzame už v jeho samotných začiatkoch, keď sa poznatky získané z výskumu dialógu detí mladšieho školského veku J. Kesselovej (porov. vyššie) stali podnetom na tvorbu komunikačných cvičení pre žiakov tohto veku (Liptáková – Kesselová, 1994; Kesselová, 1999, 2000). Ďalšiu relevantnú didaktickú aplikáciu poznatkov z výskumu vývinu detskej reči možno nájsť v spomínanej vysokoškolskej učebnici Ľ. Liptákovovej a K. Vužňákovovej *Dieťa a slovo tvorba* (2006), príp. relevantné odkazy nájdeme aj v citovanej *Integrovannej didaktike slovenského jazyka a literatúry pre primárne vzdelávanie* (Liptáková et al., 2011, 2015).

Originálnou adaptáciou získaných poznatkov je ich uplatnenie v umeleckých textoch pre najmenších v knižkách S. Kapalkovej (Kapalková – Čejka, 2004a,b, 2005; Kapalková – Mičianová, 2018), ktoré sú koncipované aj ako nástroj na rozvíjanie reči v ranom veku.

Azda najdôležitejší aplikačný rozmer výskumu rečového vývinu predstavuje uplatnenie poznatkov zo základného výskumu v logopedii. Vo viacerých prípadoch bol základný výskum motivovaný práve potrebami logopedickej praxe, prípadne sa výsledky základného výskumu prejavili počas adaptácie nástrojov pôvodne určených pre deti, ktoré si osvojujú iný jazyk, predovšetkým angličtinu.

S. Kapalková v spomínanej dizertačnej práci adaptovala model rečového vývinu M. Laheyovej pre slovensky hovoriace deti. Čiastočne selektované výsledky jej výskumu našli odozvu v kapitole Terapie narušeného vývinu reči (spoluautorka M. Mikulajová) v publikácii V. Lechtu et al. *Terapia narušenej komunikačnej schopnosti* (2002). Postupujúci výskum mal za následok značné zjednodušenie pôvodného modelu rečového vývinu, a teda aj jeho operatívnejšie používanie v praxi.¹⁴

Podobne sa aplikovala jedna z najčastejšie používaných mierok gramatického vývinu Mean Length of Utterance (Brown, 1973) stanovených pre angličtinu, ktorá bola vypracovaná pre potreby typologicky odlišnej a morfológicky zložitejšej slovenčiny, a to od prvých pokusov v dizertácii S. Fečkovovej Kapalkovej v r. 2002 cez viaceré štúdie až po jej

¹² V tomto projekte bola členkou pracovnej skupiny S. Zajacová.

¹³ O jednom smere výskumu vývinu detskej reči v slovenčine v medzinárodnom kontexte projektov COST porov. aj Slančová – Kapalková, 2013.

¹⁴ Podrobné vysvetlenie štruktúry a fungovania Laheyovej metódy ako efektívneho nástroja hodnotenia komunikácie rizikových detí v ranom veku porov. in Kapalková, 2019.

dopracovanie na meranie priemernej dĺžky výpovede v morfémach, slabikách a slovách (Slančová et al., 2011).

Jeden z najúspešnejších aplikačných výstupov predstavuje adaptácia skrínigového nástroja na odhaľovanie detí s rizikovým vývinom reči MacArthur-Bates Communicative Development Inventories (CDI), ktorý bol po prvýkrát publikovaný v USA začiatkom 90. rokov minulého storočia (Fenson et al., 1993¹⁵) v dvoch častiach: CDI I: Words and gestures pre deti vo veku 8 – 16 mesiacov a CDI II: Words and sentences pre deti vo veku 17 – 30 mesiacov, zameraných na hodnotenie toho, do akej miery dieťa rozumie základné slovné spojenia najčastejšie výzvového charakteru, ktoré mu adresujú dospelí, na zisťovanie veľkosti jeho aktívnej a pasívnej slovnej zásoby, produkcie gest a hrových aktivít a úrovne používania gramatiky. Základnou ideou tohto nástroja je získavať informácie o komunikácii dieťaťa priamo od rodičov alebo iných dieťaťu blízkych osôb. Nástroj má preto podobu dotazníka, kde sa rodičovi ponúkajú konkrétne príklady slov, gest, hrových aktivít či gramatických štruktúr a rodič sa postupne rozhoduje, či ich dieťa už produkuje (v prípade slov a slovných spojení tiež či im rozumie) alebo neprodukuje. Podľa Dale – Penfold (2010) v súčasnosti existuje asi 50 jazykových adaptácií, vrátane niektorých dialektov, známe sú aj adaptácie na zachytenie vývinu posunkového jazyka (Anderson – Reilly, 2002). Každá adaptácia však musí spĺňať dôležité kritériá súvisiace s poznaním vývinu jazykových schopností v príslušnom sociokultúrnom prostredí (porov. aj Kapalková et al., 2012). Slovenská adaptácia publikovaná v r. 2010 (Kapalková, et al., 2010b – porov. aj vyššie) pod názvom *Test komunikačného správania*, v skratke TEKOS, má rovnako dve časti: TEKOS I: slová a gestá pre deti vo veku 8 – 16 mesiacov a TEKOS II: slová a vety pre deti vo veku 17 – 30¹⁶ mesiacov. Slovenská verzia je štandardizovaná na vzorke 1715 detí hovoriacich po slovensky. Znamená to, že pre slovensky hovoriace deti sú k dispozícii vývinové normy komunikačných schopností.¹⁷ Objektívnosť a spoľahlivosť Testu komunikačného správania sa potvrdili osobitnou štúdiou (Kapalková et al., 2010a). Okrem toho, že Test komunikačného správania je štandardizovaným skrínigovým nástrojom určeným pre logopedickú prax, poskytuje aj množstvo lingvistického materiálu, ktorý bol získaný v procese štandardizácie a ktorý je vhodný na sledovanie a skúmanie vývinu reči slovensky hovoriacich detí.

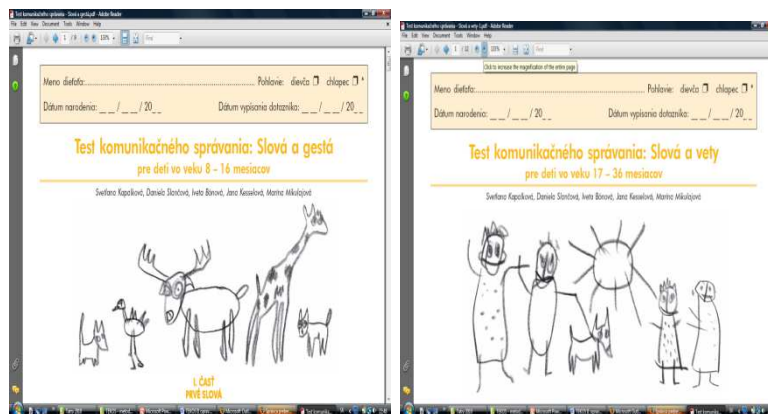
Od 1. februára 2019 sa *Test komunikačného správania* stal súčasťou *Štandardu vyšetrení psychomotorického vývinu detí pri 2. – 11. preventívnej prehliadke v primárnej starostlivosti* (Prokopová – Matušková, 2019).¹⁸ Zámer tohto nástroja možno odčítať aj zo slov z úvodu k spomínanému štandardnému postupu: „Budúcnosť spoločnosti závisí od možností detí optimálne rozvinúť potenciál svojho telesného a duševného vývinu. Mnohé poruchy fyzického a duševného zdravia, ktoré pri plne vyjadrenej symptomatológii významne znižujú funkčnosť a spôsobilosť človeka, sa začínajú prejavovať už v ranom veku zmenami vývinu psychomotorických funkcií. Ak sa prejavujú v priebehu vývinu dojčťa a batolaťa vývinové ťažkosti v zmysle pretrvávajúcich odchýlok od populačnej a fyziologickej normy, je dôležité ich identifikovať čo najskôr, aby dieťa a rodina mohli dostať v tomto období, najcitlivejšom na vplyvy prostredia, potrebnú liečbu a vývin podporujúce intervencie.”

¹⁵ Posledné vydanie je z r. 2007 (porov aj. <<http://mb-cdi.stanford.edu/forms.html>>).

¹⁶ V prípade gramatických ukazovateľov až do 36 mesiacov.

¹⁷ O praktickom využití štandardizácie porov. Kapalková – Slančová et al., 2010.

¹⁸ Ministerstvo zdravotníctva Slovenskej republiky vydalo tento štandardný postup podľa § 45 ods. 1 písm. b) zákona 576/2004 Z. z. o zdravotnej starostlivosti, službách súvisiacich s poskytovaním zdravotnej starostlivosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

Obrázok 3 Titulné strany Testu komunikačného správania TEKOS I a TEKOS II

Gramatický vývin slovensky hovoriaceho dieťaťa je v súčasnosti možné zhodnotiť aj na základe slovenskej adaptácie skriningového nástroja na diagnostiku a terapiu jazyka LARSP (Language assessment remediation and screening procedure) nazvanej *Gramatický profil slovensky hovoriaceho dieťaťa*, ktorý má podobu jednostranovej tabuľky zachytávajúcej morfosyntaktický vývin v piatich úrovniach. Táto adaptácia je predstavená v kapitole Gramatický profil slovensky hovoriaceho dieťaťa v *Desiatich štúdiách o detskej reči* (Slančová – Kapalková).¹⁹

Podobne ako základný výskum aj aplikácia výsledkov výskumu pre logopedickú prax naďalej pokračuje. Zintenzívnili sa práce na slovenskej verzii medzijazykového lexikálneho testu *Cross-Linguistic Lexical Task – CLT* (Haman – Łuniewska, 2013; Kapalková et al., 2013) určeného na testovanie porozumenia a produkcie substantív a verb pre deti od troch do šiestich rokov.

Z hľadiska popularizácie výskumných poznatkov formou článkov, besied, rozhovorov a rozhlasových relácií je potrebné spomenúť predovšetkým veľmi úspešnú knižku K. Hornákovej, S. Kapalkovej a M. Mikulajovej *Kniha o detskej reči* (2005), ktorá vyšla v českom preklade pod názvom *Jak mluvit s dětmi od narození do tří let* (2008).

Záver

V príspevku sme sa sústredili na výskum vývinu reči slovensky hovoriacich detí²⁰, ktorý naďalej patrí medzi aktuálne otázky (nielen, ale predovšetkým) prešovskej lingvistiky. Nie je to tak dávno, keď sa štúdie o lingvisticky zameranom výskume detskej reči v slovenčine uvádzali vetami typu „...verbálna zložka vzťahu dospelého a dieťaťa [sa] netešila v slovenskej lingvistickej literatúre veľkej pozornosti, čo je v podstate len eufemizované vyjadrenie faktu, že sa jej sústredenejšia výskumná pozornosť nevenovala vôbec.“ (Slančová, 1999, s. 12), „Je preto smutné, že na Slovensku sa o túto problematiku nejaví dostatočný záujem. V podstate neexistuje žiaden výskum, ktorý by longitudinálne zaznamenal vývin jazykových schopností slovensky hovoriacich detí...“ (Fečková Kapalková, 2002, s. 1) či „mapa slovenskej lingvistiky sa vo vzťahu k detskej reči a jej vývinu donedávna vyznačovala takmer súvislou bielou plochou“ (Slančová, 2008, s. 13). Domnievame sa, že podaný stručný prehľad problematiky, ako aj pripojený bibliografický súpis dokladajú, že predchádzajúce vety,

¹⁹ Zahranickej verejnosti bola táto adaptácia predstavená v kapitole Language assessment and remediation procedure for Slovak speaking children (Kapalková – Slančová, 2019a) v monografii *Grammatical profiles. Further languages of LARSP*.

²⁰ Nie všetkým výskumným otázkam sme v štúdiu venovali rovnakú pozornosť. Detailne sme nespomenuli napr. práce J. Štefánika venované bilingvizmu pochádzajúce hlavne z 90. rokov minulého storočia, ale ani iným prácam venujúcim sa bilingvizmu. V bibliografii ich však zachytávame.

našťastie, už neplatia a že „mapa slovenskej lingvistiky“ za takmer tridsať rokov sústredeného výskumu nadobudla v tejto oblasti základné farebné kontúry.²¹

Vývin detskej reči sa často zobrazuje ako strom. Jeho korene tvorí to, ako dieťa rozumie reč svojho okolia, kmeň lexikálna zásoba, konáre sú gramatikou, listy zosobňujú zvukový systém a vzduch, ktorý strom obklopuje, je sociálnym a kultúrnym kontextom, do ktorého dieťa vrastá a len v ktorom môže existovať. Výskum vývinu detskej reči v slovenčine za predchádzajúcich približne tridsať rokov viac porozumel celej stavbe a fungovaniu metaforického stromu detskej reči. Ostáva len dúfať, že tento strom vyženie ďalšie výhonky a postupne sa rozrastie.

Literatúra:²²

- ANDERSON, D. – REILLY, J. (2002): The MacArthur Communicative Development Inventory: Normative data for American Sign Language. In: *Journal of deaf studies and deaf education*, 7/2, s. 83–119.
- BROWN, R. (1973): *A first language. The early stages*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- CHILDES. [Cit. 15.10.2019]. Dostupné na internete: <<https://childes.talkbank.org/>>.
- DALE, P. – PENFOLD, M. (2011): *Adaptations of the MacArthur-Bates CDI into non-U.S. English languages*. July 5. [Cit. 15.10.2019].
Dostupné na internete: <<http://mb-cdi.stanford.edu/adaptations.html>>.
- FENSON, L. – DALE, P. – REZNICK, J. S. – THAL, D. – BATES, E. – HARTUNG, J. – PETHICK, S. – REILLY, J. (1993): *The MacArthur-Bates Communicative Development Inventories: user's guide and technical manual*. Baltimore: Paul H. Brookes Publishing Co.
- HAMAN, E. – ŁUNIEWSKA, M. (2013). *Bi-SLI Lexical Task* (Nepublikované).
- HAYEKOVÁ, M. (1979): *Dejiny slovenských slovníkov do roku 1945*. Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského.
- LAHEY, M. (1998): *Language disorders and language development*. 2nd ed. New York: Macmillan Publishing Company.
- KAPALKOVÁ, S. (2019): Laheyovej metóda ako efektívny nástroj hodnotenia komunikácie rizikových detí v ranom veku. In: *Listy klinické logopedie*, 3/1, s. 8–12. [Cit. 15.10.2019]. Dostupné na internete:
<http://casopis.aklcr.cz/subdom/casopis/wpcontent/uploads/2019/06/19_0151_Listy_klinicke_logopedie_5_8-12.pdf>.
- KAPALKOVÁ, S. – ČEJKA, P. (2004b): *Dobrá noc*. Bratislava: Slniečko.
- KAPALKOVÁ, S. – ČEJKA, P. (2004a): *Kde je Nina?* Bratislava: Slniečko.
- KAPALKOVÁ, S. – ČEJKA, P. (2005): *Kniha o nočníku*. Bratislava: Slniečko.
- KAPALKOVÁ, S. – MIČIANOVÁ, Ľ. (2018): *Stratený šál. Príbeh na rozvoj reči*. Bratislava: Egres.
- KAPALKOVÁ, S. – SLANČOVÁ, D. (2018): História a súčasnosť starostlivosti o deti s vývinovou jazykovou poruchou na Slovensku na pozadí európskeho kontextu. In: *Logopaedica*, 20/2, s. 5–12.
- KAPALKOVÁ, S. – SLANČOVÁ, D. (2019a): Language Assessment, Remediation and Screening Procedure for Slovak-speaking children. In: M. J. Ball – P. Fletcher – D. Crystal (eds.): *Grammatical profiles. Further languages of LARSP*. Bristol, Blue Ridge Summit: Multilingual Matters, s. 58–84.
- KAPALKOVÁ, S. – SLANČOVÁ, D. (2019b): Slovakia. In: J. Law – Ch. McKean – C.-A. Murphy – E. Thordardottir (eds.): *Managing children with developmental language disorder: theory and practice across Europe and beyond*. Abington: Routledge, s. 420–430

²¹ K úspechom prešovského výskumu detskej reči patrí aj jeho inštitucionalizácia na Pedagogickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove, na ktorej pôsobí Centrum výskumu detskej reči a kultúry (predtým Kabinet detskej reči a kultúry), v činnosti ktorého je výskum detskej reči jednou zo zložiek komplexného výskumného záujmu o dieťa v kultúrnom kontexte. Katedra komunikačnej a literárnej výchovy vydáva od r. 2013 časopis *O dieťať, jazyku, literatúre*, ktorý okrem inej problematiky dáva priestor aj štúdiám venovaným vývinu detskej reči v nami sledovanom období.

²² V zozname literatúry uvádzame len tie zdroje, ktoré nie sú uvedené v Bibliografii.

- KAPALKOVÁ, S. – SLANČOVÁ, D. – HAMAN, E. – ŁUNIEWSKA, M. (2013): *Cross-Linguistic Lexical Tasks (CLT-Sk) for Bilingual Preschool Children*. (Nepublikované).
- KESSELOVÁ, J. (1999): *Rozviazané jazyčky. Cvičenia zo slovenského jazyka pre 3. a 4. ročník základnej školy. I. diel*. Prešov: Náuka.
- KESSELOVÁ, J. (2000): *Rozviazané jazyčky. Cvičenia zo slovenského jazyka pre 3. a 4. ročník základných škôl. II. diel*. Prešov: Náuka.
- KLIMOVIČ, M. (2010): *Tvorivé písanie v mladšom školskom veku*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove. Dostupné na internete: <https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Klimovic1>.
- KLIMOVIČ, M. (2016): *Detský pisateľ v procese tvorby tetu*. Prešov: Vydavateľstvo prešovskej univerzity.
- LECHTA, V. et al. (2002): *Terapia narušenej komunikačnej schopnosti*. Martin: Osveta.
- LIPTÁKOVÁ, Ľ. – KESSELOVÁ, J. (1994): *Komunikatívne cvičenia zo slovenského jazyka pre 3. a 4. ročník základnej školy*. Prešov: EXCO, s. r. o.
- PROKOPOVÁ, E. – MATUŠKOVÁ, O.: Štandard vyšetrení psychomotorického vývinu detí pri 2. – 11. preventívnej prehliadke v primárnej starostlivosti. [Cit. 15.10.2019]. Dostupné na internete: <<https://drive.google.com/drive/folders/1z3JGOp-j9tVHf3X-RIMqOVjBp3fokMb5>>.
- SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, L. (2013): *Když začínáme mluvit... Lingvistický pohled na rané projevy český mluvícího dítěte*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.
- SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, L. (2017): Osvojování jazyka dítětem. In: P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová (eds.): *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. [Cit. 15.10.2019]. Dostupné na internete: <<https://www.czechency.org/slovník/OSVOJOVÁNÍ JAZYKA DÍTĚTEM>>.

Summary

Linguistic research into language acquisition of Slovak-speaking children: a brief survey and bibliography

The article reacts on several anniversaries connected with the child language research in Slovakia. It has been 20 years from the publishing of the first book on child directed speech in Slovakia and 30 years since the first attempts into this research have been made. Moreover, *Desať štúdií o detskej reči* (2018) was published ten years after the publishing of the monograph *Štúdie o detskej reči* (Studies on child language, 2008), which put the basis of Slovak developmental psycholinguistics. The article can be taken as a commented bibliography of the works on language acquisition by Slovak-speaking toddlers and pre-schoolers. It points out the main milestones in the basic research and its application, mainly in the field of speech and language pathology.

Bibliografia

Ako sme v úvode spomenuli, bibliografia²³ zachytáva chronologicky práce slovenských autoriek a autorov venovaných osvojovaniu slovenčiny ako materinského jazyka v prvých šiestich rokoch života dieťaťa od prvých publikácií do r. 2018. Nezaradili sme do nej špecificky psychologicky, logopedicky a didakticky zamerané práce, sústredili sme sa primárne na lingvisticky zamerané publikácie.

1951

BETÁKOVÁ, V. (1951): K analógii a alternácii v detskej reči. In: Š. Peciar (ed.): *Jazykovedný sborník Slovenskej akadémie vied a umení*. Bratislava: Nakladateľstvo Slovenskej akadémie vied a umení, s. 135–139.

1974

DZENDZELIVSKÁ, N. I. (1974): Slová z detskej lexiky v slovenských nárečiach na území USSR. In: *Slovenská reč*, 39/1, s. 27–33.

²³ Za poskytnutie osobných bibliografických súpisov vyslovujeme poďakovanie S. Kapalkovej, J. Kesselovej, J. Kičura Sokolovej, Ľ. Liptákovej, Z. Ondráčkovej, S. Spáčilovej a K. Vužňákovej.

1984

BUFFA, F. (1984): O detskej lexike v severošarišských nárečiach. In: *Nové obzory* 26, s. 239–248.

1991

SLANČOVÁ, D. (1991): K východiskám výskumu rečového prejavu učiteľky v materskej škole. In: J. Findra (ed.): *Všeobecné a špecifické otázky jazykovej komunikácie*. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta, s. 262–270.

1992

KESSELOVÁ, J. (1992): Klasifikácia spontánneho dialógu detí. In: M. Nábělková (ed.): *Varia I*. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV, Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV v Bratislave, s. 98–102.

KESSELOVÁ, J. (1992): Výstavba dialógu detí. I. In: *Slovenská reč*, 57/5, s. 269–277.

1993

KESSELOVÁ, J. (1993): Sémantická klasifikácia slovies v spontánnom dialógu detí. In: M. Nábělková – P. Odaloš (eds.): *Varia II*. Bratislava, Banská Bystrica: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV a Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, s. 33–37.

KESSELOVÁ, J. (1993): Výstavba dialógu detí. II. In: *Slovenská reč*, 58/5, s. 275–281.

SLANČOVÁ, D. (1993): Sociolinguistic study of the present-day Slovak language: characteristics of the vocabulary of adult speech directed to preschool children. In: *Crosslinguistic workshop on the acquisition of Slavic and Baltic languages by children. Abstracts*, s. 29.

1995

KESSELOVÁ, J. (1995): Tematické postupnosti v spontánnom dialógu v skupine. In: M. Nábělková – P. Odaloš (eds.): *Varia IV*. Bratislava, Banská Bystrica: Slovenská jazykovedná spoločnosť SAV a Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela, s. 42–48.

SEDLÁKOVÁ, M. (1995): K ranému štádiu vývinu detskej reči. In: M. Nábělková – P. Odaloš (eds.): *Varia IV*. Bratislava, Banská Bystrica: Slovenská jazykovedná spoločnosť SAV a Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela, s. 55–60.

SLANČOVÁ, D. (1995): Charakteristika lexiky v reči učiteľiek materskej školy. In: S. Ondrejovič – M. Šimková (eds.): *Sociolinguistica Slovaca I. Sociologické aspekty výskumu súčasnej slovenčiny*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, s. 101–115.

1996

KESSELOVÁ, J. (1996): Úspornosť výrazu v spontánnom dialógu detí. In: *Studia Philologica. Annus III*. Prešov: Pedagogická fakulta v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach, s. 159–176.

SEDLÁKOVÁ, M. (1996): Poznámky ku gramaticko-schematickej rovine v ranom štádiu vývinu detskej reči. In: *Studia Philologica. Annus III*. Prešov: Pedagogická fakulta v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach, s. 179–184

1997

KESSELOVÁ, J. (1997): Adjektívna lexika v detskej komunikácii. In: M. Nábělková (ed.): *Varia VI*. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV, s. 74–80.

LIPTÁKOVÁ, Ľ. (1997): Detská okazionálna slovtvorba. In: *Slovo o slove*, 3, s. 31–35.

SLANČOVÁ, D. (1997): Oslovenie a kontakt v dialógu dospelého a dieťaťa. In: J. Mlacek (ed.): *Studia Academica Slovaca* 26. Bratislava: Stimul, s.148–158.

STEJSKALOVÁ, M. (1997): Z lexiky detskej reči. In: M. Nábělková (ed.): *Varia VI*. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV, s. 69–73.

1998

KESSELOVÁ, J. (1998): Psycholingvistický pohľad na adjektívnu lexiku detí. In: *Jazykovedné aktuality*, 35/1–2, s. 5–11.

MIKULAJOVÁ, M. – HORŇÁKOVÁ, K. (1998): Laheyovej model vývinu reči a jeho využitie v ranej diagnostike. In: *Logopaedica*, 2, s. 72–86.

SLANČOVÁ, D. (1998): Pragmatické aspekty RUD (reči učiteľky materskej školy orientovanej na dieťa). In: *Jazykovedný zborník*, 17/18, s. 52–53.

1999

HLAVATÁ, Z. (1998): Štatút detského slova v slovenčine. In: M. Nábělková – E. Králik (eds.): *Varia VIII*. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV, s. 13–23.

KESSELOVÁ, J. (1999): Dieťa v hre a v dialógu: vývinové paralely hry a komunikácie dieťaťa. In: *Slovo o slove*, 5, s. 23–29.

KESSELOVÁ, J. (1999): Komunikačná funkcia adverbií v spontánnom dialógu detí. In: P. Odaloš (ed.): *Retrospektívne a perspektívne pohľady na jazykovú komunikáciu. II. diel.* Banská Bystrica, Donovaly: Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela a Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela, s. 100–106.

SLANČOVÁ, D. (1999): *Reč autority a lásky. Reč učiteľky materskej školy orientovaná na dieťa – opis registra*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity.

SLANČOVÁ, D. (1999): The speech of authority and love. The kindergarten/nursery school teacher's child directed speech – a register description. In: *VIIIth International congress for the study of child language. Abstracts*. Servicio Editorial de la Universidad del País Vasco, s. 203–204.

STEJSKALOVÁ, M. (1999): Jazyková komunikácia a detská slovtvorba. In: P. Odaloš (ed.): *Jazyk v komunikácii vybraných spoločenských prostredí*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Pedagogická fakulta, Fakulta humanitných vied, s. 100–107.

STEJSKALOVÁ, M. (1999): Otázky kódovania detskej reči. In: P. Odaloš (ed.): *Jazyk v komunikácii vybraných spoločenských prostredí*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Pedagogická fakulta, Fakulta humanitných vied, s. 95–99.

ŠTEFÁNIK, J. (1999): Experiences in the Slovak-English bilingual upbringing of a child. In: *Studia Psychologica*, 41/1, s. 33–39.

ŠTEFÁNIK, J. (1999): Príspevok k poznaniu slovensko-anglického bilingvizmu u dieťaťa. In: S. Ondrejovič (ed.): *Sociolinguistica Slovaca 4. Slovenčina v kontaktoch a konfliktoch s inými jazykmi*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, s. 117–133.

ŠTEFÁNIK, J. (1999): Vývin a fungovanie jazyka v podmienkach individuálneho bilingvizmu. In: M. Nábělková – E. Králik (eds.): *Varia VIII*. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV, s. 23–31.

2000

KESSELOVÁ, J. (2000): Častice v jazykovom systéme a v komunikácii dieťaťa. In: *Slovenská reč*, 65/5–6, s. 257–269.

LIPTÁKOVÁ, E. (2000): Deti a rečová kreativita. In: *Acta Paedagogicae. Annus 1*. Prešov: Pedagogická fakulta Prešovskej univerzity, s. 55–59.

LIPTÁKOVÁ, E. (2000): Deti a rečová kreativita. In: *Acta Paedagogicae. Annus 1*. Prešov: Pedagogická fakulta Prešovskej univerzity, s. 55–59.

LIPTÁKOVÁ, E. (2000): *Okazionalizmy v hovorenej slovenčine*. Prešov: Náuka.

ŠTEFÁNIK, J. (2000): *Bilingvizmus na pozadí dvoch morfológicky odlišných typov jazykov. Intenčný bilingvizmus u detí*. Bratislava: Vydavateľstvo Univerzity Komenského.

ŠTEFÁNIK, J. (2000): *Jeden človek, dva jazyky. Dvojazyčnosť u detí – predsudky a skutočnosť*. Bratislava: Academic Electronic Press.

2001

FEČKOVÁ, S. – SLANČOVÁ, D. (2001): K niektorým východiskám výskumu a modelovania rečového vývinu dieťaťa. In: *Logopaedica*, 4, s. 38–45.

KAPALKOVÁ, S. (2001): Moderné prístupy k skúmaniu vývinu detskej reči. In: *Efeta – otvor sa*, 11/3, s. 6–7.

KESSELOVÁ, J.: Funkčno-sémantické vlastnosti predložiek v spontánnej komunikácii detí. In: *Slovenská reč*, 66/4, s. 204–217.

KESSELOVÁ, J.: *Lingvistické štúdie o komunikácii detí*. Prešov: Náuka 2001.

2002

FEČKOVÁ KAPALKOVÁ (2002): *Vytvorenie modelu jazykových schopností po slovensky hovoriacich detí na základe Laheyovej teórie*. Dizertačná práca. Bratislava: Pedagogická fakulta Univerzity Komenského.

FEČKOVÁ KAPALKOVÁ, S. – MIKULAJOVÁ, M. – SLANČOVÁ, D. – BÓNOVÁ, I. (2002): Grammar acquisition by Slovak speaking children. In: *Conference on linguistic socialization, language acquisition and language disorders, dedicated to the memory of Zita Réger (1944 – 2001)*. Abstracts. Budapest, s. 18.

KAPALKOVÁ, S. (2002): Vývin naratív v predškolskom veku. In: *Logopaedica*, 5, s. 34–38.

KESSELOVÁ, J. (2002): Kvantifikátory v komunikácii. In: *Studia Philologica. Annus X*. Prešov: Fakulta humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity, s. 27–35.

KESSELOVÁ, J. (2002): Status spojok v sémantickosyntaktických vzťahoch spontánneho komunikátu dieťaťa. In: *Slovenská reč*, 67/3, s. 129–141.

KESSELOVÁ, J. (2002): Z centra na perifériu: funkcia a sémantika interjekcií v spontánnom prehovore dieťaťa. In: *Slovo o slove*, 8, s. 25–30.

SLANČOVÁ, D. (2002): Reč orientovaná na dieťa: o niektorých aspektoch a výsledkoch jej výskumu. In: *Logopaedica*, 5, s. 91–102.

2003

KAPALKOVÁ, S. (2003): Pokus o aplikáciu MLU na podmienky slovenského jazyka. In: *Logopaedica*, 6, s. 35–39.

KESSELOVÁ, J. (2003): K princípu prirodzenosti v ontogenéze morfológie: na materiáli vzťahových slov v komunikácii dieťaťa. In: *Text a komunikácia*. Prešov: Náuka, s. 200–205.

KESSELOVÁ, J. (2003): K slovensko-českému pasívnemu bilingvizmu v novej jazykovej situácii. In: *Zborník zo 7. okrúhleho stola v cykle Slovo a obraz v komunikaci s deťmi. Komunikace s deťmi v proměnách času*. Ostrava: Katedra českého jazyka a literatury Pedagogickej fakulty Ostravskej univerzity, s. 5–10.

KESSELOVÁ, J. (2003): *Morfológia v komunikácii detí*. Prešov: Vydavateľstvo Anna Nagyová.

KESSELOVÁ, J. (2003): Systémový a komunikačný prístup v morfológickom výskume: na materiáli predložkového a spojkového subsystému detskej komunikácie. In: M. Šimková (ed.): *Tradícia a perspektívy gramatického výskumu na Slovensku*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, s. 108–113.

KESSELOVÁ, J. – PALENČÁROVÁ, J. (2003): Slovensko-český pasívny bilingvizmus detí a mládeže. In: *Slovo o slove*, 9, s. 24–34.

SLANČOVÁ, D. (2003): Jazyk a komunikácia v dialógoch dospelých a detí. In: *Slovo o slove*, 9, s. 42–56.

2004

KAPALKOVÁ, S. – BÓNOVÁ, I. – MIKULAJOVÁ, M. – SLANČOVÁ, D. (2004): Priemerná dĺžka výpovede ako ukazovateľ ontogenézy reči. In: M. Imrichová (ed.): *Slovenčina na začiatku 21. storočia. Na počesť profesora Ivora Ripku*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Fakulta humanitných a prírodných vied, s. 67–77.

LIPTÁKOVÁ, Ľ. (2004): Detská rečová kreativita – predpoklad a cieľ komunikačného vyučovania slovenského jazyka. In: *Studia philologica. Annus 12*. Prešov: Fakulta humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity, s. 154–163.

SLANČOVÁ, D. (2004): Vývinová socioštylistika – terra (takmer) incognita. In: V. Patráš (ed.): *Súčasná jazyková komunikácia v interdisciplinárnych súvislostiach*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, s. 74–85.

2005

BÓNOVÁ, I. – SLANČOVÁ, D. (2005): Meranie fonologického vývinu reči. In: *Logopaedica*, 8, s. 6–13.

- BÓNOVÁ, I. – SLANČOVÁ, D. – MIKULAJOVÁ, M. (2005): The measurement of phonological acquisition in Slovak in crosslinguistic view. In: *10th International congress for the study of child language. Program & abstracts*. Berlin: IASCL, Freie Universität Berlin, s. 344.
- BÓNOVÁ, I. – SLANČOVÁ, D. – MIKULAJOVÁ, M. – KAPALKOVÁ, S. (2005): Vývin detskej reči v slovenčine: od tušenia k deskripcii. In: J. Dolník (ed.): *Jazyk a komunikácia v súvislostiach*. Bratislava: Univerzita Komenského, s. 59–70.
- HORŇÁKOVÁ, K. – KAPALKOVÁ, S. – MIKULAJOVÁ, M. (2005): *Kniha o detskej reči*. Bratislava: Slniečko.
- KAPALKOVÁ, S. (2005): Gesture development in the early childhood. In: *10th International congress for the study of child language. Program & abstracts*. Berlin: IASCL, Freie Universität Berlin, s. 310.
- KAPALKOVÁ, S. – DUŠEKOVÁ, Ľ. (2005): Vývin gest v ranom veku. In: *Logopaedica*, 8, s. 37–42.
- MARKOVÁ, J. – GÚTHOVÁ, M. (2005): Fonologické procesy v detskom veku. In: *Logopaedica*, 8, s. 60–69.
- ZAJACOVÁ, S. (2005): Narácia detí predškolského veku. In: *Slovo o slove*, 11, s. 73–83.

2006

- HARČARIKOVÁ, P. (2006): Naratívne textové štruktúry u slovensky hovoriacich detí predškolského veku. In: D. Slančová – I. Žarnovská (eds.): *2. študentská vedecká konferencia*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, s. 339–344.
- Dostupné na internete: <<http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Slancova1>>.
- KAPALKOVÁ, S. – SLANČOVÁ, D. (2006): The project of the CDI adaptation to Slovak. In: *The first European network meeting on Communicative Development Inventories*. Dubrovnik: University of Zagreb, University of Gävle, s. 17–18.
- KESSELOVÁ, J. – SLANČOVÁ, D. (2006): K vzťahu sémantických kategórií, pragmatických funkcií a priemernej dĺžky výpovede v ranej ontogenéze reči dieťaťa. In: Ľ. Kováčik (ed.): *Studia Slovaca*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Pedagogická fakulta, s. 26–33.
- LIPTÁKOVÁ, Ľ. (2006): Slovtvorba ako odraz časopriestoru dieťaťa predškolského a mladšieho školského veku. In: *Slovo a obraz v komunikaci s deťmi: komunikace s deťmi v zrcadle času*. Ostrava: Pedagogická fakulta Ostravské univerzity, s. 257–263.
- MITROVÁ, A. – SABOL, J. – SLANČOVÁ, D. – ZIMMERMANN, J. (2006): Realizácia suprasegmentálnych javov v reči orientovanej na dieťa. In: *Slovenská reč*, 71/1, s. 3–17.
- ONDRÁČKOVÁ, Z. (2006): Detské slová v operačných komunikačných aktoch. In: M. Šimková – K. Gajdošová (eds.): *Varia XIII*. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV, s. 9–100.
- ZAJACOVÁ, S. (2006): Formovanie komunikačného registra v rolových hrách detí. In: D. Slančová – I. Žarnovská (eds.): *2. študentská vedecká konferencia*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, s. 378–389.
- ZAJACOVÁ, S. (2006): Narácia detí predškolského veku. In: M. Oľšiak. (ed.): *Varia XIV*. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV, Katedra slovenského jazyka FF UKF v Nitre, s. 248–255.

2007

- BÓNOVÁ, I. (2007): Fonologický vývin v reči dieťaťa. In: O. Orgoňová (ed.): *Jazyk a komunikácia v súvislostiach II*. Bratislava: Univerzita Komenského, s. 171–180.
- KAPALKOVÁ, S. (2007): Neverbálna komunikácia v ranom veku. In: O. Orgoňová (ed.): *Jazyk a komunikácia v súvislostiach II*. Bratislava: Univerzita Komenského, s. 181–190.
- KAPALKOVÁ, S. – SLANČOVÁ, D. (2007): Adaptation of CDI to Slovak language. In: M. Eriksson (ed.): *Proceedings from the First European network meeting on the Communicative Development Inventories*. Gävle: University of Gävle, s. 32–41.
- LIPTÁKOVÁ, Ľ. (2007): Kognitívne súvislosti komunikačného rozvíjania dieťaťa. In: O. Orgoňová (ed.): *Jazyk a komunikácia v súvislostiach II*. Bratislava: Univerzita Komenského, s. 164–170.
- ONDRÁČKOVÁ, Z. (2007): Detské slová v slovenčine. In: *Slovo o slove*, 13, s. 161–168.
- SLANČOVÁ, D. – KESSELOVÁ, J. (2007): K sémantickým kategóriám a pragmatickým funkciám v ranej ontogenéze reči dieťaťa. In: P. Odaloš (ed.): *Zborník materiálov zo 6. medzinárodnej vedeckej*

konferencie o komunikácii *Kontinuitné a diskontinuitné otázky jazykovej komunikácie*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, s. 178–183.

SLANČOVÁ, D. – ZAJACOVÁ, S. (2007): Komunikačný register ako prostriedok verbálnej socializácie dieťaťa. In: O. Orgoňová (ed.): *Jazyk a komunikácia v súvislostiach II*. Bratislava: Univerzita Komenského, s. 153–163.

2008

BÉREŠ, R. (2008): Variantnosť formy a významu v metodike výskumu detskej reči. In: *Slovo o slove*, 14, s. 159–163.

HARČARÍKOVÁ, P. (2008): Dobro a zlo v rečovom prejave detí predškolského a mladšieho školského veku. In: Z. Stanislavová – M. Andričíková (eds.): *Fenomém zla v súčasnom umení pre deti a mládež*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Pedagogická fakulta, Kabinet výskumu detskej reči a kultúry 2008, s. 282–298.

HARČARÍKOVÁ, P. (2008): Vývin naratívnych štruktúr u slovensky hovoriacich detí. In: D. Slančová – M. Bočák – I. Žarnovská (eds.): *3. študentská vedecká konferencia*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, s. 306–314.

Dostupné na internete: <file:///D:/Users/Admin/Downloads/harcarikova.pdf>.

KAPALKOVÁ, S. – SLANČOVÁ, D. (2008): CDI in Slovak: words and gestures. In: *The second European network meeting on Communicative Development Inventories. Abstracts*. Dubrovnik: University of Zagreb, University of Southern Denmark.

LIPTÁKOVÁ, Ľ. (2008): K jazykovému obrazu sveta dieťaťa na poľsko-slovenskom pomedzí. In: *Slovo a obraz v komunikaci s deťmi*. Ostrava: Pedagogická fakulta Ostravskej univerzity, s. 171–175.

ONDRÁČKOVÁ, Z. (2008): Fonematická charakteristika detskej lexiky v slovenčine. In: *Acta Humanica*, 1, s. 104–113.

SLANČOVÁ, D. (2008): Metajazykové a metakomunikačné prvky v dialógu dospelého a dieťaťa... a o javoch, ktoré s nimi súvisia. In: D. Slančová – J. Zimmermann (eds.): *Výraz a význam v jazyku*, s. 367–382.

SLANČOVÁ, D. ed. (2008): *Štúdie o detskej reči*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity. (2. vyd. dostupné na internete: <<http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Slancova3>>.

SLANČOVÁ, D.: Úvod: východiská výskumu detskej reči v slovenčine, s. 10–28.

MIKULAJOVÁ, M.: Vývin rečovej činnosti v kontexte psychického vývinu, s. 29–66.

SLANČOVÁ, D.: Pragmatické funkcie vo vývine rečovej činnosti (v prvých osemnástich mesiacoch života dieťaťa), s. 67–120.

KESSELOVÁ, J.: Sémantické kategórie v ranej ontogenéze reči dieťaťa, s. 121–168.

KAPALKOVÁ, S.: Gestá v kontexte raného vývinu detí, s. 169–211.

BÓNOVÁ, I.: Fonologický vývin v reči dieťaťa, s. 212–250.

ONDRÁČKOVÁ, Z.: Detské slová v slovenčine a ich charakteristika, s. 251–296.

ZAJACOVÁ, S.: Formovanie komunikačného registra v rolových hrách detí: registre detí imitujúcich rolu matky a otca, s. 306–349.

SLANČOVÁ, D. – KESSELOVÁ, J. (2008): K procesuálnemu modelovaniu sémantických kategórií v ranom vývine detskej reči. In: A. Jaklová (ed.): *Člověk – jazyk – text*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Filozofická fakulta, Ústav bohemistiky, s. 141–145.

VUŽŇÁKOVÁ, K. (2008): Rečová (jazyková) výchova v materskej škole a vývin detskej reči. In: *Slovo o slove*, 14, s. 150–158.

VUŽŇÁKOVÁ, K. (2008): Slovtvorba a myslenie detí v predškolskom a mladšom školskom veku v Malom slovtvornom slovníku slovenčiny. In: *Didaktika rečové a neřečové výchovy v mateřské škole a na 1. stupni základní školy*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, s. 36–49.

ZAJACOVÁ, S. (2008): Hra na rodinu. K niektorým znakom komunikačného registra detí imitujúcich rolu matky a otca. In: D. Slančová – M. Bočák – I. Žarnovská (eds.): *3. študentská vedecká konferencia*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, s. 335–345.

2009

HARČARÍKOVÁ, P. (2009): Naratívne textové štruktúry v reči detí predškolského a mladšieho školského veku. In: *Slovo o slove*, 15, s. 70–74.

- HARČARÍKOVÁ, P. (2009): Poznatky o izotopických vzťahoch v detských naratívach a ich využitie vo vyučovaní slovenského jazyka v primárnom stupni vzdelávania. In: J. Kancír – V. Zeľová (eds.): *Príprava učiteľov v procese školských reforiem*. Prešov: Pedagogická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, s. 404–410.
- HARČARÍKOVÁ, P. (2009): Research on narratives. In: *Sučasni doslidžennja z inozemnoji filologiji. Vypusk 7*. Užgorod: Ministerstvo osvity ta nauky Ukrajiny, Užgorodskij nacional'nyj universytet, s. 101–103.
- HORŇÁKOVÁ, K. – KAPALKOVÁ, S. – MIKULAJOVÁ, M. (2009): *Jak mluvit s dětmi od narození do tří let*. Praha: Portál.
- KAPALKOVÁ, S. (2009): Vývin reči. In: A. Kerekrétiová (ed.): *Základy logopédie*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, s. 96–112.
- KESSELOVÁ, J. (2009): Laheyovej systém sémantických kategórií v diagnostike rečového vývinu dieťaťa hovoriaceho po slovensky. In: *Logopaedica*, 12, s. 52–59.
- KESSELOVÁ, J. – KAPALKOVÁ, S. (2009): Výskum detskej reči: východisko slovenskej verzie testu CDI. In: M. Šucha – M. Charvát – V. Řehan (eds.): *Kvalitatívni přístup a metody ve vědách o člověku 8: kvalitativní přístup pro praxi*. Olomouc: Univerzita Palackého, s. 279–288.
- LIPTÁKOVÁ, Ľ. – VUŽŇÁKOVÁ, K. (2009): *Dieta a slovtvorba*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Pedagogická fakulta, Katedra komunikačnej a literárnej výchovy.
- VUŽŇÁKOVÁ, K. (2009): Detská reč a myslenie na pozadí vyučovania slovtvorby. In: *Tradiční a netradiční metody a formy práce ve výuce českého jazyka na základní škole*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého v Olomouci, s. 384–391.
- VUŽŇÁKOVÁ, K. (2009): Gnozeologické aspekty v detskej reči. In: R. Šink (ed.): *12. kulatý stůl. Komunikace s dětmi a mládeží: spojující i rozdělující*. Ostrava: Pedagogická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, s. 91–98.
- VUŽŇÁKOVÁ, K. (2009): Morfológia, vývin detskej reči a materská škola. In: *Slovo o slove*, 15, s. 55–69.
- ZAJACOVÁ, S. (2009): Registrové markery autority ako znaky disproporčnej komunikácie. In: P. Mitter – K. Tošková (eds.): *Ty, já a oni v jazyce a literatuře*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, s. 173–177.

2010

- BÉREŠ, R. (2010): Gramatické kategórie v ranej ontogenéze detskej reči a ich sémanticko-kategoriálny rámec. In: V. Kováčová (ed.) *Varia XVII*. Ružomberok: Katolícka univerzita v Ružomberku, Filozofická fakulta, Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV v Bratislave, s. 39–47.
- BÓNOVÁ, I. (2010): Slabika v detskej reči. In: J. Klincková (ed.): *Zborník príspevkov zo 7. medzinárodnej vedeckej konferencie o komunikácii Odkazy a výzvy modernej jazykovej komunikácie*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, s. 20–28.
- HARČARÍKOVÁ, P. (2010): *Vývin naratívnych textových štruktúr v detskej reči*. Dizertačná práca. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.
- CHABOVÁ, M. (2010): Lexikálno-sémantická analýza rečových prejavov slovensky hovoriacich detí. In: M. Chovanec – J. Šipko – G. Harčariková (eds.): *5. študentská vedecká konferencia*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, s. 669–682.
- Dostupné na internete: <file:///D:/Users/Admin/Downloads/54.pdf>.
- CHABOVÁ, M. (2010): *Vývin lexiky v detskej reči. Longitudinálna prípadová štúdia*. Dizertačná práca. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta.
- KAPALKOVÁ, S. – LACIKOVÁ, H. – SLANČOVÁ, D. – HELBICH, M. (2010a): Test komunikačného správania TEKOS I: Gestá a slová – nový nástroj na hodnotenie komunikačnej schopnosti detí v ranom veku. In: *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*, 45/1, s. 46–62.
- KAPALKOVÁ, S. – SLANČOVÁ, D. (2010): Vývin komunikačných schopností dieťaťa v ranom veku z hľadiska dvoch metodologických prístupov. In: *Jazyk a kultúra*, 1/1. Dostupné na internete: <http://www.ff.unipo.sk/jak/kapalkova_slancova.pdf>.

- KAPALKOVÁ, S. – SLANČOVÁ, D. – BÓNOVÁ, I. – KESSELOVÁ, J. – MIKULAJOVÁ, M. (2010b): *Hodnotenie komunikačných schopností detí v ranom veku*. Bratislava: Slovenská asociácia logopédov.
- KESSELOVÁ, J. (2010): Priestor a čas v ranej ontogenéze reči. In: S. Čmejrková – J. Hoffmannová – E. Havlová (eds.): *Užívání a prožívání jazyka: k 90. narozeninám Františka Daneše*. Praha: Karolinum, s. 467–471.
- LIPTÁKOVÁ, Ľ. (2010): Dieťa a slovotvorba. In: M. Šimková (ed.): *Slovo – tvorba – dynamickosť: na počesť Kláry Buzássyovej*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, s. 121–135.
- MINDŽÁKOVÁ, P. (2010): Reč matky orientovaná na dieťa v predrečovom období. In: M. Chovanec – J. Sipko – G. Harčariková (eds.): *5. študentská vedecká konferencia*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, s. 689–700. Dostupné na internete: <file:///D:/Users/Admin/Downloads/56.pdf>.
- ONDRÁČKOVÁ, Z. (2010): *Komparatívny výskum detskej lexiky*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.
- Dostupné na internete: <<http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Ondrackova1/index.html>>
- SLANČOVÁ, D. – KAPALKOVÁ, S. (2010): Pragmatické funkcie a spôsoby ich realizácie a reflexie v ranom období vývinu detskej reči. In: S. Čmejrková – J. Hoffmannová – E. Havlová (eds.): *Užívání a prožívání jazyka: k 90. narozeninám Františka Daneše*. Praha: Karolinum, s. 461–466.
- ZAJACOVÁ, S. (2010): K niektorým znakom imitovaného komunikačného registra učiteľky v rolových hrách detí. In: V. Kováčová (ed.) *Varia XVII*. Ružomberok: Katolícka univerzita v Ružomberku, Filozofická fakulta, Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV v Bratislave, s. 497–512.
- ZAJACOVÁ, S. (2010): Symbiotický plurál a posuny v slovesnej a zámennej osobe ako prejav asymetrie medzi komunikačnými partnermi. In: *Bohemica Olomucensia – Philologica Juvenilia*, 2/1, s. 90–96.

2011

- BÓNOVÁ, I. (2011): Dynamika fonologického vývinu. In: O. Orgoňová (ed.): *Jazyk a komunikácia v súvislostiach III*. Bratislava: Univerzita Komenského, s. 257–264.
- BLESES, D. – REILLY, J. – KAPALKOVÁ, S. – SLANČOVÁ, D. (2011): A new checklist method for narrative development. In: *IASCL 2011. Montreal. The International Association for the Study of Child language. 12th Congress. Social, genetic and cognitive determinants in the acquisition and development of language*. Montreal: Université du Quebec à Montréal, s. 143.
- BRESTOVIČOVÁ, A. (2011): Lexikálne univerzálne v reči matky orientovanej na dieťa. In: *7. študentská vedecká konferencia: zborník abstraktov*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, s. 111–112.
- BRESTOVIČOVÁ, A. (2011): Výskum detskej reči na pôde Prešovskej univerzity. In: *Studie z aplikovanej lingvistiky/Studies in applied linguistics*, 2/2, s. 107–113.
- BRESTOVIČOVÁ, A. (2011): Zuzana Ondráčková: Komparatívny výskum detskej lexiky: Detské slovo pod lupou. In: *Jazyk a kultúra*, 2/5. Dostupné na internete: <www.ff.unipo.sk/jak>.
- HARČARIKOVÁ, P. – KLIMOVIČ, M. (2011): *Naratíva v detskej reči*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Pedagogická fakulta.
- JASINSKÁ, L. (2011): Morfológicko-syntaktický aspekt v komunikácii dieťaťa. In: O. Orgoňová (ed.): *Jazyk a komunikácia v súvislostiach III*. Bratislava: Univerzita Komenského, s. 184–191.
- KAPALKOVÁ, S. – KESSELOVÁ, J. – SLANČOVÁ, D. – ZAJACOVÁ, S. (2011): Cross-cultural and cross-linguistic relations of the Test of communicative behaviour (TEKOS I and TEKOS II) for Slovak-speaking children. In: *ELDEL: International conference on reading, spelling and writing development: Enhancing literacy development in European languages. Abstracts*, s. 31.
- KAPALKOVÁ, S. – SLANČOVÁ, D. – KESSELOVÁ, J. – BÓNOVÁ, I. – MIKULAJOVÁ, M. – ZAJACOVÁ, S. (2011): Vývin gramatiky v detskej reči na základe priemernej dĺžky výpovede. In: M. Ološtiak – M. Ivanová – D. Slančová (eds.): *Vidy jazyka a jazykovedy: na počesť Miloslavy Sokolovej*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, s. 104–115.
- KATSOS, N. – EZEIZEBARRENA, M.-J. – GAVARRÓ, A. – KUVÁČ KRALJEVIĆ, J. – HRZICA, G. – GROHMANN, K. – SKORDI, A. – JENSEN DE LÓPEZ, K. – DUNDAHL, L. – van HOUT, A. – HOLLEBRANDSE, B. – OVERWEG, J. – FABER, M. – van KOERT, M. – CUMMINS, C. –

- SMITH, N. – VIJA, M. – PARM, S. – KUNNARI, S. – MORISSEAU, T. – RUSIESHVILI, M. – YATSUSHIRO, K. – HUBERT, A. – VARLOKOSTA, S. – KONSTANTZOU, K. – FARBY, S. – GUASTI, M.-T. – VERNICE, M. – BALČIŪNIENĖ, I. – RUZAITĖ, J. – GRECH, H. – GATT, D. – ASBJØRNSSEN, A. – von KOSS TORKILDSEN, J. – HAMAN, E. – MIEKISZ, A. – GAGARINA, N. – PUZANOVA, J. – ANDJELKOVIĆ, A. – SAVĆ, M. – JOŠIĆ, S. – SLANČOVÁ, D. – KAPALKOVÁ, S. – BARBERÁN RECALDE, T. – ÖZGE, D. – HASSAN, S. – van der LELY, H. – SAUERLAND, U. – NOVECK, I. (2011): To what extent does the development of conceptual categories depend on language? In: *BUCLD 36: The 36th annual Boston University conference on language development*. Boston: Boston University, s. 70.
- LIPTÁKOVÁ, Ľ. et al. (2011): Integrovaná didaktika slovenského jazyka a literatúry pre primárne vzdelávanie. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Pedagogická fakulta. (2. dopl. a prepracované vydanie 2015).
- LIPTÁKOVÁ, Ľ. (2011): Lexikálnosémantická kompetencia dieťaťa mladšieho školského veku. In: *Didaktické studie*, 3/1, s. 69–79.
- NICOLOPOULOU, A. – AKSU-KOÇ, A. – KUNTAY, A. – ANDERSEN, CH. – CHIEN-JU CHANG – IGNACIO, M. – SLANČOVÁ, D. (2011): A cross-linguistic study of character reference in young children's narratives. In: *IASCL 2011. Montreal. The International Association for the Study of Child language. 12th Congress. Social, genetic and cognitive determinants in the acquisition and development of language*. Montreal: Université du Quebec à Montréal, s. 127.
- REILLY, J. – AKSU-KOÇ, A. – APPELBAUM, M. – BLESES, D. – CHANG, Ch. – ERIKSSON, M. – KAPALKOVÁ, S. – KERN, S. – KUVACĀ-KRALJEVIĆ, J. – NICOLOPOULOU, A. – PARRIS, J. – PEREZ-PEREIRA, M. – SANSAVINI, A. – VOLLMANN, R. (2011): Emerging narratives: a cross-linguistic study. In: *IASCL 2011. Montreal. The International Association for the Study of Child language. 12th Congress. Social, genetic and cognitive determinants in the acquisition and development of language*. Montreal: Université du Quebec à Montréal, s. 126–127.
- SLANČOVÁ, D. – KAPALKOVÁ, S. (2011): Hodnotenie komunikačných schopností detí v ranom veku. In: *ELDEL: International conference on reading, spelling and writing development: Enhancing literacy development in European languages. Abstracts*, s. 46.
- SLANČOVÁ, D. – KAPALKOVÁ, S. – KESSELOVÁ, J. – ZAJACOVÁ, S. (2011): Mean length of utterance in morphemes, syllables and words in Slovak as a flective language: theory and practice. In: *IASCL 2011. Montreal. The International Association for the Study of Child language. 12th Congress. Social, genetic and cognitive determinants in the acquisition and development of language*. Montreal: Université du Quebec à Montréal, s. 192.
- VUŽŇÁKOVÁ, K. (2011): Kompozitá v detskej reči, jazykovom systéme a lexikografickom spracovaní. In: M. Ološtiak – M. Ivanová – D. Slančová (eds.): *Vidy jazyka a jazykovedy: na počesť Miloslavy Sokolovej*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, s. 276–284.
- VUŽŇÁKOVÁ, K. (2011): Výskumom kompozít k diagnostike a stimulácii detskej reči v predškolskom veku alebo edukačná hra ako výsledok poznania jazyka a ontogenézy reči. In: M. Podhájecká – M. Miňová (eds.): *Hra v predprimárnej edukácii*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Pedagogická fakulta, s. 482–500.
- ZAJACOVÁ, S. (2011): Imitácia komunikačného registra lekára a sestričky v rolových hrách detí. In: *Bohemica Olomucensia – Philologica Juvenilia*, 3/2, s. 259–274.

2012

- BÓNOVÁ, I. (2012): Konsonantické skupiny v detskej reči ako „predobraz“ zreľazovania nesonánt v slovenčine. In: V. Patráš (ed.): *Zborník príspevkov z 8. medzinárodnej vedeckej konferencie o komunikácii Polarity, paralely a prieniky jazykovej komunikácie*. Banská Bystrica: Belianum, s. 133–142.
- BRESTOVIČOVÁ, A. (2012): Dobrý, malý, pekný, šikovný: k adjektívnej lexike v reči matiek orientovanej na dieťa v raných štádiách vývinu. In: *Jazyk a kultúra*, 3/11. Dostupné na internete: <http://www.ff.unipo.sk/jak/11_2012/brestovicova.pdf>
- BRESTOVIČOVÁ, A. (2012): Lexikálne univerzálne v reči matky orientovanej na dieťa. In: M. Chovanec (ed.): *7. študentská vedecká konferencia*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, s. 738–746.

- BRESTOVIČOVÁ, A. (2012): Verbálna lexika v reči matiek orientovanej na dieťa. In: *8. študentská vedecká konferencia: zborník abstraktov*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, s. 11–12.
- HARČARIKOVÁ, P. (2012): Analýza detských naratív z hľadiska kritérií textovosti a možnosti stimulácie detskej reči v oblasti produkcie textu. In: A. Prídavková – M. Klimovič (eds.): *Komplexnosť a integrita v predprimárnej, primárnej a špeciálnej edukácii*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, s. 360–366.
- KAPALKOVÁ, S. – KESSELOVÁ, J. – SLANČOVÁ, D. – ZAJACOVÁ, S. (2012): Sociokultúrna a jazyková podmienenosť tvorby Testu komunikačného správania dieťaťa raného veku. In: M. Blaho (ed.): *Jazyk – médiá – text*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta, s. 276–293.
- KAPALKOVÁ, S. – POLIŠENSKÁ, K. (2012): *New ways of scoring nonword repetition tasks: a screening tool from a developmental perspective. Abstracts*. In: ICPLA. Cork: University College Cork, s. 106–107.
- KAPALKOVÁ, S. – POLIŠENSKÁ, K. – VICENOVÁ, Z. (2012): Nonword repetition in Slovak-speaking children: comparison of the scoring methods. In: *SLI – Specific language impairment: diagnosis, prognosis, intervention. Abstracts*. Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych, s. 48 – 49.
- KATSOS, N. – EZEIZEBARRENA, M.-J. – GAVARRÓ, A. – KUVAČ KRALJEVIĆ, J. – HRZICA, G. – GROHMANN, K. – SKORDI, A. – JENSEN de LÓPEZ, K. – DUNDAHL, L. – van HOUT, A. – HOLLEBRANDSE, B. – OVERWEG, J. – FABER, M. – van KOERT, M. – CUMMINS, C. – SMITH, N. – VIJA, M. – PARM, S. – KUNNARI, S. – MORISSEAU, T. – RUSIESHVILI, M. – YATSUSHIRO, K. – HUBERT, A. – VARLOKOSTA, S. – KONSTANTZOU, K. – FARBY, S. – GUASTI, M.-T. – VERNICE, M. – BALČIŮNIENĚ, I. – RUZAITĚ, J. – GRECH, H. – GATT, D. – ASBJØRNSEN, A. – von KOSS TORKILDSEN, J. – HAMAN, E. – MIEKISZ, A. – GAGARINA, N. – PUZANOVA, J. – ANDJELKOVIĆ, A. – SAVIĆ, M. – JOŠIĆ, S. – SLANČOVÁ, D. – KAPALKOVÁ, S. – BARBERÁN RECALDE, T. – ÖZGE, D. – HASSAN, S. – van der LELY, H. – SAUERLAND, U. – NOVECK, I. (2012): The acquisition of quantification across languages: Some predictions. In: A. K. Biller – E. Y. Chung – A. E. Kimball (eds.): *Proceedings of the 36th annual Boston University conference on language development. Vol. 1*. Somerville, MA: Cascadilla Press, s. 258–268.
- MARKOVÁ, J. – MIKULAJOVÁ, M. (2012): Vývin porozumenia viet u intaktných slovensky hovoriacich detí v mladšom školskom veku. In: *Československá psychologie*, 56/6, s. 584–596.
- PYŠNÁ, A. – KAPALKOVÁ, S. (2012): Porovnanie hodnotenia naratívnych schopností slovensky hovoriacich detí vo veku 6 – 7 rokov metódou rozprávania a prerozprávania. In: *Jazyk a kultúra*, 3/10. Dostupné na internete: <http://www.ff.unipo.sk/jak/10_2012/pysna_kapalkova.pdf>.
- SEDLÁKOVÁ, M. (2012): Artikulačne a akusticky motivované slová v slovenčine z vývinového hľadiska. In: J. Pekarovičová – M. Vojtech (eds.): *Studia Academica Slovaca 41*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, s. 233–245.
- SEDLÁKOVÁ, M. (2012): Paralely ontogenézy a fylogenézy jazyka a reči v ranom štádiu vývinu. Na materiáli slovenského jazyka. In: B. Zelinsky (ed.): *Aufsätze zur Theorie und Geschichte der slovakischen Sprache, literatur und Kultur*. Universität zu Köln, s. 47–67.
- SLANČOVÁ, D. – SOKOLOVÁ, J. (2012): Vzťah syntaxe a pragmatiky v ranom vývine detskej reči. In: R. Novák (ed.): *Slovo a obraz v komunikaci s dětmi. Svoboda jazyka – jazyk svobody*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta, katedra českého jazyka a literatury s didaktikou, s. 27–37.
- SOKOLOVÁ, J. (2012): Východiská výskumu vývinu ranej syntaxe. In: *8. študentská vedecká konferencia: zborník abstraktov*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.
- VUŽŇÁKOVÁ, K. (2012): *Kompozitá v slovenčine*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Pedagogická fakulta.
- VUŽŇÁKOVÁ, K. (2012): Research of word-formation language system and child speech development in pre-school and young learners teaching. In: *Practice and theory in systems of education*, 7/2, s. 139–152.
- VUŽŇÁKOVÁ, K. (2012): Štatistické údaje o kompozícii v jazyku a ontogenéza reči. In: M. Klimovič – A. Prídavková (eds.): *Komplexnosť a integrita v predprimárnej, primárnej a špeciálnej edukácii*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Pedagogická fakulta, s. 420–427.
- VUŽŇÁKOVÁ, K. (2012): *Vývin a stimulácia detskej reči v predškolskom veku*. Prešov: Pedagogická

fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.

ZAJACOVÁ, S. (2012): Eufemizujúca lexika v reči matky a v reči otca orientovanej na dieťa. In: J. Kesselová – M. Imrichová (eds.): *Epištoly o jazyku a jazykovede*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, s. 108–123.

ZAJACOVÁ, S. (2012): *Komunikačné registre v rolových hrách detí. Výsledky sociolingvistického experimentu*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.

2013

BRESTOVIČOVÁ, A. (2013): Charakteristika substantív v reči matiek orientovanej na dieťa. In: M. Blaho (ed.): *Jazyk – médiá – text II*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, s. 187–203.

BRESTOVIČOVÁ, A. (2013): O konjunkciách v reči matky orientovanej na dieťa. In: *Jazyk a kultúra*, 4/14. Dostupné na internete: <<http://www.ff.unipo.sk/jak/cislo14.html>>.

BRESTOVIČOVÁ, A. (2013): Prototypical lexis in the child directed speech of Slovak mothers. In: *1st UCL graduate conference in linguistics: Book of abstracts*. London: UCL, s. 41–42. Dostupné na internete: <http://www.ucl.ac.uk/psychlangsci/research/linguistics/Events/book_of_abstracts_1nov>.

BRESTOVIČOVÁ, A. (2013): Prototypical lexis in the Slovak motherese. In: *Tabu dag 2013: 34th International linguistics conference. Abstracts*. Groningen: University of Groningen, s. 57. Dostupné na internete: <<http://www.let.rug.nl/tabudag/2013/booklet.pdf>>.

BRESTOVIČOVÁ, A. (2013): Prototypová lexika v reči matiek orientovanej na dieťa. In: *Usta ad Albim Bohemica*, 13/2, s. 10–18.

Dostupné na internete: <http://www.pf.ujep.cz/files/KBO/USTA/Usta_2013-2.pdf>.

BRESTOVIČOVÁ, A. (2012): Verbálna lexika v reči matiek orientovanej na dieťa. In: M. Ološtiak – M. Chovanec (eds.): *8. študentská vedecká konferencia*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, s. 780–792. Dostupné na internete: <<file:///D:/Users/Admin/Downloads/Brestovicova.pdf>>.

HANSEN, P. – BJEKIĆ, J. – CHYL, K. – DABAŠINSKIENE, I. – HAMAN, E. – ALNINYTE, A. – KAPALKOVÁ, S. – KUNNARI, S. – ŁUNIEWSKA, M. – RIBU, I. – SIMONSEN, H. – SLANČOVÁ, D. – SOUTHWOOD, F. – TUNÇER, M. – ŪNAL, Ö. – VRĆIĆ, A. – VUKSANOVIĆ, J. (2013): Monolingual CLT results – a cross-linguistic comparison. In: *Child language impairment in multilingual context. COST Action IS0804 final conference. Book of abstracts*. Cracow: Jagiellonian University, Institute of Psychology, University of Warsaw, Faculty of Psychology, Education Research Institute, s. 53–54.

KAPALKOVÁ, S. – BJEKIĆ, J. – BJERKAN, K. – HANSEN, P. – RIBU, I. – SIMONSEN, H. – SLANČOVÁ, D. – TOKÁROVÁ, O. – VUKSANOVIĆ, J.: Monolingual SLI CLT results – a cross-linguistic comparison. In: *Child language impairment in multilingual context. COST Action IS0804 final conference. Book of abstracts*. Cracow: Jagiellonian University, Institute of Psychology, University of Warsaw, Faculty of Psychology, Education Research Institute, s. 55–56.

KAPALKOVÁ, S. – POLIŠENSKÁ, K. – VICENOVÁ, Z. (2013): Non-word repetition performance in Slovak-speaking children with and without SLI: novel scoring methods. In: *International Journal of Language & Communication Disorders*, 48/1, s. 78–89.

KAPALKOVÁ, S. – SLOVÁČKOVÁ, A. (2013): Porozumenie naratív u detí v predškolskom veku. In: *Studie z aplikovanej lingvistiky/Studies in applied linguistics*, 4/1, s. 37–50.

KESSELOVÁ, J. (2013): Orientačná metafora a osvojovanie si reči. In: *Slovo a obraz v komunikácii s deťmi*. Ostrava: Pedagogická fakulta Ostravskej univerzity, 3/1, s. 5–19. Dostupné na internete: <<http://pdf.osu.cz/kcd/dokumenty/slovoaobraz/slovoaobraz-3-1.pdf>>.

KESSELOVÁ, J. (2013): Spojky v ranom štádiu ontogenézy reči. In: KESSELOVÁ, J. – KARPINSKÝ, P. – IMRICHOVÁ, M. – PODHAJECKÁ, K.: *Spojky a spájacie prostriedky v slovenčine. Synchronia. Diachronia. Ontogenéza*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, s. 184–203.

KESSELOVÁ, J. (2013): Syntaktické vzťahy v ranej ontogenéze reči. In: *Logopaedica*, 16, s. 5–18.

KESSELOVÁ, J. (2013): Syntax naratív detí predškolského veku. In: *Studie z aplikovanej lingvistiky/Studies in applied linguistics*, 4/2, s. 19–37.

KIČURA SOKOLOVÁ, J. (2013): Vývin substantívnych vetných štruktúr v ranej syntaxi dieťaťa. In: *Jazyk a kultúra*, 4/14. Dostupné na internete: <<file:///D:/Users/Admin/Downloads/sokolova.pdf>>

LIPTÁKOVÁ, Ľ. (2013): O vzťahu a štruktúre implicitných a explicitných jazykových znalostí dieťaťa mladšieho školského veku. In: *O dieťati, jazyku, literatúre*, 1/2, s. 15–30.

- SLANČOVÁ, D. (2013): Osvojovanie slovesnej lexiky v ranej ontogenéze reči. In: *Jazykovedný časopis*, 64/2, s. 109–132.
- SLANČOVÁ, D. – KAPALKOVÁ, S. (2013): Výskum vývinu detskej reči v slovenčine v medzinárodnom kontexte projektov COST. In: *Jazyk a kultúra*, 4/14. Dostupné na internete: <http://www.ff.unipo.sk/jak/14_2013/slancova_kapalkova.pdf>.
- SOKOLOVÁ, J. (2013): Východiská vývinu ranej syntaxe. In: B. Bednaříková – P. Hernandezová (eds.): *Od slova k modelu jazyka*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, s. 332–342.
- VUŽŇÁKOVÁ, K. (2013): Deminutíva v slovenčine z lingvisticko-didaktického aspektu. In: *O dieťaťi, jazyku, literatúre*, 1/2, s. 43–60.
- VUŽŇÁKOVÁ, K. (2013): Rozvoj jazykovo-komunikačnej a literárnej kompetencie v predprimárnom vzdelávaní. In: M. Miňová (ed.): *Predprimárne vzdelávanie v kontexte súčasných zmien*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Pedagogická fakulta, s. 146–170.
- WALKOVÁ, M. (2013): Had, hadoš a hadica: Prípadová štúdia okazionalizmov v reči predškolačka. In: M. Imrichová – J. Kesselová (eds.): *Jazyk je zázračný organizmus... Metamorfózy jazyka a jazykovedy*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, s. 215–231.

2014

- BÓNOVÁ, I. (2014): Univerzálne a špecifické v rečovom vývine. In: *O dieťaťi, jazyku, literatúre*, 2/1, s. 21–29.
- BRESTOVIČOVÁ, A. (2014): Jazykový obraz sveta v reči matky orientovanej na dieťa v ranom štádiu vývinu. In: *Jazyk a kultúra*, 5/19–20. Dostupné na internete: <file:///D:/Users/Admin/Downloads/Brestovicova_studia.pdf>.
- BRESTOVIČOVÁ, A. (2014): Lexika v reči matky orientovanej na dieťa. In: *14. medzinárodná logopedická konferencia: Abstrakty*. Bratislava: Slovenská asociácia logopédov, s. 5–6.
- BRESTOVIČOVÁ, A. (2014): Partikuly v reči matiek orientovanej na dieťa. In: *Slovenská reč*, 79/1–2, s. 19–31.
- BRESTOVIČOVÁ, A. (2014): Pronominá v reči matky orientovanej na dieťa. In: J. Kesselová – M. Imrichová – M. Ološtiak (eds.): *Registre jazyka a jazykovedy (II): na počesť Daniely Slančovej*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, s. 61–68.
- HAMAN, E. – ARMON-LOTEM, S. – BJEKIĆ, J. – CANTÚ, M. – CHIAT, S. – CHYL, K. – DABAŠINSKIENĚ, I. – ENGEL de ABREU, P. – GAGARINA, N. – GAVARRÓ, A. – HAAS, R. – HÅKANSSON, G. – HANSEN, P. – HAREL, E. – HOLM, E. – KALNINYTĚ, A. – KAPALKOVÁ, S. – KUNNARI, S. – LEVORATO, CH. – LINDGREN, J. – ŁUNIEWSKA, M. – MIESZKOWSKA, K. – POTGIETER, A. – RIBU, I. – RINGBLOM, N. – RINKER, T. – ROCH, M. – SIMONSEN, H. – SLANČOVÁ, D. – SOUTHWOOD, F. – TEDESCHI, R. – TUNCER, A. M. – ÜNAL-LOGACEV, Ö. – VUKSANOVĆ, J. (2014): Cross-linguistic lexical task (CLT) and word knowledge in monolingual children. In: *13th International congress for the Study of Child Language. Amsterdam. Abstract book*. Dostupné na internete: <http://www.iascl2014.org/files/7014/0508/9102/Symposia_final.pdf>.
- KAPALKOVÁ, S. – MIHÁLIKOVÁ, S. (2014): Vplyv gest na porozumenie predložkových spojení u detí v ranom veku. In: J. Kesselová – M. Imrichová – M. Ološtiak (eds.): *Registre jazyka a jazykovedy (II): na počesť Daniely Slančovej*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, s. 6–21.
- KESSELOVÁ, J. (2014): Ako sa rodí pád. In: J. Kesselová – M. Imrichová – M. Ološtiak (eds.): *Registre jazyka a jazykovedy (II): na počesť Daniely Slančovej*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, s. 22–34.
- KESSELOVÁ, J. (2014): *Funkčno-sémantická kategória relačnosť v ranej ontogenéze reči dieťaťa hovoriaceho po slovensky*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity. Dostupné na internete: <<http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Kesselova5>>.
- KESSELOVÁ, J. (2014): Pri zrode antropocentrizmu ako perspektívy jazykového obrazu sveta detí hovoriacich po slovensky. In: S. Pachomovová – J. Džoganík (eds.): *Studia Slovakistica*, 14, s. 65–77.
- KESSELOVÁ, J. (2014): Prototypový efekt a osvojovanie si pádu (príklad inštrumentálu). In: *Slovo a obraz v komunikaci s dětmi*, 4/1. Ostrava: Pedagogická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě. Dostupné na internete: <<http://dokumenty.osu.cz/pdf/kcd/slovoaobraz/slovoaobraz-4-1.pdf>>.

- KESSELOVÁ, J. – SLANČOVÁ, D. (2014): Kvalitatívne a kvantitatívne metódy vo výskume reči detí hovoriacich po slovensky. In: *III. česko-slovenská konferencia s mezinárodnou účasťou Kvalitatívne prístupy a metódy vo viedach o človeku: „Tužka a papier, alebo počítač?“*. Abstrakty. České Budějovice: Zdravotně sociální fakulta Jihočeské univerzity 2014, s. 35–36.
- KIČURA SOKOLOVÁ, J. (2014): Pronominálne a adverbiálne jednoslovné vetné štruktúry a ich postavenie v ranom vývine detskej syntaxe. In: *Jazyk a kultúra*, 5/19–20. Dostupné na internete: <file:///D:/Users/Admin/Downloads/Kicura_Sokolova_studia.pdf>.
- KIČURA SOKOLOVÁ, J. (2014): Východiská výskumu vývinu ranej syntaxe. In: P. Hernandezová (ed.): *Od slova k modelu jazyka*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, s. 332–342.
- KUCHTOVÁ, N. (2014): Intertextualita vo vývine detskej reči. In: M. Ološtiak (ed.): *9. študentská vedecká konferencia*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, s. 462–471. Dostupné na internete: <file:///D:/Users/Admin/Downloads/7_Kuchtova(1).pdf>.
- ŁUNIEWSKA, M. – ANDEKOWICZ, D. – ARMON-LOTTEM, S. – CHIAT, S. – DABAŠINSKIENĖ, I. – EGE, P. – ENGEL de ABREU, P. – ETENKOWSKI, B. – GAGARINA, N. – GATT, D. – GAVARRÓ, A. – HANSEN, P. – HICKEY, T. – JENSEN DE LÓPEZ, K. – KALNINYTĖ, A. – KAPALKOVÁ, S. – KUNNARI, S. – LIND, M. – NENONEN, O. – NIC FHLANNCHADHA, S. – FRITSCHÉ, N.-A. – O'TOOLE, C. – POLIŠENSKÁ, K. – POMIECHOWSKA, B. – POPOVIĆ, M. – RINKER, T. – RINGBLUM, N. – ROCH, M. – SAVIĆ, M. – SIMONSEN, H. – SLANČOVÁ, D. – SOUTHWOOD, F. – SUND KRONQUIST, B. – ŪNAL-LOGACEV, Ő. – HAMAN, E. (2014): Age of acquisition norms for nouns and verbs in 22 languages. In: *13th International congress for the Study of Child Language. Amsterdam. Abstract book*. Dostupné na internete: <http://www.iascl2014.org/files/6014/0483/0776/Posters_Final.pdf>.
- POLIŠENSKÁ, K. – KAPALKOVÁ, S. (2014): Improving child compliance on a computer-administered nonword repetition task. In: *Journal of speech, language and hearing research*, 57/3, s. 1060–1068.
- POLIŠENSKÁ, K. – KAPALKOVÁ, S. (2014): Language profiles in children with Down Syndrome and children with Language Impairment: implications for early intervention. In: *Research in developmental disabilities*, 35/2, s. 373–382.
- SAMKO, M. – KAPALKOVÁ, S. (2014): Analýza naratívnej schopnosti rómskeho dieťaťa v rómčine a slovenčine. In: *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*, 48/3–4, s. 372–384.
- SLANČOVÁ, D. (2014): Linguistic picture of the world in incipient lexicon of Slovak-speaking children. In: *Olinco. Olomouc linguistic colloquium. Book of abstracts*. Olomouc: Palacký University Olomouc, s. 282–284. Dostupné na internete: <http://olinco.upol.cz/assets/olinco2014_book-of-abstracts_web.pdf>
- SLANČOVÁ, D. (2014): Štylistické, sociolingvistické a psycholingvistické výskumy. In: D. Slančová – M. Ološtiak (eds.): *Šesťdesiat rokov akademickej jazykovednej slovakistiky v Prešove*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, s. 117–157.
- VUŽŇÁKOVÁ, K. (2014): Deminutívnosť v jazyku a reči hovoriacich. In: J. Kesselová – M. Imrichová – M. Ološtiak (eds.): *Registre jazyka a jazykovedy (I): na počesť Daniely Slančovej*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, s. 227–236.

2015

- BRESTOVIČOVÁ, A. – STRIEŠKOVÁ, A. (2015): Komparatívny výskum adjektív v reči matky a dieťaťa. In: *Jazyk a kultúra*, 6/23–24, s. 182–193. Dostupné na internete: <file:///D:/Users/Admin/Downloads/Alexandra_Brestovicová_Anna_Striešková_študia.pdf>.
- KAPALKOVÁ, S. – SLANČOVÁ, D. – KESSELOVÁ, J. (2015): Porovnávacie štúdiá z vývinu reči monolingválnych a simultánne bilingválnych slovenských detí v ranom veku. In: *Jazyk a kultúra*, 6/23–24, s. 247–257.
- KESSELOVÁ, J. (2015): Ontogenéza datívu vo svetle prirodzenej morfológie a kognitívnej lingvistiky. In: *Jazykovedný časopis*, 66/2, s. 101–126.
- KESSELOVÁ, J. (2015): Vývin pádovej sémantiky u detí hovoriacich po slovensky vo svetle jazykového obrazu sveta. In: P. Káša – R. Tokarski – M. Vojteková (eds.): *Interpretácia sveta v jazyku*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, s. 79–97.
- KIČURA SOKOLOVÁ, J. (2015): Jednoslovné vetné štruktúry v ranom vývine detskej syntaxe. In:

Trends in Slavic studies. Moskva: Krasand, s. 703–719.

MIČIANOVÁ, E. – KAPALKOVÁ, S. – SLANČOVÁ, D. (2015): Ako sa rodičia a deti rozprávajú o minulých udalostiach: štúdia porovnávajúca okolnosti a témy rozhovorov rodičov a detí s typickým a špecificky narušeným vývinom reči. In: *Jazyk a kultúra*, 6/21–22, s. 58–69.

SLANČOVÁ, D. (2015): Jazykový obraz sveta v incipientnej lexike slovensky hovoriacich detí. In: D. Zvončeková (ed.): *Letná škola prekladu 13*. Bratislava: Slovenská spoločnosť prekladateľov umeleckej literatúry, s. 95–103.

SLANČOVÁ, D. (2015): Jazykový obraz sveta v začiatkoch vývinu reči slovensky hovoriacich detí: štúdia založená na analýze Testu komunikačného správania I: slová a gestá. In: P. Káša – R. Tokarski – M. Vojteková (eds.): *Interpretácia sveta v jazyku*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, s. 163–175.

SLANČOVÁ, D. (2015): Reč orientovaná na dieťa a jej kontexty. In: D. Zvončeková (ed.): *Letná škola prekladu 14*. Bratislava: Slovenská spoločnosť prekladateľov odbornej literatúry, Slovenská spoločnosť prekladateľov umeleckej literatúry, s. 93–103.

SLANČOVÁ, D. – KESSELOVÁ, J. (2015): Prirodzený vývin lexiky a gramatiky v ranej ontogenéze reči: na materiáli substantív a gramatickej kategórie pádu. In: K. Balleková – L. Králik – G. Múcsková (eds.): *Prirodzený vývin jazyka a jazykové kontakty. Jazykovedné štúdie XXXII*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, s. 50–63.

VUŽŇÁKOVÁ, K. (2015): Ontogenéza detskej reči na pozadí vzťahu kognície, jazyka a reči. In: *O dieťaťi, jazyku, literatúre*, 3/2, s. 46–62.

2016

BRESTOVIČOVÁ, A. (2016): Personálna deixa ja a ty v reči matky orientovanej na dieťa do troch rokov. In: *Jazykovedný časopis*, 67/2, s. 125–142.

BRNOVÁ, J. – KAPALKOVÁ, S. – VENCELOVÁ, L. (2016): Deixy a porozumenie textu. In: *Logopaedica*, 1(18)/1, s. 60–61.

KATSOS, N. – CUMMINS, Ch. – EZEIZABARRENA, GAVARRÓ, A., KUVÁČ KRALJEVIĆ, J. – HRZICA, G. – K. GROHMANN, K. G. – SKORDI, A. – JENSEN de LÓPEZ, K. – SUNDAHL, L. – van HOUT, A. – HOLLEBRANDSE, B. – OVERWEG, J. – FABER, M. – van KOERT, M. – SMITH, N. – VIJA, M. – ZUPPING, S. – KUNNARI, S. – MORISSEAU, T. – RUSIESHVILI, M. – YATSUSHIRO, K. – FENGLER, A. – VARLOKOSTA, S. – KONSTANTZOU, K. – FARBY, S. – GUASTI, M. T. – VERNICE, M. – OKABE, R. – ISOBE, M. – CROSTHWAITE, P. – HONG, Y. – BALČIŮNIENĚ, I. – NIZAR, Y. – GRECH, H. – GATT, D. – CHEONG, W. N. – ASBJØRNSEN, A. – von KOSS TORKILDSEN, J. – HAMAN, E. – MIĘKISZ, A. – GAGARINA, N. – PUZANOVA, J. – ANĐELKOVIĆ, D. – SAVIĆ, M. – JOŠIĆ, S. – SLANČOVÁ, D. – KAPALKOVÁ, S. – BARBERÁN, T. – ÖZGE, D. – Hassan, S. – YUET HUNG CHAN, C. – OKUBO, T. – van der LELY, H. – SAUERLAND, U. – NOVECK, I. (2016): Cross-linguistic patterns in the acquisition of quantifiers. In: *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 113/33, s. 9244–9249.

ŁUNIEWSKA, M. – HAMAN, E. – ARMON-LOTEM, S. – ETENKOWSKI, B. – SOUTHWOOD, F. – ANĐELKOVIĆ, D. – BLOM, E. – BOERMA, T. – CHIAT, S. – ENGEL de ABREU, P. – GAGARINA, N. – GAVARRÓ, A. – HÅKANSSON, G. – HICKEY, T. – JENSEN de LÓPEZ, Ch. – MARINIS, T. – POPOVIĆ, M. – THORDARDOTTIR, E. – BLAŽIENĚ, A. – CANTÚ SÁNCHEZ, M. – DABAŠINSKIENĚ, I. – EGE, P. – EHRET, I.-A. – FRITSCHÉ, N.-A. – GATT, D. – JANSSEN, B. – KAMBANAROS, M. – KAPALKOVÁ, S. – KRONQVIST, B. – KUNNARI, S. – LEVORATO, C. – NENONEN, O. – NIC FHLANNCHADHA, S. – O'TOOLE, C. – POLIŠENSKÁ, K. – POMIECHOWSKA, B. – RINGBLUM, N. – RINKER, T. – ROCH, N. – SAVIĆ, M. – SLANČOVÁ, D. – TSIMPLI, I. M. – ŪNAL-LOGACEV, Ő. (2016): Ratings of age of acquisition of 299 words across 25 languages: is there a cross linguistic order of words? In: *Behavior research methods*, 48/3, s. 1154–1177.

KAPALKOVÁ, S. – MIČIANOVÁ, E. (2016): Interaktívne dynamické čítanie. In: *Logopaedica*, 1(18)/1, s. 22–32.

KAPALKOVÁ, S. – PALUGYAYOVÁ, L. (2016): Narušená komunikačná schopnosť v multilingválnej spoločnosti. In: *Logopédia*. Bratislava: Univerzita Komenského, s. 36–56.

- KAPALKOVÁ, S. – POLIŠENSKÁ, K. – MARKOVÁ, L. – FENTON, J. (2016): Narrative abilities in early successive bilingual Slovak-English children: a cross-language comparison. In: *Applied Psycholinguistics*, 37/1, s. 145–164.
- KAPALKOVÁ, S. – POLIŠENSKÁ, K. – SÜSSOVÁ, M. (2016): The role of pictures and gestures as a support mechanism for novel word learning: a training study with 2-year-old children. In: *Child language teaching and therapy*, 32/1, s. 53–64.
- KAPALKOVÁ, S. – PYŠNÁ, A. (2016): Gramatické posudzovanie ako hodnotiaci nástroj vývinu gramatických schopností u detí. In: *Logopaedica*, 1(18)/1, s. 33–41.
- KAPALKOVÁ, S. – SIKLIENKOVÁ, R. (2016): Použitie prístupu story telling – story acting ako stimulácia naratívnych schopností u detí. In: *Logopaedica*, 1(18)/1, s. 45–50.
- KAPALKOVÁ, S. – SLANČOVÁ, D. (2016): Skríningový nástroj na hodnotenie gramatického vývinu slovensky hovoriacich detí: Adaptácia nástroja LARSP v slovenčine. In: *Logopaedica*, 1(18)/1, s. 69.
- KAPALKOVÁ, S. – VALEČÍKOVÁ, B. (2016): Overenie validity Lexikálneho testu u slovensky hovoriacich detí v ranom veku. In: *Logopaedica*, 1(18)/1, s. 65.
- KAPALKOVÁ, S. – VENCELOVÁ, L. (2016): Vývin reči. In: KERERÉTIOVÁ, A. et al.: *Logopedická propedeutika*. Bratislava: Univerzita Komenského, s. 105–165.
- KESSELOVÁ, J. (2016): Konštruovanie egocentrizmu: pragmatika – gramatika – kognícia. In: *Slovenská reč*, 81/5–6, s. 304–324.
- KESSELOVÁ, J. (2016): Metamorfózy jazykového vedomia ako cesta ku komunikácii. In: M. Rosová – R. Novák (eds.): *Slovo a obraz v komunikaci s dětmi*. Ostrava: Pedagogická fakulta OU v Ostrave, s. 9–13.
- MARKOVÁ, J. – KAPALKOVÁ, S. (2016): Naratívne schopnosti predškolákov s typickým, rizikovým a narušeným vývinom reči. In: *Logopaedica*, 1(18)/1, s. 64.
- PALUGYAYOVÁ, L. – KAPALKOVÁ, S. (2016): Možnosti hodnotenia bilingválnych detí. In: *Logopaedica*, 1(18)/1, s. 63.
- PYŠNÁ, A. – KAPALKOVÁ, S. – HRMOVÁ, M. – LACIKOVÁ, H. – TOKÁROVÁ, O. (2016): Skúsenosti s využitím metódy interaktívneho čítania u detí so špecificky narušeným vývinom reči. In: *Logopaedica*, 1(18)/1, s. 69.

2017

- HAMAN, E. – ŁUNIEWSKA, M. – HANSEN, P. – SIMONSEN, H. G. – CHIAT, S. – BJEKIĆ, J. – BLAZIENE, A. – CHYL, K. – DABASINSKIENE, I. – ENGEL de ABREU, P. – GAGARINA, N. – GAVARRO, A. – HAKANSSON, G. – HAREL, E. – HOLM, E. – KAPALKOVÁ, S. – KUNNARI, S. – LEVORATO, C. – LINDGREN, J. – MIESZKOWSKA, K. – MONTES SALARICH, L. – POTGIETER, A. – RIBU, I. – RINGBLOM, N. – RINKER, T. – ROCH, M. – SLANČOVÁ, D. – SOUTHWOOD, F. – TEDESCHI, R. – TUNCER, A. M. – UNAL-LOGACEV, O. – VUKSANOVIĆ, J. – ARMON-LOTEM, S. (2017): Noun and verb knowledge in monolingual preschool children across 17 languages: data from Cross-linguistic Lexical Tasks (LITMUS-CLT). In: *Clinical linguistics and phonetics*, 31/11–12, s. 818–843.
- KAPALKOVÁ, S. (2017): Špecificky narušený vývin reči v kontexte multilingválnej spoločnosti. In: *Listy klinické logopedie*, 1/1, s. 34–38. Dostupné na internete: <file:///D:/Users/Admin/Downloads/1-2017-Špecificky-narušený-vývin-reči-v-kontexte-multilingválnej-spoločnosti.pdf>.
- KAPALKOVÁ, S. – SLANČOVÁ, D. (2017): The vocabulary profile of Slovak children with primary language impairment compared to typically developing Slovak children measured by LITMUS-CLT. In: *Clinical linguistics and phonetics*, 31/11–12, s. 893–909.
- KAPALKOVÁ, S. – TOKÁROVÁ, O. (2017): Schopnosť opakovania pseudoslov ako doplnok informácie o rodinnej anamnéze dieťaťa. In: *Listy klinické logopedie*, 1/1, s. 56–60. Dostupné na internete: <file:///D:/Users/Admin/Downloads/1-2017-Schopnost-opakovania-pseudoslov-ako-doplnok....pdf>.
- KAPALKOVÁ, S. – VENCELOVÁ, L. – BRNOVÁ, J. (2017): Deixy ako súčasť porozumenia čítaného textu. In: *Logopaedica*, 2 (19)/2, s. 5–9.
- KESSELOVÁ, J. (2017): Pád v ranej ontogenéze reči detí osvojujúcich si slovenčinu. In: *Jazykovédne aktuality*, 54/1–2, s. 31–38.

KESSELOVÁ, J. (2017): Porozumenie opozície ja verzus ty v ranom veku u detí osvojujúcich si slovenčinu. In: H. Konečná – A. Kajanová – O. Doskočil (eds.): *Hermeneutická spirála, (re)interpretace a hledání významu. XVI. ročník česko-slovenské konference Kvalitativní přístup a metody ve vědách o člověku*, s. 32

KIČURA SOKOLOVÁ, J. (2017): Interjekcionálne vetné štruktúry a ich postavenie v ranej syntaxi. In: *Jazyk a kultúra*, 8/29–30, s. 66–74.

Dostupné na internete: <file:///D:/Users/Admin/Downloads/Jana_Kicura-Sokolova_studia.pdf>.

MIKULAJOVÁ, M. – BÓNOVÁ, I. – RITOMSKÝ, A. – BOLEKOVÁ, V. (2017): Opakovanie slov a pseudoslov ako nástroj hodnotenia jazykového vývinu v predškolskom veku. In: M. Blatný – M. Jelínek – P. Květon – D. Vobořil (eds.): *Sociální procesy a osobnost*. Brno: Psychologický ústav AV ČR, s. 240–246.

2018

BÓNOVÁ, I. (2018): *Fonologická ontogenéza v detskej reči*. Košice: Univerzita P. J. Šafárika, Filozofická fakulta.

BRESTOVIČOVÁ, A. (2018): *Lexika v reči orientovanej na dieťa v predverbálnom období vývinu dieťaťa (s frekvenčným slovníkom)*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove. Dostupné na internete: <<http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Brestovicova1>>.

BRESTOVIČOVÁ, A. (2018): Kontúry ontogenézy osvojovania si foneticko-fonologického systému slovenského jazyka. In: *O dieťati, jazyku, literatúre*, 6/1, s. 29–43.

BRESTOVIČOVÁ, A. (2018): Pragmatické komunikačné funkcie zámen prvej a druhej osoby singuláru v reči orientovanej na dieťa. In: *Jazyk a kultúra*, 8/29–30, s. 18–30.

BRESTOVIČOVÁ, A. (2018): Symbiotický plurál v reči matky a v reči otca orientovanej na dieťa. In: *Výzvy 2017. Súčasný výzvy vo vyučovaní jazykov: ako ďalej?* Nitra: SlovakEdus, s. 27. Dostupné na internete: <file:///D:/Users/Admin/Downloads/Vyzvy2017_Book%20of_Abstracts-2.pdf>.

KESSELOVÁ, J. (2018): Inštrumentál v ranej ontogenéze reči dieťaťa hovoriaceho po slovensky. In: *Slovo a slovesnosť*, 78/2, s. 119–144.

KESSELOVÁ, J. (2018): Self-reference in early speech of children speaking Slovak. In: *Journal of language and cultural education*, 6/2, s. 14–35.

KESSELOVÁ, J. – BRESTOVIČOVÁ, A. – WALKOVÁ, M. (2018): The acquisition of pronouns I and you in infants in the dialogue with their caregivers. In: *Nordiske symposium om bornesprog: Abstracts*. Odense: University of Southern Denmark, s. 26. Dostupné na internete: <file:///D:/Users/Admin/Downloads/Abstracts-NordiskSymposiumForBoernesprog_2018.pdf>.

KIČURA SOKOLOVÁ, J. (2018): Obrazné verzus terminologické v reči učiteľky zameranej na športové aktivity v materskej škole. In: *Jazyk a kultúra*, 9/35, s. 66–72. Dostupné na internete: <file:///D:/Users/Admin/Downloads/Jana_Kicura_Sokolova_studia.pdf>.

LIPTÁKOVÁ, Ľ. (2018): Slovtvorná motivácia v jazykovom vývine. In: *Jazykovedný časopis*, 69/3, s. 600–615.

SLANČOVÁ, D., ed. (2018): *Desať štúdií o detskej reči. Lexika. Gramatika. Pragmatika*. Bratislava, Prešov: Veda, vydavateľstvo SAV, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2018. 688 s.

SLANČOVÁ, D. – LIPTÁKOVÁ, Ľ. – ONDRÁČKOVÁ, Z. – VUŽŇÁKOVÁ, K.: Slovná zásoba v ranom veku, s. 25–86.

VUŽŇÁKOVÁ, K.: Slovtvorba v ranej ontogenéze reči, s. 87–153.

SLANČOVÁ, D.: Incipientná slovná zásoba slovensky hovoriacich dievčat a chlapcov a jazykový obraz ich sveta, s. 155–246.

BRESTOVIČOVÁ, A.: Lexika v reči matiek orientovanej na dieťa, s. 247–341.

SPÁČILOVÁ, S.: Reč matky a reč otca orientovaná na dieťa: komparatívna štúdia, s. 342–396.

PALKOVÁ, L. – SLANČOVÁ, D.: Lexika v očakávaní dieťaťa, s. 397–423.

KAPALKOVÁ, S.: Gesto ako prediktor gramatiky, s. 424–445.

KESSELOVÁ, J.: Genitív v ranej ontogenéze reči dieťaťa osvojujúceho si slovenčinu, s. 446–507.

SLANČOVÁ, D. – KIČURA SOKOLOVÁ, J.: Vývin syntaxe v ranom veku, s. 508–626.

- SLANČOVÁ, D. – KAPALCOVÁ, S.: Gramatický profil slovensky hovoriaceho dieťaťa, s. 627–660.
- SPÁČILOVÁ, S. (2018): Športová komunikácia v materskej škole. Registrovo motivované slovné spojenia. In: *Jazyk a kultúra*, 9/35, s. 236–248.
Dostupné na internete: <file:///D:/Users/Admin/Downloads/Stanišlava_Spacilova_studia(1).pdf>.
- VUŽŇÁKOVÁ, K. (2018): Ako a prečo sa výskumy detskej reči na Slovensku (ne)dostávajú do povedomia odbornej verejnosti a pedagogickej praxe. In: *O dieťati, jazyku, literatúre*, 6/1, s. 71–76.
- VUŽŇÁKOVÁ, K. (2018): Ako si dieťa osvojuje a môže osvojovať jazyk. Kapitoly z lingvodidaktiky zameranej na dieťa. In: Lipnická, M. (ed.): *Jazyková a literárna gramotnosť detí v kontexte rozvoja didaktických kompetencií budúcich učiteľov*. Banská Bystrica: Belianum, s. 47–64.
- VUŽŇÁKOVÁ, K. (2018): Teoreticko-metodologické východiská skúmania osvojovania si významov slov. In: *O dieťati, jazyku, literatúre*, 6/1, s. 6–28.
- WALKOVÁ, M. – BRESTOVIČOVÁ, A. – KESSELOVÁ, J. (2018): Pragmatic aspects of the acquisition of pronouns of the first and second person singular in Slovak. In: *Nordiske symposium om bornesprog: Abstracts*. Odense: University of Southern Denmark, s. 27. Dostupné na internete: <file:///D:/Users/Admin/Downloads/Abstracts-NordiskSymposiumForBoernesprog_2018.pdf>.

K vybraným problémom používania verb v ústnych prejavoch ukrajinských študentov hovoriacich po slovensky

Stanislava Spáčilová

Inštitút slovakistiky a mediálnych štúdií, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove
stanislava.zajacova@gmail.com

Kľúčové slová: slovenčina ako cudzí jazyk, ukrajinskí študenti, ústny prejav, medzijazyk, interferenčná chyba, analýza chýb, verbá

Key words: Slovak as a foreign language, Ukrainian students, spoken language, interlanguage, interference error, error analysis, verbs

1 Úvod

V 70. rokoch 20. storočia bola zásluhou L. Selinkera vypracovaná teória tzv. medzijazyka (resp. prechodného jazyka, interjazyka – z angl. *interlanguage*), ktorý predstavuje jazyk študenta osvojujúceho si cudzí jazyk. Ide o špecifický systém meniaci sa v čase, o akúsi „prechodnú kompetenciu“. Odlišuje sa od materinského jazyka študenta, ako aj od cieľového jazyka, ku ktorému sa postupne približuje. Práve teória medzijazyka predstavovala ústup od priveľmi negatívneho nazerania na jazykovú chybu, ktorá už nie je vnímaná ako nechcený jav, ale ako študentov aktívny pokus v procese osvojovania si cudzieho jazyka. Medzijazyk sa chápe ako svojbytný systém majúci všetky rysy prirodzeného jazyka, nie ako nedokonalá, defektná podoba cieľového jazyka (porov. Kotková, 2017, s. 22; Mošaťová, 2018, s. 347).

O potrebe skúmať jazyk študenta formou analýzy chýb sa zmieňuje S. P. Corder vo svojej práci *Error analysis and Interlanguage* (1986). Analýza jazyka študenta je podľa neho dôležitým prostriedkom poznávania náročného procesu osvojovania si cudzieho jazyka. Na základe nej možno výrazne prispieť k zlepšovaniu metodiky výučby, čo je aj zámerom nášho výskumu zameraného na analýzu ústneho prejavu ukrajinských študentov osvojujúcich si slovenčinu ako cudzí jazyk v slovenskom prostredí.¹

2 Výskumná vzorka, metódy a ciele výskumu

Vychádzame z rovnakého výskumného materiálu ako V. Perovská v štúdií s názvom *Problémy pri osvojovaní si slovenčiny ako cudzieho jazyka u ukrajinských študentov. Vybrané javy na zvukovej rovine* (2019) publikovanej v tomto čísle časopisu *Jazyk a kultúra*. Analyzujeme audionahrávky 26 študentov 1. ročníka študijného programu stredoeurópske štúdiá na Prešovskej univerzite v Prešove. Vek študentov tvoriacich výskumnú vzorku bol 17 – 22 rokov, za svoj materinský jazyk považujú ukrajinčinu a/alebo ruštinu.² Analýze sme podrobili ich ústny prejav v rozsahu takmer 13 hodín (12 hodín 53 minút a 45 sekúnd), ktorý bol súčasťou záverečnej skúšky z predmetu *lektorské cvičenia A/II (slovenský jazyk)* po dvoch

¹ Studia Academica Slovaca Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave v spolupráci so Slovenským národným korpusom Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV v Bratislave realizuje od roku 2017 vedeckovýskumný projekt s názvom ERRKORP, ktorého cieľom je: (1) vybudovať korpus písaných textov cudzincov učiacich sa slovenčiny ako cudzí/druhý jazyk, (2) na základe korpusových nástrojov analyzovať chyby v textoch, (3) načrtnúť procesy učenia sa slovenčiny ako cudzieho jazyka na pozadí koncepcie medzijazyka (Mošaťová, 2019, s. 322–323).

² Napr. študenti pochádzajúci z Kyjeva či východnej časti Ukrajiny preferujú v komunikácii ruštinu (niektorí rozprávajú výlučne po rusky).

semestroch štúdia v slovenčine.³ Očakávaná jazyková úroveň študentov (podľa *Spoločného európskeho referenčného rámca pre jazyky*) by mala byť A2 (hovorenie) – B1 (porozumenie). Sledovaní študenti s nahrávaním na výskumné účely súhlasili. Ich prejavy, ktoré mali monologický aj dialogický charakter⁴, boli čiastočne vopred pripravené v domácom prostredí (predmetom ústnej skúšky bolo rozprávanie na zadanú tému, presnejšie išlo o 10 rôznych tém, ktorým bola venovaná pozornosť v rámci výučby počas semestra)⁵, čiastočne spontánne (reakcie študentov na doplňujúce otázky a spätnú väzbu zo strany skúšajúcich).⁶

Ciele nášho výskumu sú: (1) vytvoriť korpus chýb na základe analýzy ústnych (v ďalšom kroku aj písomných) prejavov ukrajinských študentov osvojujúcich si slovenčinu ako cudzí jazyk v slovenskom prostredí, (2) vymedziť a analyzovať najfrekventovanejšie typy chýb, (3) využiť výsledky výskumu na skvalitnenie metodiky výučby.

Korpus chýb zostavujeme v programe Excel Microsoft Office, v ktorom jednotlivé typy chýb kódujeme a následne podrobujeme analýze. V štúdiu prezentujeme parciálne výsledky výskumu, ponúkame prehľad najfrekventovanejších chýb v používaní verb, ktoré dokladáme príkladmi zo získaného audiozáznamu. Verbum je, ako tvrdí A. Králik (1997, s. 5), „najkomplikovanejším slovným druhom a ako hlavný organizátor vety je citlivým meradlom jazykovej správnosti“. Vzhľadom na obmedzený rozsah príspevku venujeme detailnejšiu pozornosť štyrom vybraným typom chýb⁷: (1) absencia gramatických morfémy *som, si, sme, ste* v préterite a kondicionáli, (2) absencia prézntných tvarov verba *byť*, (3) redundantné gramatické morfémy *som, si, sme, ste* v prezente a futúre a (4) nekorektná negácia. Uvádžame pri nich aj počet výskytov. Nezaujímá nás celková frekvencia tej-ktorej chyby v analyzovanom výskumnom materiáli, všímame si iba jej prítomnosť/nepítomnosť v komunikáte každého z 26 sledovaných študentov.

Pri prepise ukážok z audionahrávok nepoužívame dôslednú fonetickú transkripciu, keďže sa v štúdiu nevenujeme výslovnostným chybám. V hranatých zátvorkách zapisujeme len výrazné odchýlky od ortoepickej/ortofonickej normy, napr. *mi[ň]imálna pla[d']ba*, *tyž[d]eň*, *Ukrajinc[o]v*, *d[vo]ležite*, *[x]u[d']bu* (hudbu); *chcela b[ə]* (v porovnaní so slovenským predným *[i]* ide o zadnejšiu výslovnosť – pozri Perovská, 2019). Osobitne tiež zaznamenávame príznakovo, preexponovane palatalizované *[l']* v slovách domáceho pôvodu, napr. *[l']ist[ə]*, v *ško[l']e*. Zo suprasegmentálnych javov si všímame iba kvantitu, ktorú odhadujeme sluchom, nemeríme ju exaktne. Hranice výpovedí neoddeľujeme osobitnými značkami na zaznamenávanie melódie, ale využívame bežné interpunkčné znamienka.

3 Najfrekventovanejšie chyby v používaní verb

V nasledujúcej časti textu ponúkame prehľad charakteristických chýb v používaní verb u ukrajinských študentov hovoriacich po slovensky. Primárne vymedzujeme tie typy chýb, ktoré sa objavili u viac ako 50 % študentov (kategórie a – g). Pripájame krátku charakteristiku jednotlivých typov chýb (okrem kategórií c, e, g, j, ktorým sa osobitne venujeme v 4. časti štúdie), niekoľko príkladov z analyzovaného materiálu (v rámci jedného príkladu sa neraz

³ Štyria zo sledovaných študentov žijú na Slovensku viac ako dva roky, v minulosti boli študentmi iných odborov.

⁴ Dialóg sa realizoval vždy medzi jedným študentom a dvomi skúšajúcimi (a zároveň vyučujúcimi – Veronika Perovská, Stanislava Spáčilová).

⁵ Súčasťou hodnotenia nebola obsahová náplň jednotlivých ústnych prejavov, ale výslovnosť študentov, bohatosť lexikálnej zásoby viažucej sa k tej-ktorej téme, gramatická správnosť výpovedí, ako aj schopnosť plynule prezentovať vlastný prejav a reagovať na otázky skúšajúcich.

⁶ Viac informácií o výskumnej vzorke, očakávaných znalostiach študentov z oblasti lexiky a gramatiky, o spôsobe realizácie výskumu atď. pozri v štúdiu V. Perovskej (2019).

⁷ Ďalším chybám sa budeme venovať v samostatných štúdiách.

kombinuje viacero chýb súčasne) a v prípade potreby dopĺňame v zátvorke aj správnu podobu používanú v spisovnej slovenčine.

(a) Nekorektné používanie prostriedkov reflexivity v jazyku

Ide o jednu z najfrekvencovanejších chýb, čo potvrdzuje aj skutočnosť, že sme ju zaznamenali v prejavoch všetkých študentov zapojených do výskumu. Objavuje sa najmä vynechávanie zvrtných komponentov *sa/si*, napr.: *Viem, ako to píše.*; *Čo som všimla na Slovensku, že mate takú b[ə]rokra[t]iu s tými všetkými papírkami.*; *Prídu zoznamovať.*; *Všetko zmenilo.*

Vyskytujú sa tiež prípady nahrádzania derivačnej morfémy *sa* v odvodených zvrtných verbách príznakovými dlhými tvarmi *seba/sebe*, ktoré sa v slovenčine považujú za nekorektné: *Aj ja cítim seba príslušníkom generácii Ypsilon.*; *Tá žena nebude cítiť sebe dobre.*

(b) Verbá použité v nevhodnom kontexte

Do tejto kategórie zaraďujeme verbá, ktoré v slovenčine síce existujú, ale v kontexte, v ktorom ich sledovaní ukrajinskí študenti použili, pôsobia z rôznych dôvodov nevhodne. Ide o kolokačné chyby. Patria sem predovšetkým kalky z ukrajínčiny, príp. z ruštiny, ktorých slovenská podoba je štylisticky príznaková. Sú to napr. knižné výrazy typu *sňať topánky* (vyzuť sa/vyzuť si topánky), *odieť sveter* (obliecť si sveter), *pobývať* (pobudnúť/navštíviť): *Žeňa, Snižana a ešte naše kamaratky o[ň]i sňali topanky a po snehu išli do vodopadu.*; *Možem o[d']ieť sveter.*; *Chcel b[ə] pob[ə]vať v Prahe aj v Budapešte.* / *Chcel b[ə] pob[ə]vať v Slovenskom raje.*

Ďalšiu subkategóriu verb použitých v nevhodnom kontexte tvoria medzijazykové/interlingválne homonymá (tzv. falošní priatelia, zradné slová, lexikálne pasce či aproximáty), teda lexikálne jednotky s rovnakou alebo podobnou formou, ale s čiastočne či s úplne odlišným významom, ktoré vo vyučovaní cudzích jazykov predstavujú osobitný lingvodidaktický problém (pozri napr. Čižmárová – Jašková, 2013; Pekarovičová, 2004), napr. *Rozkazoval som jeho básne* (z ukr. *rozkazuvaty*⁸ – recitovať, prednášať); *M[ə] spolu cestujem a veľa času prevadzame spolu.* (z ukr. *provodyty* – tráviť čas); *A tiež môže vodiť, keď on má vodičsky preukaz.* (z ukr. *vodyty* – šoférovať/viesť vozidlo).

U študentov dochádza pod vplyvom materinského jazyka (resp. materinských jazykov) aj k častej zámene verb v rámci rovnakej sémantickej mikroparadigmy, ktoré v slovenčine nefungujú ako (úplné) synonymá (napr. *žiť* – *bývať*, *vedieť* – *poznať*): *Pre mňa bývať v dvadsať prvom storočí je veľkou výhodou.*; *Viem V[ə]soke, Nízke Tatr[ə].*

V získanom výskumnom materiáli sa tiež vyskytujú chybné podoby verb, ktoré vznikli na základe príbuznej formy v slovenčine (napr. *vážiť si* – *považovať*, *vymeniť* – *vymenovať*). Aj napriek skutočnosti, že ide o verbá s celkom odlišným významom, zaraďujeme ich do príslušnej kategórie chýb, keďže v slovenčine takéto verbá existujú. Hovoriaci sa však pri ich použití dopustili kolokačnej chyby, napr. ... *jak ja som vam pisal u tom motivačnom liste, že s uctom Maksym S.*⁹, *akože považujem vas.* (vážim si vás); *Neveť, či dá sa to vymeniť všetky.* (Neviem, či sa dajú všetky vymenovať.)

(c) Absencia gramatických morfém *som, si, sme, ste* v préterite a kondicionáli

Ja to nevedel.; *My vtedy už pochopili.*

⁸ Všetky príklady v ukrajínčine a ruštině uvádzame v tejto štúdiu transliterované do latinky. Za konzultácie týkajúce sa ukrajinskej a ruskej gramatiky ďakujeme doc. Mgr. Olhe Madyar, CSc., Mgr. Svitlane Mehela a Mgr. Marekovi Chovancovi, PhD.

⁹ V snahe zachovať anonymitu študentov neuvádzame ich priezviská.

(d) Deformovaná podoba verba

Do danej skupiny zaraďujeme verbá, ktorých deformovaná podoba vznikla nekorektnou konjugáciou. Chyby tohto druhu vznikajú nedostatočným ovládaním jednotlivých konjugáčnych typov. Študenti na základe prézntných tvarov verb odvodzujú tvary infinitívu či préterita (napr. *bojím sa* → *bojať sa*, *deje sa* → *deť sa*; *stojí* → *stojilo*, *nevie* → *neviela*) alebo, naopak, poznajú infinitívnu podobu verba, ktoré však zaraďujú k nesprávne konjugáčnemu typu (napr. *skákať* → *neskáka*; *povedať* → *povedam*): *Začol bojať sa*, že to nadá[f]ka. (Začal som sa báť, že je to nadávka.); ... *ako to sa ma deť*. (... ako sa to má diať); *No 300 eur mi to stojilo*. (Stálo ma to 300 eur.); *Nevieľa to slovo*. (Nevedela som/nepoznala som to slovo.); *Povedali nám, že tam už asi pä[t] roko[v] nikto neskáka* z tej v[ə]šky. (neskáče); *Povedam o medziľudských vzťahoch*. (budem hovoriť/rozprávať).

Táto skupina tiež obsahuje verbá, ktorých deformovaná podoba vznikla vplyvom konjugácie príslušného verba v materinskom jazyku, napr.: *Zabol slovo*; *Zabul to sloveso*. (zabudol som); *Tra[d']ična rodina je, keď deťa maje aj mamu, aj otca a oni spolu šťastni*; *Internet daje nam veľa možnosti*; *Ja mam napríklad stred[ň]u rychlosť 25 – 28 kilometrov, oni majuť už 30 a viac*.

(e) Absencia prézntných tvarov verba byť

Na Slovensku [d]evät narodnych parko[f].; Najťa[š]e te synonymumy. (Najťažšie sú tie synonymá).

(f) Nekorektné používanie kategórie čísla

Tento typ chyby sme zaznamenali predovšetkým pri používaní tzv. numeratívneho genitívu (použitie 3. osoby plur. namiesto 3. osoby sing., napr. *Tam rastú veľa rastlín a teče reka*; *Nie su tam veľa tych cest*; *V Bratislave veľa ľudí vedia anglicky*.)¹⁰; v konštrukciách so slovesno-menným prísudkom (*Mojou témou je slovenske narodne parky*; *Moji, moje spolubyvajuci je Slovenky*; *Generácia Ypsilon, to je ľudia, ktoré daju pozornosť svojej budúcnosti viac ak minulosti*. a pod.) či v spojení s pluráliami tantum (pozri aj bod 4.3 – *Nízke Tatr[ə] nachadza strednej časti Slovenska*; *Košice je take veľke mesto*; *V[ə]soke Tatr[ə] má veľa priepasti*).

(g) Nekorektná negácia

V minulosti oni mohli nemať peňaz vobec; *Ja chcem mať [n]e veľku rodinu, pretože chcem byvať na byte*.

K ďalším chybám v používaní verb, ktorých sa dopustilo menej ako 50 % sledovaných študentov, patria nasledujúce štyri typy:

(h) Nekorektná slovesná väzba

Vzniká zväčša negatívnym transferom z materinského jazyka študenta (v našom prípade z ukrajinčiny, ale aj z ruštiny), v ktorom má dané verbum inú pádovú väzbu.¹¹

¹⁰ Problematike používania numeratívneho genitívu v prejavoch maďarských študentov hovoriacich po slovensky sme sa detailnejšie venovali v príspevku s názvom *Slovenčina v Maďarsku. Problémy používania numeratívneho genitívu a gramatickej kategórie menného rodu* (Spáčilová, 2019).

¹¹ „Vzhľadom k tomu, že je pôvodná väzba silnejšie fixovaná, aplikuje ji student analogicky i v nově nabývaném jazyce. Často nelze vyloučit ani fakt, že student sice zná správnou pádovou väzbu, ale neumí ji odpovídajícím pádem vyjádřit, tedy nezná dostatečně odpovídající deklinaci, což se může navenek jevit jako neznalost väzby,

V analyzovaných komunikátoch sa nekorektná slovesná väzba objavuje napr. pri používaní záporných tvarov tranzitívnych verb: *Ja neviem takych rodin.* vo význame *Nepoznám také rodiny.* Kým ukrajinské verbum *znaty* (*poznať*) sa spája s akuzatívom (*Ja znaju taki rodyny.*), pri zápornom tvare daného verba (ale aj iných tranzitívnych verb) sa používa väzba s genitívom (*Ja ne znaju takych rodyn.*). Podobne sa v prejavoch študentov uplatňuje tzv. záporový genitív pri používaní verba *nemat'* (napr. *Nemala som času.*; *Sme na začatku s Romanom, keď prišli, tak nemali takej úrovne jako teraz prišli naši spolužiaki.*; *My nemame takeho pravidla.*), ktoré sa v slovenčine viaže s akuzatívom. Väzba s genitívom sa pociťuje ako príznaková, expresívnejšia a môže sa využiť v komunikácii zámerne ako prvok archaickosti (pozri napr. Chomová, 2009).

Ako príklad na implementáciu ukrajinskej väzby do slovenčiny možno uviesť aj verbum *rozumieť*, ktoré študenti chybné spájajú s akuzatívom namiesto datívu, napr. *Budete ma rozumieť a ste to pochopíte.*; *Ja rozumiem tvoj názor a rešpektujem jeho.*

Pri používaní prepozície *o* pozorujeme u študentov preferenciu väzby s lokálom, a to bez ohľadu na typ verba, napr. *Bojím sa o svojej budúcnosti.*; *Oni musia sa starať o ňom a [ň]elen o ňom, ale aj o sebe ako občan tej krajiny.* V danom prípade sa dá uvažovať o vplyve ruštiny, v ktorej sa uplatňuje väzba s lokálom (*bespokoit'sja o budučem, zabotit'sja o kom*) na rozdiel od väzby s akuzatívom používanej v slovenčine.

(i) Nekorektný aspekt

V analyzovanom výskumnom materiáli nachádzame len malé množstvo chýb spôsobených použitím nekorektného aspektu, napr. *Nemožem predstavovať pre seba, ako to bolo komu[ň]ikovať s rodinou cez [l']ist[ə].*; *Počuval, že v Amerike nejaka žena ma manželstvo s psom.*

(j) Redundantné gramatické morfémy *som, si, sme, ste* v **prézente a futúre** *Všetci sme študujeme históriu na základnej škole...; Budem som šťastny.*

(k) Všeobecná 2. osoba sing.

Ide o použitie takého javu, ktorý neodporuje gramatickým pravidlám, ale nezodpovedá sociokultúrnym normám používania slovenčiny. Uplatňovanie všeobecnej 2. osoby sing. v dialógu s komunikantom s vyšším sociálnym statusom (napr. replika študenta adresovaná skúšajúcim – *To bolo m[ə]slim že veľmi ťažko, keď [n]evidiš človeka, [n]ečuješ jeho hlasu.*) vnímame ako porušenie zdvorilostného princípu. R. Kotková (2017, s. 63) tento typ chyby zaraďuje medzi tzv. sociolingvistické chyby.

4 Vybrané problémy používania verb

4.1 Absencia gramatických morfémy *som, si, sme, ste* v **préterite a kondicionáli**

Jednou z najfrekvencovanejších chýb v prejavoch ukrajinských študentov hovoriacich po slovensky je absencia gramatických morfémy v 1. a 2. osobe sing./plur. préterita a kondicionálu, ktorú sme zaznamenali u 25 študentov.¹² Ide o typickú interferenčnú chybu, keďže v ukrajiničine, ako aj v ruštine sa tvorí préteritum a kondicionál bez osobitnej gramatickej morfémy (napr. *ja skazav/skazala/skazalo – ty skazav/skazala/skazalo – vin skazav/vona skazala/vono skazalo – my skazaly – vy skazaly – vony skazaly*), čím sa

ale problém je v takovom prípade mnohým hlbší. U pokročilejších študentů může být příčina špatné vazby stejná jako u rodilých mluvčích, tedy ztráta výpovědní perspektivy, a v důsledku toho užití chybné vazby.“ (Žiláková, 2014, s. 165).

¹² Tento typ chyby je charakteristický aj pre komunikáty ukrajinských študentov osvojujúcich si češtinu ako cudzí jazyk (porov. Šindelářová, 2009, s. 42; Vaščenko – Garbuzová, 2019, s. 187).

východoslovanské jazyky líšia od ostatných slovanských jazykov. „Význam osoby vyplýva zde z užití osobního zájmena“ (Běličová, 1998, s. 83). Personálne pronomen vo funkcii podmetu je vo výpovedi, na rozdiel od slovenčiny, obligatórne.¹³

Prezentujeme niekoľko príkladov z nahrávok, pričom chybný slovesný tvar zvyrazňujeme tučným písmom a elidovaný výraz uvádzame v okrúhlej zátvorke normálnym typom písma:

Moji stari ro[d]ičia žijú na dedine a v lete (som) často žila v nich.

*Ja (som) už **spoznal** nejakého poľského cyk[l']ista, keď (som) tam **bicykloval** po tej trase.*

*Natrafiť na niečo, to keď vidíš niečo take, čo (si) **neplanoval vidieť**.*

***Ukazovali** (sme) aj gesty, aj mimiku. My (sme) všetko **využívali**, aby nás pochopili.*

***Chcela b[ə]** (som) **navštíviť** Bratislavsky hrad.*

V analyzovaných prejavoch sa vyskytujú predovšetkým príklady absencie gramatických morfémy *som* a *sme*, v oveľa menšej miere *si* a *ste*. Rozsiahlejšia časť získaných komunikátov mala totiž monologický charakter, študenti rozprávali zväčša o sebe, o svojej rodine a priateľoch alebo prezentovali vlastné zážitky, skúsenosti, názory a pod. Opierajúc sa o Mikov systém výrazových kategórií (Miko – Popovič, 1978), môžeme konštatovať, že v prejavoch študentov sa výraznejšie uplatňovala subjektívnosť (aspekt „ja/my“) ako sociatívnosť (aspekt „ty/vy“).¹⁴ Sociatívnosť bola čiastočne prítomná v dialogických častiach, v replikách adresovaných priamo vyučujúcim/skúšajúcim, ďalej pri používaní tzv. všeobecnej 2. osoby sing., ako aj pri imitácii replík iných osôb (takýchto prípadov sa však objavilo minimum). Na exemplifikáciu vyberáme rozsiahlejšiu ukážku z komunikátu študentky rozprávajúcej o vlastnej skúsenosti počas brigádnickej práce v kaviarni. V imitovanej replike zákazníka, ktorá je adresovaná komunikačnému partnerovi (v našom prípade čašníčke/študentke), sledujeme absenciu gramatickej morfémy *ste* (*v[ə]* všetkých tu **obehali**). Študentka má však znalosť o potrebe explicitného použitia gramatickej morfémy v 2. osobe plur. préterita, čo sa prejavilo v predchádzajúcej výpovedi (*a už nečo ste vybrali?*).

*Keď je veľa ľudí naraz, nemožeš všimnúť, že kto prišiel prvý, kto prišiel potom. (...) Jeden pan prišiel, ja jeho naraz nevšímala a po piatich minútach prišla ku nemu, že dobrý deň, [n]ech sa páči a už **nečo ste vybrali**? A on taký, že preboha, koľko ja tu musím sedieť. Ja už tu čakam. **V[ə]** všetkých tu **obehali** naraz a ma vobec nechcete všímať. Takže ja to napíšem vam na Facebook, že to hnusna obsluha.*

V priebehu výučby sme študentov pravidelne upozorňovali na daný typ chyby a zdôrazňovali sme potrebu explicitne vyjadrovať gramatické morfémy *som*, *si*, *sme* a *ste* pri tvorbe préterita a kondicionálu v slovenčine. Počas konverzácií sme ich prejav korigovali a zostavovali sme pre nich špeciálne úlohy zamerané na precvičovanie daného gramatického javu, na zautomatizovanie ktorého však chýba študentom dostatočná jazyková prax.¹⁵ Viaceré

¹³ V slovenčine sa personálne pronomen používa pri zdôraznení určitej osoby (napr. *Ja som sa vrátila domov, on zostal v zahraničí*). U ukrajinských študentov pozorujeme (zrejme pod vplyvom materinského jazyka) tendenciu k redundantnému používaniu personálnych pronomín vo funkcii podmetu, napr. *Keď ja som prvýkrát vrátila domov, to pre mňa už tam bolo tak všetko nepokoje...; ... jak ja som vam pisal u tom motivačnom liste...; Keď prišla na Slovensko, tak ja som začala učiť nový jazyk.*

¹⁴ Subjektívnosť sa prejavuje „frekvenciou prvej zámennej a slovesnej osoby, uplatňovaním hľadiska hovoriaceho pri koncipovaní cieľa komunikácie, jej obsahu, pri hodnotení tohto obsahu a pri utváraní vzťahu hovoriaceho k prijímateľovi prejavu“ (Miko – Popovič, 1978, s. 203). V konkurenčnom vzťahu so subjektívnosťou je sociatívnosť, ktorú chápeme ako „rešpektovanie prítomnosti príjemcu v akte komunikácie. Priamym jazykovým indikátorom sociatívnosti je frekventovanie druhej zámennej a slovesnej osoby, oslovenie, ako aj tzv. kontaktné častice a výrazy.“ (Miko – Popovič, 1978, s. 201–202).

¹⁵ Za problematickú považujeme skutočnosť, že ukrajinskí študenti aj napriek tomu, že žijú a študujú v slovenskom prostredí, nie sú často v kontakte so živým jazykom, keďže v mimoškolskom prostredí sa

príklady z audionahrávok ukazujú, že absencia gramatických morféme v 1. a 2. osobe sing./plur. préterita a kondicionálu nie je systematická, popri chybách sa objavujú aj správne slovesné tvary, často dokonca v rámci jedného súvetia (pozri nasledujúce príklady). V prípade, že boli študenti zo strany vyučujúcich/skúšajúcich vyzvaní, aby svoju chybnú výpoveď opravili, väčšina z nich bola schopná autokorekcie.

Ked' (som) cestoval po Slovensku, som prespal v hotele.

Ked' (som) bola tu len tyž[d]eň, nevedela som slovensky a skusila som spýtať niečo po anglicky.

Ked' (sme) pricestovali na Štrbské pleso, sme rozhodli ísť tiež na Popradské.

Boli (sme) ešte na Popradskom plese a chodili sme do vodopadu.

Absenciu gramatických morféme *som, si, sme* a *ste* v préterite a kondicionáli môžeme podľa R. Kotkovej chápať ako prejav postupného osvojovania si gramatického javu, ktorý sa objavuje predovšetkým v raných fázach učenia sa cudzieho jazyka (tzv. *gradual diffusion model of variability*, t. j. model variability s postupne vzrastajúcou správnosťou). „Chybné struktúry alebo elementy jsou postupně nahrazovány správnými, množství správných struktur postupně roste.“ (Kotková, 2017, s. 31). O. O. Vaščenko a R. Garbuzová vo svojej štúdií o typických chybách ukrajinských študentov hovoriacich po česky, naopak, konštatujú, že ide o dlho pretrvávajúci typ chyby: „Poměrně dlouhou dobu studia, můžeme se s tím setkat dokonce v posledních ročnících, studenti o sobě v minulém čase mluví bez slovesa *jsem*. Např. u věty (studentka mluví o sobě) *Včera celý den pracovala a večer se dívala na televizi*. Je potřeba studenta zastavit a zeptat se *Kdo pracoval?* Většinou to stačí, aby si člověk chybu uvědomil a dál pokračuje už se slovesem *jsem*. Tato situace nám ilustruje, že student materiál zná a orientuje se v něm, ale (...) zakořeněný zvyk to říkat ve svém jazyce sice podobně, ale přece jenom jinak, dlouho v podvědomí převládá.“ (Vaščenko – Garbuzová, 2019, s. 187).

4.2 Redundantné gramatické morfémy *som, si, sme, ste* v prézente a futúre

Kým v préterite dochádza často k eliminácii gramatických morféme *som, si, sme, ste*, v prézente a futúre, naopak, pozorujeme tendenciu k redundantnému používaniu týchto gramatických morféme. Daný jav sme zaznamenali u viac ako tretiny sledovaných študentov (celkovo u 10 študentov). Vyberáme niekoľko príkladov z analyzovaných komunikátov:

Ste mate [t]e tituly.

Bývam som v malom meste, kde nemožem si nájsť veľa možností na rozvoj seba.

Budete ma rozumieť a ste to pochopíte.

Ja som relaxujem, keď počuvam [x]u[d]bu alebo hrám na gitare.

V meste sme mame veľa možnosti a veľa atrak[t]ivit...

Budem som šťastny.

V tejto kapitole sme budeme preberať toto, toto, toto.

V danom prípade nejde, na rozdiel od prechádzajúceho typu chýb (bod 4.1), o vplyv materinského jazyka. Používanie redundantných gramatických morféme *som, si, sme, ste* v prézente a futúre možno na jednej strane interpretovať ako snahu o hyperkorektnosť podľa vzoru préterita, keďže študenti sú v procese výučby často upozorňovaní na potrebu explicitného používania gramatických morféme *som, si, sme, ste* pri tvorbe préteritných tvarov, ktoré potom mechanicky prenášajú aj do iných časov. O podobných chybách u ukrajinských študentov hovoriacich po česky sa zmieňujú aj O. O. Vaščenko a R. Garbuzová (2019, s. 187) – porov. príklady typu *Já jsem pracuji.*; *Ty jsi studuješ.*; *Já jsem budu číst.*

Na druhej strane by sme mohli daný typ chyby vnímať ako transfer z iného cudzieho jazyka (angličtiny, ktorá je pre študentov zapojených do výskumu zväčša prvým osvojovaným

zdržiavajú zväčša v kruhu svojich ukrajinských spolužiakov či priateľov a slovenčinu aktívne používajú vo veľmi obmedzenej miere.

cudzím jazykom). Mohlo by ísť o analógiu k anglickému priebehovému prítomnému času, v ktorom sa kombinuje určitý tvar verba *byť* a ing-ové participium (napr. *I am relaxing*), na čo upozorňuje aj R. Kotková, ktorá vo svojom výskumnom materiáli zachytávajúcom písomný prejav neslovanských študentov zaregistrovala podobné typy chýb. Označuje ich ako „nadbytočné použitie prítomného slovesa *být* spolu s tvarom prítomného významového slovesa: *Jeden muž je leží a spí.*“ (Kotková, 2017, s. 87) a zároveň konštatuje, že tieto chyby by mohli byť spôsobené vyučovacím procesom, „protože tvary sloves *být* se studenti učí dříve, mají je dobře zafixované a mohou mít tudíž sklon k jejich nadužívání“ (Kotková, 2017, s. 87).

Môžeme tiež predpokladať, že študenti nevnímajú gramatické morfémy *som, si, sme, ste* ako súčasť slovesných tvarov, ale ako personálne pronomína. Ako sme uviedli vyššie, personálne pronomína vo funkcii podmetu sa v slovenčine často explicitne nevyjadrujú (napr. *Som učiteľka.*), avšak v ukrajinčine je ich prítomnosť (na rozdiel od verba *byť*) obligatórna (*ja je včytel'kalja – včytel'ka*) (pozri aj bod 4.3).

4.3 Absencia prítomných tvarov verba *byť*

V komunikátoch 24 študentov sme zaznamenali absenciu prítomných tvarov verba *byť*, čo opäť považujeme za charakteristický interferenčný prvok. „K výrazným rozdielom medzi slovanskými jazykmi patrí tvorba prítomných tvarov slovesa *být*. Na pozadí ostatných slovanských jazykov se východoslovanské jazyky vyznačujú ztrátou ohebnosti tohoto slovesa: jako tvar schopný vystupovat s významem kterékoli osoby a čísla se uplatňuje tvar 3. os. sing. (...) (ukrajinské *je*, ruské *jest'* – dopln. S. S.). Ztráta ohebnosti slovesa *být* v prítomné ve východoslovanských jazycích jde ruku v ruce s analytickým vyjadřováním osoby pomocí osobních zájmen a s celkovým omezeným užitím prítomných tvarov tohoto slovesa, projevujícím se v širokém zastoupení bezesponových konstrukcí.“ (Běličová, 1998, s. 80–81). V ukrajinčine sa teda verbum *byť* (*buty*) v prítomné môže, ale nemusí explicitne vyjadriť, napr. *ja je včytel'ka*, ale aj *ja – včytel'ka* (v grafickej podobe sa v týchto prípadoch často používa pomlčka).

V ústnych prejavoch ukrajinských študentov hovoriacich po slovensky absentovalo verbum *byť* najmä v 3. osobe sing., príp. plur. Viaceré formulácie sú dôkazom doslovného prekladu a prenášania morfosyntaktických pravidiel fungujúcich v ukrajinčine do slovenčiny, napr. *To nenormalne, ak mi[ň]imálna pla[d']ba za pracu taka nízka. (Ce nenormal'no, jak minimal'na oplata za robotu – taka nyzka.); Tu všetci taki spokojni, všetci idu spat' už o des[ja]tej. (Tut vsi taki zadovoleni, vsi jduť spaty vže o desjatij.)*. Ponúkame niekoľko ďalších príkladov zo získaného korpusu chýb, pričom elidované verbum *byť* označujeme značkou **xxx** a v prípade potreby uvádzame v zátvorke aj korektnú podobu viet v slovenčine:

To xxx niečo vobec iné. (To je niečo úplne iné.)

A to xxx všetko, čo pamätám.

Symbol Ta[t']er xxx [t']ež ten kamzík tatranský.

Na starom internate xxx už tak veľa Ukrajinco[v].

Myslím si, že spravodlivý človek xxx ten, ktorý môže správne posúdiť nejakú situáciu.

Najt'a[š]e xxx te synonymumy. (Najt'ažšie sú tie synonymá.)

Tra[d']ična rodina je, keď deťa máje aj mamu, aj otca a oni xxx spolu šťastni.

V prejavoch študentov dominovala ikonickosť (t. j. referovanie o niečom/niekom), ktorá sa manifestuje „orientáciou vyjadrenia na plán tretej zámennej a slovesnej osoby“ (Miko – Popovič, 1978, s. 175), preto uvádzame najmä príklady na absenciu prítomného tvaru verba *byť* v 3. osobe sing./plur. Objavili sa však aj prípady absencie prítomného tvaru verba *byť* v 1. osobe sing., napr.:

Dozvedeli, že ja xxx Ukrajinec len potom, keď som povedal.

Ste prišli tu sama, ste rozhodla o tom, načo teraz mi budete hovoriť, že ja xxx nekva[l']itný [l']ekár? (imitácia repliky lekára)

Na druhej strane sa v analyzovanom výskumnom materiáli vyskytli formulácie, v ktorých študenti explicitne vyjadrili verbum *byť*, pričom namiesto korektného príznačného tvaru v 1. osobe sing. (*som*) použili v ukrajinčine univerzálne fungujúci slovesný tvar *je*:

V [Ť]ip-tope ja je ako čašník, ale ja [ň]emožem objednať.

Ja je taka veľmi cit[ľ]iva.

Podobná situácia nastáva aj v 3. osobe plur. prezenta, keď študenti namiesto slovesného tvaru *sú* preferujú (zrejme opäť pod vplyvom materinského jazyka) formu *je*, ktorá sa v ukrajinčine používa vo všetkých gramatických osobách:

O[ň]i (iPhony – dopln. S. S.) je take populárni.

Mojou témou je slovenske narodne parky.

[Ť]ie pravidla aj pre ňoho, preňho je veľmi d[vo]ležite.

Moji, moje spolubyvajuci je Slovenky.

Napriek univerzálne fungujúcemu tvaru *je*, pod vplyvom ktorého zrejme vznikli aj uvedené chyby, sa však v ukrajinčine preferujú bezspornové konštrukcie.

4.4 Nekorektná negácia

Medzi chyby objavujúce sa u viac ako polovice sledovaných študentov (spolu u 15 študentov) patrí aj tvorenie nekorektnej negácie.

V ukrajinčine sa negácia vyjadruje nasledujúcimi spôsobmi (porov. *Ukrajinčina. Konverzácia so slovníkom a gramatikou*, 2010, s. 304):

(1) spojením partikuly *ne* a verba, pričom partikula *ne* sa graficky oddeľuje od verba a objekt je v genitíve (napr. *Ja ne distaju žodnych lystiv. – Nedostávam žiadne listy.*),

(2) spojením partikuly *ne* s menným prísudkom (napr. *Batko ne včytel'. – Otec nie je učitel'*),

(3) prostredníctvom ustálenej slovesnej formy *nema/nemaje* (*nebyť, neexistovať, nemať*) viažucej sa s genitívom (ide o tzv. záporový genitív, napr. *Kvytkiv nema. – Lístky nie sú.*),

(4) prostredníctvom partikuly *ni* zosilňujúcej zápor (napr. *V kontrolnij roboti ne bulo ni odnoji pomyly. – V písomke nebola ani jedna chyba.*).

V ukrajinčine sa oproti slovenčine zároveň oveľa častejšie využíva tzv. členský (čiastočný) zápor, v ktorom je záporná iba časť výpovede.¹⁶ „Spočívá v postavení zápornej partikule pred jiným členom, než je predikát alebo jeho slovesná složka.“ (Běličová, 1995, s. 29). Ide teda o negáciu ktoréhokoľvek vetného člena s výnimkou predikátu, pričom pozícia ukrajinskej partikuly *ne* je pred členom, ktorý má popierať. Nasledujúce príklady možno do slovenčiny preložiť tzv. vetným záporom, prostredníctvom ktorého sa neguje prísudok a výpoveď je v takom prípade záporná v celom rozsahu (napr. *Ne vsi pryjšly. – Neprišli všetci.*¹⁷; *Ce ne moja dytna. – To nie je moje dieťa.*; *Ja čytala ne knyžku, a hazetu. – Nečítala som knihu, ale noviny.*) (porov. *Gramatika súčasnej ukrajinštiny s praktickými príklady*, 2018).

V nasledujúcej časti textu ponúkame príklady z korpusu chýb, v ktorých ukrajinskí študenti uplatňujú členský zápor pôsobiaci v slovenčine príznakovo. Vplyvom materinského jazyka využívajú na vyjadrenie negácie partikulu *[ň]e* stojacu pred iným vetným členom ako prísudkom.

To býva strašne [ň]e často. (To nebýva veľmi často.)

Poznam [ň]e tak veľa ľudí, ktorí majú radi jedlo tak, ako mám jeho ja.

Nejaki ľudí žijú razom spolu, ale može b[ə]ť nejaka probléma a oni rozchodiť sa, žijú [ň]e spolu.

Aj v Kyjeve mal na univerzite taky problem, už tak [ň]e rychlo pišem.

¹⁶ Členský zápor je príznačný pre východoslovanské jazyky a poľštinu, kým pre slovenčinu, češtinu a lužickú srbčinu je charakteristický skôr vetný zápor (Běličová, 1995, s. 31).

¹⁷ Aj v slovenčine sa pri vyjadrení dôrazu môže uplatniť štylisticky príznakové postavenie partikuly *nie* – *Nie všetci prišli.*

Vy mu musíte rozumeť, že on [ň]je ideá[l']ny.

Zaznamenali sme tiež prípady, keď študenti uplatňujú vetný zápor, avšak v rámci zloženého slovesného prísudku nekorektne spájajú prefix *ne-* s infinitívom plnovýznamového verba, napr.:

Keď má [d']iplomat pas, [d']iploma[t']ický pas, to on môže napríklad neísť cez colnu kontrolu a môže svoju batožinu nikomu neukazovať, môže ísť prsto. (korektne: nemusí ísť, nemusí ukazovať);

On môže nedodržiavať práva. (korektne: Nemusí dodržiavať pravidlá.)¹⁸.

Je zaujímavé, že v uvedených formuláciách je použité modálne verbum *môcť* aj napriek tomu, že v ukrajinčine sa uplatňuje verbum „*nemusiet'*“ tak ako v slovenčine (napr. *Koly u ňoho je dyplomatyčnyj pasport, to vin ne musyt' prochodyty mytnyj kontrol'*). Na druhej strane sú však v ukrajinčine bežné spojenia typu *môcť* + verbum v negácii (*može ne pokazuvaty, môže ne jty, môže ne dotrymuvatysja*), vplyvom ktorých mohli vzniknúť aj chybné spojenia uvedené vyššie.

Ďalším spôsobom chybného tvorenia negácie je využívanie príznakového záporového genitívu prostredníctvom prevzatej slovesnej formy *nema* (napr. *Nema ani*¹⁹ *slova na vyjadrene toho*. – Nie je/neexistuje slovo, ktorým by sa to dalo vyjadriť.; *Tam nema vody*. – Tam nie je voda.).

5 Záver

Záujem ukrajinských študentov o štúdium na slovenských univerzitách (v našom prípade na Prešovskej univerzite v Prešove) každým rokom rastie, na čo je potrebné reagovať zostavením primeraných učebných materiálov. Na trhu existuje viacero moderných učebníc slovenčiny pre zahraničných študentov, osobitne pre študentov s materinským jazykom ukrajinským (pozri Pachomovová – Džoganík, 2018), avšak učebné materiály či poznámky týkajúce sa charakteristických chýb v ústnom/písomnom prejave Ukrajincov hovoriacich po slovensky absentujú. Nazdávame sa, že príručka obsahujúca zoznam najfrekvencovanejších chýb s pripojením korektných foriem používaných v spisovnej slovenčine spolu s náležitým výkladom by bola užitočnou pomôckou nielen pre ukrajinských študentov osvojujúcich si slovenčinu ako cudzí jazyk, ale aj pre učiteľov/lektorov slovenčiny bez znalosti ukrajinského (či ruského) jazyka.²⁰

K úspešnému osvojeniu si slovenčiny zahraničnými študentmi výrazne prispieva, ak učiteľ/lektor disponuje znalosťami o typologickej charakteristike materinského jazyka študentov, o jeho jazykovom systéme, o zhodách a odlišnostiach východiskového a cieľového jazyka (porov. Vaščenko – Garbuzová, 2019, s. 189). Genetická príbuznosť jazykov a blízkosť kultúr na jednej strane urýchľujú proces osvojovania si cudzieho jazyka, na druhej strane môžu pôsobiť kontraproduktívne. Negatívnej interferencii spôsobujúcej chyby v produkcii cieľového jazyka sme sa venovali v tejto štúdiu, v ktorej sme sústredili pozornosť na vymedzenie najfrekvencovanejších chýb v používaní verb v ústnych prejavoch ukrajinských študentov hovoriacich po slovensky.

Produkcia chýb je prirodzenou súčasťou osvojovania si cudzieho jazyka. Na základe zostavenia korpusu chýb z ústnych/písomných prejavov študentov a ich následnej analýzy možno odhaliť problémové javy v procese učenia sa a prispieť tak k zlepšeniu metodiky výučby, čo je základným cieľom nášho výskumu, ako aj práce učiteľa/lektora slovenčiny ako cudzieho jazyka.

¹⁸ V slovenčine by sme za akceptovateľnú mohli považovať aj štylisticky príznakovú formuláciu typu *On môže nedodržiavať pravidlá*. v zmysle *je mu dovolené*.

¹⁹ Partikula *ani* je pravdepodobne doslovným prekladom ukrajinskej partikuly *ni* s významom *žiadny, nijaký*, ktorou sa zosilňuje negácia.

²⁰ Inšpiratívna je pre nás napr. príručka *Nejčastější chyby v angličtině a jak se jich zbavit* od L. Poslušnej (2009).

Literatúra:

- Autorský kolektív pracovníkov Lingea, s. r. o. (2010): *Ukrajčina. Konverzácia so slovníkom a gramatikou*. Bratislava: Lingea, s. r. o.
- Autorský kolektív pracovníkov Lingea, s. r. o. (2018): *Gramatika súčasnej ukrajiny s praktickými príkladmi*. Brno: Lingea, s. r. o.
- BĚLIČOVÁ, H. (1995): Negace ve slovanských jazycích. In: J. Hasil (ed.): *Přednášky z XXXIV. a XXXV. běhu LŠSS*. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Letní škola slovanských studií, s. 27–37.
- BĚLIČOVÁ, H. (1998): *Nástin porovnávací morfológie spisovných jazyků slovanských*. Praha: Karolinum – nakladatelství Univerzity Karlovy.
- ČIŽMÁROVÁ, M. – JAŠKOVÁ, A. (2013): *Ukrajinsko-slovenská homonymia. Slovník ukrajinsko-slovenských medzijazykových homonym*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.
- CORDER, S. P. (1986): *Error analysis and Interlanguage*. Oxford: Oxford University Press.
- CHOMOVÁ, A. (2009): Charakteristika vyjadrenia posesívnosti v slovenčine na pozadí jej protikladných vlastností. In: L. Gianitsová-Ološtiaková – M. Ivanová – M. Ološtiak (eds.): *Varia XVIII*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, s. 234–254.
- KOTKOVÁ, R. (2017): *Čeština nerodilých mluvčích s mateřským jazykem neslovanským*. Praha: Karolinum.
- KRÁLIK, A. (1997): *Slovenské sloveso a jeho používanie*. Budapešť: Vydavateľstvo Etnikum.
- MIKO, F. – POPOVIČ, A. (1978): *Tvorba a recepcia*. Bratislava: Tatran.
- MOŠAŤOVÁ, M. (2018): Jazykové chyby v slovenčine ako cudzom jazyku v pripravovanom akvizíčnom korpuse. In: J. Pekarovičová – M. Vojtech (eds.): *Studia Academica Slovaca 47*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, s. 344–350.
- MOŠAŤOVÁ, M. (2019): Anotovanie chýb v korpuse písaných textov študentov učiacich sa slovenčinu ako cudzí jazyk. In: J. Pekarovičová – M. Vojtech (eds.): *Studia Academica Slovaca 48*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, s. 322–338.
- PACHOMOVOVÁ, S. – DŽOGANÍK, J. (2018): *Slovenský jazyk. Učebnica pre študentov vysokých škôl./Slovacka mova. Pidručnyk dla studentiv vyščych navčal'nych zakladiv*. Užhorod: Vydavateľstvo Olexandry Harkušovej.
- PEKAROVIČOVÁ, J. (2004): *Slovenčina ako cudzí jazyk – predmet aplikovanej lingvistiky*. Bratislava: Stimul.
- PEROVSKÁ, V. (2019): Problémy pri osvojovaní si slovenčiny ako cudzieho jazyka u ukrajinských študentov. Vybrané javy na zvukovej rovine. In: *Jazyk a kultúra*, 10/39–40.
- POSLUŠNÁ, L. (2009): *Nejčastější chyby v angličtině a jak se jich zbavit*. Brno: Computer Press, a. s.
- SPÁČILOVÁ, S. (2019): Slovenčina v Maďarsku. Problémy používania numeratívneho genitívu a gramatickej kategórie menného rodu. In: É. Császári – M. Imrichová (eds.): *Király Péter 100. Tanulmánykötet. Király Péter Tiszteletére I*. Budapest: ELTE BTK, Szlav Filológiai Tanszék, s. 274–282.
- ŠINDELÁŘOVÁ, J. (2009): Čeština z pohledu žáků-cizinců východoslovanského původu. In: I. Liptáková – K. Vužňáková – R. Rusňák (eds.): *Slovo o slove 15*. Prešov: Pedagogická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra komunikačnej a literárnej výchovy, s. 36–48.

VAŠČENKO, O. O. – GARBUZOVÁ, R. (2019): Typické chyby ukrajinských studentů ve studiu češtiny: problémy interference. In: *Visnyk KNLU. Serija Filologija*, 22/1, s. 182–189.

ŽILÁKOVÁ, R. (2014): Možnosti aplikace valenční syntaxe při interpretaci a korekci chyb ve slovesných vazbách ve výuce češtiny jako cizího jazyka (na příkladu ruskojazyčných studentů). In: J. Houžvička (ed.): *Práce s chybou ve výuce cizích jazyků (včetně češtiny pro cizince)*. Praha: Univerzita Karlova, Ústav jazykové a odborné přípravy, s. 165–171.

Summary

On selected problems of using verbs in spoken language of Ukrainian students speaking Slovak

The objective of the paper is to present some frequent errors that occur in oral discourse of Ukrainian students acquiring Slovak as a foreign language in Slovak environment. Detailed attention is paid to the problem of using verbs. The material basis is almost 13 hours of audio recordings capturing oral discourse of 26 students. This was a part of the final assessment in a course called Training with a lecturer, after two semesters of learning Slovak as a foreign language. Error analysis may significantly contribute to the improvement of teaching methodology, and can form a starting point in the creation of a Slovak textbook for Ukrainian students.

English Vocabulary Stratification – nová moderná tematická učebnica anglickej lexikológie

Petra Jesenská: *English Vocabulary Stratification*. Banská Bystrica: Belianum 2019. 85 s. ISBN 978-80-557-1604-6

Klaudia Bednárová-Gibová

Inštitút anglistiky a amerikanistiky, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove
klaudia.gibova@unipo.sk

Po publikáciách *Selected Chapters on English Lexical Semantics* (2013, v spoluautorstve s A. Štulajterovou), *Selected Topics on English Word-formation* (2015) či *English Lexical Morphology* (2015) rozširuje Petra Jesenská v tomto roku opäť svoj lexikologický opus novou tematickou vysokoškolskou učebnicou.

Analyticko-syntetizujúca učebnica ponúka zaujímavý pohľad na jednu z klasických a pritom nesporne náročných oblastí štúdia anglického jazyka – slovnú zásobu – s cieľom poskytnúť vysokoškolským študentom angličtiny základný referenčný študijný materiál. Učebnica sa venuje rôznym aspektom stratifikácie anglickej lexiky nielen cez prizmu systémovej lingvistiky, ale aj s presahom do interdisciplinárnych prístupov, s osobitným dôrazom na sociolingvistiku, pragmalingvistiku a jazykovú krajinu ako relatívne novú oblasť lingvistického bádania. Je potrebné vyzdvihnúť, že učebnica s takouto špecifickou koncepciou anglickej lexiky v slovenskom akademickom priestore doteraz absentuje. Z tohto dôvodu ju možno vnímať ako potrebnú a prínosnú. Zámerom autorky je sprístupniť daný akademický text študentom bakalárskeho stupňa učiteľských a filologických študijných programov online prostredníctvom elektronickej verzie¹.

Je evidentné, že autorka sa v publikácii opiera o svoje dlhoročné skúsenosti z pôsobenia v oblasti anglickej lexikológie ako vysokoškolská pedagogička a členka príslušnej diskurznej komunity. *English Vocabulary Stratification* je napísaná prehľadne a čitateľsky prístupným štýlom, vyznačuje sa zmyslom pre primeranosť rozsahu jednotlivých podkapitol. Napr. v podkapitole 1.2.8 o lexike z hľadiska motivácie sa P. Jesenská venuje na anglických príkladoch fonetickej, morfolologickej a sémantickej motivácii. Berúc do úvahy primárne potreby študentov anglistiky, nezachádza do komparácie so slovakistickou konceptualizáciou (napr. s prístupom J. Furdíka alebo M. Ološtiaka), ktorá by odhalila značné odlišnosti jednak v rozsahu, ako aj funkcii daného termínu. Modernosť učebnice podporujú aj internetové odkazy na ilustratívny videomateriál a vhodne kontextualizované fotografie, resp. humorné obrázky.

Kompozične je učebnica rozvrhnutá do dvoch hlavných kapitol. Prvá kapitola sa venuje stratifikácii anglickej lexiky z perspektívy systémovej lingvistiky. Autorka vychádza zo štrukturalistických prístupov (F. de Saussure, C. K. Ogden a I. A. Richards), ktoré predstavujú vhodné pozadie pre systémove štúdium jazyka. Pri členení lexiky uplatňuje sémantickú, štylistickú, etymologickú, diachrónnu perspektívu, no nezabúda ani na morfologické, syntaktické, slovtvorné a motivačné hľadisko. Svoj stratifikačný diapazón rozširuje napokon o interdisciplinárne prístupy. Všetky tieto východiská determinujú autorkinu koncepciu stratifikácie lexiky v angličtine. Pri jej konceptuálnom spracovaní sa autorka opiera o staršie, ako aj novšie učebnicové zdroje anglickej lingvistiky s osobitným dôrazom na gramatiku

¹ Učebnica je dostupná na stránke: <<https://publikacie.umb.sk/humanitne-vedy/cudzje-jazyky/english-vocabulary-stratification.html>>

a sémantiku (napr. Dušková, 1988; Hais, 1991; Kačmárová, 2013; Jesenská – Štulajterová, 2013; Bednárová-Gibová, 2014, 2018), klasické lingvistické publikácie (Arnold, 1973/1986; Galperin, 1977) či anglofónne slovníkové zdroje (napr. *The Concise Dictionary of English Etymology* (1993), *Shorter Oxford English Dictionary. On Historical Principles. Deluxe edition. Vol. 1–2* (2007), *Oxford Dictionary of Synonyms* (2014) a iné). Komplexný prístup autorky k spracovaniu predmetnej problematiky svedčí o skutočnosti, že všetky jazykové roviny fungujú vo vzájomnej interakcii a súčinnosti a ovplyvňujú fungovanie lexiky. Napr. aplikácia diachrónej perspektívy pri stratifikácii lexiky môže viesť k základnej binárnej opozícii medzi archaizmami a neologizmami, čo ovplyvňuje štylistické vlastnosti lexém vrátane ich konotačného potenciálu. Druhá kapitola učebnice sa sústreďuje na interdisciplinárne prístupy skúmania slovnej zásoby anglického jazyka z pohľadu sociolingvistiky, pragmalingvistiky, ako aj relatívne novej hraničnej disciplíny stojacej na ich pomedzí – jazykovej krajiny (*linguistic landscape*). Cez prizmu sociolingvistiky (Pavlík, 2006; Jesenská, 2010; Coleman 2014; Stachurska, 2016) uvažuje P. Jesenská o dvoch základných jazykových dimenziách, t. j. horizontálnej a vertikálnej, čo jej umožňuje pracovať v kontexte anglickej lexiky s akrolektom (štandardná angličtina – Estuary English, resp. BBC English), mezolektom (hovorová angličtina) a bazilektom (brooklynská angličtina v New Yorku). Zorný uhol jazykovej krajiny (Landry – Bourhis, 1997; Gorter, 2006, 2013), využívajúci koncepciu „jazyka ako miestnej praxe“, otvára rozsiahle možnosti skúmania prítomnosti angličtiny vo vizuálnej semiotike mesta a miesta, čo má markantný vplyv na jej globálnu, ale aj lokálnu percepciu a prispieva tak k jej „transkultúrnemu toku“ (pozri bližšie Ferencík, 2015). Prístup k lexike v intenciách pragmalingvistiky (Nunan, 1993; Clark, 2007) uchopuje autorka cez termíny ako rečový akt (*speech act*) a dnes už klasickú austinovskú klasifikáciu na lokučné, perloučné a ilokučné akty, ako aj Griceov kooperatívny princíp či teóriu rámcov (*frame theory*).

Je pozitívne, že vysvetľované javy autorka konzistentne podporuje efektívnymi ilustráciami, tabuľkami či interaktívnym videomateriálom, čo výrazne prispieva k pedagogickej názornosti učebného materiálu. Za každou podkapitolou ponúka P. Jesenská úlohy na zamyslenie, resp. upevnenie učiva, ktoré podnecujú študentov vyjadriť svoj vlastný názor a nabádajú ich ku kreativite i kritickému uvažovaniu nad pertraktovaným materiálom. Za úlohami uvádza autorka vybrané akademické referenčné zdroje vhodné na ďalšie samoštúdium.

Záverom možno s uznaním konštatovať, že v slovenskej anglistike pribudla tematická učebnica anglickej lexikológie, v ktorej sa exemplifikujú i zložité koncepty prijateľným spôsobom, avšak bez závažných zjednodušení. Vysokoškolská učebnica Petry Jesenskej *English Vocabulary Stratification* predstavuje potrebný a inovatívny pedagogický príspevok k pochopeniu členenia anglickej slovnej zásoby (nielen) pre študentov anglistiky. Zároveň môže slúžiť ako výborná východisková báza a inšpirácia pre anglistov, ktorí sa zaujímajú o pôsobenie anglického jazyka na jeho lexikálnej rovine so širšími interdisciplinárnymi presahmi. Publikácia nepochybne svedčí o autorkiných bohatých mnohoročných pedagogických skúsenostiach a didaktickej empírii. Veríme, že sa dočká adekvátnej recepcie v okruhu svojich recipientov, v čom jej úprimne držíme palce.

Literatúra:

- ARNOLD, I. V. (1973/1986): *The English Word*. Moscow: Higher School.
 BEDNÁROVÁ-GIBOVÁ, K. (2014): *The English Language through the Prism of the Centuries*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity.
 BEDNÁROVÁ-GIBOVÁ, K. (2018): *Selected Chapters in English Lexicology. Part I: Lexical Semantics and Lexicography*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity.

- CLARK, U. (2007): *Studying Language. English in Action*. London: Palgrave MacMillan.
- COLEMAN, J. (2014): *The Life of Slang*. Oxford: Oxford University Press.
- DUŠKOVÁ, L. a kol. (1988): *Mluvnice současné angličtiny na pozadí češtiny*. Praha: Academia.
- FERENČÍK, M. (2015): Jazyk v meste: angličtina vo vizuálnej semiotike mestskej jazykovej krajiny. In: *Médiá a text 5*, Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, s. 48–60.
- GALPERIN, I. R. (1977): *Stylistics*. Moscow: Higher School.
- GORTER, D., ed. (2006): *Linguistic Landscape: A New Approach to Multilingualism*. Clevedon: Multilingual Matters.
- GORTER, D. (2013): Linguistic Landscapes in a Multilingual World. In: *Annual Review of Applied Linguistics*. 33, s. 190–212.
- HAIŠ, K. (1991): *Anglická gramatika*. Bratislava: SPN.
- JESENSKÁ, P. (2010): *Essentials of Sociolinguistics*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravskej univerzity.
- JESENSKÁ, P. (2015): *Selected Topics on English Word-Formation*. Banská Bystrica: Belianum.
- JESENSKÁ, P. (2015): *English Lexical Morphology*. Banská Bystrica: Belianum.
- JESENSKÁ, P. – ŠTULAJTEROVÁ, A. (2013): *Selected Chapters on English Lexical Semantics*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela.
- KAČMÁROVÁ, A. (2013): *A Concise English Grammar Course*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity.
- LANDRY, R. – BOURHIS, R. Y. (1997): Linguistic Landscape and Ethnolinguistic Vitality: An Empirical Study. In: *Journal of Language and Social Psychology*, 16/1, s. 23–49.
- NUNAN, D. (1993): *Introducing Discourse Analysis*. London: Penguin Books.
- PAVLÍK, R. (2006): *Elements of Sociolinguistics*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- STACHURSKA, A. (2016): *The Handbook of Sociolinguistics*. Radom: UTH.

Некоторые лексические и синтаксические реализации речевых стратегий и тактик в медиа-дискурсе (на материале русской и словацкой прессы)

Ян Галло

Кафедра русистики, Философский факультет, Университет им. Константина Философа в Нитре
jgallo@ukf.sk

Ключевые слова: дискурс, коммуникативная стратегия, речевая стратегия, речевая тактика, субъективная модальность, синтаксис.

Key words: communication strategy, communication tactic, discourse, media, modality, speech strategy, speech tactic, syntax.

Введение

Изучение коммуникативных стратегий и тактик является весьма актуальным направлением современной лингвистики.

Объектом исследования являются лексические и синтаксические средства реализации речевых стратегий и тактик в современной русской и словацкой публицистике. Цель статьи – показать взаимообусловленность коммуникативных и лингвопрагматических задач, поставленных автором публицистического текста, а также лексических и синтаксических средств их репрезентации. Безусловно, реализации авторского замысла подчинены все используемые в тексте языковые средства, однако лексические и синтаксические единицы выполняют особую функцию в реализации стратегий и тактик публициста.

Акцентируя публицистические тексты, в статье рассматривается реализация следующих лексических и синтаксических средств выражения стратегий и тактик современного русского и словацкого медиа-дискурса:

1. Синтаксические средства реализации ведущей стратегии современного публицистического текста – это в первую очередь средства выражения субъективной модальности.
2. Для медиа-дискурса одинаково актуальны как тактика солидарности, так тактика противостояния.
3. Средства выражения тактики детализации в оппозиции с тактикой экономии языковых средств (приём семантического свёртывания).
4. Средства выражения тактики речевого упрощения в оппозиции с тактикой намеренного усложнения высказывания.
5. Тактики актуализации главной информации в оппозиции с тактикой завуалированного высказывания.
6. Риторическая тактика.

1 Коммуникативная стратегия и тактика; речевая стратегия и тактика

В настоящее время учёными отчётливо определены границы понятий *коммуникативная стратегия* и *тактика*. В лингвистике существует большое количество трактовок понятия *коммуникативная стратегия*. Так, например, Е. В. Клюев говорит о коммуникативной стратегии как о «совокупности запланированных говорящим заранее и реализуемых в ходе коммуникативного акта теоретических ходов, направленных на достижение коммуникативной цели» (Клюев, 1999). В. Б. Кашкин

определяет коммуникативную стратегию как «часть коммуникативного поведения или коммуникативного взаимодействия, в которой серия различных вербальных и невербальных средств используется для достижения определённой коммуникативной цели» (Кашкин, 2000).

Целесообразно привести и другие цитаты из работ современных специалистов по прагмалингвистике: При трактовке термина *коммуникативная стратегия* многие исследователи отмечают его близость к понятию замысла, плана построения речи, а также направленность стратегии на реализацию прогнозируемого эффекта речевого воздействия. Коммуникативная стратегия «есть способ реализации замысла, она предполагает отбор фактов и их подачу в определённом освещении с целью воздействия на интеллектуальную, волевою и эмоциональную сферу адресата» (Борисова, 1999); «это творческая реализация коммуникативного плана построения своего речевого поведения с целью достижения общей (глобальной) языковой (неязыковой) задачи общения в речевом событии» (Зернецкий, 1988); это «совокупность, единство коммуникативных и практических целей» (Городецкий, 1990); это «план комплексного речевого воздействия, который осуществляет говорящий для “обработки” партнёра... своего рода “насилие” над адресатом, направленное на изменение его модели мира, на трансформацию его концептуального сознания» (Иссерс, 1999).

В свою очередь, *коммуникативная тактика (тактики)* рассматривается в современном речеведении и текстоведении как «одно или несколько действий, которые способствуют реализации стратегии» (Иссерс, 1999), как «способы осуществления стратегии речи» (Платонова – Виноградов, 1998), как «ближайшая задача, решаемая в рамках избранной стратегии» (Борисова, 1999). В. И. Курбатов понимает под речевой тактикой «определённую методику, схему действий, замысел, сюжет... метод или систему методов, позволяющих выражать общие стратегические цели» (Курбатов, 1995).

В русской лингвистике наибольший вклад в изучение и углубление данной проблемы внесла монография О. С. Иссерс «Коммуникативные стратегии и тактики русской речи» (Иссерс, 2002), в которой на современном материале описаны различные коммуникативные стратегии и тактики русской речи, рассмотрены процессы речевого планирования и контроля, предложены лингвометодические принципы обучения коммуникативным стратегиям и тактикам.

В словацкой лингвистике комплексной монографической работы по данной проблематике пока нет. Похожей темой в настоящее время занимается Я. Соколова с кафедры русистики Философского факультета им. Константина Философа в Нитре в рамках грантового проекта ВЕГА *Jazykové reflexie sociálnej egoprezentácie a adresácie*. Я. Соколова рассматривает основные проблемы, связанные с адресацией дискурса, то есть обращённостью речи к другому, воспринимающему её значение и коммуникативные установки. Адресация влияет на способ выражения содержания, на лексикон, на синтаксис текста, на использование фигур речи, интонацию и др. Я. Соколова в своих работах (Sokolová, 2018; 2019) анализирует эгоцентрики как выражения с семантико-прагматической ориентацией на говорящего, а также семантику и прагматику конструкций эгопрезентации.

В нашем исследовании под коммуникативной стратегией понимается общий план, посредством которого адресант воздействует на адресата, схема речевых действий с целью формирования (или трансформирования) его картины мира.

До сих пор не существует единой классификации коммуникативных стратегий, так как в основе исследований были разные критерии анализа речевого воздействия. Вслед за О. С. Иссерс и В. А. Даулетовой мы считаем, что все коммуникативные

стратегии с функциональной точки зрения можно разделить на основные и вспомогательные: основная стратегия – та, которая на данном этапе коммуникативного взаимодействия является наиболее значимой с точки зрения иерархии мотивов и целей, вспомогательные стратегии способствуют эффективной организации диалогового взаимодействия, оптимальному воздействию на адресата.

В широком смысле речевая стратегия содержит в себе планирование процесса речевой коммуникации в конкретных условиях, в прямой зависимости от типа личности коммуникантов, кроме того подразумевает практическую реализацию этого плана (ср. Балахонская, 2010, с. 158).

О. С. Иссерс определяет речевые стратегии совокупностью речевых действий, имеющих своим направлением решение общей коммуникативной цели говорящего (ср. Иссерс, 2002, с. 109).

Согласно Н. Ф. Алефиренко «Речевая стратегия связана с решением базовой коммуникативной задачи, следовательно, она представляет собой совокупность речевых действий. *Речевая тактика* – это одно из (или, реже, несколько) речевых действий, реализующих ту или иную коммуникативную стратегию. В отличие от речевого акта, речевая тактика – не обособленное речевое действие, а приём осуществления коммуникативной стратегии, выбор речевого акта на определённом этапе общения или развёртывания избранного речевого жанра» (Алефиренко, 2005, с. 240). Согласно А. А. Горячеву речевую тактику можно определить как «цепочку речевых ходов, используемых адресантом согласно набору собственных интенций и применяемых в процессе речевого общения для достижения конкретных целей в рамках стратегии общения (Горячев, 2009, с. 280).

Использование речевых тактик даёт возможность реализовать поставленную задачу посредством определённых речевых ходов.

2 Средства выражения субъективной модальности

Общеизвестно, что основная функция языка, реализуемая в СМИ, это функция воздействия. Главной стратегией автора публицистического текста, таким образом, является презентация собственной (в известных случаях – «заданной») точки зрения на описываемые явления, факты, события и персоналии, выражение собственной позиции в концептуально плюралистичном мире. Синтаксические и лексические средства реализации ведущей стратегии современного публицистического текста – это в первую очередь средства выражения субъективной модальности. В работе «Русская грамматика» (1980) отмечено следующее: «Термин *модальность* в языкознании многозначен: им называются разные явления, объединяемые тем признаком, что все они так или иначе – грамматически, лексически, интонационно – выражают отношение говорящего к сообщаемому или сообщаемого к действительности... К модальным значениям относятся также все те значения, в которых заключено отношение говорящего к тому, о чём он сообщает. Это – субъективно-модальные значения. Субъективная модальность, т. е. отношение говорящего к сообщаемому, ... выражается самыми разнообразными языковыми средствами: интонацией, специальными синтаксическими конструкциями, словопорядком, повторением слов, сочетаниями знаменательных слов с частицами, с междометиями, вводными словами и сочетаниями слов (иногда их называют модальными словами), а также разнообразными комбинациями этих средств». Ср. следующие средства выражения из русского еженедельника «Аргументы и факты»: *Может быть, сразу все сложные вопросы, возникшие между Россией и Украиной, урегулировать невозможно, но с артистами, как мне кажется, всё должно решиться в ближайшее время* (Аргументы и факты, 4 – 10 сентября 2019 г., с. 26); *А региональные заксобрания далеко, их можно посылать без*

зазрения совести: **мол**, документ плохо проработан и поэтому не годится (там же, с. 5); **Есть хаотическое столкновение общественных и личных интересов. Именно это, на мой взгляд, происходит сегодня в России** (там же, с. 7); Летом 1947 г. «Атомный проект СССР» переживал, **пожалуй**, один из самых серьёзных своих кризисов (там же, с. 8); **Вероятно**, будет решена и загрузка тех пустующих апартаментов в Москва-Сити, которые, **может быть**, сейчас пользуются не слишком большой популярностью (там же, с. 32); **Мне кажется**, это не помогает, а, **наоборот**, вредит творчеству (там же, с. 26); **Со стороны кажется**, что жизнь актёрская прекрасна. Даже наша, не голливудская (там же, с. 25); **По-моему**, и американцы никаких сложностей со своей военной базой в Гренландии не имеют, у них там всё схвачено (там же, с. 10); **К сожалению или к счастью**, наша история может двигаться только так, рывками (там же, с. 3). Ср. следующие средства выражения субъективной модальности из словацких журналов Trend, Obchod и Profit: **Politicky Roberta Kaliňáka tento rozmer nikdy nemusel trápiť. Práve naopak, zákazky vedel odprezentovať ako supervýhodné a zvyšovať si nimi svoju popularitu** (Trend, 14. júna 2018, s. 3); **Napokon, objemovo najväčším programom subvencií smerujúcich do súkromného sektora sú poľnohospodárske dotácie** (ibid., s. 10); „Z pohľadu životného prostredia je to schizofrénia. Všetky takého schémy by mali prejsť testom hodnoty za peniaze, zatiaľ sa to však, **bohužiaľ**, nedeje” (ibid., s. 12); **O tomto, žiaľ, nemôžem hovoriť. Ide o citlivé údaje** (ibid., s. 16); **Inak povedané**, kým severania si vládli sami, južania boli väčšinou ovládaní (ibid., s. 35); **V knihe, samozrejme, nechýba význam jedla či rodiny v talianskej spoločnosti. A, prirodzene, neobchádza ani mafiu** (ibid., s. 35); **Zúčastnili sme sa aj v súťaži na plán celého územia Twin City – Juh, ktorú sme, bohužiaľ, nevyhrali** (ibid., s. 40); **Bohužiaľ, projekt sa nepodarilo postaviť, pretože klient predal pozemok veľkému dánskemu penzijnému fondu a oni sa rozhodli angažovať dánsky tím** (ibid., s. 41); **Našťastie**, kyvadlo sa posunulo na opačnú stranu a vytvorili sa pamiatkové oblasti (ibid., s. 41); **Navyše**, slovenský podpredseda vlády pre investície Richard Raši už vyhlásil, že snaha o zjednotenie fondov je zo strany Bruselu stále nedostatočná (ibid., s. 44); **Navyše**, teraz mám v škole náročných posledných pár týždňov, keďže sa uzatvárajú známky a práve vtedy na našej škole prebiehajú záverečné testy (ibid., s. 53); „<...> **Inými slovami, nedokážeme si z veľkého koláča odtrhnúť väčší podiel**“ (ibid., s. 56); „**Naše sirupy momentálne nájdete v predajniach Billa na západnom Slovensku v projekte regionálni výrobcovia, v predajniach YEME, Starý otec, Framipek, Domáce potraviny, ale aj na čerpacích staniciach Slovnaft v projekte naše najlepšie a, samozrejme, v našej podnikovej predajni v Rovinke**“ (Obchod, apríl 2018, s. 19); **Samozrejme, akékoľvek podnety zo strany zákazníkov sú vítané** (ibid., s. 21); **Logicky**, obe skupiny zákazníkov ocenia dopravu až domov alebo do firmy a dôvodov je viacero (Obchod, apríl 2018, s. 29); **Mimochodom**, vrcholné predstavenie profesionality stojí v Cannes 20 miliónov eur (Profit, 6. júna 2018, s. 22); **V príbehu Slovenky, našťastie**, náklady uhradila poisťovňa v rámci poistenia zodpovednosti za škodu z cestovného poistenia (ibid., s. 30); **Bohužiaľ**, väčšina klientov sa o poistenie cestovných kancelárií proti úpadku nezaujíma, upozorňuje P. Világi (ibid., s. 32).

3 Средства выражения тактики солидарности или противостояния

Общая стратегия презентации субъективного отношения к чему-либо реализуется посредством конкретных тактик, которые можно рассматривать через оппозиции. Так, для медиа-дискурса одинаково актуальны **тактика солидарности** или **тактика противостояния**.

Тактика солидарности выражается такими синтаксическими средствами, как вводные конструкции с семантикой присоединения к общеизвестному мнению (односоставные неопределённо и определённо-личные предложения, например: *ako sa*

*hovorí / как говорится, ako sa hovorí / как говорят, ako hlásia v rádiu / как сообщает радио, ako tvrdia, ako vyhlasujú / как утверждают, ako viete / как вы знаете, ako si teraz spomínam / как сейчас помню, rokiál' viem / насколько мне известно. Ср. примеры из русского еженедельника «Аргументы и факты»: **Говорят**, после триумфальной сделки по зенитно-ракетным комплексам С-400 следующим хитом продаж может стать именно истребитель 5-го поколения (Аргументы и факты, 4 – 10 сентября 2019 г., с. 6); **Обычно говорят**: сначала нужно повысить производительность труда – по принципу «давайте сначала хорошо поработаем, а потом хорошо отдохнём» (там же, с. 11); **Говорят**, что и Макрон для Франции не совсем типичный президент, и в Италии на парламентских выборах победила партия, созданная клоуном (там же, с. 10). Ср. примеры из словацкого журнала Тéma и газеты Pravda: **Predpokladá sa**, že u niektorých druhov (mravcov, pozn. autora) sa časom vyvinulo špeciálne správanie, keď prvá vyliahnutá generácia neopustí hniezdo, ale prinesie ďalšiu potravu a pomáha s liahnutím ďalšej generácie (Тéma, 23. augusta 2019, s. 47); **Je zaujímavé**, že aj keď nemajú také maskovanie ako modráčiky, tak ich mravce nechajú (ibid., s. 50); **Hovorí sa**: „Kto chce kam ...“ (Pravda, 30. augusta 2019, s. 22); **Preto pamätajte**, že veľkosť národa sa meria najmä vzťahom k vlastnej histórii a tradíciám (Тéma, 23. augusta 2019, s. 56).*

Тактика солидарности выражается также двусоставными личными предложениями в роли вводных предложений, например: *А это, я считаю, может быть вся социальная сфера* (Аргументы и факты, 4 – 10 сентября 2019 г., с. 5); Телеканал РЕН ТВ обратился в Совет Федерации с жалобой на сенатора от Иркутской области Вячеслава Мархаева, который, **как утверждают журналисты**, 31 августа атаковал съемочную группу (Московский комсомолец, 5 сентября 2019 г., с. 5), и в словацком дискурсе: *Peniaze nie sú rozhodujúce, aj keď, ako hovorí klasik, dostatok peňazí uspokojuje* (по Интернету).

Тактика противостояния реализуется посредством синтаксических конструкций, содержащих элементы с противительной семантикой: в словацком дискурсе противительные союзы самостоятельно или вместе с наречием (*no, no zároveň, ale, naopak, alebo naopak, napokon, zato*; в русском дискурсе *но, да* в зн.: *но, однако* и т.п., *напротив, наоборот, но все же...*). Ср. примеры из русских газет «Аргументы и факты» и «Коммерсантъ»: *Сегодня мы боремся со свалками возле наших городов. Но надо разобраться и с мусором, который заполнил наше общественное сознание* (Аргументы и факты, 4 – 10 сентября 2019 г., с. 3); *Так, по наблюдениям ЦБ, вкладчики сохраняли интерес к валютным депозитам, однако в июле наметились первые признаки его ослабления* (Коммерсантъ, 10 сентября 2019 г., с. 4); *Заработать на облигациях в европейской валюте действительно сложно, зато вполне возможно на акциях некоторых компаний, правда, с большим риском, отмечает ведущий аналитик компании «Открытие-брокер» Андрей Кочетков* (там же, с. 4). Ср. примеры из словацких журналов Trend, Obchod и Profit: *Vláda dotuje výstavbu nájomných bytov – aj preto, lebo Slováci a Slovenky až v deviatich prípadoch z desiatich bývajú vo vlastnom, čo znižuje mobilitu pracovnej sily medzi regiónmi. No zároveň štát prispieva milióny eur na stavebné sporenie a bonifikuje hypotéky, ktoré zasa zväčša podporujú vlastníctvo nehnuteľností* (ibid., s. 10); *Neabsolvoval povinnú vojenskú službu, no dnes je ho firma Aliter Technologies jedným z najväčších dodávateľov IT služieb a technológií pre slovenskú armádu* (ibid., s. 14); *Už ako skúsený IT odborník mal za sebou dobre rozbehnutú kariéru v Kanade, kde navrhoval dátové centrá pre banky, telekomunikačné firmy či verejnú správu. No po narodení dcéry sa rozhodol vrátiť na Slovensko a začať podnikat'* (ibid., s. 14); *Podľa analýzy SFD sa podobné investície, ale väčšinou s nižšou kapacitou dojných kráv, uskutočnili počas uplynulých rokov najmä v Nemecku, ale i vo Francúzsku, Maďarsku, Poľsku, Česku či v Estónsku* (ibid., s. 29); *Západoeurópske krajiny majú historické skúsenosti s integráciou*

cudzincov, ale pre postkomunistické krajiny je to nová situácia, ktorej sa bránia (ibid., s. 31); Turecko bolo dlho hitom slovenských klientov cestovných kancelárií, ale v posledných dvoch rokoch výrazne poklesol záujem o túto krajinu (ibid., s. 31); Naopak, domáci návštevníci najviac preferovali ubytovanie v Žilinskom kraji, každý piaty Slováč, ktorý minulý rok strávil noc v hoteli či penzióne, si vybral práve tento región (ibid., s. 66); Napokon, aj celkový priemer 2,5 noci na pobyt napovedá, že Slovensko nie je krajinou, ktorú si zahraniční hostia vyberajú na dlhšie pobyty (ibid., s. 66); Záujem o kúpu kvetov na tieto sviatky určite neklesá, naopak, každý rok tento trend rastie (Obchod, apríl 2018, s. 11); Margarínom a zmesným tukom sa podarilo zvýšiť objem predajov o 5 percent, stále však nedokázali vykompenzovať straty masla. Naopak, najmenej rástla medziročne cena mliečnych nápojov (+3 percentá) (ibid., s. 17); Zákazníci odpovedali nielen na uzatvorené otázky, ale komentovali hlavne to, čo ich na návšteve našich čerpacích staníc príjemne prekvapilo, alebo naopak, čo by sme mali zmeniť (ibid., s. 20); „<...> Naopak, u žien je preferenčná ľahká hmotnosť, kráčajú ako lane, zapájajú centrum levitácie okolo hrudníka <...>” (Profit, 6. júna 2018, s. 6); „Kampane Tatra banky sú sofistikovanejšie. Nedosahujú vysokú penetráciu, zato však majú výrazný vplyv na formovanie značky,” (Trend, 28. júna 2018, s. 77).

4 Средства выражения тактики детализации в оппозиции с тактикой экономии языковых средств

Следующая оппозиция: **тактика детализации**, или развёрнутого описания – **тактика экономии языковых средств** (приём семантического свёртывания).

Тактика детализации встречается в развёрнутых описаниях (стремление передать максимально точно событие, факт, явление, демонстрация достоверности описания), реализуется в сложных или осложнённых синтаксических конструкциях (предложениях с обособленными определениями, обособленными обстоятельствами, обособленными приложениями, уточняющими элементами, однородными членами предложения и т. д.). Ср. примеры из русских журналов «Аргументы и факты» и «Коммерсантъ»: *В 2019 г. подняли цены на «деловую» древесину высоких категорий, а на сосну, кедр, лиственницу, ель, пихту и берёзу, которые и нужны для отопления, ставки снизились (Аргументы и факты, 4 – 10 сентября 2019 г., с. 4); Как правило, когда речь идёт о таких бумагах в Европе, то чаще всего говорят об акциях сектора коммунальных услуг – электроэнергетике, водоснабжении, управлению отходами и так далее. (Коммерсантъ, 10 сентября 2019 г., с. 4); Классическая чёрно-белая палитра смокингов перемежалась с клубными пиджаками ярких оттенков: аметиста, малинового, сапфирового синего и жёлтого. Максимально респектабельные ткани подчеркивают статус обладательницы: атлас, бархат, ламе, пайетки, кашемир, но мех искусственный, как и приличествует ситуации в 2019 году (там же, с. 9); Но мне хочется открыть ещё ещё один ресторан – русский (Аргументы и факты, 16 – 22 января 2019 г., с. 30).* Ср. примеры из словацкого журнала Trend и Profit: *Zrationalizovanie slovenského systému dotácií – aspoň v oblasti najšpinavšej výroby elektrickej energie – tak napriek rôznym návrhom pre rozvojovú stratégiu regiónu hornej Nitry po útlme ťažby nie je vôbec isté (Trend, 14. júna 2018, s. 13); Odborníci z konzultačných firiem na oblasť firemných podvodov – forenzní vyšetrovatelia – najčastejšie do firiem prichádzajú, už keď sa podvod stal alebo majú firmy podozrenie, že im takto unikajú peniaze (ibid. s. 19); Napriek tomuto všetkému však R. Kaliňák tvrdí, že Bell nie je jeho favoritom, že by bol najradšej, keby sa na súťaži zúčastnil aj tretí výrobca – Airbus Helicopter (ibid., s. 21); Aj keby nominoval jednu z dvoch najvyššie postavených žien v strane – Evu Smolíkovú alebo Evu Antošovou – ,ani jedna nemá šancu uspieť (ibid., s. 27); Firmy, ktoré sú jeho súčasťou, obstarávajú základné vstupy do výroby (osivá, hnojivá, chémia, mechanizáciu, služby a pod.) centrálnе (ibid., s. 28); Podmienkou totiž je, aby sa aj v tomto*

sektore ekonomiky – **podobne ako v iných odvetviach** – jednotlivé podniky dokázali vyrovnat' so zvyšujúcimi sa dopadmi globalizácie (ibid., s. 29); Ako hodnotí J. Hooper, fessi (**idioti, v zmysle tých, ktorí nezneužívajú svoje postavenie na získanie výhod**) sú v talianskej politike skôr v defenzíve, aj keď sa im občas podarí zastaviť vládu (ibid., s. 35); Na rozdiel od nich mňa ešte, bohužiaľ, čaká najťažší ročník – **maturitný** (ibid., s. 53); Chcela by som sa v nej (v španielčine, pozn. autora) zlepšiť a naozaj byť schopná ju použiť – **aspoň základy** – najlepšie už toto leto na dovolenke v Španielsku v Malage) (ibid., s. 53); Sekcia cestovného ruchu je však s výsledkami návštevnosti slovenska spokojná a najnovšie plánuje zahraničných turistov sem lákať aj zďaleka – z **Číny** (ibid., s. 56); <...>, založenie zastúpenia vytvorí príležitosť pre slovenské subjekty cestovného ruchu (**cestovné kancelárie, agentúry, hotelieri a pod.**), ktorým sa tak uľahčí prístup a možnosť propagácie Slovenska, ako aj služieb v cestovnom ruchu“ (ibid., s. 56); Ministerstvo (**a najmä Slovenská národná strana, ktorá sa začala venovať agende podpory cestovného ruchu**) ho však chce ešte viac podporiť zavedením dovolenkových poukážok, čo je evergreen posledných takmer 15 rokov (ibid., s. 58); Logicky Chorváti robia to, čo by na ich mieste pri vyťažovaných kapacitách robil každý – **zvyšujú ceny** (ibid., s. 60); Minulý rok sa objavila aj prvá lastovička v podobe hotela Adult friendly (**slovenská obdoba zahraničného Adult Only, teda hotelov bez detí, ktoré sa v zahraničí tešia čoraz väčšej obľube**) (ibid., s. 66); Na dvoch najväčších letiskách – v **Bratislave a v Košiciach** – pribudlo niekoľko nových pravidelných liniek a rast príjmov slovenských obyvateľov umožnil rekordný vyše tretinový rast charterovej dopravy (ibid., s. 70); Aj pobyty pri mori, ktoré sú najčastejšou formou dovolenky, zaznamenali rast – **o deväť percent** (ibid., s. 70); Pracujeme s dvomi typmi spätnej väzby. **Spontánna – cez aplikáciu Staffino, a vyžiadaná – cez direct mail** (Obchod, apríl 2018, s. 21); Cholerik sa však musí pamätať, že pre svoju impulzivnosť potrebuje hľadať kontexty, kde mu bude táto impulzivnosť užitočná – **box, vášnivé milovanie, spontánny divoký tanec** (Profit, 6. júna 2018, s. 8); “Nie sme najväčší, ale ako jedna z mála firiem na svete máme všetko – **od polí cez vývojové a výrobné stredisko až po baliareň** – na jednom mieste (ibid., s. 15); V Kováčovej je podiel samoplátiteľov minimálny – **tri až štyri percentá** (ibid., s. 35); Aj tieto objekty sú svedectvom turbulentných uplynulých sto rokov, keď sme zažili päť štátnych zriadení. **Rakúsko-Uhorsko, prvú československú republiku, fašizmus, komunizmus a dnešnú demokraciu** (ibid., s. 90); Aj keď sa k prostriedkom z eurofondov dá dostať aj bez aktívnej bankovej účasti (**potrebný je akurát bankový účet**), väčšinou sa banky aj tak stávajú súčasťou celého procesu (Trend, 28. júna 2018, s. 38); **Prokuratúra, polícia, súdnictvo, finančná správa** – to všetko sa dá použiť ako nástroj na utláčanie (ibid., s. 24); Realitný tím má na starosti zabezpečenie potrebnej infraštruktúry – **od vody a energií až po rýchle internetové pripojenie** (ibid., s. 19).

Тактика экономии языковых средств реализуется за счёт механизма семантического свёртывания. Экономия языковых средств – это один из основных, универсальных законов языковой динамики, действующий в языке. Он является одним из движущих механизмов эволюции лексиконов современных языков. Этот закон выражается в поиске более экономичной, краткой, компактной формы высказывания. Экономия языковых средств основывается на минимизации, синтаксической компрессии, сжатию многосоставных номинативных единиц в одно слово с целью придания краткости наименованию или высказыванию. Ср. примеры из русских газет «Аргументы и факты» и «Коммерсантъ»: Действительно, появилась информация, что в Москва-Сити вслед за **Минэкономразвития, Минпромторгом и Минкомсвязью собираются переехать ещё 14 министерств и ведомств** (Аргументы и факты, 4 – 10 сентября 2019 г., с. 32); **Минздрав предлагает дать Росздравнадзору полномочия штрафовать государственные медучреждения за некачественное лечение россиян** (Коммерсантъ, 11 сентября 2019 г., с. 2). Ср. примеры из словацкого журнала Trend: **Autosalón je nabitý hybridmi a elektromobilmi, nechýbajú ani veľké debuty zo Slovenska**

(Trend, 12. septembra 2019, s. 62); *Nekompromisné emisné normy automobilky tvrdo tlačia smerom ku ekológii* (ibid., s. 62); *Nie je eKasa ako eKasa* (elektronická registračná pokladnica, pozn. autora) (ibid., s. 62); *Okrem rozširovania priemyselného parku chce postaviť aj hi-tech park* (ibid., s. 16).

5 Средства выражения тактики речевого упрощения в оппозиции с тактикой намеренного усложнения высказывания.

Тактика речевого упрощения (стремление к разговорной речи) реализуется посредством разговорно-бытовой лексики с целью чем больше привлечь внимание читателя и быть «ближе» к его ежедневно употребляемой лексике разговорного стиля речи. Ср. примеры из русской газеты «Аргументы и факты»: *Местная власть, если захочет, может работать очень продуктивно, а не раздражать народ фразами про «макарошки»* (макаронные изделия, зам. автора) *и кто кого просил рожать* (Аргументы и факты, 4 – 10 сентября 2019 г., с. 4); *В мегаполисах ещё 2 – 3 часа в день съедает дорога от дома до офиса и назад* (там же, с. 6); *Завершилась гулянка морской вечеринкой, где пили разливное пиво с раками и воблой из Ростова. Погуляли на славу!* (там же, с. 26); *Александра, чтобы помочь сыну, отдала молодой семье свою маленькую «двушку», а сама сняла однокомнатную квартирку неподалёку в надежде, что сын оценит её внимание и наконец-то остепенится* (там же, с. 25); *То, что «белые воротнички» чаще уходят из жизни раньше срока, врачи заметили в конце XX – начале XXI века, когда число офисных работников возросло многократно* (там же, с. 23); *Если же правительство продолжит накапливать резервы ФНБ, значит, «излишки» надо тратить на наиболее значимые для страны проекты* (там же, с. 3). Ср. примеры из словацких журналов Trend и Téma, а также из газеты Pravda: *Vrtuľník nie je motorka, pán Kaliňák* (Trend, 14. júna 2018, s. 3); *Podpora štátu nemá ani hlavu ani päťu* (ibid., s. 10); *Armáda mala skutočného veliteľa so sídlom v Padove a produkovala množstvo papierov: fasovala náboje a proviant, povyšovala a prepúšťala* (ibid., s. 35); *Nehrabat' sa len vo vlastnom národnom piesočku* (ibid., s. 45); *Z vlastnej skúsenosti Lýdia vraví, že ľudia často používajú otrepanú výhovorku, že na jazyky nemajú talent* (ibid., s. 52); *Pár štamgastov sedí a popíja pivo, niektorí prídu k výčapu a kopnú do seba poldecák a „brzdu“* (ibid., s. 46); *Návštevu vietnamskej delegácie dodnes sprevádza viacero nejasností. Ak totiž naozaj slovenská strana o únose nevedela, kratučké rokovanie s Vietnamcami minimálne poriadne „odflákla“* (ibid., s. 16); *Matej Bošňák, vedúci partner poradenskej spoločnosti EY na Slovensku, sa vďaka sabatikalu „odstrihol“ na dva roky a zažil pracovný i osobný reštart* (ibid., s. 32); *Úvahy zamestnanca o tom, že zbehne ku konkurencii, sa stávajú spravidla reálnejšími, ak ho budúci zamestnávateľ osloví a motivuje vyššou mzdou* (ibid., s. 34); *Netreba sa však zbytočne vyľakať, pretože – ako sme spomínali v úvode – kým nové technológie „pochovajú“ veľa pracovných miest, zároveň vytvoria veľa nových* (ibid., s. 37); *Z uličiek vykúkajú farebné obchodíky a voňavé kaviarne „na stojáka“, no najväčším lákadlom ostáva návšteva bazára s orientálnym šarmom* (ibid., s. 62); *Čo môžete „chytiť“ v slovenskej prírode?* (Téma, 23. augusta 2019, s. 4); *Starším ľuďom „odchádza“ skôr hlava ako telo. Preto by sa mali neustále vzdelávať, aby trénovali mozog* (ibid., s. 11); *Centrom Banskej Bystrice „prehmelo“ vyše 1500 vojakov, tanky, kanónové húfnice, bojové vozidlá či raketometry medzi treťou a po piatou popoludní* (Pravda, 30. augusta 2019, s. 3); *Nedávno oznámilo ministerstvo pôdohospodárstva, že nám klesá počet hospodárskych zvierat. Reku, treba s tým niečo robiť* (ibid., s. 22); *Na východe pes neskapaľ* (novinový titulok, pozn. autora), (ibid., s. 24); *Žiadni pupkáči. Musíme vyzerat' ako športovci* (novinový titulok, pozn. autora), (ibid., s. 28).

Тактика намеренного усложнения высказывания, например, стилизация под научную речь: нанизывание генитивов, использование сложных и производных

предлогов. Ср. примеры из русских газет «Аргументы и факты», «Коммерсантъ» и «Московский комсомолец»: *Германия может запросить и провести такую экспертизу, в результате чего требования Польши лишатся основы* (Коммерсантъ, 11 сентября 2019 г., с. 1); *И, несмотря на то что в Риме много всевозможных едальных и питейных заведений, настоящие ценители итальянской кухни приходят именно сюда* (Аргументы и факты, 16 – 22 января, с. 30); *После того как стих политический ураган, сопровождавший региональные выборы-2019, Центральная избирательная комиссия России готовится выступить с рядом предложений к законодателям* (Московский комсомолец, 11 сентября 2019 г., с. 6). *Документ, разработка которого ведётся уже почти два года, предлагает введение обязательной углеродной отчётности для крупных эмитентов, а также возможность введения прочих мер регулирования выбросов на выбор правительства* (Коммерсантъ, 11 сентября 2019 г., с. 2); *С этого года началась реализация комплексного плана развития магистральной инфраструктуры, предусматривающего в том числе значительное ускорение железнодорожного контейнерного транзита* (ibid., с. 10). Ср. примеры из словацких журналов Trend, Profit и Obchod, а также из газеты Pravda: *L. Kamenický povedal, že náhla zmena rastu ekonomiky bude znamenať zníženie daňových príjmov ...* (Trend, 28. august 2019, s. 7); *V barometri TRENDU sa až 80 percent podnikateľov vyjadrilo, že ďalšie zvyšovanie mzdových nákladov bez nárastu výnosov môže byť pre firmy likvidačné* (Trend, 12. septembra 2019, s. 3); *<...> To je problém akútneho nedostatku lekárov. Je to zlyhanie štátu a konkrétne ministrov zdravotníctva, ktorí dostatočne neriešia plánovanie potrebného počtu lekárov do budúcnosti* (ibid., s. 3); *Odkedy sa rozdelila federácia, spustil sa kolotoč porovnávania úspešnosti dvoch nástupníckych štátov: z pohľadu hospodárskeho vývoja, meny, životnej úrovne, zdravotníctva, školstva, verejnej správy, politickej a ostatnej kultúry* (Pravda, 30. august 2019, s. 23); *Záujem zákazníkov o kvety taktiež rastie v súvislosti s frekventovanými menami v kalendári, ako sú napríklad Anna, Jana alebo Alžbeta*. (Obchod, apríl 2018, s. 11 – 12); *“Alou jeme čerstvú buď v jogurtoch, alebo v koktejloch, no vzhľadom na jej blahodarné účinky ma prekvapuje, že sa nekonzumuje aj vo väčších množstvách* (Profit, 6. jún 2018, s. 15); *Dostať sa sem dá trajektom z Tenerife, cesta trvá v závislosti od veľkosti trajektu a spoločnosti 50 – 70 minút* (Trend, 28. jún 2018, s. 83);

6 Тактики актуализации главной информации в оппозиции с тактикой завуалированного высказывания.

Первая тактика реализуется в намеренной парцелляции высказывания (см. также работу З. Недомовой (2013) и Я. Галло (2015)) с целью фокусирования внимания на отдельных смысловых или оценочных компонентах (т. е. делается акцент на главной информации). Ср. русские примеры: *В Чечне уже сажают. Зерновые...* (по Интернету); *Только Волковы (мама – бухгалтер в госкорпорации, папа – плотник-бетонщик) так жить не хотели. Ни ждать, ни смиряться, ни терпеть* (Аргументы и факты, 16 – 22 января 2019 г., с. 12). Ср. словацкие примеры из журналов Téma и Trend: *Na Zemi žijú vyše sto miliónov rokov, sú agresívne, pracovité, nezdolné a úspešné. Mravce.* (Téma, 23. august 2019, s. 5); *Možno sa daný typ vrtuľníka či hasičského auta jednoducho exministrovi páčil. Ako tá motorka* (Trend, 14. júna 2018, s. 3); *Keďže však vycvičiť a držať v pohotovosti toľko mužov bolo namáhavé, tak si Taliani armádu jednoducho vymysleli. A to dokonale* (ibid., s. 35); *Napríklad fond erasmus pre zahraničné štúdiá mladých ide po roku 2020 až na dvojnásobok. Na 30 miliárd eur* (ibid., s. 43); *Huawei tento rok urobil vo svete smartfónov so svojím novým modelom P20 Pro riadny prievan. Hlavne pre zaujímavý dizajn, prémiovú výbavu a predovšetkým unikátny a dokonca aj praktický trojitý fotoaparát* (ibid., s. 76); *Minulý týždeň si na chorvátskom Jadrane každý účastník našiel to svoje. Jadranskú energiu, jachtársku atmosféru, duch súťaženia, ale aj zábavu a*

networking (ibid., s. 80); *Podľa Biblie ňou* (rastlinou Aloe Vera, pozn. autora) *pred pohrebom údajne potreli aj telo Ježiša Krista. Krv bohov, rastlina nesmrteľnosti* (Profit, 6. júna 2018, s. 12); *Bryndzové pirohy, hovädzí guláš, vyprázané rezne s roztláčanými zemiakmi, kapustové strapačky či tatarák na hrianke. Slovák má rád domáce chute* (ibid., s. 68); *V roku 2013 sa Martin vydal na svoju dvojmesačnú cestu po Mongolsku, prvú sólovú* (ibid., s. 72); *V rôznych krajinách, ako napríklad v Nemecku, nie je veľa ľudí, ktorí by podporovali záchranné finančné programy. Ani na Slovensku* (Trend, 28. júna 2018, s. 25); *Aj ak by ste si to hneď kúpili, tak s tou zvyšnou prácou sa vyšplháte aj na pol milióna. Bez testovania, cestovania a letenky na rakete* (ibid., s. 15).

Тактика завуалированного высказывания (замаскированная информация) нацелена на намеренное утаивание главной информации, говорящий рассчитывает на неясность, непонятность (тактика «ответа без ответа»). Эта тактика реализуется с помощью специальной лексики, непонятной массовой аудитории и т. п. В российском дискурсе, например, библейское *Имеющий уши, да услышит*. Или в современном выражении *сообразит* (по Интернету); *Вы, обычный человек, должны приобрести этот продукт, чтобы вокруг вас царил такая же атмосфера уюта, радости и счастья* (по Интернету); В словацком дискурсе мы нашли следующие примеры: *Extrapolácia trendov je však riziková stratégia* (Trend, 12. septembra 2019, s. 3); *Bál sa nekončí, mení sa len hudba* (ibid., s. 3); *Slovenská vláda sa zahráva s ohňom* (ibid., s. 3); *Len tak na okraj, labouristická vláda by bola pre Britániu tragédiou oveľa väčšou než akýkoľvek brexit* (Týždeň, 9. september 2019, s. 23).

7 Риторическая тактика

Она реализуется с помощью риторического вопроса в начале, в середине или в конце статьи. Ср. примеры в словацкой и русской прессе в начале авторской статьи, например: *Automatizácia – hrozba alebo príležitosť pre trh práce?* (Trend, 28. augusta 2019, s. 37); *Может ли банк «совсем простить» клиенту небольшой долг? <...>* (Аргументы и факты, 4 – 10 сентября 2019 г., с. 5); *Мы спалили Сибирь, спалили русский лес, который воспевал Леонид Леонов. Почему с ним так безжалостно обоились? <...>* (там же, с. 3), в конце авторской статьи, например: *V pondelok portál pluska.sk informoval, že ti* (R. Kaliňákov, pozn. autora) *jeden unikátny stroj za 190-tisíc poslal neznámu darca. Čo ak to bol niektorý z dodávateľov ministerstva vnútra?* (Trend, 14. júna 2018, s. 3); *Вы не должны молчать! Как власть узнает о ваших проблемах, если вы о них молчите?* (Аргументы и факты, 4 – 10 сентября 2019 г., с. 5); *Ни для кого не секрет, что большинство высокопоставленных партийцев – люди с истекающим сроком хранения. Смогут ли они высидеть из своих партийных яиц качественных птенцов и научить их чирикать по-новому за два года, оставшихся до выборов в Госдуму?* (там же, с. 5), в середине авторской статьи: *Logická obava: Ak vyvoláte dážď v jednej lokalite, neukráťte oň inú? <...>* (Trend, 28. júna 2018, s. 75); *Napríklad ľudia pracujúci v médiách či bankovníctve môžu prejsť iba ku konkurencii. Možno o nich povedať, že urobili neetické rozhodnutie? pýta sa E. Sulovcová* (Trend, 28. augusta 2019, s. 35); *<...> A ako teda vyberať?* (knihy na dovolenku, pozn. autora) *<...>* (Trend, 28. júna 2018, s. 87); *В результате им всё время не хватает денег, и федеральный центр вынужден давать дотации регионам, а те – районам. Зачем мы себя обманываем? Всё равно школы и больницы должны работать* (Аргументы и факты, 4 – 10 сентября 2019 г., с. 5).

Выводы

Речевая стратегия – это планирование и реализация основных задач речевого воздействия в нужном для говорящего направлении. Коммуникативная стратегия

рассматривается как использование речевой стратегии совместно с экстралингвистическими компонентами.

Речевая стратегия представляет собой комплекс речевых действий, направленных на достижение коммуникативных целей. Одно или несколько действий, которые способствуют реализации стратегии, называют речевой тактикой, которая имеет динамический характер и обеспечивает гибкость стратегии, оперативное реагирование на ситуацию. Соотношение понятий стратегия и тактика является близким, так как значение любого высказывания определяется двумя базовыми принципами: целевой установкой говорящего и коммуникативным контекстом, мотивирующим тактический выбор.

Использование каждой из указанных речевых тактик вносит свой вклад в достижение главной коммуникативной цели газетного текста – воздействию на адресата с целью формирования определённого общественного мнения, определённой позиции по какой-то определённой проблеме.

В ситуациях бытового общения действуют одни речевые тактики, в деловой сфере другие, в газетном тексте третьи. Причём речевые тактики разных уровней общения могут, с определённой коррекцией, взаимопроникать. При речевом воздействии на различные социальные группы населения следует также выбирать соответствующие речевые тактики, имея ввиду при этом, что ни одна из тех или иных тактик не является универсальной и эффективной на все случаи жизни.

В данном исследовании были рассмотрены некоторые лексические и синтаксические средства выражения речевых стратегий и тактик современного русского и словацкого медиа-дискурса с акцентом на русскую и словацкую прессу.

Литература:

- АЛЕФИРЕНКО, Н. Ф. (2005): *Спорные проблемы семантики*. Москва: «Гнозис».
- БАЛАХОНСКАЯ, Л. В. (2010): Игровая составляющая рекламного дискурса: социокультурный и лингвистический аспекты. In: Н. Х. Орлова (Отв. ред.): *Игровые практики культуры: Научные доклады и сообщения*. Санкт-Петербург: Философский факультет СПбГУ.
- БОРИСОВА, И. Н. (1999): Категория цели и аспекты текстового анализа. In: В. Е. Гольдин (Отв. ред.): *Жанры речи: Сборник научных статей*. Саратов: Изд-во Государственного учебно-научного центра «Колледж», Вып. 2, с. 81–96.
- GALLO, J. (2015): Niektoré tendencie v syntaxi súčasného ruského jazyka. In: Z. Kováčová (ed.): *Slovenčina v kontexte slovanských a neslovanských jazykov*. Nitra: UKF, s. 144–154.
- ГОРОДЕЦКИЙ, В. В. и др. (1990): *Методы решения задач по функциональному анализу*. Киев: Выща школа.
- ГОРЯЧЕВ А. А. (2009): Стратегии создания рекламного образа. In: И. А. Стернин (Науч. ред.): *Коммуникативные исследования 2009: Виды коммуникации. Обучение общению: Продолжающееся научное издание*. Воронеж: Истоки, с. 28–41.
- ДАУЛЕТОВА, В. А. (2004): *Вербальные средства создания автоимиджа в политическом дискурсе (на материале английской и русской биографической прозы)*: Автореф. дис... канд. филол. наук. Волгоград.
- ЗЕРНЕЦКИЙ, П. В. (1988): Лингвистические аспекты теории речевой деятельности. In: И. П. Сусов (Отв. ред.): *Языковое общение: процессы и единицы: Межвузовский сборник научных трудов*. Калинин: Изд-во Калининского государственного университета, с. 36–41.
- ИССЕРС, О. С. (1999): *Коммуникативные стратегии и тактики русской речи*. Омск: Омский государственный университет.
- ИССЕРС, О. С. (2002): *Коммуникативные стратегии и тактики русской речи*. Москва: Едиториал УРСС.
- КАШКИН, В. Б. (2000): *Введение в теорию коммуникации. Учебное пособие*. Воронеж: Воронежский государственный технический университет.

- KESSELOVÁ, J. a kol. (2013): *Spojky a spájacie prostriedky v slovenčine*. Bratislava: Veda.
- КЛЮЕВ, Е. В. (1999): *Риторика: Инвестиция. Диспозиция. Элокуция: Учеб. пособие для вузов*. Москва: Приор.
- KOVÁČOVÁ, Z. (2017): *Kultúrny text ako diskurz. K otázke ontológie percepcie textu pre deti*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre.
- КУРБАТОВ, В. И. (1995): *Стратегия делового успеха. Учебное пособие для студентов вузов*. Ростов-на-Дону: Изд-во «Феникс».
- NEDOMOVÁ, Z. (2013): *Tendence k analytizmu v súčasnej ruštine*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě.
- OLŠIAK, M. (2015): Zrozumiteľnosť, prirodzenosť a ovplyvniteľnosť jazykových prejavov v médiách. In: Z. Kováčová (ed.): *Slovenčina v kontexte slovanských a neslovanských jazykov*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, s. 328–336.
- ПЛАТОНОВА, О. В. – ВИНОГРАДОВ, С. И. (1998): Прагматика и риторика дискурса в периодической печати. Сфера субъекта и выражение оценки In: Л. К. Граудина, Е. Н. Ширяев (Отв. ред.): *Культура русской речи. Учебник для вузов. Институт русского языка им. В. В. Виноградова РАН*. Москва: Издательская группа «Норма-Инфра», с. 253–264.
- СОКОЛОВА, Я. – КОРИНА, Н. (2013): *Человек – Язык – Дискурс*. Saarbrücken: Palmarium Academic Publishing.
- SOKOLOVA, J. (2015): Spojka kým v sémantických a komunikačných súvislostiach. In: *Jazykovedný časopis*, 66/1, s. 17–40.
- SOKOLOVÁ, J. (2017): *Texty – Zobrazenia – Komunikáty*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre.
- SOKOLOVÁ, J. (2019): Egocentriká – výrazy so sémanticko-pragmatickou orientáciou na hovoriaceho. In: *Slovenská reč*, 84/1, s. 10–25.
- SOKOLOVÁ, J. (2018): Sémantika a pragmatika konštrukcií egoprezentácie. In: *Slovenská reč*, roč. 83, No 3, s. 261–276.
- ШВЕДОВА, Н. Ю., гл. ред. (1980): *Русская грамматика. Т. 2. Синтаксис*. Москва: Наука.

Источники:

- ОВСХОД, roč. XXIII, apríl 2018, č. 2, ISSN 1335-2008.
- PRAVDA, roč. XXIX, august 2019, č. 201, ISSN 1335-4051.
- PROFIT, roč. XXV, 6. júna 2018, č. 6, ISSN 1335-4620.
- ТЭМА, roč. III., 23. augusta 2019, č. 34, ISSN 2585-7843.
- TREND, roč. XXVII, 28. júna 2018, č. 26 – 27, ISSN 1335-0684.
- TREND, roč. XXVII, 14. júna 2018, č. 24, ISSN 1335-0684.
- TREND, roč. XXVIII, 28. augusta 2019, č. 34, ISSN 1335-0684.
- TREND, roč. XXVIII, 12. septembra 2019, č. 36, ISSN 1335-0684.
- ТÝЖДЕŇ, roč. XVI, 9. septembra 2019, č. 37, ISSN 1336-5932.
- АРГУМЕНТЫ И ФАКТЫ, 16 – 22 января 2019 г., 41, № 3, ISSN 0204-0476.
- АРГУМЕНТЫ И ФАКТЫ, 4 – 10 сентября 2019 г., 41, № 36, ISSN 0204-0476.
- КОММЕРСАНТЪ, 11 сентября 2019 г., 30, № 164, ISSN 1563-6380.
- МОСКОВСКИЙ КОМСОМОЛЕЦ, 5 сентября 2019 г., 100, № 7959 ISSN 1562-1987.
- МОСКОВСКИЙ КОМСОМОЛЕЦ, 11 сентября 2019 г., 100, № 7960 ISSN 1562-1987.

Summary

Some lexical and syntactic realization of speech strategies and tactics in media discourse (on material of the Russian and Slovak press)

The paper is devoted to an issue of lexical and syntactic realization of speech strategies and tactics in Slovak and Russian Media Discourse accenting journalistic texts. The study of communicative strategies and tactics is a very relevant area of modern linguistics. In this paper, a communicative

strategy is understood as a general plan for a comprehensive speech impact on an addressee with the goal of forming (or transforming) his picture of the world. Communicative tactics are interpreted as particular ways, methods and means of implementing the overall strategic plan. The article discusses the implementation of the following means of expressing the speech tactics of modern Russian and Slovak media discourse: 1. The syntactic means of expressing a subjective modality; 2. Solidarity tactics or opposition tactics; 3. The tactics of detailing, or a detailed description in opposition with tactics of saving speech effort (the method of semantic coagulation); 4. Means of expressing the tactics of speech simplification in opposition with the tactics of intentionally complicating the utterance; 5. Tactics of updating the main information in the opposition with the tactics of a veiled statement; 6. Rhetorical tactics. In the last part, some conclusions of presented problems are drawn.

Štúdia vznikla v rámci riešenia grantového projektu VEGA 1/0067/19 Jazykové reflexie sociálnej egoprezentácie a adresácie.

Pavol Štubňa: *Psychológia literatúry*. Bratislava: Univerzita Komenského 2017. 226 s. ISBN 978-80-223-4317-6

Eva Mesárová

Katedra romanistiky, Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela, Banská Bystrica
eva.mesarova@umb.sk

V kontexte literárnovedného výskumu realizovaného na pôde Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave monografia Pavla Štubňu mapuje problematiku relatívne novej vedy – *psychológie literatúry*.

Literárnym vedcom, pedagógom, ale aj erudovaným čitateľom daná publikácia poskytuje komplexné odpovede na otázky súvisiace s obľubou určitých žánrov u širokej čitateľskej verejnosti. Autor sa v nej totiž zaoberá z literárneho aj psychologického hľadiska i takými „komerčnými“ žánrami, ako sú detektívny román, „ženský“ román, fantasy či rozprávka.

Štubňa vychádza z predpokladu, že „každý autonómny výber beletristického diela zo strany čitateľa má kompenzačný, a teda v istom zmysle terapeutický charakter, ktorého účelom je vyrovnanie istého poznatkového či citového deficitu“ (s. 13). Inými slovami, o tom, ktorý literárny žáner, autor alebo konkrétne literárne dielo nás priťahuje, rozhoduje množstvo psychologických a sociálnych premenných. Zvyčajne ide o viac-menej stabilný súhrn faktorov, medzi ktoré patria nielen (vrodené alebo získané) psychické dispozície čitateľa ako jeho povahové vlastnosti, temperament, úroveň a typ inteligencie, ale aj sociálne okolnosti, v ktorých sa aktuálne nachádza – rodinná a spoločenská situácia, ekonomické zázemie, dosiahnuté vzdelanie, povolanie, pracovné a životné skúsenosti a pod. Všetky zložky čitateľovho *endoceptu* ovplyvňujú, ako bude literárne dielo vnímané, a naopak, každé literárne dielo ovplyvňuje všetky zložky čitateľovho *endoceptu*, čím sa podieľa na vývoji jeho osobnosti“ (s. 195).

Z pohľadu psychológie sa jednotlivé literárne žánre a podžánre od seba líšia (aj) tým, ktorú psychickú potrebu, prípadne viac potrieb čitateľa dokážu aktuálne alebo v dlhodobom časovom horizonte naplniť. Na základe analýzy vybraných druhov románu – s prihliadnutím na názory psychológov, ktorí sa danou témou vo svojich publikáciách už zaoberali (napr. J. Křivohlavý alebo O. Hándlová sa venovali biblioterapii) – Štubňa uvádza ako základné psychologické funkcie literatúry kognitívnu (poznávaciu), expresívnu (vyjadrovaciu), formatívnu (vzdelávaciu), abreaktívnu (uvoľnenie napätia), sociálnu, osobnostne motivačnú a psychoterapeutickú funkciu.

Monografia *Psychológia literatúry* metodologicky vychádza zo štúdie F. M. Moghaddama (2004), ktorej autor rozlišuje tri kategórie korelácie medzi psychológiou a beletristickou tvorbou. Prvú predstavuje *psychológia v literatúre*, čiže literatúra je vnímaná ako zdroj psychologických dát vzťahujúcich sa na fungovanie ľudskej psychiky. Druhá kategória sa zameriava na *podstatu a funkcie literatúry*, napokon, tretia kategória skúma vzťah medzi psychológiou a literatúrou v intenciách protikladov: *nomotetický – ideografický, kultúrne podmienený – kultúrne nepodmienený, zameraný na skutočný svet – zameraný na možné svety*.

Štubňova publikácia je formálne rozčlenená na výkladovú a na analyticky zameranú časť, pričom svojím obsahom jedna zložka navzájom odkazuje na druhú. Teoreticky koncipované kapitoly prinášajú ucelený pohľad na psychické procesy, funkcie a psychické stavy, ktoré priamo či nepriamo súvisia s recepciou literárneho diela, t. j. na mentálne procesy ako *čítanie, predstavivosť, teóriu mysle, naratívny transport* a pod. V analytickej časti sa

autor venuje vybraným druhom „románu v próze“ – *hrdinský mýtus* a román žánru *fantasy* zastupuje heptalógia o Harrym Potterovi, psychologické funkcie *autorskej rozprávky* autor ilustruje na príbehu Pinocchia, tzv. *červenú knižnicu* reprezentuje román R. Beňáčkovej *Žila som v tme*, románové série o detektívi Poirotovi a slečne Marpleovej zastupujú *detektívny* žáner a napokon *autobiograficky* ladenú beletristickú tvorbu autor analyzuje pomocou trilógie románov talianskeho spisovateľa Paola Giordana.

V závere monografie Štubňa konštatuje, že „psychologický prístup k beletrii je nielen možný, ale v podstate nevyhnutný, pretože správanie literárnych postáv vždy odkazuje na konkrétnu funkciu a je interpretované vo vzťahu k nej – či už v rámci daného beletristického diela alebo v rámci psychických štruktúr čitateľa“ (s. 195).

Kniha predstavuje aktuálny pohľad na prieniky literárnych a psychologických vied, no prítomný je aj jej didaktický rozmer. Autor naznačuje konkrétne možnosti jej využitia v pedagogickom procese, napr. pri výučbe univerzitných kurzov zameraných na teóriu literatúry alebo pri práci s literárnym textom.

Literatúra:

MOGHADDAM, F. M. (2004): From ‘psychology in literature’ to ‘psychology is literature’: an exploration of boundaries and relationships. In: *Theory and psychology*, 14/4, s. 505–525.